Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Haziran 2007 • 6 YTL (KDV Dahil)

40

İslam aristokrasisi ve şeriat düzenine karşı

İLK HALK İSYANLARI

Mazdekler • Ebu Müslim ve Hürremiler • El Muqanna ve Ortakçı Beyazlar • Babek ve Kızıllar Cumhuriyeti • Zenci Spartaküsler • İslam Komüncüleri Karmatiler • Hasan Sabbah ve Alamut Devleti • Babailer İsyanı • Bedreddin İsyanı • Celali İsyanları

Kıbrıs satış fiyatı 7 YTL

ISSN 1304-675X

9 771304 675614

Bilim ve Gelecek
SAYI: 40 / HAZİRAN 2007

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAZIİŞLERİ
Nalân Mahsereci (Yazışleri Müdürü)
Ruken Kızıler
Nıvart Taşçı

İDARE MÜDÜRÜ
Baha Okar

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir

ANKARA TEMSİLCİSİ
Musa Toprak
E-posta: musatoprak@yahoo.com

ANKARA BÜRO
Tel : (0312) 417 52 88
Adres : Karanfil Sok. 17/11 Kızılay

İZMİR TEMSİLCİSİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: (0505) 310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

TRAKYA TEMSİLCİLERİ
Cemal Bitlis
Tel: (0282) 654 05 05
E-posta: cemalbitlis@mynet.com
Ayhan Oruçoğlu
Tel: (0535) 236 16 12

BARTIN TEMSİLCİSİ
Barbaros Yaman
Tel: (0533) 420 86 01
E-posta: yamanbar2000@yahoo.com

BURSA TEMSİLCİSİ
Ayten Zipak Erçel
Tel: (0537) 793 74 82
E-posta: aytenzipak@yahoo.com

ÇİVRİL TEMSİLCİSİ
Mümtaz Başkaya
Tel: (0505) 364 53 98
E-posta: mumtazbaskaya@superposta.com

AVRUPA TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: 44 2077040965
E-posta: guner16@mynet.com

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 60 YTL / 6 aylık: 30 YTL
(Abonelikle ilgili bilgi almak için,
0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDIŞI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar

7 RENK BASIM YAYIN FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Ruken Kızıler

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yeni Bosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02

DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım

ISSN: 1304-6756
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli

Tarih isyan dolu. Bugün de…

Tarihi kendi ideolojilerine göre kurgulayan Batı-merkezciler, Doğulu halklara isyanı ve devrimi de yasaklarlar. Uygarlık gibi isyan da Batılıdır onlara göre. Doğulu toplumlar ise durağandır, halkının boynu eğiktir, devlet her zaman başattır, sınıf mücadelesi yoktur, vs… Bilim ve Gelecek'in bu sayısının kapak dosyası, bu düşüncenin büyük bir çarpıtma olduğunu ortaya koyuyor. Deyim yerindeyse, Doğu halklarının tarihi isyan kaynıyor. Şaşılacak bir durum yok aslında. Nerede bir baskı, zulüm varsa, orada isyan da olacaktır. Kökleri çok daha derinlere inen Doğu tarihinde de, zulmün şahı olduğu gibi isyan ve ayaklanmanın da şahı var. Hem de yıllar sürmüş, hem de hükümdarlara, sultanlara kök söktürmüş, hatta zaman zaman başarılı olmuş devlet kurmuş isyanlar…

Elinizdeki sayıda İslam coğrafyasını ve ortaçağ dönemini ele aldık. İran, Ortadoğu ve Anadolu'daki isyan geleneklerini inceledik. İslam aristokrasisine, şeriat düzenine, Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı hükümranlığına karşı gelişen halk isyanlarının bolluğu ve sürekliliği gerçekten şaşırtıcı. Mazdekler, Ebu Müslim ve Hürremiler Cumhuriyeti, El Muqanna ve Ortakçı Beyazlar Cumhuriyeti, Babek ve Kızıllar Cumhuriyeti, Zenci Spartaküsler, İslam komünculeri Karmatiler, Hasan Sabbah ve Alamut Devleti, Anadolu'da Selçuklu'ya karşı Babailer İsyanı, Osmanlı'ya karşı Bedreddin İsyanı, Celali İsyanları… Bütün bunları değerli araştırmacıların kaleminden yansıttık.

Bütün bunlardan yola çıkarak bir tarih tartışması da yapılabilir. Hem tarih teorisi geliştirilebilir, hem de tarih başka bir açıdan yeniden yazılabilir. Ezenler tarafından yazılan tarih, hükümdarların ve devletlerin tarihi oluyor. Peki ezilenler ve ayaklananlar açısından yazıldığında nasıl bir tablo ortaya çıkar; bu bakış açısı tarih teorisine nasıl bir katkı sağlar? Bu sayımızda verileri sunduk. Gelecek sayımızda, daha teorik bir içeriğe sahip böyle bir dosyamız olacak. Bu konuda epey kafa patlatmış olan değerli araştırmacı Metin Kayaoğlu'nun yazısını ve teorik içerikli diğer yazıları gelecek sayımızda, bu dosyanın devamı biçiminde okuyacaksınız.

***

Biz İslam aristokrasisine ve şeriat düzenine karşı ilk halk ayaklanmaları dosyasını hazırlarken, güzel bir tesadüf, Cumhuriyet mitingleri patlak verdi. Türkiye tarihinin en büyük mitinglerini yaşadık geçtiğimiz iki ay boyu. Mitingler anlık bir tepki patlaması değildi; giderek ekonomik, sosyolojik ve politik temelleri olan ciddi bir kitle hareketi niteliği kazandılar. Ender Helvacıoğlu "Parantez" köşesinde cumhuriyet mitinglerini yazdı. Bu muazzam kalabalıklar neden toplandı, ne istiyorlardı? Kimlerden oluşuyorlardı? Hangi genel niteliklere sahiptiler? Mitinglerin siyasal sonuçları ne olacak? Helvacıoğlu bu sorulara yanıt arıyor.

Mitingler devam eden bir süreç. Dolayısıyla "Parantez" yazısı, özellikle tartışmaya açık. Tartışmakta da fayda var. İlgiyle okunacağını düşünüyoruz.

***

3 Haziran Nâzım Hikmet'in ölüm yıldönümü. Nalân Mahsereci, bu büyük şair ve devrimciyi, özgürlüğünü savunan yurtiçi ve yurtdışındaki kampanyalarla ele alan bir dosya hazırladı: Nâzım "hapistir amma, zincirini kırmış yatar"…

Galiba burada söz ettiğimiz dosya ve makalelerin ortak bir noktası var. Hepsi zincirleri kırmakla ilişkili…

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

PARANTEZ
Ender Helvacıoğlu
Cumhuriyet mitinglerini nasıl okuyacağız? 4

KAPAK DOSYASI

Faik Bulut
İslam aristokrasisi ve şeriat düzenine karşı
ilk halk isyanları 10

Ömer Tuncer
13. yüzyıldan bugüne Anadolu Devrimi:
Evet isyan! 26

Der. Ender Helvacıoğlu
Babailer İsyanı 32

Baha Okar
"Yarın yanağından gayri, paylaşmak için
her şeyi": Şeyh Bedreddin hareketi 36

Dr. Hikmet Kıvılcımlı
Celali İsyanları 43

BURGUBİLİM / Adam Sendée
Bağdaş büyücü hocalara karşı
çağdaş büyücü reklamcılar - 2 48

Nalân Mahsereci
Dünya ve Türkiye kamuoyu, özgürlüğü için seferberdi:
Nâzım "hapistir amma, zincirini kırmış yatar". 54

Y. Savaş Emek ile söyleşi
14. Ütopyalar Toplantısı'nın hazırlıkları sürüyor:
"Bu toplantıların kendisi ütopik!" 64

İZ BIRAKANLAR / Ruken Kızıler
'Milyonlarca yıllık fosiller onun dersinde canlanıyordu'
Dünyaca ünlü antropoloğumuz
Ord. Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek 66

Doç. Dr. İsmihan Yusubov
Bir matematikçinin dilinden doğa hikâyeleri 74

Güneş Gürseler ile söyleşi
Çevre ve hukuku üzerine kısa bir sohbet 80

BİLİM GÜNDEMİ / Nıvart Taşçı - Mehmet Doğan . . 82

Hüseyin Düzgün
Tunceli'de yerleşik yaşamın izleri
ilk kez keşfedildi 85

YAYIN DÜNYASI / Nalân Mahsereci 86

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Nesin 90

BRİÇ / Lütfi Erdoğan 92

GO / A. Utku Üzülmez 93

FORUM 94

BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

10 KAPAK DOSYASI

İslam aristokrasisine ve şeriat düzenine karşı

İlk Halk İsyanları

Faik Bulut yazdı:

İslam aristokrasisine ve şeriat düzenine karşı ilk halk isyanları

Ortadoğu tarihi, oluşan İslam aristokrasisine ve temsil ettikleri şeriat düzenine karşı yoksul ve ezilen halkın isyan hareketleriyle doludur. Eşitlikçi, ortaklaşmacı, dayanışmacı fikirler başat ideolojileri olmuştur: Emeviler'e karşı isyan bayrağını kaldıran Muhtar-ül Sakafi... Ebu Müslim Horasani ve Hürremiler Cumhuriyeti... Abbasiler'e karşı ayaklanan El Muqanna ve Ortakçı Beyazlar Cumhuriyeti... Babek ve Kızıllar Cumhuriyeti... Zenci Spartaküsler... İslam komüncüleri Karmatiler... İsmaililik ve Hasan Sabbah...

Ömer Tuncer yazdı:

13. yüzyıldan bugüne Anadolu Devrimi

13. yüzyıl Anadolu devriminin düşünsel ve eylemsel altyapısını oluşturan üç bilge: Ahi Evren, Hace Bektaş ve Sadru'd Din Konevi...

Babailer İsyanı

Anadolu Selçuklu iktidarını devirmeyi ve yerine eşitlikçi bir düzen kurmayı hedefleyen, Türkmen babalar önderliğindeki ayaklanma...

Baha Okar yazdı:

Şeyh Bedreddin hareketi

Müridi Börklüce Mustafa'nın propagandasına damga vuran, "yarın yanağından gayrı her şeyde ortaklık" arzusuyla bilinmiş ve anılmakta olan Şeyh Bedreddin hareketi...

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın makalesi:

Celali İsyanları

Osmanlı toplumunun iktisadi ve sosyal buhranı, tüm toplumsal sınıfları sardığından patlayan, ama sadece köylüler içinde kaldığı, birbirinden kopuk olduğu ve çapulculuğa saptığından yenilen Celali İsyanları...

Ön kapakta kullandığımız çizim Sayın Semih Poroy'undur.

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu **4**

Cumhuriyet mitinglerini nasıl okuyacağız?

Son aylarda, Türkiye tarihinin en büyük mitingleri gerçekleşti. Anlık bir tepki patlaması değillerdi; giderek ekonomik, sosyolojik ve politik temelleri olan ciddi bir kitle hareketi niteliği kazandılar. Ortada sadece politik değil, sosyolojik bir olgu da var. Bu muazzam kalabalıklar neden toplandı, ne istiyorlardı? Kimlerden oluşuyorlardı? Hangi genel niteliklere sahipler? Mitinglerin siyasal sonuçları ne olacak? Ender Helvacıoğlu makalesinde bu sorulara yanıt arıyor...

BURGUBİLİM / Adam Sendée **48**

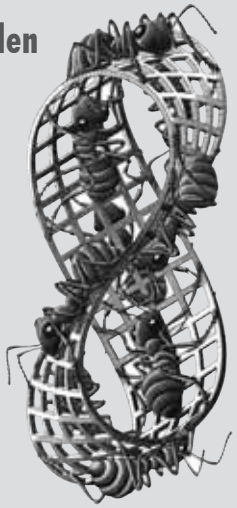
Bağdaş büyücü hocalara karşı çağdaş büyücü reklamcılar -2

Çağdaş büyücüler, bilimciler ve reklamcılar olarak iki dalda toplanabilir. O zaman büyücü bilimcilerin Komputeknologlar, Nanoteknologlar, Biyoteknologlar olarak üç kola bölündükleri görülecektir. Reklam ile büyü arasındaki benzerlik ise, çoğu yazarın gözünden kaçmıştır; ama burgubilimci onu yakalamasını bilir ve yazısında, reklamın, büyü mantığıyla ve büyü diliyle temel benzerliklerini ortaya koyar...

74 **Doç. Dr. İsmihan Yusubov'un makalesi:**

Bir matematikçinin dilinden doğa hikâyeleri

Okurlarımızın özellikle matematik tarihi ve eğitimiyle ilgili birbirinden renkli ve keyifli yazılarından tanıdığı Yusubov, bu kez karıncalara dair gözlemlerine ve onlarla yaptığı küçük deneylere dayalı hikâyeleri anlatıyor bizlere...

İZ BIRAKANLAR / Ruken Kızıler **66**

Dünyaca ünlü antropoloğumuz Ord. Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek

'Milyonlarca yıllık fosil kemikler onun dersinde canlanıyordu'

Neandertal Tanca Adamı, 70 binyıllık Shanidar Çocuğu, Kral Gordias'ın iskeleti, vd. milyonlarca yıllık toprak üzerlerinden kalkınca, gözlerini Muzaffer Şenyürek'in masasında açıyorlar... Anadolu'daki kılıç dişli kaplan, mamut benzeri hortumlu ve daha pek çok memeli türünün isim babası... İnsanın biyolojik geçmişinin diğer canlılarla ortak incelenmesi gerektiğini savunarak Türkiye'deki ilk ve tek paleoantropoloji bölümünün kurucusu...

Nalân Mahsereci hazırladı: **54**

Dünya ve Türkiye kamuoyu, özgürlüğü için seferber olmuştu

Nâzım "hapistir amma, zincirini kırmış yatar"...

1949-1950'de tüm dünyada ve Türkiye'de, öncülüğünü devrimcilerin yaptığı eylemlerde, "Nâzım Hikmet" adı bir bayrak gibi dalgalanmaktadır. İlk adımı Paris'te atılan "Nâzım Hikmet'i Kurtarma Kampanyası"na, Lois Aragon, Pablo Picasso, Jouliot Curie, Jean Paul Sartre, George Lukacs, John Desmond Bernal gibi aydınların yanı sıra, dünyanın her köşesinden sendika ve meslek birlikleri de dahil olmuştur. Kampanya Türkiye'de de İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin etkin rol üstlenmesiyle, çok geniş çevreden insanları birleştirir. Türk hükümetine içeriden ve dışarıdan dilekçeler, imzalar yollanır; gösteriler, toplantılar düzenlenir. Tek bir talep vardır: On seneyi geçgindir hukuksuz yere mahpus yatan Nâzım, serbest bırakılsın!..

Cumhuriyet mitinglerini nasıl okuyacağız?

Bu yazı uzun. Hepsini okumasanız bile, bu spotu okuyun; yazının özetidir. 29 Nisan İstanbul mitingi sırasında İzmir'de kitap fuarındaydım, panelimiz vardı. Annem telefon etti: "- Mitingdesin, değil mi oğlum? - Yok anne, İzmir'de kitap fuarındayım. - İzmir'e gidecek zamanı mı buldun? Çağlayan'da olmalıydın! - ..." Güzel annem... Bu yaşıma dek katıldığım her miting, her eylem sırasında, akşama kadar gözü yaşlı beni cam kenarında bekleyen annem, bu kez beni mitinge davet ediyordu. Hayatımda ilk kez bir mitinge katılamadığım için anamdan azar işittim!

Ender Helvacıoğlu

Nisan ve Mayıs aylarında Ankara, İstanbul ve İzmir'de Türkiye tarihinin en büyük mitingleri gerçekleşti. Her birinde 1 milyon civarı (hatta daha da fazla) insan bir araya geldi. Aynı dönemde Manisa, Çanakkale ve Samsun'da da o kentlerin tarihlerinin en büyük mitingleri yapıldı. Bunlar muazzam topluluklardır ve bu mitingler dizisi dünya çapında bir olaydır.

Son derece derin ve yoğunlaşmış bir talep olmadan, hiçbir güç, hiçbir yönlendirme ve zorlama, bu çaptaki kalabalıkları bir araya getiremez. İnsanlar, yurdun dört bir yanından, büyük bir coşkuyla miting meydanlarına aktılar. Mitingler anlık bir tepki patlaması da değildi; giderek ekonomik, sosyolojik ve politik temelleri olan ciddi bir kitle hareketi niteliği kazandılar.

Bu çapta kalabalığın toplandığı bir mitingin analizi, sadece düzenleyenlerin analiziyle sınırlandırılamaz. Ortada sadece politik değil, sosyolojik bir olgu da var demektir. Sadece günlük bir olguyla değil, bir süreçle karşı karşıyayız.

Bu kalabalıklar neden toplandı, ne istiyorlardı? Kimlerden oluşuyorlardı? Hangi genel niteliklere sahiptiler? Bu mitinglerin siyasal sonuçları ne olacak? Yazımızda bu sorulara yanıt bulmaya çalışacağız.

Görünürde, katılımcıların iki somut talepleri vardı: 1) AKP iktidarının (cumhurbaşkanlığı seçiminde somutlaşan) girişimlerine set çekmek. 2) AKP zihniyetine karşı (iki ay sonraki seçimlerde somutlaşacak) güçlü bir politik seçenek yaratmak. Bunlar öne çıkan, günlük taleplerdir. Fakat söz konusu olgu bu çaptaki kitle hareketleriyse, güncel talepler sadece buzdağının görünen kısmından ibarettir. Önemli olan, dikkate alınması ve analiz edilmesi gereken, buzdağının sualtındaki büyük kısmıdır. Biz bu kısmı tahlil etmeye çalışacağız.

SİYASAL NİTELİKLER

Bir "yaşam tarzı"nı savundular

Katılımcılar en genel anlamda, bir "yaşam tarzını" savundular. Bu yaşam tarzından taviz vermeyeceklerini ısrarla haykırdılar: "Türkiye laiktir, laik kalacak", "Cumhuriyetimizi koruyacağız" vb. Türkiye'nin Cumhuriyet devrimleriyle elde ettiği kazanımlardan geri adım atmayacaklarını ilan ettiler. Yaşamlarının dinsel kurallara göre değil, modern dünyevi kurallara göre sürmesini istediklerini belirttiler. Denilebilir ki, Türkiye'de bir şeriat tehlikesi yoktur. Evet, bir şeriat tehlikesi yoktur; ama bunun nedeni işte bu kitlenin varlığıdır. Demek ki bu kitle varlığını göstermek ihtiyacı hissetti. Bir tehlike, bir aşınma tehlikesi hissetti ve tutum aldı: Cumhuriyet devrimlerinden geri dönülemez, buna izin vermeyiz! İlerisini tartışalım, ama geri dönülemez! Bu mesajı net olarak verme ihtiyacı hissetti.

Peki, bu tehlike bir "yanılsama" mı? Kitleler, bazı odakların siyasal amaçları doğrultusunda, aslında olmayan bir tehlike adına mı harekete geçirildiler? ABD'nin BOP çerçevesinde Türkiye'ye biçtiği "Ilımlı İslam" rolü göz önüne alınırsa, böyle olmadığı anlaşılabilir. Belki bazı kesimler böyle bir politik tespit yaparak harekete geçmedi, ama İslami yaşam biçimlerinin alanının giderek genişlediğini kendi günlük yaşamlarında da görüyor ve rahatsız oluyorlardı. Eğitim kurumlarının, üniversitelerin, yargının ve en son cumhurbaşkanlığı kurumunun da elden gitme tehlikesinin gündeme gelmesi bardağı taşıran son damla oldu ve kitleler harekete geçti.

Sonuç olarak, bu büyük kitle hareketinin, ABD'nin Türkiye'ye biçtiği Ilımlı İslam rolünün karşısında yer aldığı ve ona set çekmeye çalıştığı söylenebilir. Bu tespiti destekleyen bir olgu da, mitinglerde "laiklik" vurgusunun yanı sıra "bağımsızlık" vurgusunun da öne çıkmasıydı. Dincilik ile emperyalizmin ilişkisini ve tabii laiklik ile bağımsızlık ilişkisini doğru olarak kavramış bir çoğunluk vardı meydanlarda. Yaşam tarzlarını sadece dinciliğe (somut olarak AKP iktidarına) karşı değil, emperyalizme (ABD'ye) karşı da korumak zorunda olduklarını kavramış (en azından kavramaya açık) bir kitle olduğu söylenebilir.

Tabii ki emperyalistlerde proje çoktur; İslam

ambalajlı olanlar tutmadıysa, laik ambalajlı olanlar gündeme getirilebilir ve bu kitle hareketi de "içerilmek" istenebilir. Ama politika da ABD komplolarından ibaret değil; sınıf mücadelesinin kanunları alttan alta işlemeye devam edecektir.

Sol eğilimli bir kitle

Mitinglerin kitlesi esas olarak sol eğilimliydi; "solcular" çoğunluktaydı (Burada "solcu" terimini en genel anlamda kullandığımızı belirtelim). Zaten mitinglerde öne çıkan "laiklik", "bağımsızlık", "yoksullaşmaya dur" temaları, geleneksel olarak solun temalarıdır. DYP, MHP, ANAP, BBP, SP gibi AKP muhalifi sağ partilerin (tabanlarının bir kısmı katılmış olsa da) mitinglerde hiçbir etkinlikleri yoktu.

Mitingler giderek daha da solculaştı. İstanbul Ankara'ya, İzmir de İstanbul'a oranla daha "solcu"ydu. Bu gelişmenin bir diğer göstergesi de, bağımsızlık vurgusunun, yani anti-emperyalizmin giderek daha belirgin hale gelmesidir.

Çok önemli bir nokta da şu: Kürtler'e, Yunanlılar'a veya Ermeniler'e karşı hiçbir slogan atılmadı. Irkçı ve aşırı milliyetçi eğilimler dışlanmıştı. Türklüğün, bayrak ve Atatürk gibi Türk ulusunun simgelerinin bu kadar vurgulandığı ve milyonların katıldığı mitinglerde, Kürt, Yunan veya Ermeni düşmanlığının hiç yapılmaması, bilinçli ve özenli bir toplulukla karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Katılımcıların esas olarak kardeşlikten ve birlikten yana, barışçı bir kitle olduğu söylenebilir.

Meydanlardaki toplulukları, "milliyetçi" değil "yurtsever" terimi çok daha iyi açıklıyor. Vatanını seven ve koruyan bir kitle toplanmıştı. Anti-emperyalist eğilimler son derece güçlüydü. "Anti-kapitalist" oldukları söylenemez, ama net olarak anti-emperyalisttiler. Öne çıkan sloganlardan biri de "Ne ABD Ne AB, Tam Bağımsız Türkiye" idi.

Sonuç olarak, laiklikten, bağımsızlıktan, kardeşlikten, barıştan yana, Aydınlanmacı ve yurtsever bir topluluktan, Türkiye'nin aydınlık ve modern yüzünden söz edebiliriz. Kısacası, mitinglerle Türkiye'nin sol kanadı harekete geçmiş, ağırlığını koymuştu.

"Ordu göreve" değil, "halk göreve"

Kitleler, ordunun desteğini talep ettiler ve buldukları ölçüde sevindiler. Ama işi ordudan bekleme ve ona havale etme eğiliminde değildiler. "Ordu Göreve" sloganı hiç atılmadı, ama "Ne Şeriat Ne Darbe" sloganı atıldı. Kitleler inisiyatif aldılar, kendi güçlerini göstermeye çalıştılar.

Genelkurmay muhtırasının kitlelere moral verdiği ve katılımı artırdığı / kolaylaştırdığı söylenebilir. Ama bir de bardağın dolu tarafından bakalım: Kitleler milyonlar halinde toplanarak, "Bu işler darbelerle, muhtıralarla olmaz; böyle olur" demeye de getirdiler. Mitinglerin muhtıraya değil, muhtıranın mitinglere destek verdiğinden söz edilebilir. İnisiyatif mitinglerdeydi; esas engelleyici ve değiştirici güç kitle hareketiydi. Asıl muhtıra, Genelkurmay'ın internet sitesinden değil; Tandoğan, Çağlayan ve Gündoğdu meydanlarından verildi.

Kısacası mitingler ordunun değil, halkın inisiyatif almasından yanaydılar; milyonlar halinde toplanarak bunu pratikte de gösterdiler. Demokrasiden yana bir kitleden söz edebiliriz. Bu büyük mitingler, Türkiye'yi daha da demokratikleştirdi ve umut verdi.

Örgütsüz, ama örgüt talep ediyor

Esas olarak örgütsüz bir kitle hareketiydi, yani "bindirilmiş kıta" değildiler. Kitleler büyük örgütlerin denetimi ve inisiyatifiyle değil, bireysel inisiyatiflerin tabanda birleşmesiyle, bayraklarını alıp evlerinden çıkarak ve otobüslere binerek meydanlara aktılar. Fakat bu kadar yoğun bir topluluğun aynı ruh halini göstermesi olgusunu dikkate almak ve mitingleri küçümsememek, gelip geçici olduğunu düşünmemek gerekir.

Örgütsüzdüler, ama son derece güçlü bir örgüt talebi de vardı. Kitleler, mevcut tehlikenin ve hedef aldıkları odakların gücüyle orantılı, onlarla başa çıkabilecek çapta bir örgütlenme ihtiyacını dile getirdiler. "Birleşin" sloganı bu talebi yansıtmaktaydı. Mevcut örgütlerden ve partilerden hiçbirinin tek başına bu ihtiyacı karşılayamayacağının bilincindeydiler. Milyonlarca insan sokağa dökülmüştü ve bu milyonlarca insanı temsil edebilecek nitelikte bir örgüt istemekteydiler.

"Bindirilmiş kıta" değildiler ama, bunun bir olumluluk değil olumsuzluk olduğunun da farkındaydılar. Bu çapta bir kıtayı "bindirebilecek" bir kurumun oluşmasını ısrarla istediler. Taban oradaydı ve birleşmişti; peki öncü neredeydi? Kısacası, "öncü" talep ettiler.

Kitle, "öncü"den daha ileri

Kitle, mevcut "öncü"den (mitingleri düzenleyenlerden ve sahip çıkmaya çalışan CHP ve DSP gibi partilerden) daha ileri ve radikaldi. Mitingler başlar başlamaz, kitleler öncü ve sürükleyen, düzenleyiciler ise artçı ve zorlanan konumuna geçtiler. Taban ısrarla öncü istiyordu ama, "öncü"nün taban isteyip istememe konusunda kafası karışıktı, ayak sürüyordu. Öte yandan kitlelerin zihni çok daha berraktı. Yoğun olarak atılan sloganların birçoğunu (özellikle ABD, AB ve yoksullaşmaya karşı atılanları) CHP ve DSP gibi partilerin sahiplenemeyeceği açıktır.

Aslında düzenleyiciler ve sahiplenenler de kitlelerin kendilerinden daha ileri olduğunun farkındaydı. Bu yüzden mitingleri sınırlamaya ve durdurmaya çalıştılar. Sanki kitlelerin siyasi talepleri sadece Abdullah Gül'ü cumhurbaşkanı seçtirmemek ve CHP-DSP birleşmesini sağlamakmış gibi. Hareketin ruhunu kavramış gerçek bir öncü, bu rüzgârı daha da artırır, mitingleri yurt sathına yayar ve bu büyük dalgayla birlikte iktidara gelirdi. Fakat düzen partilerinin böyle bir yola giremeyecekleri ortadadır.

Dolayısıyla, kitlelerin öncü arayışının sürdüğü söylenebilir. Miting katılımcıları, kendilerine yakışan bir öncüyü henüz bulmuş değiller ve işin güzel tarafı bunun bilincindeler. Bu da gelişen hareketin anlık bir tepki olmadığını, derin bir süreçten gelen, geleceğe uzanma ve daha da genişleme potansiyeli taşıyan soluklu bir hareket olduğunu gösteriyor.

Daha da genişleme potansiyeli derken, aslında hareketin sınırlılıklarından da söz etmiş oluyoruz. Bu noktaya yoğunlaşacağız, ama öncelikle bir parantez açalım.

YAPISAL DEĞİŞİM

Yapısal değişim (küreselleşme), Türkiye'nin ezberini bozdu

Türkiye son 15-20 yıldır (sosyoekonomik anlamda) yapısal bir değişim geçiriyor. 1990'lar sonrası Türkiye, önceki Türkiye'den oldukça farklı ve belki de bu sürecin tam ortasında bulunuyoruz. Bu değişim esas olarak Türkiye'nin iç dinamiklerinden kaynaklanmadı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet Bloğu'nun çöküşüyle uygun siyasal koşullara da kavuşan (barajlarından kurtulan) kapitalist küreselleşme süreci, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'deki değişimin de nedenidir. Bunu "Türkiye'nin küreselleştirilmesi" (dünya kapitalizmine entegre edilerek kapitalistleştirilmesi) süreci olarak tanımlayabiliriz. Dünyanın -ve tabii siyasal anlamda dünyanın göbeğindeki ülkelerden biri olan Türkiye'nin- ezberi, bu süreç ilerledikçe iyiden iyiye bozuldu. Ülkemizin hem büyük burjuvazisi hem de emekçi sınıfları kabuk değiştirdi (değiştiriyor). Orta sınıflar bir yandan genişlerken diğer yandan ciddi hareketlilikler ve yarılmalar yaşadılar (yaşıyorlar). Sınıfsal düzlemdeki bu deprem siyasal düzleme de yansıdı ve o alandaki ezberler de kökten bozuldu. Ülkenin, 50 yıldır politik arenada yer tutmuş geleneksel siyasal akımlarının hepsi kabak gibi ikiye bölündü; birçok "düşman kardeşler" ikilisi ortaya çıktı. Sol-sağ, ilerici-gerici, devrimci-tutucu gibi, içerikleri Soğuk Savaş dönemine göre doldurulmuş kavramların (saflaşmaların) nitelikleri değişti. Kısacası, bir deprem, bir altüst oluş yaşanıyor ve artık hiçbir şey eskisi gibi değil.

Bu depremin başlarında değilsek eğer, ortasında ve doruk noktalarından birinde olduğumuz söylenebilir; ama sonunda olmadığımız kesin. Bu süreç içinde zaman zaman yaşanan siyasal krizler, temeldeki bu yapısal krizin yüzeye çıkış noktalarını oluşturuyor.

Çeşitli sınıflar değişimden nasıl etkilendi?

Türkiye'nin çeşitli sınıfları bu yapısal değişimden nasıl etkilendiler?

Büyük burjuvazi sürecin başlarında ciddi bir sarsıntı geçirdi ve serpintileri günümüze de ulaşan bir iç yarılma (daha ulusal olanlarla daha işbirlikçi olanlar arasında) yaşandı. Fakat büyük burjuvazi nispeten kolaylıkla sürece adapte oldu ve dünya kapitalizmiyle daha fazla entegre olan kesim ağırlık kazandı. Büyük çaplı özelleştirmelerden sonra, gelinen noktada Türkiye'nin büyük burjuvazisinin işbirlikçi, hatta taşeron bir burjuvazi olduğu söylenebilir. Büyük burjuvazi, sürecin istikrarlı biçimde (fazla siyasal sarsıntı yaşanmadan) devamından yanadır ve halinden memnundur.

En büyük deprem ve yarılma, orta sınıflarda yaşandı. Türkiye'nin geleneksel orta sınıfı (küçük ve orta tarım üreticileri, esnaf ve zanaatkârlar, küçük ve orta sanayi kuruluşları, mimar, mühendis, hekim, öğretmen, hukukçu gibi temel meslek sahipleri, vb.) yapısal değişimden son derece olumsuz biçimde etkilendi ve yıkıma uğradı. Geleneksel orta sınıfın geniş kesimleri neredeyse sınıf düşerek emekçileşti. Buna karşın, özellikle bilişim, iletişim, medya, reklam, eğlence, pazarlama vb. sektörlerinin genişleyerek Türkiye kapitalizmine dahil olmasıyla, bu sektörlerin irili ufaklı girişimcilerinden, çeşitli düzeylerde çalışanlarından ve bağımsız iş yapanlardan oluşan kentli, modern ve küresel sermayeye göbekten bağlı yeni bir orta sınıf ortaya çıktı. Geleneksel orta sınıf ile yeni orta sınıfın yapısal değişim karşısındaki konumu birbirine zıttır. En büyük zararı gören ilki değişime karşıyken, yukarıya doğru sınıf atlama umudu taşıyan ikincisi sürecin daha da hızlı (hatta politik istikrara büyük burjuvazi kadar önem vermeyerek, çeşitli riskleri göze alarak) devamından yanadır.

Toplumsal piramidin tabanını oluşturan emekçi sınıflar ise çok büyük hareketlilikler ve iç değişimler yaşadılar. Eski dönemin temel sınıflarından biri olan klasik sanayi proletaryası, özelleştirme, sendikasızlaştırma ve taşeronlaştırma gibi yöntemler sonucunda büyük bir yıkıma uğradı. Politik alanda da etkili bir sınıf niteliğini kaybetti. Küreselleşmeden (yapısal değişimden) en büyük zararı görenler listesinin başında yer aldı ve ruh hali geleneksel orta sınıfın ruh haliyle çakıştı.

Öte yandan, kırın kente doluşmasıyla birlikte yeni emekçi sınıflar oluştu: Kentlerin varoşlarına tıkılan yarı-işçi ve işsiz kitleler. Küçük işletmelerde ve özellikle hizmet sektöründe son derece olumsuz koşullarda çalışan yeni proletarya ve parça başı iş yapan veya işsiz gezen lümpen proletarya. Eski dönemde topraksız ve yoksul köylüydüler, yeni dönemde büyük kentlerin varoşlarına tıkılan yarı işçi ve işsiz kitlelere dönüştüler. Büyük umutlarla (en azından işçi olma umuduyla) geldiler, ama büyük hayal kırıklıkları yaşıyorlar (yaşayacaklar).

Kim ne kadar memnun?

Değişim sürecinden kim, ne kadar memnun, kim, ne kadar memnuniyetsiz?

Büyük burjuvazinin ağırlıklı kesimi halinden memnun. Tek dertleri sürecin istikrarlı biçimde devam etmesi. Bu istikrarı kim sağlayabiliyorsa, o siyasal akıma destek veriyorlar. Büyük burjuvazinin ulusal nitelikler taşıyan küçük bir kesimi ise halinden memnun değil.

Yıkıma uğrayan geleneksel orta sınıf en memnuniyetsiz kesim ve eski konumlarını tekrar kazanmak, değişim sürecini durdurmak istiyorlar.

Yeni orta sınıf süreçten memnun, ama sürecin zorlanmasından ve kesintiye uğramasından memnun değil. Daha radikal olunmasından yana.

İşçi-işsiz emekçi kesimler süreçten memnun değil, ama eski durumdan da memnun değillerdi. Değişimden hoşnut değiller, ama eskiye dönmek de istemiyorlar. Eskinin yıkılmasından hoşnutlar, ama oluşan yeniden de hoşnut değiller.

Eğer "Cumhuriyet" eski sistemin adıysa, durumu şöyle de ifade edebiliriz: Büyük burjuvazinin ağırlıklı kesimi cumhuriyetin bir kabuk olarak korunmasından, ama içeriğinin değişmesinden yana. Yeni orta sınıf, gerektiğinde kabuğa bile gerek duymadan cumhuriyetin değişmesinden yana. Geleneksel orta sınıf, cumhuriyetin korunmasından ve eski sistemin yeniden tesisinden yana. Emekçi kesimler ise eski cumhuriyetten değil, -belli belirsiz de olsa- yeni bir cumhuriyetten yana.

Şimdi parantezi kapayıp mitinglere dönebiliriz.

SINIFSAL NİTELİKLER

Eli ekmek tutanlar hareketi

Mitinglerin ana gövdesini "kentli geleneksel orta sınıflar" oluşturuyordu. Öğretmen, memur, mimar, mühendis, sağlık çalışanları, büro emekçileri, hukukçular, vb. temel meslek sahipleri, esnaf ve zanaatkârlar, orta ve küçük girişimciler/üreticiler, üniversite öğrencileri, emekliler, kısacası orta ve küçük burjuvazi mitinglerin ana kitlesini teşkil ediyordu. Geleneksel işçi sınıfının (sendikalı sanayi işçileri) da yoğun olarak katıldığı söylenebilir. Bu yelpaze göz önüne alındığında, topluluğa işçi karakterli bir hareket diyemesek de "eli ekmek tutanlar hareketi" diyebiliriz. Ezilenlerin ve mülksüzlerin hareketi değil, çalışanların hareketiydi.

Zamanında hali vakti yerinde olupta, bu konumlarını kaybetmeye başlayanlar hareketi

Yüzeysel bir bakış, kalabalıklara "hali vakti yerinde olanlar hareketi" veya "tuzu kurular hareketi" damgasını vurabilir. Fakat süreç göz önüne alındığında bunun doğru olmadığı ortaya çıkar. "Zamanında hali vakti yerinde olupta bu konumlarını kaybetmeye başlayanların hareketi" demek daha doğru olacaktır. Yukarda da vurguladığımız gibi, küreselleşmeye koşut olarak Türkiye'nin son 15-20 yılda geçirdiği yapısal değişim, en fazla geleneksel orta sınıfların konumunu etkiledi. Temel meslek sahipleri, esnaf ve zanaatkârlar, küçük ve orta tarım üreticileri, ulusal pazara üretim yapan sanayiciler yıkıma uğradılar, eski statülerini (saygınlıklarını) ve giderek işlerini kaybetmeye başladılar, giderek yoksullaştılar ve önemli bir kısmı emekçileşti; kısacası sınıf düşmeye başladılar. Bu kesimlerin pastadan aldıkları pay (işbirlikçi büyük burjuvazinin ve küresel sermayenin lehine) azaldı. Mitinglerin ana gövdesini bu kesimler oluşturmaktaydı.

Sorun sadece bir yaşam tarzı kısıtlanması sorunu değil, daha önemlisi iktisadi koşulların sınırlanması. Bu sınıflar "değişim"den zarar gördüler. Cumhuriyet'ten nasiplenmişlerdi, artık eskisi kadar nasiplenemiyorlar. Bu nedenle eskiye geri dönmek, eskiyi korumak istiyorlar ve değişime karşılar. Dikkat edilirse mitinglerde "korumacı" sloganlar öne çıkmaktadır: "Türkiye laiktir, laik kalacak", "Cumhuriyeti koruyacağız" vb. Aslında geleneksel sanayi işçileri de benzer bir durumdadır, onlar da işlerini kaybediyorlar; veya kendileri emekli olurken çocukları işsiz kalıyor. Bu nedenle ilk tepkiyi bu kesimler (durumları en radikal biçimde bozulanlar, umutları en fazla darbe yiyenler) gösteriyor. Eski güzel günlere geri dönmek istiyorlar, ama güçlü bir gelecek projesinden de yoksunlar.

Toplumsal piramidin tabanı mitinglere ilgisiz

Çok önemli bir nokta, kentlerde toplumsal piramidin tabanını oluşturan varoşların, işsiz ve yarı-işçi kitlelerin (lümpen proletarya) mitinglere ilgi göstermemiş olmasıdır. Toplumun en alt ve yoksul kesimi harekette yoktu.

Toplumun tabanını oluşturan yoksullar ve ezilen kesimlerin, durumlarında çok büyük değişimler olsa da (kente göç, varoşlara tıkılma vb.) toplumsal konumlarında fazla bir değişiklik olmadı. Onlar zaten cumhuriyetten nasiplenememişlerdi. Yoksuldular ve eziliyorlardı; yine yoksullar ve eziliyorlar. Kırda yoksul köylüydüler, kentte de yoksul işsiz oldular. Dolayısıyla cumhuriyeti korumak ve eskiye dönmek gibi bir talepleri bulunmuyor. Eskiye dönüp ne yapacaklar, yeniden maraba mı olacaklar? Bu nedenle korumacı yönü ağır basan mitinglere ilgisizler. Bu geniş kesimler, geleneksel orta sınıfların aksine, "değişim"den yana. Rejim değişikliği istiyorlar, ama kendi çıkarlarını savunacak bir önderlikten yoksun oldukları için, sürekli, rejimi küresel sermaye lehine değiştiren büyük burjuva partilerinin ağına düşüyorlar. Sistem bu kesimleri ya dincilikle ya da ırkçı milliyetçilikle denetim altında tutmaya çalışıyor. Bu geniş kitleler, tarikatlara, ırkçı örgütlenmelere, mafyaya terk edilmiş durumda.

HAREKETİN GELECEĞİNE DAİR...

Mitingler oldu ve bitti mi? İnsanlar evlerine, işlerine-güçlerine mi dönecekler? Seçimlerin, kitlelerin biraz havasını alacağı açık. Sistem tarafından da pompalanan "Yürüdük, diyeceğimizi dedik, şimdi sıra oy atmakta" anlayışı bir süre etkili olacaktır. Ayrıca Türkiye'nin gündemi o kadar hızlı değişiyor ki, birkaç hafta öncenin şenlikli hafta sonlarının yerini bambaşka bir tablo alabilir (Bu yazının yazıldığı sıralarda, Ankara-Ulus'ta patlayan bomba ile aldı da). Türkiye'de "keskin çelişki bolluğu" var.

Fakat bu hareketi yaratan sosyoekonomik olgular aynen yerlerinde duruyor ve seçimlerle halledilebilecek şeyler de değiller. Yapısal kriz derinleşerek sürüyor ve ülke her an yeni patlamalara ve altüst oluşlara gebe.

Bu noktada, hareketin sonuç alıcılığını engelleyen zaafları ön plana çıkıyor. Öncüsü ve belkemiği olmayan hareketler toplum mühendislerinin nesnesi olabilirler; bugün hâkim olan durum da budur. O halde ne yapmalı?

Sistemin modelleri

Alt sınıflar ile geleneksel orta sınıflar arasındaki kopukluk (hatta düşmanlık) en büyük sorun olarak göze çarpıyor. Bu, küresel sermayenin hâkim olduğu sistemin de bir sorunudur, sistemi değiştirmek isteyen -ama epeydir pek esameleri okunmayan- sosyalistlerin de.

Sistem her zamanki gibi, alt ve orta sınıfları, kendi adına birleştirebilecek bir siyasi model üretme peşinde. AKP bunu becererek iktidara geldi (Daha önce de DSP-MHP-ANAP koalisyonu ile becerilmişti). Alt sınıflar içinde etkili, orta sınıfları nispeten ikna etmiş bir küresel sermaye partisiydi. Fakat artık bunu pek beceremiyor. Alt sınıflar içinde hâlâ etkili, ama mitinglerin de gösterdiği gibi orta sınıfların çok geniş kesimlerini kaybetmiş durumda. Ya orta sınıfların en azından bir bölümünü yeniden yanına çekebilecek bir profil geliştirecek ya da küresel sermaye açısından kullanım tarihi son bulacak (kendi deyimleriyle

"deliğe süpürülecek"). CHP özellikle kentli orta sınıflar içinde etkili, ama (milliyetçiliğe epey bir dümen kırmasına karşın) alt sınıflardan çok uzak bir küresel sermaye partisi. Sistem AKP'yi deliğe süpürme kararı verirse, CHP'ye alt sınıflara söz geçirebilen bir ortak üretmek zorunda. Bir zamanlar bu işi iyi becermiş DSP, artık bu yeteneğe sahip değil (dolayısıyla kalan gücünü CHP'ye devrederek siyaset sahnesinden çekilme yolunda). Adaylar kimler? MHP? GP? Eğer böyle bir model (CHP+MHP/GP) üretilecekse, kısa zaman içinde Türk-Kürt çelişkisinin kaşınacağı ırkçı-milliyetçi kışkırtmaları bekleyebiliriz (Ankara'daki patlama?). Çünkü MHP ancak böyle bir iklimde alt sınıflara kepçe atabilir ve güç toplayabilir.

Küresel sermaye, çarkını, laik-dinci ve Türk-Kürt çelişkilerini kullanarak işletiyor ve krizi yönetiyor. Fakat zorlanmıyor da değil; neredeyse her dört yılda bir yepyeni bir model üretmek zorunda!

Köprü, yapıştırıcı, belkemiği ve öncü ihtiyacı

Olası modeller şimdilik bunlarmış gibi gözüküyor. Peki, meydanlara toplanan kitleler bu mücadelenin figüranı olmaktan öteye geçebilecekler mi? Bunu gerçekleştirebilmek için de yine alt sınıflar ile orta sınıflar arasındaki kopukluğun giderilmesi gerekir. Tabii bu sefer sistemi sürdürme adına değil, sistemi değiştirme adına.

Orta sınıflar içindeki klasik eğilim, yoksulların ve işsizlerin toplandığı varoşların her türlü belanın kaynağı olduğudur. Irkçılık, şeriatçılık, tarikatçılık, cehalet, mafya, fuhuş, uyuşturucu, kapkaç… hepsi buradadır. Korunulması, dizginlenmesi gereken kesimlerdir onlar. Varoşlara göre ise, orta sınıflar "tuzu kurular" topluluğudur. Güçleri ve ufukları büyük burjuvaziye yetmez, kinlerini ancak orta sınıflara kusabilirler. Gökdelenlerin yanına yaklaşamazlar, ama esnafın camını çerçevesini indirirler. Artık banka soyamazlar, güçleri kuyumcuya yeter. TÜSİAD başkanını uzaktan bile göremezler, sokakta yakaladıkları memurenin çantasını kapıp kaçarlar.

İki katman arasındaki bu karşıt eğilimler belli gerçeklere dayanıyor. Ama daha büyük ve temel bir gerçek şudur: İki kesimin de ortak bir düşmanı var; küresel sermaye ve onunla işbirliği içindeki büyük burjuvazi. İşte bunu bilince çıkardıkları an, sistemin vay haline! Yarı-yapay siyasi krizlerin üstünü örttüğü yapısal krizin bütün haşmetiyle arz-ı endam edişi olacaktır bu.

Birincisi, bir köprü kurmak gerekir. Kuyumcuyla soyguncuyu birleştirmek zor. Köprü, iki yaka arasındaki mesafenin en kısa olduğu yerde kurulur. Orta sınıfların altı ile alt sınıfların üstü arasında.

İkincisi, kolektif çalışmaya yatkın, örgütlü bir sınıfsal kesim bu rolü oynayabilir ancak. Kendi içinde yapışmaya alışık olan bir güç, yapıştırıcı olabilir.

Üçüncüsü, sadece geçmişi korumaya odaklı değil, geleceği de isteyen bir perspektif. Sadece korumacı olursanız, alt sınıfları unutun! Nostalji yapan değil, kendi değişimini dayatan devrimci bir perspektif.

Dördüncüsü, sadece "yıkabilen" değil, aynı zamanda "yapabilen" de bir güç. Sadece yıkıcı olursanız, orta sınıfları unutun!

Ve tabii -olmazsa olmaz olan- **beşincisi**, bütün bunları (yani sınıf mücadelesini) yönetebilen bir politik öncü/kurmay.

Ortanın altı ile altın üstü: Emekçi kesimler

Bu niteliklere sahip olan kesimler kimlerdir, daha somut bakalım. Kentlerde, hem orta sınıfın altı hem de alt sınıfın üstü denebilecek ve aynı zamanda işi gereği kolektif çalışmaya yatkın kesimleri kimler oluşturuyor? Emekçi kesimler: Sanayi işçileri, küçük ve orta boyuttaki işletmelerde çalışan işçiler, öğretmenler, büro emekçileri, kamu hastanelerinde çalışan doktorlar dahil sağlık emekçileri, teknisyenler, fabrikalarda çalışan mühendisler... Kısacası, mavi ve beyaz yakalarıyla işçi sınıfı. Bu sınıf aynı zamanda "yapabilen" bir sınıftır; zaten çevremizde gördüğümüz her şeyi onlar yapıyor. Öte yandan, hiçbir dönemde sistemden fazla nasiplenmemiş, dolayısıyla sadece korumacı olmayan, köklü değişimlere ve geleceği istemeye eğilimli bir sınıf. Ayrıca, gerek ruh hali, gerek ikamet ettiği yer, gerekse ekonomik durumu itibarıyla toplumun en alt kesimine (varoşlara) en yakın, onlara elini uzatabilecek ve eğitebilecek bir sınıf.

(Burada küçük ama önemli bir not: Mitinglerden yola çıktığımız için analize "kır"ı dahil etmedik. Ama genel bir tahlil yapılacaksa, "kır"daki sınıf ilişkilerini ve kent-kır ittifakı olanaklarını es geçmek olmaz.)

Saydığımız bu kesimler, örgütsüz bir biçimde ama bütün gövdeleriyle cumhuriyet mitinglerindeydiler. Peki, yukarıda saydığımız beşinci şık, yani öncü olması gerekenler, sosyalistler neredeydi? Bu tür yazıları sosyalistlere dokundurmadan bitirmiyoruz; geleneği bozmayalım.

ELEŞTİRİ - ÖZELEŞTİRİ

Sosyalistler mitinglere katılmadılar. Şöyle özetleyelim: İşçiler oradaydı, DİSK yoktu. Memurlar oradaydı, KESK yoktu. Öğretmenler oradaydı, Eğitim-Sen yoktu. Mimar ve mühendisler oradaydı, TMMOB yoktu. Hekimler ve sağlık emekçileri oradaydı, Tabipler Odası yoktu. Yurtseverler oradaydı, Yurtsever Cephe yoktu. Halk oradaydı, Halkevleri yoktu. Anaları, babaları, kardeşleri, komşuları, sınıf arkadaşları, bakkalları çakkalları oradaydı, ama sosyalistler yoktu. Taban oradaydı, "öncü" yoktu. Peki, neredeydiler? 1 Mayıs'ta Taksim'e çıkmaya hazırlanıyorlardı (Yukarıdaki cümlelerde varları ve yokları yer değiştirin, 1 Mayıs'ın tahlili ortaya çıkar!). Aslında, iki gün önce Çağlayan'dan Beşiktaş'a kadar bütün meydanları ve caddeleri dolduranlar, Taksim'in nasıl geri alınabileceğini de gösterdi.

Daha ne yapacaklardı?

Yanı başımızda milyonlar toplanmış. Öne çıkan sloganlar, laiklik, bağımsızlık ve yoksullaşmaya son; yani sosyalistlerin yıllar boyu uğruna mücadele ettikleri talepler. Irkçı milliyetçiler dışlanmışlar, başka ulusları rencide edecek sloganlar yok; esas olarak kardeşlikten ve barıştan yana bir kitle. Aydınlanmacı bir kitle. AKP Hükümeti'ni net olarak hedef alan bir kitle. Darbelerden

medet uman bir topluluk değil, zaten bir kitle hareketi. En başat sloganlardan biri ABD'ye ve AB'ye karşı olanlar, yani anti-emperyalist ve yurtsever bir kitle. Üretici, emekçi, eli ekmek tutan bir kitle. Provokatif hareketlerde bulunmayan düzgün bir sosyalist solu dışlamayacak, bağrına basacak bir kitle. Daha ne istiyoruz, ne bekliyoruz? Sosyalistlere kendilerini beğendirebilmeleri için daha ne yapmaları gerekiyordu? Kırmızı halı serip, "Yaşasın Sosyalizm" diye bağırmaları mı? Ama kitleler devrim yaparken bile böyle bağırmazlar, bilmiyor muyuz?

Ringe çıkamayan boksör

Sosyalistler, mitingleri ve kitleleri eleştiriyor: Bir askeri darbenin tabanı olmakla. Faşizmin tabanı olmakla. Sosyal demokratların peşine takılmakla. Bütün bunlarda doğruluk payı olabilir, tartışılır; ama bunlar oraya gitmemenin değil, özellikle gitmenin gerekçeleridir. Bütün bu tehlikeler varsa, özellikle gitmelisin. Senin yokluğun meydanı boş bırakır ve bütün bu tehlikeleri artırır, varlığın ise olabildiğince set çeker. Senin varlık nedenin bu zaten. Sen yoksan bu tehlikeler daha fazla, varsan daha az. Yönlendiremezsen, yönlendirirler.

Sosyalistler hayıflanıyor: Oraya gitseydik erirdik, öncülük yapamazdık Pankartlarımızı açmamıza bile izin verilmezdi. Bu anlamlı bir laf değil, sadece bir itiraf. Sosyalistlerin ne kadar sindiklerinin, ufuklarının ne kadar daraldığının, öncülük niteliklerinin ne kadar yıprandığının, kitle çalışması yöntemlerinin ne kadar azaldığının, emekçi kitlelerin taleplerinden, coşkularından ne kadar koptuklarının, ormanı göremeyip ağaçla uğraştıklarının itirafı. Demek ki, propaganda yöntemi sadece bir pankart açmakla kısıtlı. Kaldı ki, orada bile açılamayacak bir pankart, hiçbir işe yaramayan bir pankarttır.

"Gitseydik erirdik, öncülük yapamazdık"… Tabii ki öncülük kolay değil, sınıf mücadelesidir bu. Kimse kimseyi "Gel, başıma geç" diye buyur etmez; öncülük emekle, kendini adım adım ispat ederek kazanılır. Ancak ringe çıkma cesareti gösterebilen bir boksör, maçı kazanma olanağını elde edebilir. Çıkmadığın zaman, zaten yoksun. Öncülük yeteneği pratikte sınanır ve kazanılır. Erimekten korkuluyor; gitmediğin zaman erimiyor musun, çürümüyor musun, yozlaşmıyor musun? Eriyeceksen de, bari git kitlelerin bağrında eri.

Kitlelere ve simgelerine dudak bükenler

Bazı sosyalistler, yüksekten bakıyorlar, kitleleri beğenmiyorlar: Türkiye bayrağı ve Atatürk resimleri taşıyorlarmış; onların bayrakları ve resimleri farklıymış… Ne diyelim; sen de emperyalizme karşı bir Bağımsızlık Savaşı ver, sen de çürümüş bir imparatorluğu yık, sen de devrim yap, senin de bayrağını ve resimlerini taşısınlar. Hiç düşünülmüyor; bu halk neden laiklik ve bağımsızlık talepleriyle ayağa kalktığında Atatürk'ü hatırlıyor? Bugün de aciliyet kazanmış bağımsızlık ve laiklik taleplerinin toplumun genomuna yerleşmiş simgesidir de ondan. Türkiye bayrağı, bazı gericilerin iddia ettikleri gibi Kosova Meydan Muharebesi'nde değil, Çanakkale'de, Sakarya'da, Dumlupınar'da, Antep'te emperyalizme karşı mücadele içinde oluştu. Çürümüş Osmanlı'nın yeşil şeriat bayrağını cumhuriyet devrimleriyle indirerek göndere çekildi. Yakın tarihimizin en başta sosyalistlerin sahip çıkması gereken büyük demokratik değişiminin simgeleridir bunlar. Bu demokratik simgeleri, 12 Martçılar, 12 Eylülcüler ve küresel sermaye yandaşları kirletti. Bu bayrak Denizler'in bayrağıydı, anımsamıyor muyuz? Deniz'in taşıdığı bayrağı, 12 Eylülcülerin eline mi bırakacağız? Biz bıraksak bile, emekçi halk bırakmıyor, görüyoruz. Yeni Denizler de o hareketin, o kitlelerin bağrından çıkacaktır; tıpkı zamanında Deniz Gezmiş'in çıktığı gibi.

Kitleleri beğenmeyen sosyalistlere bir soru: Kendinizi bir etnik kimlikle ("Hepimiz Ermeniyiz"), bir dinle ("Hepimiz Hıristiyanız") tanımlamaktan çekinmiyorsunuz da, "Hepimiz Mustafa Kemal'iz" diyenlere mi dudak büküyorsunuz? Bir ilericilik-gericilik tartışması yapılırsa, hangisi daha ilericidir?

Kaçan fırsat ve yeni bir odak ihtiyacı

Türkiye sosyalistleri çok büyük bir fırsat kaçırdı. Emekçilerle yeniden nikâh tazelemenin fırsatını. Yeniden emekçi kitlelerle buluşup, o bağrın sıcaklığını hissetme fırsatını. Üzerlerindeki ölü toprağını atıp bir gençlik aşısı edinme fırsatını. Siniklikten, ezilmişlikten, sürekli gündem dışına düşmekten, bir türlü gündemi belirleyememekten kurtulup, ülkenin gerçek politik arenasına adım atma fırsatını. Yeniden öncü olabilme, toplumu yönlendirebilme, kendini kanıtlama fırsatını…

Bütün bunların yapılabileceği, en azından olumlu adımların atılabileceği bir olanaktı milyonların toplandığı cumhuriyet mitingleri. Kafası berrak dinamik bir sosyalist odak, örneğin 1 Mayıs'a topladığının en az 5-10 katı bir örgütlü kuvvetle ve yönlendirebildiği kitle örgütleriyle o mitinglere katılır, ciddi bir emekçi öbeği oluşturur, bağımsızlık, demokrasi, laiklik sloganları ve yoksulluğa son sloganları atılır ve oradaki kitle de bu gücü bağrına basardı.

Mevcut sosyalist odaklardan hiçbiri bu görevi başaramadı, bu fırsatı değerlendiremedi, değerlendirmeyi düşünmedi bile. Meydanlar gerçek olduğuna göre, bu görevi ıskalayan odaklar gerçek değil. Demek ki, yepyeni bir devrimci odak yaratmak gerekiyor.

"Mitingdesin, değil mi oğlum?"

Yazımızı bir özeleştiriyle bitirelim. 29 Nisan İstanbul mitingi sırasında İzmir'de kitap fuarındaydım, panelimiz vardı. Annem telefon etti:

- Mitingdesin, değil mi oğlum?

- Yok anne, İzmir'de kitap fuarındayım.

- İzmir'e gidecek zamanı mı buldun? Çağlayan'da olmalıydın!

- …

Güzel annem… Bu yaşıma dek katıldığım her miting, her eylem sırasında, akşama kadar gözü yaşlı beni cam kenarında bekleyen annem, bu kez beni mitinge davet ediyordu.

Hayatımda ilk kez bir mitinge katılamadığım için anamdan azar işittim!

Başka söze ne hacet…

İslam aristokrasisine ve şeriat düzenine karşı ilk halk isyanları

Ortadoğu tarihi, oluşan İslam aristokrasisine ve temsil ettikleri şeriat düzenine karşı yoksul ve ezilen halkın isyan hareketleriyle doludur. Eşitlikçi, ortaklaşmacı, dayanışmacı fikirler bu isyan hareketlerinin başat ideolojisi oldu. Zaman zaman başarılı olup uzun yıllar ayakta kalan eşitlikçi cumhuriyetler de kurdular. Emeviler'e karşı isyan bayrağını kaldıran Muhtar-ül Sakafi... Ebu Müslim Horasani ve Hürremiler Cumhuriyeti... Abbasiler'e karşı ayaklanan El Muqanna ve Ortakçı Beyazlar Cumhuriyeti... Babek ve Kızıllar Cumhuriyeti... Zenci Spartaküsler... İslam komüncüleri Karmatiler... İsmaililik ve Hasan Sabbah...

Faik Bulut

Dört Halife devrinden (632-661) itibaren fetihler sayesinde geniş bir coğrafyayı egemenliği altına alıp yöneten Arap Müslümanlar, yepyeni bir olguyla karşı karşıya kaldılar. Mevali denen, kılıç zoruyla veya ikna yoluyla İslam'ı kabul eden çeşitli kavimler ortaya çıktı. Ek olarak eski inançlarını koruyan **zımmi** adı verilen gayrimüslimler, Arap efendilerin hükmü altında yaşamak mecburiyetinde kaldılar.

Mevali (tekili **mevla**; Arap olmayan Acem, Kürt, Türk, Berberi, Nabati gibi kavimler olup bunlar fetihçi Araplar'ın himayesi veya velayeti altında bulunurlardı) yeni dine girince, imparatorluk sınırları içinde Arap toplumuna âdeta eklemlenmiş, farklı nitelik ve nicelikte bir toplumsal taban oluşturmuştu. İslam'ın sonraki tarihini geniş ölçüde etkileyip yön verecek siyasi, idari, sosyo-kültürel, kurumsal, hukuki ve dini alanda değişimler mevali dinamizminden doğdu. Özellikle demografik ve kültürel bakımdan ordugâh şehirlerde ana unsur haline geldiler. Arap egemenleri ve yöneticileri için tehlike oluşturdular (1).

Boyunduruk altına alınmış mevali kitlesi, fetihlerin ilk şoku atlatıldıktan sonra, efendileri Araplarla eşit haklara sahip olma çabası içine girdiler. Teorik bakımdan bu mümkündü. Zira, eski komünal toplum anılarının silik izlerini taşıyan İslam anayasası *Kuran*'ın bazı ayetleri ile peygamber hadisleri, "Allah'a bağlanma dışında Arap ile Acem arasında bir fark olmadığını, Müslümanlar'ın kardeş ve eşit olduklarını" savlıyordu (2).

İster Müslümanlığı gönüllü kabul edip **mümin** sıfatını taşısın, isterse sadece diliyle ikrar edip **Müslüman** tasnifi içinde değerlendirilsin; yeni dine giren mevali, İslam'dan çok daha köklü yüksek uygarlıkların (Antik Mezopotamya'da Sümer, Babil ve İran'da Sasani), eski dinlerin ve kültürlerin mirasçısıydılar. İslam'ı yorumlarken de bu mirası referans noktası olarak aldılar.

Bilhassa eski Zerdüşti İran'da Sasani toplumunun sınıflara ayrılmış, eşitlikçi olmayan ve adaletsiz yapısına sosyal bir tepki olarak doğan Mazdekizm ve Maniheizm gibi dinler, bu yorumlayışta ana referans kaynaklarını oluşturdular. Söz konusu kaynaklar, Emeviler zamanında **Şuûbiyye** denen büyük ve uzun süreli toplumsal tepki hareketinin ideolojisinin oluşmasına da en önemli katkıyı sağladılar. Yönetici Arap aristokrasisine karşı çıkan Şuûbiyye, Ortodoks İslam'ın **zendeka** veya **ilhad** (kâfirlik, müşriklik) diye suçladığı yeni ideo-

lojik ve siyasi açılımlara, içtihadlara yol açtı. Yani ikinci sınıf insan muamelesi gören mevali, ilk **zendeka** (zındıklık) hareketlerinin tabanını oluşturdu. Entelektüel çevrelerde teolojik, felsefi ve edebi görünümler kazanırken; toplumsal alanda Manici, Bardesancı, Markioncu motiflerden esinlendiler (3).

Bürokratik, edebi, kelami (teolojik), felsefi ve tasavvufi şekle bürünen zındıklık (4), en fazla kitlesel alanda yankılar yapıp günümüze kadar uzanan bir gelenek oluşturmuş; konumuzu ilgilendiren dervişan cumhuriyetleri de mezhepçi ve ihtilalci zendeka hareketleri sayesinde hayata geçmiştir.

Eşitlikçiliğe götüren fikriyat

Kitlesel zendeka hareketlerinin bir kısmı siyasal iktidarın bizzat kendisini değil ama temsil ettiği ideolojiyi (resmi İslam) protesto niteliği, bir kısmı da doğrudan siyasi düzeni hedef alan ihtilalci nitelik taşımaktadır. Bu toplumsal hareketlerin hem Emevi, hem Abbasi döneminde eski İran gelenek ve inançlarının hâlâ güçlü bir şekilde korunabildiği Irak ve Horasan gibi bölgelerde gelişme imkânı bulabilmesi, hiç de şaşırtıcı değildir. Burada dikkat edilip gözden kaçırılmaması gereken husus, Horasan'ın daha ziyade ihtilalci hareketlerin; Irak'ın ise entelektüel düşünce akımlarının beşiği olmasıdır (5).

Zaten komünal biçimde örgütlenen İran-Sami kültürü, her zaman kendini Hint-Akdeniz bölgelerinde daha yaygın şekilde hissetirmekteydi. Mezopotamya'nın geleneksel kültürü, Araplar'ca bir anlamda kabul edildi. Fakat ister içine Arap ve İslam unsurlarının çekilip alınacağı eski İran-Arami kültürünün yeniden ifadesi olmak durumunda bulunsun; isterse İran-Arami katkılarının salt bir kültürü olsun; yeni İslami toplumun baştan sona kültürel Doğululaşması söz konusudur (6).

Dünyaca ünlü Mısırlı Marksistlerden **Samir Amin**, bizim "dervişan cumhuriyetler" diye adlandırdığımız İslam tarihindeki eşitlikçi hareketlerin arkaplanını irdelerken önemli saptamalarda bulunuyor:

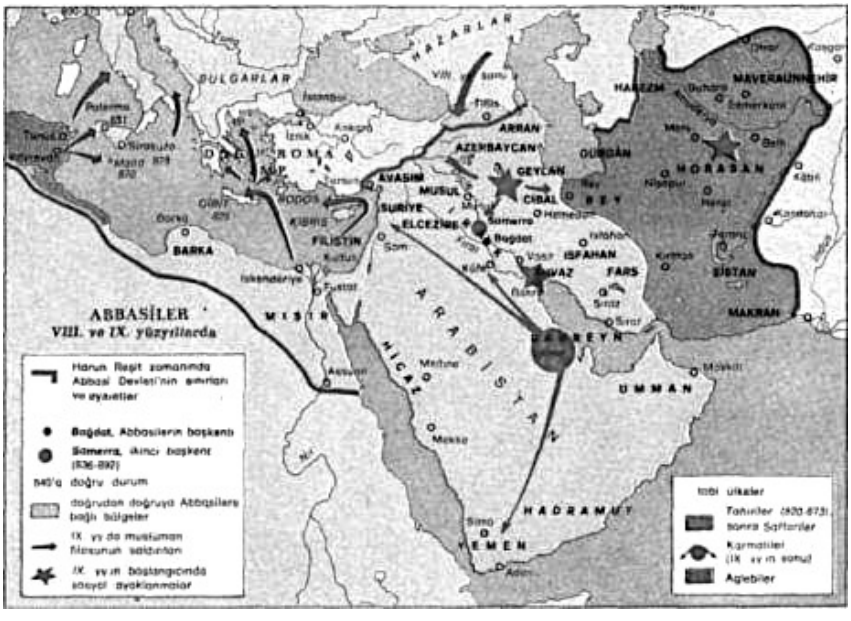
"Arabistan'ın ilk Müslümanlar'ının inanç yorumu, tıpkı toplumsal ve kültürel yaşamları gibi kabaydı... Yeni kurulan İslam Devleti, neredeyse akşamdan sabaha tüm bu Helenleşmiş ve Hıristiyan Doğu'nun efendisi haline gelmişti... Helen-Hıristiyan kültürü, evrenselci bir hümanizmden beslenen genel bir metafizik ve skolastik inanç ve ahlâk üzerine incelikli bir yorum ve bilimsel düşünceyle uzlaşmayı öngörmüştü. İslamiyet, bunların yanı sıra büyük bir çeşitlilikle yüz yüze gelmişti...

"İran ve yeni Doğu Hıristiyanlığı'yla sıkı ilişkiler kurmuş bulunmakla birlikte, Hindistan'a çok daha fazla açılmış, dolayısıyla ancak bir ölçüde (Mısır, Suriye ve Mezopotamya'ya göre çok daha zayıf bir ölçüde) Helenleşmişti. İslam skolastiğinin kuruluşunda önemli bir rol oynayacak olan Cundişapur Okulu, İslamlaşmış İran'ın kendine özgü statüsünün göstergesidir. Belki de bu farklılık, Mezopotamya, Suriye ve Mısır'ın (daha sonra Mağrib) Araplaşması ile Zağros Dağları'nın doğusunda Farsçanın varlığını sürdürmesi arasındaki çarpıcı karşıtlığın gizemini açıklamamıza yardım eder.

"Bu durumda, yeni inancı bir yandan kutsal metinlerle; öbür yandan bu Helen-Hıristiyan ve İran dünyalarının maddi, siyasal ve düşünsel gerekleriyle uzlaştırmak kaçınılmazdı. Bu koşullar gerçek **kültür devrimini** gerektiriyordu... **Mutezile** akımının söylemi (kelâm), ilk Müslümanlar'ın, dine yeni girenleri olduğu kadar, yeni yönetici sınıfı ve Arap-İran İslam seçkinlerini de tatmin etmeyen kaba yorumunu eleştirmeye yönelik sorular üzerinde gelişir... Yaratılış sorunu, metafizik bir düşünce çerçevesinde ne kadar mümkünse o kadar ileri götürülebilen tartışmalara konu oldu. Dünyanın yaratan kadar ezeli olduğunu öne sürmekle Helenistik metafiziğin savları yeniden canlandırılıyor; yaratılış, kitleleri inandırmayı amaçlayan bir mit (efsane) düzeyine indiriliyordu. Pek çok kişi, bunu dine aykırı buluyordu...

"İslamiyet, aşağı yukarı beş yüzyıl içinde, üç grupta toplanabilecek farklı yönelimler kazandı. Bunlardan birincisi, evrenselciliği hedef alan ve Helenizm'den esinlenen ahlâkçı ve akılcı metafiziktir. Skolastik Hıristiyan ikizi olan bu metafizik, birçok alanda benzer bir uzlaşma arayışı içine girdi. Bu uzlaşma başka alanlara da yayılarak uygar Do-

8.-9. yüzyıllarda Abbasi İmparatorluğu'nu gösteren harita.
Yıldız işaretleri sosyal ayaklanmaların gerçekleştiği bölgeleri işaretliyor.

ğu'nun toplumsal, iktisadi, idari ve siyasal mirasına sahip çıktı... Böylece bir yandan genel bir evren açıklamasını (elbette kaçınılması olanaksız astrolojik bir bakış açısına da saparak), öbür yandan ılımlı bir çileciliği benimseyerek görüşlerini bütünleştirdi... Ancak bu, daha çok aydın kesimlerin yaklaşımıydı. Siyasal iktidar, bu yaklaşımı gerçekten ve bütünüyle kabul etmiş değildi... İktidarın bazen reformcu bir renk taşıyan tutuculuğunu sürdürmek için ihtiyaç duyduğu resmi Sünni yorum, iki tip tavrın arasında orta bir yol benimsiyor; seslendiği kitleye göre değişen, ikili bir dil kullanıyordu...

"Bir de, hem aydınların seçkin skolastiğinin hem halkın kaba biçemciliğinin (elbette bunlar arasında gidip gelen siyasal iktidarın tutumunun) yarattığı hoşnutsuzluktan doğmuş bulunan üçüncü bir tavır vardır. Mutlak bilgi özlemi, (kutsal) metinlerin aldatıcı berraklığının gerisindeki 'gizi' (**batını**) anlamayı teşvik ediyordu. Özellikle Şiiliğin aşırı yorumları (bunlar kimi kez İslamiyet ile diğer dinsel inançlar olan Hıristiyan Mesihçiliği, Mazdekilik ve Hinduculuk arasında bağdaştırmacı bir tutum alıyorlardı), bu tavra Sünnilik'ten daha yatkındı...

"Arap-İslam düşüncesi felsefi araştırmadan ibaret değildi elbette. Hatta felsefi araştırmanın da toplumsal bir boşluk içerisinde ilerlediği söylenemez... Ortaçağ Arap, İslam dünyasını sarsan toplumsal ve siyasal mücadelelerin yapısını incelerken iki tip çatışmadan söz edilebilir: Birincisi, haraçlı toplumlarda sınıf mücadelesinin tüm özelliklerini taşıyan ve alttan alta sürekli devam eden, halk ile iktidar arasındaki mücadele vardır. Halk (köylüler ve küçük esnaf), bütün haraçlı toplumlarda var olan sürekli baskı ve sömürülere maruz kalır. Ya birtakım oyunlara gelerek ya da ruhunun selametini düşünerek bunlara boyun eğer.

Anadolu isyan geleneğinin köklerinden: Pavlakiler

İran, Horasan, Mezopotamya ve Arap illerinin, İslam imparatorluklarına karşı ayaklanmalara sahne olduğu dönemlerde, Anadolu'da da, Bizans'a ve devletin en etkin egemenlik araçlarından Hıristiyan kilisesine karşı halk ayaklanmaları eksik değildi. Bu ayaklanmaları, hem mistik köken olarak Manizme dayanmaları bakımından, hem de sonrasında aynı bölgede gelişen halk hareketlerine feyz oldukları düşünülerek, İslam İmparatorluklarına karşı gelişen halk hareketleriyle ilişkilendirmek mümkündür.

Bu ilişki bakımından önemli bir örnek, üçüncü yüzyılda doğan Manici akımın asırlar sonra yeniden dirilişi sayılabilecek olan Pavlakilik'tir. Pavlakilik, devlet dini olarak benimsenen Hıristiyanlığın revize edilmiş resmi versiyonuna karşı erken Hıristiyanlığın ilkelerine dönüşü savunmuş, Hıristiyanlık heterodoksisi içinde sayılmıştır.

Hareketin kurucusu Mamekiyeli (Dersim'in doğu bölgesi, eski Dersim) Konstantin olarak bilinirdi. Sonraları Silvanus adını aldı. Yedinci yüzyılda yaşadı. Kendisi ve yandaşları, Bizans tarafından Manici olmakla suçlanarak cezalandırıldı.

Silvanus'un faaliyeti Dersim, Kapadokya ve Pontus civarında yoğunlaşmıştı. Bu, Anadolu'da Arap/İslam yayılmasının ilk dönemlerine denk düşmekteydi. Silvanus'un karargâhı o tarihte Pontus'a dahil olan ve Kögonya (Sivas'ın kuzey, Giresun'un güney bölgeleri) olarak bilinen yöredeydi. Bu bölgelerdeki eski Maniciler onun etrafında toplandılar. Pavlakiler'in diğer önemli merkezleri, Mamekiye (Doğu Dersim) ve Divriği'deydi. Malazgirt ve çevresinde üslenen kolları ise Tondrakiler olarak bilinirdi. Bizans sürgünleri sonucunda, zamanla Kapadokya, Pontus, Likaonya (Toroslar'ın kuzeyi) ve Frigya gibi bölgelerde de varoldular.

Pavlakiler esas gelişme ortamını, resmi Hıristiyanlığın ve Ermenistan kilisesinin gücünü zayıflatan Arap-İslam istilası sonrasında buldu. Araplar, El-Bayalika diye adlandırdıkları Pavlekiler'i desteklediler, Mamekiyeli Silvanus'un faaliyetlerine izin verip Bizans'a karşı mücadelesinde ittifak yaptılar. Bu dönemde Silvanus kendi karargahı ve çevresine yönelik bir Bizans saldırısında öldürüldü.

Bizans imparatoru Constantine V, 750'lerde yaptığı Kırmanciye (Ermenistan) seferi sırasında, Malatya ve Erzurum'da bulunan Pavlakiler'i kitlesel halde İstanbul ve Trakya'ya sürdü. İlk olarak sekizinci yüzyıldaki bu sürgünle birlikte, Pavlaki görüşler ilkin Balkanlar'a, oradan da Avrupa'nın diğer ülkelerine taşındılar.

İmparator Theophilus (829-842) ve imparatoriçe Theodora zamanında, Pavlakiler eşi daha önce görülmemiş bir kırımdan geçirildiler. O dönemde dağlarda 100 bin civarında Pavlaki'nin katledildiği, esirlerin kılıçla biçildiği veya çarmıha gerildiği söylenir. Bizans'ın birbirini izleyen bu Pavlaki kırımları sürecinde, özellikle 845-890 tarihleri arasında Pavlakiler bir varlık yokluk kavgası verdiler.

O dönemde Karbeas liderliğinde patlak veren Pavlaki isyanı, Bizans kırımlarına bir direnişti. Karbeas, Bizans yönetimini Hıristiyanlığa karşı olmakla suçlayarak beş bin kadar yandaşıyla birlikte ayaklandı. Ardından Malatya'nın Abbasi emiri Omar'a sığındı. Malatya emiri Omar, Pavlaki lider Karbeas'ı zamanın Abbasi halifesi ile tanıştırdı. Aralarında Bizans'a karşı sıkı bir ittifak oluştu. Bunu hem zorlayan hem de olanaklı kılan şey, Bizans'ın imha siyaseti ve acımasız Pavlaki kırımıydı.

Malatya Emiri'nin desteğini alan Pavlakiler, kendilerine ait Arguvan, Divriği (Tephrike) ve Amara kent-

"İkincisi, kitleler ayaklanacak kadar ezildiklerinde ise, dinin akılcı skolastikten de, biçimsel itaatten de farklı olan devrimci yorumuna sığınır. 9. yüzyılda Karmatiler ve benzeri başka hareketler, şeriatı eleştirmişler; eşitlik ve adalet özlemlerine uygun düşen bir yoruma başvurmuşlardır... 10. yüzyılda Ihvan-ül Safa hareketi, her durumda, halkın halifelik iktidarına karşı duyduğu hoşnutsuzluğun bir ifadesiydi. Derneğin amacı hem insanın yeryüzündeki yaşamını düzeltmek (eşitlik ve adalet, toplumsal dayanışma), hem de ahirette huzura kavuşmasını sağlamaktı…" (7)

İngiliz Doğubilimci **Hodgson**, ihtilalci zendeka hareketlerinin perde arkasına ilişkin önemli ipuçları veriyor:

"...Dönemin sonuna kadar, birçok eski Sami ve İrani cemaat, yerini tek ve geniş bir Müslüman cemaatine bırakmak durmundaydı. Mazdeki veya Süryani Hıristiyan kültürünün tam anlamıyla temsilcisi durumundaki insanlar, sayıca iyice azalmıştı ve geride kalanlar ise kültürel açıdan verimsizdiler. Hepsinin hâlihazır gelenekleri, büyük ölçüde bir araya getirilip, İslam'ın potasında dönüşüme uğradılar... Gelenekleri İslamileştirme süreci, onları entegre ve ıslah edilmiş kılmaktan daha fazlasını gerçekleştirdi. Bu süreç, muazzam bir yaratıcı enerji açığa çıkardı. Yüksek Halifelik Dönemi, büyük kültürel açılım dönemi oldu...

"Tek bir sosyal grup içerisinde çatışan ve zıtlaşan geleneklerin varlığı, doğal olarak, herhangi bir gelenekte tamamen kök salmayan yeni biçimlere doğru yaratıcı hamleler yapma fırsatı sağlar... İslam'dan önce, değişik gelenek türlerinden her birinin kendi âleminde sadece şu veya bu kültür aşamasında, sadece sanat, yönetim vesairede değil; aynı zamanda şu veya bu dini cemaat çizgisi içerisinde kendine ait bir yeri

lerinde üstlendiler ve bu bölgedeki dağlardan Bizans'ın içlerine intikam saldırıları düzenlediler. Divriği çevresindeki dağlarda, Malatya'dan Tarsus'a kadarki Bizans-Arap sınır koridoruyla örtüşen Avasım adıyla bilinen bölgede askeri temelde otonom bir devlete kurdular.

Pavlakiler, Müslümanlar'la birlikte Ankara üzerine, hatta daha batıya yürüdüler. Karbeas'tan sonraki Pavlaki lideri Krisokeyrus, Abbasi kuvvetleriyle birlikte Bizans'ın kalbine (İstanbul) dek girdi ve Efes'i işgal etti. Bu dönemin ardından üstünlük Bizans'a geçti ve Bizans misillemesi geldi. Divriği kuşatıldı, Pavlaki ülkesi yakılıp yıkıldı. Bizans İmparatoru Basil I, başkent İstanbul'a Pavlaki lideri Krisokeyrus'un bedeninden ayrılmış başı ile döndü.

Bu tarihten sonra Pavlaki gücü kırıldı, ama direnişleri sürdü. 970'lerin başında Çemişgezekli Bizans imparatoru Zimisces, büyük bir Pavlaki nüfusu, Malatya ve Dersim bölgesinden alıp Trakya'ya iskan ettirdi. Önceki sürgünlerle birlikte Balkanlarda biriken Pavlaki geleneği, özellikle Bulgaristan'da Bogomil adında bir rahibin öncülüğünde güçlü bir harekete temel oldu. Hıristiyan kilisesini ve onun temsil ettiği düzeni hedef alan, kudretlilere ve zenginlere karşı gelişen Bogomil hareketi bütün Balkanlara yayıldı (14. yüzyılda İslamlaştırılmadan önce Bosna kilisesinin hâlâ Bogomil etkisinde olması ve Balkanlar'da Pavlakiler'in yoğunlaştıkları bölgelerle, kendilerinden asırlar sonra Bedreddin müritlerinin yoğunlaştığı bölgelerin çakışması dikkat çekicidir).

Pavlakiler'in yoğun olduğu Bizans-Arap ve İslam-Hıristiyan sınır bölgesi, o dönemde siyasal ve dini merkezlerin uzağındaki halkların bir arada olduğu ve kendine özgü bir şekilde kaynaştığı bir bölgedir. Heterodoks Hıristiyan ya da Mani inancını belli bir ölçüde sürdüren bölge halkıyla, Halife tarafından cihada gönderilen, İslam'la eski inançlarını birleştirmiş taze

Pavlakiler'in uğradığı zulmü anlatan bir resim.

Müslüman Türkler ve Abbasi yönetiminin resmi dini Sünniliğe karşı olduğu için İslam'ın merkezinden uzaklaşmış Ehl-i Beyt dostu Araplar bu bölgede kaynaşmıştır. Bu halklar, dinsel ve kültürel farklılıkları bakımından, birbirlerine şiddetle karşıt ve dışlayan bir tutum içinde olmamışlar, aksine, egemen imparatorlukların dinsel kisveye bürünmüş zoruna karşı, Babai İsyanı'nda olduğu gibi kaynaşabilmişlerdir (Fuat Köprülü, Babailer İsyanı'nın kökenini Paulicien'lere bağlamakta (Dr. Fuat Köprülü: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, TTK yay. 2. Bab. Ank. 1984 s.48-49), Gad Nassi, "İki Bizans gizemci hareketi" dediği Paulikien (Polisyenlik) ve Bogomillik öğretisinin "Osmanlı tasavvufunun doğuşu"nu hazırladığını; Babai ve Bedrettin ayaklanmalarının coğrafi ve düşünsel altyapısını oluşturduğunu belirtmektedir (Gad Nassi, İki Bizans Gizemci Hareketi ve Osmanlı Tasavvufunun Doğuşu, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı: lll, Mart 1993, s.40-45).

KAYNAKLAR

1) İsmail Kaygusuz, "Alevilik, Kaynağı, Kökleri ve Gelişimi"
2) Seyfi cengiz, "Dersim'in Şeceresi (XI)"

vardı. İslam'ın gelişiyle beraber, gelenek tipleri arasındaki eski denge altüst oldu ve yeni özneler eklendi...

"Her temel düşünce geleneği, özünde hayatın tümüne uygulanabilir olduğuna göre, gelenekler, bir defa onlar arasındaki eylem sahalarını sınırsız kılan eski uzlaşmalar çökünce, çatışmaya başladılar...

"Belirli düşünce ve uygulama alanları, ilahi esaslara dayalı bir kişisel ve sosyal düzen ümidini temsil eden din eksenli düşünen insanların hâkimiyeti altına girmeye başladı. Bu İslami umut, Yahudi ve Hıristiyan vaiz, rahip, haham ve cemaatlerden miras kalan bir umut olsa gerek. Müslümanlar bunlardan bazı şeyler öğrenmişlerdi ama sözkonusu umuda tam bir İslami biçim verme noktasında çok bağımsız davrandılar...

"Hıristiyanlık ve muhtemelen Budizm içerisindeki **zühd** ve çilekeşlik geleneği, Müslümanlar arasında, sufiler denilen, kendinden öncekilerden şeriat eksenli düşünen kesim kadar çok şey öğrenmiş; ama hayatın düşünsel yanları dışında pek geniş kapsamlı bir programı olmayan benzeşlerini buldu, ikinci bir hareket **Batınîyye** idi. Batınîyye, nispeten doğrudan siyasi mesajlarla, İslam öncesi köklere sahip olması muhtemel bir Batınî aşk geleneğine çağrıda bulundu. Sosyal protesto onların da gücünü gösterdi..." (8).

Hodgson, bu kez, meseleyi bir başka noktadan ele alarak aşağıdaki çıkarsamayı yapıyor:

"Eskatolojik düşünce içerisinde daha yumuşak yaklaşımın yanı sıra, her zaman daha radikal bir tavır varolageldi: **Kliazm** (bin yıl sonra, dünyanın mutlu bir altın çağ yaşayacağı inancı). Tarihten beklenen, sadece bir Hesap Günü değildi; tarihin kendisi, dünyanın düzeltileceği mutlu bir 1000 yılla doruk noktasındaki çağ ile tamamlanacaktı. Kliazm, sosyal bir protestoyu ifade ediyordu. Kısaca, bu dünyanın günahkâr ve süfli (aşağılık) azametinin ya burnu sürtülecek ya da defteri dürülecekti; veya gerçek imam ve gerçek sadakati koruyabilenler, artık zorbalardan kurtulmuş şu dünyanın güzel şeylerini birbirleriyle paylaşarak yüceleceklerdi. Dünya, Şii deyiminde 'Şimdi nasıl adaletsizlikle dolmuşsa, (bir gün) adaletle dolacak'tı.

Mazdek hareketi 6. yüzyılda Sasaniler ve Akhunlar'ca bastırıldı. Yukarıdaki resim Mazdek ve yandaşlarının idamını gösteriyor.

"Böylesi bir beklenti, sadece geleceğe dair bir umut anlamına gelmiyordu. Hâlihazır sosyal ve tarihi hayatın yeniden ele alınması, yeniden değerlendirilmesi anlamına da geliyordu... Geleceği önceden bilinen (beklenen) önderin (Kurtarıcı Mehdi) ortaya çıkması ve onları celbederek inananları sınaması, her zaman için olasıydı... Dünyevi her tarihi olay, Mehdi'nin gelişine bir basamak, bir hazırlık olacaktı. İnananlar her zaman tetikte bekliyorlardı; son görevlerinde üzerlerine düşeni yapmaya hazırdılar...

"Bu hareket noktası, ister istemez kendilerini seçkin bir zümre sayıp, geri kalan İslam âlemini mürtedler (dönekler) ve zalimler sınıfına koymayı gerektirir.

"Ve bu Batınî düşünce tarzında, **Gulat-ı Şia** teorisinde imamların rolü, 'sıradan insanların kurtarıcısı' şeklinde dillendirilir. Bu, sık sık İslam öncesi yanlış fikirlerden ve itizallerden (soyutlama) gelen Batınî nosyonlar sundu…" (9)

Kitlesel zendeka ya da İslam ortodoksisine karşı ihtilalci/isyancı hareketlerin siyasal iktidara yöneliş sebebini araştıran Fransız Doğubilimci **Louis Massignon**, bunu **kutsal ruh**'un hulûlü ile açıklıyor. Buna göre kutsal ruh, her hareketin liderine hulûl etmekte (geçmekte), bu ise siyasi iktidarın başına, yani halifeye karşı bir çeşit peygamber kimliğinde, gizli bir rakip anlamına gelmekteydi. Maveraünnehir ve Horasan'da, Abu Müslim Horasani'nin katlinden sonra çıkarılan ihtilaller Massignon'un saptamasını teyit eder niteliktedir (10).

Ortakçı Mazdakçılık'tan Dervişan eşitliğine

İslam'daki hemen tüm eşitlikçi hareketlerin toplu bir değerlendirilmesi yapıldığında, bazı önemli göstergelerin ortaya çıktığı görülür. Bir defa, bu hareketler, hemen tamamıyla, görünüşte Müslümanlığı kabul etmiş eski Zerdüşti, Maniheist ve Mazdeki çevrelerde mayalanmakta, bu yüzden geniş ölçüde etkilerini taşıdıkları bu inançları İslam'la bağdaştırma çabası içinde görünmektedirler. Yaydıklan ileri sürülen, en azından İslam kaynaklarının kendilerine izafe ettikleri doktrinler bunu açıkça gösteriyor (11).

O halde, Mazdekiliğin tarihini özetleyelim.

Asurlar'ın ilk kaynakları, Med aşiret ve oymakları arasında Mazdaizm inancının yaygın olduğunu belirtirler. MÖ 8. yüzyıl Asur yazılı tabletlerinde, bölgedeki Mazdekler'in adının geçmesine ek olarak, MÖ 714 yılı öncesinde Med krallarından ikisinin adı **Mazdek** olarak geçer. Mazda inancında, her Tanrısal yapı karşısında bir kötü dev, her iyi karşısında kötülük, zorluk vardır. İyi ile kötü iç içe, karşı karşıya, mücadele halindedir.

Mazdekiler'in yaşadıkları devirde, Sasani sülalesi hüküm sürmekteydi. Sınıfsal ayrımcılık ve bölünme uç noktaya varmıştı. İran sarayı ihtişam

içindeydi ve Şah'a mensup olanlar ise büyük servet sahibiydiler. Elmas, zümrüt zebil gibiydi; yorganlar bile incilerle süsleniyordu. Buna karşılık halk sersefil bir durumdaydı. Binlerce insan evsiz barksız sokaklarda yatıyor; bir lokma bir hırkaya muhtaç insanlar ortalıkta geziyordu. Mecusiler'in başrahibi Mazdek, bu eşitsizliğe dikkati çekerek yoksulları etrafında topladı. Zenginlerin mal ve mülklerine el koymak suretiyle, halk arasında üleşmeyi önerdi.

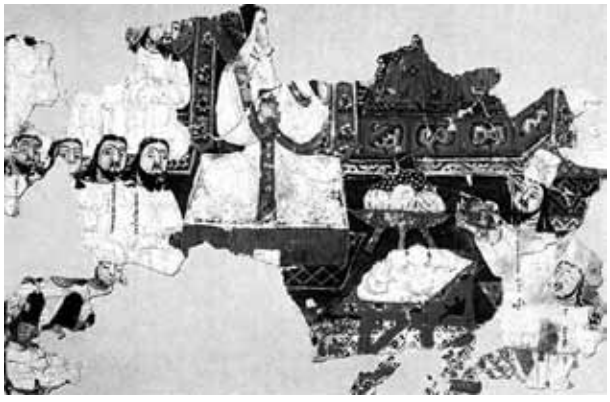
Mazdekiler'e göre insanlar, kin, bölünmüşlük ve değişik şartlarda, yani sınıflara ayrılmış farklı kategorilerde yaşamaktan ötürü mutsuzdurlar. Tüm insanların eşit yaratıldığını; bir kısmının dünya malına mülküne ve kadınlara daha fazla sahip olmasının hakkaniyet ölçülerine uymayacağını öne süren Mazdekiler açısından, mutsuzluğun kaynağı olarak görülen eşitsizliğin ortadan kaldırılması esastı. Bu yüzden mal, mülk ve kadınların ortaklığı, eşitliğini sağlayan temel kural olmalıydı. Mal ve altın hükümdarın değil, halkındır. Herkes Tanrı kulu ve Hz. Adem'in çocuğu olmakla, zaten doğuştan eşit haklara sahiptir. Kimin ihtiyacı olursa, bir diğerinin malından bunu karşılayabilmelidir. Hiç kimseye yiyecek parası için eziyet edilmemelidir. İnancımızda kıskançlık yoktur; kimse dünya lezzetlerinden ve nimetlerinden mahrum edilememeli. İstek ve arzuların kapısı herkese açık olmalıdır.

Toplumcu görüşler taşıyan ihtilalci **Mazdek**, kadınlar dahil tüm mal ve mülkün kamuya ait olduğunu ilan etti. Mevcut yasalara, sosyal kurallara şiddetle saldırdı. Egemenlerce yasaklanan her şeyin, yoksullar için mubah olduğunu vurguladı. Afganistan'ın Herat bölgesinde 488 yılında ayaklanma başlatıldı. Harekete katılan on binlerce aç, sefil ve perişan yoksul insan, ihtilale katıldı. Servet sahipleri öldürüldü, malları yağmalandı. Zenginlerden alınan değerli mallar bir meydanda toplandı. Halk arasında üleştirildi. Zenginlerin kız ve kadınları da isyancılar arasında bölüştürüldü.

İran hükümdarı **Kubad bin Firuz**, ihtilal karşısında korkuya kapılarak veya ikna edilmek suretiyle bu öğretiyi benimsediğini açıklamak zorunda kaldı. Mazdekiliği resmi mezhep ilan ederek, zenginlerin geniş topraklarını köylülere dağıttı. Hükümdarın 496'da tahttan indirilmesiyle doruğuna ulaşan hareket, Kubad veya oğlu Husrev'in Eftalit (Akhunlar) hanından yardım istemesiyle büyük bir dönemece girdi. Bir müddet sonra toparlanan egemen sınıf, Eftalit birliklerini yanına alarak karşı isyan çıkardı. Saray darbesiyle hem Mazdek, hem de hükümdar derdest edildi. Kubad, önce hapse atıldı, sonra idam edildi. Ayaklanma 498-99 yılları arasında esas olarak yenilgiye uğradı ve yakalanan Mazdek bizzat Husrev'in eliyle katledildi. Kubad'ın genç oğlu Husrev, MS 535'e kadar Mazdekiler'e karşı amansız bir mücadelede, yaklaşık 400 bin Mazdekçi'yi katletti. Başarıya istinaden, egemenler Husrev'e "Nuşirevan-ı adil" unvanını verdiler. Nuşirevan gelir gelmez, malikâne sahibi Dihkan'lar yeniden büyük imtiyazlara kavuştular; halk tekrar boğaz tokluğuna çalıştırıldı.

Nuşirevan'ın zulmüne rağmen Mazdekilik akımı bitmedi; yoksulların umudu olarak İslam öncesi Hicaz, Yemen ve Güney Irak taraflarında etkisini sürdürdü. Abbasiler döneminde Kafkasya, Azerbaycan, Deylemistan, Taberistan, Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde 10.-11. yüzyıla kadar başka biçimlerde varlığını devam ettirdi. Ortaçağ mezhep tarihçisi **el Şehristani**, Mazdekilik'ten sonra İslam'ın egemen olduğu İran'da, aynı düşüncelerin Sorhilik, Zındıklık, Muhammara ve Hürremilik adı altında sürdüğünü kaydeder (12).

Mazdek'i ve yandaşlarını gösteren bütünü korunamamış bir resim.

İlk eşitlikçi cumhuriyetler

Saptayabildiğimiz kadarıyla, İslam tarihinde ilk eşitlikçi girişimde bulunup, planını hayata geçirenin **Muhtar-ül Sakafi** olduğu söylenebilir. 684 yılında Emeviler'e karşı isyan bayrağını kaldıran Muhtar'ın dayandığı temel kitle, **mevali** adı verilen Arap-İslam boyunduruğu altında yaşayan Acem, Kürt, Nabati gibi Müslümanlaş(tırıl)mış halklardı. Görünüşte "Ehlibeyt'in intikamı"sloganını atan Muhtar'ın sosyal programı şöyle özetlenebilir: Haramları helal kılan, yolsuzluk ve rüşvet batağına batmış Emevi despotlarıyla hak uğruna mücadele etmek. Hakça bir düzen kurmak; Müslümanlar arasında zengin-yoksul, efendi-köle ayrımına son vermek. Dünya nimetlerinden herkese eşit pay vermek. "Müslümanlar kardeştir" kuralından hareketle Acem, Kürt, Nabati, Süryaniler'in haklarını korumak; Araplar'ın imtiyazlarına son vermek. Genelde zayıfların yanında yer almak; kimsenin hakkını kimseye yedirmemek; savaşta ve barışta birlikte olmak (13).

Muhtar'ın yanında bulunan ihtilal önderi **Keysan** lakaplı **Abu Amra**, aynı zamanda mevali sınıfından olup zenginlerden nefret eden, tam eşitlik yanlısı bir insandı. Sonradan **Keysaniye** isimli fırkaya adını vermiş; beklenen Kurtarıcı Mehdi fikrinin ortaya çıkmasında öncü katkıları olmuştur.

Mevali'den oluşan kitle tabanının yanı sıra Kureyş aristokrasisi tarafından ezildiğini hisseden eşraf takımı, şehir esnafı ve Bedevi Arap oymakları da Muhtar'ın yanında yer aldılar. Eli lobut-

lu köle mevalinin zenginlerin mal ve mülklerini tahrip ederek hâkimiyet kurduğu Kûfe'de, eşitlikçi bir cumhuriyet modelinin kaba hatlarını uygulandıysa da, yoksullarla aynı haklara sahip olmak istemeyen imtiyazlı eşraf kesimi Emeviler'le anlaştı. Hareket kısa zamanda yenildi, önderleri asıldı; cumhuriyet modeli yarıda kaldı.

Öldürülen Muhtar'ın bazı yandaşları, eşitlikçi cumhuriyet modelini, ele geçirdikleri Nusaybin Şehri'nde bir iki yıl gibi kısa süre için uyguladılarsa da, 690 yılında Emeviler'in saldırıları karşısında dayanamayan Nusaybin'le birlikte mevali'nin bu ütopyası da çöktü (14).

Hürremiler Cumhuriyeti

El Şehristani, Mazdekiliğe en fazla benzeyen **Hürremdinilik** fırkasını, "şeriat haramlarını helal sayan, kadın ortaklığına dayanan" bir akım olarak görür. Bir rivayete göre adını Mazdek'in eşi Hürrema'dan alan Hürremdinilik; Keysaniye, Heysaniye, Haşimiye, Muğiriye ve Hattabiye kanalıyla İslam dünyasındaki varlığını sürdürmüş; Horasan'da Hürremdin adını almıştır. Zerdüşti rahiplerinin dilinde, "**bah-din**" anlamını da taşıyan Hürremdinilik, Ortaçağ İslam tarihçilerinden **İbn-ül Nedim** ile **Ebu'l Kasım el Delhi**'nin nazarında, "eşitlikçi, ortakçı" Mazdekilik'ten etkilenerek Gulat-ı Şia adı verilen, (esasında Batınî ve Alevi hareketlerin anakolunu oluşturan-FB) fikri ve siyasi akımların genel adıdır. Aynı zamanda **Muhammara** (Farsça kızıl bayraklılar anlamına gelen **Sorh-alaman**-FB) ile özdeşleştirilir. Her ikisine göre, Hürremilik ile Muhammara hareketi Mazdakçılığın bir kolu değil; belkemiğidirler.

Tarihçi **el Mesudi**, Hürremilik ile Mazdakçılık arasına mesafe koymakla birlikte, ikisinin de, sonradan Ebu Müslim yandaşlarının başlattığı **Müslimiye** hareketiyle ilintisi olduğunu savunur.

Hürremdinilik, Emevi yönetimine karşı örgütlenip Horasan'da propaganda yapan Abbasi davetçilerinden **Hidaş** lakaplı **Ammar bin Yezid** tarafından İslami motiflerle birlikte dile getirilmeye başlandı.

Ebu Müslim Horasanî Emevi İmparatorluğu'nu yıkacak ihtilali başlattı.

Hidaş, Hürremdiniliği icat etmedi. Alttan alta varlığını sürdüren bu akımın ihtilalci dinamizmini ve insan kaynaklarını keşfetti. Gizli faaliyetinden ötürü, 736'da Emevi yönetimince yakalanıp İslam'a aykırı "Hürremi hareketi mensubu olmak"tan yargılandı. **El Nahşi** (Nekhşi), Hidaş'ın başlattığı Hidaşilik ile Hürremilik akımını özdeşleştirir: "İmamlık unvanı Abbasoğlu Muhammed'den Hidaş'a geçti; idam edilen bu önder ölmedi" (15).

Merv Kenti'ne yerleşen Hidaş, **tanrı-insan** olarak görüldü. Hareketi İslam dairesi dışına taşınca, Abbasi ileri gelenleriyle bozuştu. Hidaş'ı "İslam dışına çıkıp Batınî olmak"la suçlayan Abbasi büyüklerine karşılık, Hidaş yandaşları; "Bizim Müslümanlık'la herhangi bir ilgimiz yok. Horasanlılar'a yalancıktan verdiğiniz özgürlük ve eşitlik sözünü, biz, iyi kalpliler yerine getireceğiz. Zira bizim ütopyalarımız, fikirlerimiz, umutlarımız ve amaçlarımız, sizinkilerden farklıdır" diye yanıt verip, isyana hazırlandılar.

Çareyi Hidaş'ı faili meçhule kurban etmekte bulan Abbasiler; "Hidaş namıyla zuhur edip Hürremilik fırkasını benimseyenlerin hepsi, İslam'a karşı çıkmış sayılır. Haramı helal, helali haram yapmışlardır. Kadın kız, ana bacı demeden fısk-ı fücur içine girip cinsel sapıklıklara bulaşmışlardır..." türünden bir fetva verdiler (16).

Hürremdinilik, çok geçmeden Ebu Müslim Horasani, Babek ve Mazyar hareketlerine damgasını vurup uygulamaya konuldu.

Ebu Müslim'in Abbasi ihtilalini başlatmasından biraz önce, ondan tamamen bağımsız, **Bihaferid** adlı eski bir Zerdüşti'nin kendi adına giriştiği bir ihtilal hareketi daha var. Aslen Nişapurlu (Zuzan doğumlu) olan Bihaferid, Zerdüşti-İslam sentezine dayanarak başlattığı köylü ihtilalinin karargâhını Xwaf bölgesinde kurdu. Eşitlikçi bir uygulama içine girdi. Siyasi hesaplar nedeniyle, bizzat Ebu Müslim tarafından öldürüldü. Peygamber olduğuna inanan köylüleri, "gerçek cenneti vaadederek" çevresine toplayan Bihaferid'in, *Zemzeme* adında "kutsal" bir kitap yazdığı ileri sürülür. Her durumda, Bihaferid bin Mahfuriddin'in başlattığı ihtilal, hemen tüm ihtilalci hareketlere ilham veren bir köylü eşitlikçiliğini de içerir (17).

Ebu Müslim Horasani, Emeviler'e karşı mücadelede Abbasiler'in Horasan topraklarındaki başdavetçisi sıfatıyla, Mayıs 748'de Merv civarında ihtilal başlattı. İki yıl gibi kısa bir sürede Şam'a girip Emeviler'i tahttan indiren Ebu Müslim birlikleri, Abbasi devrinin açılmasına yardımcı oldular. Ebu Müslim, Horasan'daki yönetim yıllarında kendi anlayışı çerçevesinde, adil ve eşit davrandı. Emevi karşıtı kimi Arap kabileleri dışında, özellikle mevaliye yani boyunduruk altında yaşayan Müslüman kavimlere dayandı. Birliklerini Kürt, Acem, Türk ve Nabatiler'den oluşturdu; Zerdüşti ve diğer inançtan insanları safına aldı. Onlarla aynı haklardan yararlandı. Sözgelimi, yardımcılarından biri Bermeki (eski Budist ailesi), diğeri Türk İshak, üçüncüsü Mecusi Sindbad'dır. Mecusi dostuna söyledikleri ilginçtir: "İyi ki Mecusi kaldın. Ben ise, küçükken Müslüman

edilmişim. Neyin ne olduğunun farkında değilmişiz. Oysa bilinçaltımız hâlâ Zerdüşti ve Mecusi fikirlerle dolu. Gönlüm Mazdakçı eşitlikçilik ile Zerdüşti ve Alevi fikirlerinin sentezlenmesinden yanadır. Bunu yaşama geçirmenin yolu, ihtilal yapmaktır. Beklenen kurtarıcı Mehdi de, zaten böyle zamanlarda zuhur eder. O da benden başkası değildir" (18).

Ebu Müslim'in eşitlikçi dervişan cumhuriyeti modeline tahammül edemeyen Abbasiler, 755'te kendisini hileyle katlettiler. Bu, onlara pahalıya patladı. İran ve Horasan'da yaşayan Müslüman kavimler eski inançları Zerdüştilik, Manilik ve Mazdekiliğin etkisinde olduklarından; hem "insan-Tanrı" motifine inanıp, Ebu Müslim'i ilahlaştırmışlardı; hem de onun kurduğu eşitlikçi dervişan cumhuriyeti modelinden etkilenmişlerdi. **Ebu Hatim el Razi** ile **el Mesudi**, Hürremilik ile Müslimiye kollarının özdeşleştiğini; Ebü Müslim'in "imam, peygamber ve hatta Allah'ın yeryüzündeki sureti" olarak görülüp, "Tanrısal bir ruh" taşıdığını ileri sürüyorlar. El Mesudi'nin kayıtlarında, Mazdakçı Hürremiler şöyle tanımlanıyor: "Bir kısmı, Ebu Müslim'in ölümüne inanmadı; onun, 'geri dönüp yeryüzüne adalet dağıtacağını' söyledi. Bunlar, Horasan'da ayaklandılar. Bir kısmı da 'ölümünün gerçek olduğunu ama imamlık makamının kızı (veya torunu-FB) Fatıma'ya geçtiğini' söyledi. Bunlara **Fatımiye** denildi" (19).

Ebu Müslim'in katlinden sonra, yakın dostu Mecusi **Sindbad**, 755-6 yılında Nişapur şehrinde ayaklandı. Sindbad, "Ebü Müslim ölmedi; kısa zamanda güvercin donunda, Mazdek ve Mehdi kılığında gelip intikam alacak. Esas amacı Kâbe'yi yıkmaktır" yolunda, propaganda yaptı. Hareketine katılanların omurgasını gayrimüslimlerle el Cibel bölgesi çiftçileri oluşturuyordu. Bu da Arap olmayan kavimlerin (İran ve Maveraünnehir'deki) Ebu Müslim ile nasıl özdeşleştiklerini gösterir. Sindbad, Ebu Müslim yandaşlığını kabul eden Rey'in aristokrat beyi İspahbad Hurşid'in tam desteğini aldı. İhtilale yardım eden Hurşid, yenilince kendisine sığınan Sindbad'ı himayesine almayı ihmal etmedi. Sindbad ölmesine rağmen ihtilal hareketi her yerde yıllarca sürdü ve gizli Ebu Müslimiye fırkası dahil, birçok sosyal katmanın desteğini aldı (20). İran asıllı olmasına rağmen Türkler arasındaki faaliyetinden ötürü Türk lakabıyla tanınan **İshak**, Maveraünnehir tarafındaki Zerdüşti halkı yanına alarak ayaklandı. O da, "Ebu Müslim'in Zerdüşt peygamber tarafından gönderildiğini ve ölmediğini, günün birinde zuhur edeceğini" belirtiyordu (21).

Badgis, Herat, Horasan ve Sistan halkının başına geçen **Üstad-ı sis** (Üstadsis), kendini peygamber ilan ederek 300 bin kişilik insanı etrafında toplayıp, 766 (768)'da ayaklandı. İki yıl içinde ele geçirdiği yerlerde eşitlikçi cumhuriyet modelini uyguladı. Ancak diğer ikisi gibi, yenildikten sonra katledildi (22). Ünlü Selçuklu veziri Nizamülmülk, Sindbad yandaşlarının "Zerdüşti, Mazdakçı ve Şiiler'den oluştuğunu" yazar.

Ortakçı Beyazlar Cumhuriyeti

770 (veya 773 yahut 777) yılında, yine Ebu Müslim adına öncekilerden daha geniş kapsamlı ve uzun süreli yeni bir ihtilal hareketi patladı. Abbasi halifesi Mehdi zamanına rastlayan bu hareketi, bir rivayete göre, çirkinliğini örtmek veya taraftarlarında esrarengizlik izlenimini uyandırabilmek amacıyla yüzünü ipek bir maske ile örttüğü için **el Muqanna** (Maskeli) diye bilinen **Hakim** isminde bir İranlı yönetiyordu. İslam tarihçileri, el Muqanna'nın gerçek ismi konusunda farklı yorumlar yapar. İbn Halikan ve el Cahiz'e göre, öz adı **Ata** ve babasının ismi de Daduya'dır. El Biruni'yle İbn-ül Esir'e bakılırsa, bu zat **Haşim (Hişam) bin Hakim** olup Merv'in Kazak ya da Kaza Köyü'nde doğmuştur; el Bağdadi ise, el Muqanna'nın "ruhuna girip kendi suretinde göründüğünü iddia ettiği Hişam bin Hakim'in adını aldığı"nı savlar. Babasının adından ve ortakçı görüşlerinden yola çıkarak el Muqanna'nın Mazdekçi olduğuna hükmedenler de vardır.

El Muqanna'nın Mazdekçi olduğu yolundaki iddialar önemli ölçüde ve fikriyat düzleminde doğrudur. Çünkü hareket çevresinde toplanan aç sefil halk ile yoksul köylüler, kendilerini "**ak**"; sınıf düşmanları büyük malikâne sahiplerini ise "**kara**" olarak tanımlıyorlardı. Giysileriyle bayrakları da beyaz idi. Beyaz özgürlüğe, ak günlere ve nura yani aydınlığa götüren hayat sembolüydü. Kara ise mutsuzluk, kölelik ve ölüm demekti. Bu motifler iyilik-kötülük, ak-kara eksenine oturmuş Zerdüşti ve Mazdeki öğretinin temel taşlarıdır.

Arap vekayinamelerinde "beyaz-

Hazar'ın güney ve batısındaki yüksek dağlara kurulmuş kaleler, halk isyancıları için bazen sığınak, bazen "kurtarılmış bölge"ler oldu. Fotoğraftaki, Hurremi lider Babek'in Azerbaycan'ın Mugan dağlığındaki Bezz Kalesi.

lar, ak giysililer" (el Mübe ya da Mübeyaza), Farsça "sapid-camagan" olarak geçen hareketin önderi el Muqanna, Horasanlı bir boyacıydı. Horasan ve Maverünnehir halkını çevresinde topladı. Ak giysiler giyip beyaz bayrak elde dolaşan ihtilalciler, o sırada "kara halk" adı verilen büyük malikâne sahibi **Dihkan** (Farsça) ve **Amil** (Arapça) unvanlı kişilere karşı saldırıya geçtiler. Irak'tan Afganistan'a kadar her tarafa yayılan isyanın, tipik özelliklerinden biri de Nerşeh civarında bir kadın tarafından yönetiliyor olmasıydı. Ebu Müslim'in subaylarından birinin dul eşi olan bu kadın, sonradan yakalanıp idam edildi.

Nahşeb civarındaki müstahkem Siyam (ve/veya Kiş) Kalesi, Mübeyazalar'ın eşitlikçi dervişan cumhuriyetinin küçük bir modeli gibiydi. Kurtarılmış üsleri olan Ablak dağlarında da bu model uygulandı: İhtilalciler, ellerine geçirdikleri topraklarla malları ortaklaşa kullanıyor yahut üleşiyorlardı. El Muqanna, Mazdekçi tezleri yeniden canlandırıp gerçekleştirmek istiyordu. Ona göre toplumdaki her şey kamu malı sayılırdı. Birey, toplumdan sonra gelir; kudretini ondan alır ve asıl güç kaynağı olan toplum, bireyin amacına hizmet ettiği ölçüde vardır.

Rizamiye olarak da bilinen bu ortakçı köylü hareketinin içinde çok sayıda Soğdlu ve Türkmen aşireti bulunuyordu. Tam anlamıyla eşitlikçi bir doktrin ortaya atmış olması, Buhara, Semerkant ve havalisinden Halaçlar gibi bazı Türk oymakları dahil, büyük kitlelerin El Muqanna çevresinde toplanmasına yol açtı. Klasik Arap vekayinamelerinde, hareket yandaşlarının, "Mehdi ve insan-Tanrı olarak gördükleri Ebu Müslim'in Tanrısal ruhunun el Muqanna'ya geçtiğine" inandıkları; el Muqanna'nın, "Mazdekçi ortakçılığı savunarak İslam şeriatının haram saydığı her şeyi izleyicilerine helal kıldığı, İslam ibadetlerini iptal ettiği, kadınların ortak kullanımına izin verdiği" yazılıdır.

778-9 dolayında kıstırıldığı Nahşeb dolayındaki Siyam Kalesi'nde teslim olmaktansa, bakır eritilen bir fırına gizlice atlayarak (veya Taberi'ye göre taraftarlarıyla birlikte zehir içerek) ölmeyi yeğleyen el Muqanna'nın ölümüyle birlikte eşitlikçi "Beyazlar Cumhuriyeti" tarihe karışmış, ancak ihtilal hareketi yıllarca devam etmiş; izleyicileri, mezhepler tarihinde **el Muqannaiye** adıyla anılmışlardır. Bazı yorumcular, el Muqanna (Maskeli) lakabının Sünnilerce pejoratif yani karalama ve aşağılama anlamında kullanıldığına; oysa hareket yandaşlarının kendilerini "**kanaatkârlar**" demek olan "**el Muqniyun**" olarak çağırdıklarına işaret ederler (23).

Yeni-Mazdakçılık: Kızıllar Cumhuriyeti

Babek Hürremî

Sindbad'ın yenilgisinden kısa bir süre sonra, bizzat Hürremdinilik adıyla yeniden canlanan hareket, 779'da Cürcan bölgesinde başkaldırdı. Yeni Mazdakçıhk biçiminde ortaya çıkanlara **Muhammara** (Farsçası: Sorh-alaman: Kızıllar, kızıl bayraklılar) denildi. Zira giysileri ve bayrakları kızıldı. Ebu Müslim Horasani'nin torunu **Ebu'l Gaza**'yı önder seçerek Rey Şehri üzerine yürüyen ihtilalciler, İsfahan'a yayıldılar. 796-8 yıllarında Cürcan'da yeniden ayaklanma başladı; Hamedan ve İsfahan'ı kapladı. Nizamülmülk'ün kitabında, bu eşitlikçi dervişan cumhuriyetinin "900'lerin başına kadar Batı İran bölgesinde hükmünü yürüttüğü" yazılıdır.

Zenadika (Zındıklar) olarak da bilinen Muhammara, Abbasi halifesi Mehdi zamanında isyan edip; Mani inançlarıyla Mazdeki ortakçılığın sentezini yaptı. Her şeyin kamu malı olduğu ilkesinden yola çıkarak kurdukları eşitlikçi dervişan cumhuriyetindeki çocukları, kendi dünya görüşleri doğrultusunda eğitti (24).

Neo-Mazdakçı yani "özgürlükçü-eşitlikçi" Hürremdiniliğin en güçlü hareketi, Abbasi halifesi el Me'mun yönetimine karşı 816 yılında Hamedan ve Azerbaycan bölgelerinde başlatılan Babek isyanıdır.

Hemen belirtelim; tarihte anılan Babek isimli iki şahıstan biri Behram oğlu Babek olup, İbn-ül Nedim'in *el Fihrist* isimli eserinde Hulaniye-Melihi (Hulani yandaşları) diye tabir edilir. Diğeri de Hürremi geleneği sürdüren ihtilalci hareketin lideri köylü Babek'tir.

Aslen Mecusi bir İranlı olan **Babek el Hürremi** hakkındaki rivayetler öylesine çok, karmaşık ve farklıdır ki, doğruyla yanlışı birbirinden ayırmak adeta imkânsızdır. İslam'a girdikten sonra el Hasan veya el Hüseyin adını aldığı söylenir. Babek ismi, Farsça Papek'ten bozulma olup Arapça'ya yumuşayarak geçmiştir. Kimine göre Erdebil Şehri civarındaki Hürrem Kasabası'na bağlı Biklabad (veya Kelanrud) Köyü'nde doğmuştur. Babası, Sasani Devleti'nin başkenti Ktesifonlu (Medain) yağ satan bir zat idi. Mijned bölgesinde sevdalandığı tek gözlü bir kadınla evlendi. Baba, Savalan Dağı'ndaki bir yolculuğunda öldürülünce, annesi, Babek on yaşına gelinceye kadar başkalarına süt analığı yaparak geçindi. O sırada köyde sığır çobanlığı yapan Babek, bir ağacın altında yatarken, göğüs kıllarıyla saçlarından kan akıyordu. Annesi bunu görünce dehşete kapıldı; ama çocuk uyanınca, kandan herhangi bir iz kalmadı. Annesi, oğlunun büyük adam olacağını anladı (25). Bu rivayetin, ihtilalci Babek'in, "daha küçükkken eli kanlı olduğu" imajını yaratmak için uydurulduğu akla gelebilir.

Babek, bir dağ köyünde Şıbl İbn

Mengi Ezdi adlı bir adamın hayvanlarına baktığı sırada, hizmetkârlardan tabun çalmayı öğrendi. 18 yaşına girdiğinde, Tebriz'e gidip Muhammed İbn Revvad Ezdi'nin yanında iki yıl çalıştı (26). Babek'in yanında çalıştığı kişinin ad ve unvanına bakıldığında, söz konusu köyün, muhtemelen Yezidi inançlı Kürt Revvadi aşiretine mi, yoksa Yemen'den bu bölgeye gelmiş el Ezd adlı Arap oymağına mı ait olduğu meselesi yeterince açık değildir.

O sırada, Bezz veya Bezzeyn dağlarında (Muğan dağlığı) yaşayan Hürremiler'in iki liderinden biri Şehrek (veya Sehl) oğlu Cavidan, diğeri de Abu Ümran idi. Babek, Cavidan'ın yetiştirmesidir. Hayvancılıkla geçinen Cavidan, Kazvin-Zencan hattındaki alışverişini tamamlayınca, Mimed bölgesindeki Bilalabad Köyü'nde oturan Babek'in annesinin evine konuk olmuş. Babek'le tanışıp sohbet eden Cavidan, zeki ve becerikli, üstelik İran dilini iyi bilen bu delikanlıyı yanına alıp mekânı olan Bezz Dağı'na götürmüş.

Rakip iki Hürremi büyüğü; Cavidan ile Abu Ümran birbirleriyle kavga ederken öldüler. Cavidan'ın saygın karısı, Hürremileri toplayıp, kocasının vasiyetini açıkladı: "Genç Babek, ölen Cavidan'ın kutsal ruhunu taşıyor. Babek, bundan böyle topluluğun lideri ve yeryüzünün sahibi olacak; onu izlemeyenleri mahvedecek; Mazdek'in dinini yeniden ihya edecektir. Babek sayesinde en düşkününüz bile azizler gibi olacak, çaresizliğiniz son bulacaktır."

Vasiyeti kabul eden Hürremiler, kestikleri öküzün derisini yere sermişler, şarapla dolu bakır leğeni üstüne koymuşlar, ekmek doğrayıp derinin etrafına dizmişler. Herkes tek tek gelip önce deriyi çiğnemiş, sonra şaraba bandığı ekmeği alıp yemiş. Ardından: "Ey Babek, Cavidan'ın ruhuna inandığım gibi, seninkine de inanıyorum" diyerek yeni önderin elini öpmüş. Topluluk üç kadeh şarap içtikten sonra, Cavidan'ın dul karısı geleneklere göre bir demet reyhan alıp Babek'e doğru atmış. Bunu tutan Babek ile kadının evlenme töreni yapılmış (27).

Babek'in soyu sopuna ilişkin farklı rivayetlerden bir ikisini daha aktaralım: Irak tarafında yaşayan bir Nabati (Irak Acemistanı'nda yerleşik bir Pers boyu) ile nikâhsız yaşayan birinin oğludur. Annesi kendisini dilencilik yaparak büyütmüştür (28). Babek, Merdes'in oğludur (29). Babek, Ebu Müslim Horasani'nin kızı Fatıma'dan doğma Mütahhar'ın evladından biridir ve Hürremiye'den olan Fatımiye kabilesi de ona mensuptur (30). Büyük ihtimalle bu nesep, siyasi bir akrabalığa dayandırılıyor; yani günümüz Alevi deyimiyle söylersek, "bel evlatlığı değil yol evlatlığı" söz konusudur.

Arap vekayinamelerinde Bezz/Bezzeyn dağlığı diye geçen, Ermeni ve Yunan tarihlerinde "Arran" yahut "Albani" olarak bilinen günümüz Azerbaycan'ı Muğan dağlığında ortaya çıkan Babek yandaşlarının sayısı ile ihtilal yılları sırasında öldürülenler konusunda, Sünni mezhepçi önyargılardan kaynaklanan abartı ve spekülasyonlar söz konusudur. Babek'i izleyenlerin sayısının 300 bin civarında olduğu rivayet edilir; devrim sırasında Babek yandaşlarınca öldürülenlerin adedinin 50 bin, 155 bin, 250 bin, 500 bin veya bir milyon olduğu yolunda söylentiler ortalıkta dolaşır durur. Kimi abartılı rivayetlere bakılırsa, ayaklanmanın önder kadrosunu oluşturan 20 kişiden her biri, 20 binden fazla insan canına kıymıştır (31).

Babek'in Hürremdinilik inancına nasıl girdiğine dair muhtelif fikirler öne sürülür. Doğruya en yakın görüş şu olabilir: Daha önceleri Deylemistan, Gilan, Cürcan ve Azerbaycan mıntıkasında küllenmiş biçimde var olan bu ihtilalci fırka, Babek önderliğinde dinamizm/ivme kazandı; kısa zamanda sosyal/siyasal bir protesto hareketine dönüştü (32).

Selçuklu başvezirine başvuralım: "Halife Mehdi zamanında Kızıl Bayraklılar denilen Cürcan Batınîleri, Hürremiler'le birleşip dediler ki: 'Ebu Müslim ölmedi, sağdır. Gelin memleketi koruyalım'. Bunlar, Ebu Müslim oğlu **Ebu'l Ezz**'i kendilerine önder seçtiler ve Rey'e kadar ilerlediler. Halife bunları dağıttı. Halife Harun el Reşid Horasan'da iken, bunlar ikinci kez 808-809 yıllarında İsfahan, Tarmedeyi, Kapule, Fayek ve diğer Köyler'de başkaldırdılar. Sayılan 100 binin üzerindeydi. Harun, bir ordu gönderip hepsini geri çekilmeye mecbur etti" (33).

808-809 yıllarında Azerbaycan'da ayaklanma başlatan Hürremiliğin **Cavidaniye** koluna bağlı ihtilalciler, 816'da Babek önderliğinde büyük ilerleme kaydettiler. Özellikle Masabadan, Mihricanqadaq ve Kürtler'in yoğun olduğu el Cibal bölgesindeki çiftçilerden harekete çok katılım oldu. Hamedan yakınlarında karargâh kuruldu. Bu tarihten itibaren Babekilik diye bahsedilecek olan hareket, Abbasi halifelerine kök söktürdü. Azerbaycan'daki kurtarılmış bölgede, özellikle 30 bin metrekarelik Berzend karargâhında dervişan cumhuriyetini kurup, eşitlikçi ve adil bir düzen gerçekleştirildi. Yaklaşık 20 yıl süren bağımsız cumhuriyet, bölgenin yoksulları ve ezilenleri tarafından desteklendiği için, üzerine yürüyen tüm komutanları yendi. Babek, halkın kalbinde yer etti. Çürümüş düzeninin yıkılmasından korkan Abbasi halifesi Mu'tesim'in,

Babek Hürremî

Babek'le savaşlarında devlet hazinesi adeta tamtakır oldu.

Afşin ile Büyük Boğa gibi Abbasilerin zalim komutanları, birçok sefer yapmalarına ve binlerce, on binlerce yöre insanını katletmelerine rağmen bir türlü Babek'le başa çıkamadılar. Her seferinde kör pişman yüz geri döndüler. Usruşuvana'nın Kavuş (şah) sülalesinden bir prens olan ancak yanlış biçimde Türk kökenli diye sözü edilen **Afşin**, nihayet Ağustos 837'de Berzend veya Bezz'i ele geçirmeye, her tarafı yakıp yıkmaya muvaffak oldu. Babek taraftarlarından bir kısmı Bizans'a sığınmak zorunda kaldı.

Kaçıp Ermeni hükümdarı Sehl bin Sunbat'a sığınan Babek, komutan Afşin'e teslim edildikten sonra Irak'ın Sammara Şehri'ne götürüldü. Halife Mu'tesim, 3 Ocak 838'de, bir filin üzerinde dolaştırdığı Babek'i halka teşhir etti. Elleri ve ayaklarını ağır ağır kestirdi. Kansızlıktan benzinin solmasını korktuğuna yormasınlar diye, kesik bileğinin kanıyla yüzünü sıvayan Babek, başı kesilerek idam edildi. Bu yere, "Babekdari" denilmektedir. Kesik başı gören insanlar "tekbir" getirip, kanını yüzlerine sürdüler. Onun ölümüne inanmadılar. Kesik başı bir müddet köprüde asılı kaldı. İzleyen yıllarda Horasan'a götürülen kafatası, halkın onun ölümüne inanması için belde belde dolaştırıldı.

Büyük oğlu savaşta ölen Babek'in kalabalık (anne dâhil) ailesinin de esir alındığı; kızlarından birinin, Halife Mu'tesim tarafından "intikam için" alenen tecavüze uğradığı tarihi kayıtlarda yer almaktadır.

Önyargılı Sünni tarihçiler ile düzen yanlısı vakanüvisler; psikolojik savaş babından, Babek el Hürremi'nin "İslam şeriatına aykırı işler yaptığını; haram sayılanları helalleştirdiğini; kadınları ortak kullanmayı mubah kıldığını ve hatta Mazdeki Babek'in Hıristiyanlar'la işbirliği içinde Müslümanlığı yıkıp Abbasi hilafetini önce Babekiye/Hürremiye mezhebine sokacağını, ardından bütün İslam âlemini Hıristiyanlaştıracağını" yazıp çizdiler. Kuşkusuz bu iddialann tümü iftira ve karalama kampanyasının bir parçasıydı (34).

Halbuki Babek'in bir tek amacı vardı: Halkı sömüren ve ezen halifeliği yıkıp, yerine daha adil ve eşitlikçi, bir çeşit halkça düzen, bir dervişan cumhuriyeti kurmaktı. Bunun biricik yolu da ihtilalden, yani kitlesel başkaldırıdan geçerdi. Birçok şeyin kamulaştırılıp ortak kullanımını savlayan Babekiler, ülküleri ve davaları uğruna adam öldürmekten çekinmezlerdi. Özellikle Arap olmakla özdeşleştirdikleri İslam egemenlerinin katı düşmanıydılar (35).

Babek'in ütopyası, başkalarınca devralınıp sürdürüldü. Ölümünden yüzyıllar sonra bile İran'ın kırsal kesiminde, kliastik (bin yıl sonra hayırlı bir olay çıkacağı inancı) umutlarını Babek'e bağlayan birçok grup, hareket ve fırka türedi (36).

Körfez'deki Zenci Spartaküsler

Babekilik fikirlerinin yayılacak ortam bulduğu verimli mekânlardan biri de Basra çevresiydi. Abbasi halifesi Harun el Reşid zamanında hayli gelişen deniz ulaşımı, aynı zamanda Afrika Kıtası'ndan esir alınıp imparatorluk içinde pazarlanan Zenci ticaretine de yol açtı. Büyük malikâne sahibi Arap aristokratları, köleleri tuzla ve tarlalarda angarya yöntemiyle çalıştırıyorlardı. Tahammül edilemeyen şartlarda çalışan köleler, Babek'in eşitlikçi fikirlerini kolayca benimsediler. Zengin tüccarlara karşı kinlendiler, bilendiler ve örgütlendiler.

Karmati Kalesi, Şamiran.

İran'ın Rey Şehri'nde doğan **Ali bin Muhammed Berkai**, bunu fırsat bilerek 867'de ihtilal işaretini verdi. İslam tarihçileri tarafından Sahib-ül Zenc lakabıyla anılan İbrahim, kendini Ehli-beyt'e ulaştıran bir soyağacı icat etti. Ama bu önemli değildi, önemli olan Arap vekayinamelerinde Savrat-ül Zenc (Zenci Devrimi, Zenci Ayaklanması) sıfatıyla tanımlanan hareketin, bizzat Roma dönemi Spartaküslerine benzeyen eşitlikçi, ortakçı ve ihtilalci bir tutum içinde olmasıdır. Zenginlerin mal, mülk, saray ve kadınlarını yağmalayıp aralarında üleşen Basralı siyahi köleler, üzerlerine salınan Abbasi ordularını üst üste mağlup ettiler; yakaladıkları askerleri işkenceyle öldürdüler. Ele geçirilen Huzistan, Ahvaz ve Basra mıntıkasının başşehri Muhtare oldu. Cumhuriyet modeli burada inşa edildi. Bu tarihten itibaren egemenler, hareketin liderine "**Habis**" (Sinsi), izleyicilerine ise "**Habisiyun**" (Sinsiler) deyip aşağılamaya başladılar.

Başarısından ötürü gururlanan isyan lideri, Küfe merkezli ihtilalci Karmati önderlerinin ittifak ve güçbirliği önerisini reddetti. Yine de yaklaşık 15 yıl eşitlikçi cumhuriyetini idare etti.

882-4 yıllarında Muvaffak komutasındaki Abbasi ordusu, hileyle zencileri yendi; asilerin hepsini kılıçtan geçirdi; yeni cumhuriyetin başşehri Muhtare'yi yerle yeksan etti; yakaladığı liderlerinin başını kesmek suretiyle isyanı zor bela bastırabildi. Nizamülmülk, Zenci hareketi için, "Mazdek, Babek, Hürremdin ve Karmati mezhebi gibi, hatta onlardan daha beter idi" diyor (37).

Karmatiler: İslam Komüncüleri

Büyük olasılıkla ihtilalci İsmaililiğin toplumsal ve fikirsel bakımdan en radikal, en eşitlikçi kolu olan Karmatiler'in Hicri 267, 270 veya 287 yılında ortaya çıktıkları söylenebilir. Hareketin ideolojik ve düşünsel kaynağı, İran'ın Ahvaz bölgesiyle Su-

riye'nin Selemiye beldesidir.

Ortaçağ bağnaz İslam vakanüvisi Abdurrahman ibn-ül Cevzi, olayı şöyle hikâye eder: "**Karmatiler** diye bir kavim ortaya çıktı. Batınî fırkalardan olup kâfirlerin yolunu tuttu: Şeriatı iptal etti. Ardından kendi görüşlerine, mezhep ve ilimlerini dayandırdığı bir temel oluşturup Karmatiler adını aldı. Kâfirlik gayesiyle hareket ettiklerinden, Zerdüşt ve Mazdek gibi gâvurların görüşlerini benimsediler. Şeriatça haram edilen şeyleri helal kıldılar. Ne kadar Manici, Mecusi ve Tanrıtanımaz varsa etraflarına toplayıp, ileri düzeydeki filozofların dinlerini benimsediler. Görüşlerini billurlaştırıp; geçmiş bütün peygamberleri yalancı, kandırıkçı ilan ettiler. Hz. Muhammed için, 'Aptal Araplar arasından çıkan gözüaçık biriydi; halkı kandırıp mallarını mülklerini ellerinden almıştı. Bu belayı (İslamiyet) da başımıza o sardı' dediler…" (38)

Tanım, ana hatlarıyla doğrudur ve ortaçağ İslam tarihçilerinin ortak görüşünü dile getirir. Günümüzdeki Sünni görüşlü İslam tarih yazarlarının çoğu, benzer düşüncelere sahiptir. Hatta kimi Arap-İslam araştırmacıları, Karmatiler için, "komünist modeli benimseyen Jakobenler" demekteler. Modern Batılı (ve bazı Doğulu) araştırmacılar ise, Karmatiler'in "dönemin ortakçı komünist modelini uyguladıklarını; her şeyin kamulaştırılıp topluluk üyeleri arasında üleştirildiğini; 'herkese ihtiyacına, herkes-

Karmatiler'in dayandığı sınıfsal kesimler

Karmatiler'in dayandığı toplumsal sınıf ve katmanlar hangisiydi? Konuya ilişkin özel bir analiz ve inceleme bulmak zordur.

Karmatiler'le eşzamanlı olarak ortaya çıkan *İhvan-ı Safa Risaleleri*'ne baktığımızda, insanları üç kategoriye ayırdıklarını görürüz: Zenginler, orta halliler ve yoksullar (Aktaran Abdülaziz el Duri, *İslam İktisat Tarihine Giriş*, s.100). Bu, sağlam bir ipucu sayılır.

Ayyarun ve Şuttar (baldırı çıplaklar ve serseriler) hareketinin ihtilalci; onlarla birlikte hareket eden esnaf ve zanaatkâr loncalarının ise barışçıl kuruluşlar olduklarını kaydetmek gerek.

Vahşi bir sömürüye maruz kalarak ayaklanan Zenci Hareketi, sınıfsal yönü ağır basan; henüz toplumun geniş kesimiyle kaynaşamamış, dar ufuklu bir köle ayaklanmasıydı (age, s.101)

Gerek zenci ayaklanmaları, gerekse Babek başkaldırısından ders aldığı görülen İsmaili ve Karmati önderlerinin, *İhvan-ı Safa Risaleleri*'ne yansıyan bir perspektifle hareket etmesi kaçınılmazdı. Bu nedenle, toplumsal yanı ağır basan, birçok mazlum halk ve ezilen çeşitli sınıflarla tabakaları bir araya getiren halk hareketi olmayı denediler. Irak, Horasan, Azerbaycan, Şam, Yemen, Mağrip, Afrika gibi geniş bir alana yayılan hareketin sadece köylülerden, sadece Araplardan veya kabilelerden, sadece Arap-İslam tahakkümü altındaki halklardan (İranlı, Kürt, Nabati, Süryani, Arami, Afrikalı, Berberi) olması ya da sadece köylü sınıfına dayanması hemen hemen imkânsızdı. Dolayısıyla aralarında esnaf, küçük tüccar, baldırı çıplaklar ve serseriler gibi şehirli kesim ile kırsal alandaki kabile yoksulları ve köylüler; uzak diyarlardaki Arap olmayan mazlum halklar ve Irak topraklarında angarya usulü çalıştırılan kölelerin de bulunduğu geniş bir yelpaze gibiydi Karmati hareketi.

Hareketin, yıllarla ifade edilen geçici bir süre yaşadığı Irak Sevad bölgesinde, fakirlik diz boyu olduğundan ve İslami inançlar da makbul karşılanmadığından; burada adeta bir sınıflar (çiftçi, köylü, köle, tarım emekçisi, esnaf), halklar (Nabati, Kürt, İranlı, Arap) ve dinler (Zerdüştilik, Manilik, İslam, Tanrıtanımazlar, vs.) harmanlanması yaşandı. Karmatiler böyle bir harmanlanma içinde yoğrulup fikirsel açıdan biçimlendiler. Karmatiler, bölgede kurdukları toplumsal modelde ve İslam'a karşı söylemlerinde aşırıydılar. İslam rejimini, Şeriat kurallarını ve Abbasi sömürü düzenini devirmeyi amaçladıklarını açıkça söyleyebiliyorlardı. Üretim her işin başı sayıldığından, kadın-erkek, yaşlı-genç, büyük-küçük demeden herkesin mal ve mülk ortaklığına gitmesi yolunda siyasi/ideolojik eğitim yapılıyor; komünal bir toplum modeli hayata geçirilebiliyordu.

Özetle, Sevad bölgesinde; "Herkesten ürettikleri alınıyor ve herkese ihtiyacına göre veriliyordu" (age, s.103).

Hareketin Şam diyarındaki gelişmesi de kavramsal ve ayaklanma yönünde Sevad bölgesinden daha az radikal değildi. Karmatiler'in Suriye'deki kısa tarihleri, sert eylemlerle ortaya çıkan, sadece Abbasileri değil, aynı zamanda İsmaililer'in reformcu kanadı olan Fatimiler'i de devirmeyi amaçladıklarını ortaya koyuyor. Tarihi belgelere bakılırsa, Şam Selemiyye karargâhındaki Karmatiler; hem Abbasi, hem de Fatimiler'in farklı yorumlarla benimsedikleri resmi İslamı, fikirsel bombardımana tutmuşlardır.

Bahreyn'de bir asır devran sürmüş Karmatiler'in tabanı, geçmiş kandaş toplumu özleyen Arap Bedevi kabileleriyle, ortakçılık geleneğini sürdürmek isteyen köle ve köylülerden meydana gelmişti. Etnik bakımdan Arap ağırlıklı bir komünal toplumu simgeliyordu.

Tüm bunlar bir yana; çiftçiler, şehir yoksulları ve esnafın, daha alt düzeydeki Bedevi kabilelerin Karmati çağrılarına ilk civap verenler arasında olmaları dikkat çekicidir (age, s.102).

(Faik Bulut, *İslam Komünculeri*, Berfin Yayınları, 2. basım, 1998, s.174-175)

ten gücüne göre' ilkesini Bahreyn ve Kûfe'de hayata geçirdiklerini; İslam şeriatına karşı çıktıklarını; liderleri **Ebu Said el Cennabi** dinine inandıklarını; yani arınmış insanı, Tanrı yerine koyduklarını" nesnel bir saptama olarak kaydederler (39).

İsmaili davetçisi ünlü bilge **Nasır-i Husrev**, ziyaret ettiği Bahreyn'de, "Karmatiler'in ortakçı, eşitlikçi, cumhuriyetçi ve katılımcı yönleriyle, İslam'a ters düşen dünyevi inançlarının niteliğini" bir gözlemci olarak aktarır (40).

Günümüz Arap araştırmacısı İsmail Mir Ali, Karmatiler'in "imam kavramını dinsel içerikten soyutlayıp ilk kez toplumsal-siyasal bir içeriğe kavuşturduklarını, bu düzlemde sadece eşitlikçi komünal bir toplum değil; aynı zamanda ilk laik cumhuriyeti kurduklarını" savlıyor (41). Modern zamanların kavramı olan "laiklik" yerine, "dünyevi" denilmesi şartıyla, saptamaya katılmamak mümkün değil.

Karmat namıyla ünlü **Hamdan bin el Eş'as** isimli sıradan bir köylünün Ahvaz'dan gelen İsmaili davetçiler tarafından örgütlenmesiyle başlayan, bir süre sonra yaklaşık 400 bin köylünün desteğini alarak Küfe'de isyan bayrağını kaldıran Karmatiler, kısa zamanda Suriye, Yemen, İran, Kafkasya, Anadolu ve Kuzey Afrika'da yayıldılar; birçok şehir, kasaba, belde ve köyü ele geçirerek buralarda "eşitlikçi dervişan cumhuriyeti"nin en güzel örneğini verdiler. Bahreyn'in Lahsa (el Ahsa) Şehri'ni başkent yapıp, tam bir komünal ve dünyevi sistem kurdular ve bunu yaklaşık 170 sene sürdürdüler. Abbasiler'in korkulu rüyası haline geldiler. Sonuçta, tüm dervişan güçleri gibi kaçınılmaz tarihi yenilgiden kurtulamadılar (42).

Özet olarak, Karmatiler'in, aynı dönemde **İslam Ansiklopedicileri** olarak bilinen **Ihvan-ül Safa** hareketinin fikirlerinden yararlanarak, inanç kisvesi altında dile getirilen ütopyalarını gerçekleştirdikleri söylenebilir. "Değişim, kendinden ve aileden başlar; yemeğe katılmış tuz gibi halkla bütünleşeceksin" sloganıyla ortaya çıkan Ihvan-ül Safa, kendi adını taşıyan risalelerde şu amacı güdüyordu: "Meşru olmayan biçimde iktidarı elinde tutan Abbasi halifeleri zorba, zalim ve yozdular. İnsanların mutsuzluğu bundan kaynaklanıyor. O halde, bu sistemi değiştirip yerine akıl ve hikmetin yol gösterdiği faziletli bir toplum kurulmalı. Doğruluk ve dürüstlük âleminde, insanlar dünyada ve ahirette ebedi mutluluğu yaşamalılar" (43).

Selçuklu'yu sarsan ayaklanma: Hasan Sabbah ve Alamut Devleti

İhtilalci hareket İsmaililer'in önde gelenlerinden olan ve Deylem yöresinden sorumlu **dai** (davetçi) sıfatıyla dolaşan **Hasan Sabbah**, yaklaşık on yıllık seyyar propaganda ve örgütlenmeden sonra, istikrarlı bir merkez üsse, tahkim edip mevzileneceği ve kafasındaki eşitlikçi dervişan cumhuriyeti modelini uygulayabileceği, merkezi devlete karşı kullanabileceği, vur-kaç taktiğini izleyebile-

Karmati liderinden Abbasi halifesine halk tipi muhtıra

'Murdar ve pislerin komutanı Abbas oğluna...'

Karmatiler, İslam rejimini devirmek gayesiyle 880'lerden itibaren Abbasiler'e karşı ayaklanmaya başladılar. Abbasiler'le Sünni din adamları, onlara yönelik büyük bir karalama ve iftira kampanyası başlattı. Bununla yetinmeyen Abbasi Halifesi ***Muktedirbillah***, Karmati hareketinin "eylem adamı" ***Ebu Said el Cennabi***'ye bir mektup gönderip gözdağı vermek istedi. Kendine güvenen, taşıdığı fikriyatın doğruluğuna inanan Karmati lideri, bunun altında kalmadı; Abbasi halifesini küçümseyen bir tutumla gereken cevabı verdi. El Cennabi'nin yanıtının bir bölümünü sunuyoruz:

... Yemin ederim ki, (Ey Abbasoğlu), nefsin seni aldatmış; eremeyeceğin makama gözünü dikip tamah edersin ve bulamayacağın mertebeyi sana hoş göstererek, seni hırslandırmıştır. Bunun için kalktın, kâtiplerinin hakkımda görüşbirliği içinde söyledikleri şeyi alıp yazdırdın; beni, kötülüklerle andın, karalayıp lekeledin ve çirkin sıfatlarla nitelendirip damgaladın...

Ey Abbasoğlu! Onlar adına benimle tartışmaya girip, davaya (güya) *Kuran*'dan delil getiren adam! Sen ki; (sarayda) her türlü içkiyi zıkkımlanırsın, çalgı çalıp çengi ve rakkaseler oynatırsın; yabancı erkeklerin karşında çalıp oynamasına, gılmanların boynuna sarılıp kucağına oturmasına heveslenirsin; çeşit çeşit (cinsel sapıklık) fisk-u fücur ve bu arada livata (oğlancılık) ile vakit geçiren kişisin. Allah'ın hangi ayetinde bu tür işlere cevaz verilip meşru kılınmıştır?

Halbuki bu işleri yapanlar; tüyü bitmemiş yetimin hakkını gaspedip el koyanlar sizin gibilerdir. Her türlü haram ve gayri meşru kazanç yollarına başvuranlardır.

İyi insanların camilerini yakıp yıktığımı söylüyorsun. Doğrudur; bu tür camilerin hepsini yaktırdım. Çünkü o ibadet yerine gidenlerin çoğu, Allah karşısında yalan söyleyip riyakârlık yapıyordu. Her türlü yozluğu, sapıklığı buralarda kararlaştırıp Allah şeriatı diye gösteriyorlardı. Oralarda bizzat Allah'ın paygamberine iftira edilip, sapkın yollar meşru gibi gösteriliyordu. Böyle cami ve mescidlerden, yakılıp yıkılmaya ve viran olmaya daha layık ve müstahak hangi mekân olabilir ki?

Güya "Muktedirbillah" ünvanı taşıyorsun. Yani Allah'ın kudretine maliksin veya O'ndan güç kuvvet alıyorsun! Bak hele sen! Hangi orduyla savaşıp onu yenebildin; hangi düşmanı elde kılıç kovaladın? Dolayısıyla, sen değil Muktedirbillah olmak; olsan olsan Fasıkların (yozların, yobazların) emiri olursun. Müminlerin (yani halkın) emiri olmak sana yakışmaz çünkü.

Bir de bana bak; kabilesi ve yakınları arasından çıkmış biriyim. Hürmet ve itaat, onlar için yaptıklarımdan kaynaklanıyor. Beni yüceltmiş, şan ve şeref vermişlerdir. Onlar sayesinde, onlarla birlikte yükseldim.

Ey Abbasoğlu, bir daha beni tehdit etmeye kalkma; şimşek çakar gibi korkutma yoluna gitme. Her neye azmetmişsen, sözünde dur. Görülecek hesabın varsa, gel de gör!

(Faik Bulut, "İslam Komünküleri", Berfin Yayınları, 2. basım, 1998, s.170-173)

ceği fethedilemez kalelere ihtiyaç duyuyordu. Yoksa bunca taraftar kitlesini konargöçer halde idare etmek, yönlendirmek ve planını hayata geçirmek imkânsız hale gelebilirdi.

Direniş başka türlü devam ettirilemezdi. Sünniliğin katı ve acımasız savunucuları Selçuklu Devleti'nin hükümran olup, hemen hiçbir muhalif akıma hayat hakkı tanımadığı ve en küçük kıpırdamayı dahi katliam yapak cezalandırdığı bir ortam söz konusuydu.

Elbruz Dağları'nın geçit vermez tepelerinden bir görüntü. Solda Elbruz'un uzantısı Deylem'deki Alamut Kalesi.

Merkezde rahat hareket edemeyen Hasan Sabbah, gözünü İran'ın Hazar Denizi kıyısının kuzeyindeki dağlık bölgeye çevirdi. En elverişli mekânın Elbruz Dağları'nın uzantısı durumundaki Deylem ve Mazenderan olduğuna karar verdi. Deylem'deki **Alamut Kalesi** üzerinde ısrarla durdu. Son derece sarp bir vadiye hakim tepelerle çevrili, adeta dağ üzerine dağlardan oluşan, yalçın kayalarla geçit vermez yolların ulaşımı imkânsız kıldığı, kayalık zemine kurulu Alamut Kalesi, Mehdi adında yerli bir beyin elindeydi.

Hasan Sabbah kaleyi almayı inceden inceye planladı. Peyderpey gönderdiği davetçileri sayesinde kale içindekilerin İsmaili olmasını sağladı. Vaktin geldiğini anlayınca derviş kılığına bürünüp Dikhuda takma adıyla dış kaleye girdi, propaganda ve örgütlenmeyi tamamladı. Sıra iç kaleye geldi. Sabbah tek başına en tepedeki bey köşküne çıkıp, Mehdi'den burayı terk etmesini istedi. Sabbah'ın iç kalenin en müstahkem konağına nasıl girdiğine şaşıran hükümdarın nöbetçileri çağırması fayda etmedi. Zira onlar, Hasan'ın eski ya da yeni müritleriydiler. Alamut, 4 Eylül 1090'da Hasan Sabbah'ın eline geçti ve İran'daki ilk İsmaili devleti doğmuş oldu.

Alamut stratejik karargâh olmasına rağmen, çiçeği burnunda İsmaili Devleti'nin ihtiyaçlarını karşılayamazdı. Bu yüzden 1091-2 arasında Hasan Sabbah, başdavetçilerinden **Hüseyin Kaini**'yi, kıraç memleketi Kuhistan'a gönderdi. İsmaililer'in önemli bir faaliyet merkezi durumundaki Kuhistan ile ona yakın Horasan halkı, Selçuklu tahakkümünden bizar olmuştu. Dolayısıyla burada kale fethetme yerine, halk ayaklanması için gerekli olan örgütlenme ve propaganda yapıldı. Davetçilerin açık ihtilal çağrılarına uyan kitleler, başkaldırı yoluyla bölgenin doğusundaki Tabas, Kain, Zuzan ve Tun gibi merkezleri ele geçirdiler.

Aynı yerdeki Rudbar'da ise Selçuklular'a karşı yerel bağımsızlık ilan edildi. İsmaililer'in, kendilerine ait bağımsız kaleleri ve şehirleri vardı. Selçuklu Devleti içinde ayrı bir İsmaili Devleti'nden söz edilebilirdi.

Selçuklu Sultanı Melikşah, 1092 yılında başvezir Nizamülmülk'ün tavsiyesiyle ordusunu Rudbar ile Kuhistan üzerine saldı. Sefer, Alamut'u da kapsayacak şekilde genişletildi. Kaledeki 70 kadar adamıyla kuşatma çemberinde kalan Hasan Sabbah, yardım için çevredeki davetçilerine haber saldı. Özellikle gizli ikmal ve iletişim merkezi Kazvin'de oturan davetçi **Dihdar Abu Ali Ardistani**, Taliqan, Rey ve civardaki İsmaililer'i seferber etti.

Lojistik destekle kendini takviye eden Alamut, Rudbar'dakilerin de yardımıyla sürpriz bir huruç hareketi düzenleyerek, Emir Aslantaş komutasındaki resmi birlikleri geri çekilmeye mecbur etti. Kızıl Sarık komutasındaki Selçuklu ordusu, Kuhistan'da başarı gösterip Sistan sınırına yakın Daraü Kalesi'ni İsmaililer'den geri aldı. İki ordu tam Rudbar Kalesi'ni kuşatacakken, İsmaililer ilk ciddi siyasi eylemi gerçekleştirdiler: Başvezir Nizamülmülk, 16 Ekim 1092 günü bir İsmaili fedaisi tarafından öldürüldü. Kasım ayında Sultan Melikşah ölünce, Selçuklu ordusu seferine son verdi.

Hasan Sabbah

Çoğu Hazar Denizi ve Elbruz Dağları eteklerinde olmak üzere; İran, Horasan ve Irak bölgesindeki 50 kadar kaleyi 1092-1101 yılları

arasında ele geçiren Hasan Sabbah, Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Selçuklu prensleri arasında çıkan taht kavgasından istifade ederek, kaleleri ve önemli mevzileri adım adım ele geçirme politikası izledi.

Hasan Sabbah, ikinci dönemi sayılabilecek Selçuklu saldırılarına direnme aşamasında, devrimci savaş sürdürmek yerine savunma pozisyonuna girdi. Mevcut üslerini sağlamlaştırmaya, kalıcı ve bağımsız devletçikler olarak kalmaya baktı. Planın bir parçası olarak, Kuhistan bölgesinin altını üstüne çeviren, insafsızca katliam yapmaktan çekinmeyen Sultan Sancar ile uzlaşma yolları aradı. Hasan Sabbah'ın "uzlaşma" isteyen mektubunu reddeden Sancar, konağına sızan bir fedai veya rüşvetle kazanılan bir saray hizmetlisi tarafından ölümle tehdit edildi. Yatağına saplanan bir bıçağa ekli mesajı okuyan Sancar, ateşkes yapmaya mecbur oldu.

Mayıs 1124'de seksen yaşındaki Hasan Sabbah ağır hasta olarak düştüğü yatağından bir daha kalkamadı. Lamasar kalesindeki sağ kolu Kiya **Muhammed Buzurg Umid**'i yerine atadıktan sonra hayata gözlerini yumdu.

Hasan Sabbah'ın 1090 yılında kurduğu Alamut Devleti, diğer bir deyimle eşitlikçi dervişan cumhuriyeti, iyi ve kötü serencamıyla birlikte Aralık 1256'da yıkıldı. 1257 ilkbaharında resmen tarihe karıştı. 1273 yılına kadar direnişini sürdüren Girdukh gibi bir avuç kale ise, zamanın karanlık tünelinde yitip gitti.

NOT: Bu makale, araştırmacı-yazar Faik Bulut'un *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği* (Berfin Yayınları, 2. basım, 2002, İstanbul) adlı kitabından derlenmiştir.

Reşidüddin'in Topkapı Sarayı'nda bulunan elyazmasından, Nizamülmülk suikastını gösteren bir resim.

Hasan Sabbah'ın örgütü

Sabbah'ın en yakın davetçileri (dai) arasında Alamut Kalesi'nin alınmasında büyük emeği geçen, Kirmanlı bir tüccarın oğlu **Hüseyin Kaini** ile cesur ve gözüpek Türk asıllı **Kiya Buzurg Umid**, Tuslu bir esnaf **Hamdan**, Belucistanlı eski bir köle olan **Abu Ali** ile **Abu Tahir**, **Seyyid Hüseyini**, **Abdulmelik bin Attaş, Abu Hamza** sayılabilir.

Alamut devletinin kuruluşu bir teşkilat işi olduğu kadar, İsmaili mezhebindeki ihtilalci "yeni davet" (davet-i cedid) yönteminin de hayata geçirilmesi olayıdır. Bu yüzden hiyerarşinin en tepesindeki "gayb âlemindeki İmam'ın vekili" (hüccet) Hasan Sabbah, pir ve seyyid (büyük üstad, ermiş efendi) unvanıyla anılıyordu. Çevresinde misyoner, danışman ve komutanlar kümesi yer alırdı. Bunlardan üçü, başdavetçi konumunda olup; biri Horasan, Kuhistan ve Maveraünnehir'den; ikincisi, İran'ın batısı ile Irak'tan; üçüncüsü de Suriye ve Lübnan'dan sorumluydu.

Başdavetçi kümesinin hemen altında, **refig** (yoldaş) ismiyle anılan hareketin yöneticileri yer alırdı. Sıkı bir eğitim gördüklerinden; bir kaleyi, bir şehri, hatta bir eyaleti yönetecek yetenekteydiler. En maharetlileri, aynı zamanda **dai** (misyoner) olabilirlerdi. Mucip/müstecip denen acemiler ilk eğitimlerini tamamladıktan sonra, yeteneklerine göre tarihe nam salan **fedai** birimine seçilirlerdi.

(Faik Bulut, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, Berfin Yayınları, 2. basım, 2002, İstanbul)

DİPNOTLAR

1) Bernard Lewis, Tarihte Araplar, s.82-5'ten aktaran A. Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, s.16.
2) Arap efendiler ile sığıntıları mevali hakkındaki analizler için F. Bulut'un biri Ali'siz Alevilik, diğeri İslam Komüncüleri isimli iki çalışmasına bakılabilir.
3) Atıf Ş. Ebu Avz, el Zendeka ve'l Zenadika, Amman; Hüseyin Atvan, el Zendeka ve'l Şuûbiyye fi'l Asr'il Abbasiy-il Evvel, Beyrut 1984; Melhem Chokr, Zandaqa el Zindiqs en Islam au Second Süete de l'Hegire, Institut Français de Damas, Şam, 1993'ten aktaran Ocak, age, s.17-8: Bulut, İslam Komüncüleri (Karmatiler), s.40-6.
4) Ocak, age, s.19-55.
5) age, s.19.
6) Marshall G.S. Hodgson, İslamın Serüveni, ikinci kitap, s.72-73.
7) Samir Amin, Avrupamerkezcilik, s.61-75. 142.
8) Hodgson, age, s.183-5.
9) age, s.335-7.
10) Louis Massignon, La Passion de Hallaj, c.I, s.429-430'dan aktaran Ocak, age, s.52.
11) Ocak, age, s.24. Örneğin, Kadı Ebu Bekir el Baqillani genelde Batınîlik özelde İsmaililik, Karmatilik gibi fırkalarla Mecusilik arasında bağlantı kuruyor. Sünni mezhepli Abdülkaahir el Bağdadi, "Mezhepler Arasındaki Farklar" isimli çalışmasının 179-236 arasındaki sayfalarında Hürremdinilik, Ebu Müslimilik, Batınîlik fırkaları düzleminde destekleyici görüşler öne sürer. 20. yüzyıl Mısırlı tarihçi Mahmud Şakir, İslam Tarihi başlıklı kitabında, Farslar için, "dış görünüşte Müslüman geçindikleri halde Mecusiliklerinde gizlice ısrar eden hu azınlık; Arap ırkçılığına tepki olarak Pers ırkçılığını öne sürdü. Zira bunların büyük bir kısmı üzerinde (İslamın değil) Mecusi cahiliyetinin etkileri devam ediyordu." (s.442-3) diyor.
12) Konuyla ilgili olarak bkz; el Şehristani, el Milelve'l Nihel, s.581 ve 4. nolu dipnot; Arthur Christensen, Le regne du roi Kawadh I et le communisme maz-dakite, 1925; E. Behnan Şapoiyo, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, s.389-91; Ümit Hassan, Türkiye Tarihi-I, s.146; E. Xemgin, Kürdistan'da Dini İnançlar ve Etkileri, s.89-90; Nizamülmülk, Siyasetnâme, 45. fasıl. Selçuklu başveziri, bu eserinde, olayı Ortodoks İslamcı ve egemen sınıf bakış açısıyla ayrıntılı biçimde hikâye eder. Ona göre Kubad oğlu Nuşirevan, henüz 15 yaşındayken Mazdekçiliğe karşı çıkmış; hareketin lideri Mazdek'in hilelerini ortaya çıkarmak için birçok Mecusi rahibiyle işbirliği yapmış; tanınmış kişilere gizlice haberler gönderip, "Babasının fena bir sevdaya kapılarak aklını kaybettiğini; Mazdekçiliği benimsemekle kendisi ve ülkesi için doğruyu seçmediğini; onu tedavi etme yollarını aramalarını"

bildirmiş. Anlaşılan, gizlice haberden kasıt, eşitliğe karşı olan Nuşirevan'ın Sasani egemen sınıfı ile Eftalit denen Akhunlarla işbirliği çağrısıdır.
13) Konunun ayrıntıları için Faik Bulut'un üç kitabına bakınız: Ali'siz Alevilik, Ebu Müslim Horasani, İslam Komünculeri (Karmatiler), Berfin yay. İstanbul.
14) Farhad Daftary, The Isma'ilis: Their history ve and doctrines, s.59.
15) Bulut, Horasan Kimin Yurdu, s.157.
16) Bulut, age, s.156-7; Ebu Müslim Horasani, s.129-132.
17) El Biruni. Kitab-u Asar'il Bakiye an il Kurun'il Haliye, s.193-4'ten aktaran Ocak, age, s.21; The Cambridge History of Iran, c.IV, s.33 ve 15. bölümdeki "Sects and Heresies" başlıklı yazıdan aktaran Bulut, Horasan Kimin Yurdu, s.154.
18) Bulut, Ebu Müslim Horasani, s.180.
19) Encyclopedia of Islam, "Khurramiya" maddesi; Said Nefisi, Babek, s.25-35; Bulut, Horasan. Kimin Yurdu, s.157-8.
20) Ortaçağ İslam kaynaklarından aktaran Ocak, age, s.22; Bulut, Horasan Kimin Yurdu, s.158-9; Recep Uslu, Hicri I. ve II. Yüzyıllarda Horasan Tarihi, s.126-7; el Maqdisi, el Bed', c.IV, s.82-3; Leysi, el Zendeqa, s.133; Yakubi, Tarih, c.II, s.367; İbn-ül Esir, el Kamil, c.V, s.494; The Cambridge History... c.4-6.
21) Taberi, c. III, s.29-34 ; İbn-ül Esir, age, c.V, s.591; el Maqdisi, age, s.86-7.
22) Ocak, age; Bulut, age; Nizamülmülk, age, 44. Fasıl. Uslu, age, s.126-7; Gerdizi, s.124; Leysi, age, s.117; Taberi, c.VIII, s.29-34; İbn-ül Esir, age, c.V, s.591.
23) Ocak, age, s.22-3; Bulut, Horasan..., s.160; Şapolyo, age, s.393-4; The Cambridge History ... 6. bölüm ve 15. bölümdeki "Sect and Heresies"; İbn-ül Esir, age, c.VI, s.16-21; Abdülkaahir el Bağdadi, age, s.200; el Şehristani, age, s. 153-4; Nefisi, age, s.25-6.
24) Nizamülmülk, age, 47. Fasıl ve diğerleri; Encyclopedia of..., agm; Şapolyo, age, s.391; The Cambridge History..., c.4.
25) Muhammed Uvfi, Cevami-ül Hikaye ve Levami-ül Rivaye ile İbn-ül Nedim, Fihrist'ten aktaran Said Nefisi, Babek, s.11-5; Clement Huart, Encyclope-die de l'Islam, s.557-8. Öte yandan. Meter isimli bir dilenci, "Babek'in kendi oğlu; annesinin adının da Brumid veya Burumend olduğunu" ileri sürüyor (Nefisi, s.165) ki, soya sopa önem verilen o dönemde, bu iddianın muhtemelen İslam egemenlerince uydurulduğu veya tezgâhlandığı söylenebilir. Babek'in soyunu Ebu Müslim Horasani'nin kızı Fatıma'dan doğma Mutahhar'a nispet edenler ise, muhtemelen bu ihtilalci dervişan geleneğin liderine, halk tarafından ilahlaştırılıp sevilen Ebu Müslim'in kişiliğinden meşruluk kazanmayı amaçlıyorlardı. Müslimiye ve Hürremiye fırkalarını Babek'in yanına çekmenin siyasi yollarından biri de buydu. Mutahhar ibn Fatıma namıyla bilinen Mutahhar, 718-9 yılında doğup, 37 yaşında ölmüştür.
26) Nefisi, age, s.12.
27) age, s.12-15. Ermeni tarihçilerinin rivayetine bakılırsa, Babek, Sisekan valisi Ermeni Vasık'ın kızıyla evlenmiş. Bir başka rivayete göre, karısının adı Dohtcri Geldaniye (Haldey Kızı) imiş. Muhtemelen birden fazla eşi bulunan Babek'in, 17 oğlu ve 3 kızı yada 17 oğlu 23 kızı olmuş (Nefisi, age, s.165-66).
28) age.
29) İbn-ül Esir, el Luhabfi Tahzih-il Ensab ile Sem'ani, Kitab-iil Ensab'lan aktaran Nefisi, age, s.16.
30) Ebu Hanife Dinavcri, Ahhar-ül Tival'den aktaran Nefisi, age, s.16.
31) Ayrıntılar için bkz; el Bağdadi, age; Nizamülmülk, age; Hamdullah Mustavfı, Tarih-i Güzide; Gazi Ahmed Gaffarı, Nigaristan; İtimad-ül Saltana, Muntazam-i Naşiri; Fuzuli Astarabadi, Kitab-ı Buheyre; el Mesudi, el Tenbih ve'l İsraf; Taberi, Tarih; İbn-ül Esir, age'den aktaran Nefisi, age, s.18-9.
32) Nefisi, age, s.20.
33) Nizamülmülk, age, 48. Fasıl ve dv.
34) Batınîlere yönelik Sünni iftiraların üç odak noktası vardır: 1) Şeriat düşmanlığı. 2) İslamdışı bir din özellikle Yahudilik ve Mecusilik adına hareket etmek. 3) Kadınların ortak kullanımı ve zinanın mubah olması. Bu düzlemde Şapolyo, Babekilik'in bir adının da "Din-ül Ferc" (seks dini) olduğunu; bundan ötürü Hürremilerin "İbahiye" (cinsel ilişkileri serbest bırakan, ana bacı tanımayan) diye çağrıldığını da belirtiyor, (s.391-2). Aslında Şapolyo'nun temel hatası, ne kadar klasik Sünni İslam tarihçisi varsa, hepsinin iftira ve karalamalarını, bu tür Batınî hareketlere maletmesidir. İkinci hatası ise, İslam tarihindeki mezhep, fırka ve tarikatları zaman zaman birbirine karıştırması; olguları yerli yerine oturtamamasıdır. Üçüncü hatası, tarihlemede görülüyor. Bunlar, tercüme kokan eserinin nakilciliğe dayanması ve konuya ilişkin temel bilgilerden yoksun oluşundan kaynaklanıyor.
35) Ayrıntılar için bkz; Nefisi, age; Roy Mottahcdeh, "The Abbasid Caliphate in Iran", The Cambridge History of Iran, ikinci bölüm.
36) Hodgson, age, s.269.
37) Nizamülmülk, age, s.309-310; Şapolyo, age, s.392-393; Bulut, İslam Komünculeri, s.206.
38) İbn-ül Cevzi, el Muntazam fi Tarih-il Muluk ve'l Umem, c.5, Karmatiler bölümünden aktaran F. Bulut, İslam Komünculeri (Karmatiler), s.117.
39) Ayrıntı ve analiz için bkz; Bulut, age. 18,19, 45, 74, 117, 179. ve 180-203. sayfalar; Şapolyo, age, s.407-9.
40) Nasır-i Husrev, Sefernâme, s.127-31; Mazaheri, age, s.118-9.
41) İsmail Mir Ali, el Qaramita ve'l Hareket-ül Karmatiye fi'l Tarih, s.210.
42) Ayrıntı ve analiz için bkz; Bulut, age.
43) A. L. Tibawi, "Further Studies on Ikhwah as-Safa", The Islamic Quarterly, September, 1978, London.

13. yüzyıldan bugüne Anadolu devrimi

Evet isyan! (1)

13. yüzyıl Anadolu devriminin düşünsel ve eylemsel altyapısını oluşturan üç bilge, Ahi Evren, Hace Bektaş ve Sadru'd Din Konevi'dir. Tarihte ilk kez "birey kültürü" doğmaktadır. "Babailer İsyanı" Anadolu Selçuklu Devleti'nin "ümmet toplumu" yapısına karşı, Türkmenler'in "birey kültürü"ne geçiş yolunda, kurulu "kul düzeni"ne ilk başkaldırısıdır. Osmanlı Devleti bu kültürel altyapı üzerine kurulur. Fakat daha sonra aristokratlaştıkça, isyanlar da başlar. Şeyh Bedreddin hareketi, Anadolu devriminin, aristokrat karşı devrime karşı başkaldırışıdır.

Semih Poroy'un Bedreddin çizimlerinden

Ömer Tuncer

Köpüren, köpürtücü bir hayatın nadasıdır
kardeşim bütün devrimcilerin çektikleri
biliriz dünyadaki yorgunluk habire mızraklanır
dağlarda gürbüz bir ölümdür bizim arkadaşlarınki
pusmuş bir şahanız şimdilik, ne kadar şahan olsak
ama budandıkça fışkıran da bizleriz
ölüyoruz, demek ki yaşanılacak

İsmet Özel (1969) (2)

İnsanlık tarihi, buzdağları gibi, görünen, araştırılmış bölümünün altında çok daha büyük bilinmeyenler, araştırılmamış, araştırılamamış temel taşlarından oluşur.

Yıllar geçtikçe bilim, bilinmeyenleri örten örtüleri sabırla ayıklar, su yüzüne çıkarır.

Türkiye'deki kültür değişmesi sonucu, Arap abece'sinin bırakılması, Arapça ve Farsça'nın yaygınlığının yitirilmesi ile, eski eser kitaplıklarında bulunan pek çok bilgi, ancak özel araştırmacıların çabasıyla gün yüzüne çıkmayı bekler olmuştur.

Anadolu'da 13. yüzyıl düşüncesinin evrensel kültür tarihindeki yeri ve bu kültürün Osmanlı'nın kuruluşunu sağlaması, kimi erdemli bilim insanlarının çabalarıyla son yıllarda yeni yeni ortaya çıkmaktadır.

Hele Osmanlı boyunca, unutulmasını isteyen karşıtları olmuşsa ve yazılar, kitaplar, belgeler yok edilmeye çalışılmışsa daha büyük bir sabır ve çalışma gerekmektedir…

13. yüzyıl Anadolu devriminin öncüleri

13. yüzyıl başlarında Asya'dan Doğu'ya akınlar yapan Moğollar'ın önünden kaçan bilim insanlarının batıya, Anadolu'ya geldiklerini görüyoruz. Çoğunun kökeninin Horasan'da olması, kimilerinin de Horasan'da başlayan eğitim üzerine yeni çalışmalar yapması Anadolu'ya geldiklerinde "Horasaniler" olarak anılmalarına neden olur.

Çoğu, 26 Mart 922'de, Bağdat'ta parçalanarak idam edilmiş olan Hüseyin bin Mansur el Hallaç'ın (Hallac-ı Mansur oğlu Hüseyin) düşüncelerini geliştirir.

Hallaç'la insanlık, "kul" kültüründen "birey" kültürüne geçişinin ilk adımını atmıştır.

O güne değin evrende var olan tek "birey" Allah sayılırdı. Geri kalan her şey Allah'ın kuluydu.

Oysa doğal, kültürel ve toplumsal gelişme içinde yeni gereksemeler doğmakta; insan, "kul"luktan kurtulup "birey" olmaya zorlanmaktadır… "Birey" olmanın yolu, Allah'la birleşmek, aynılaşmaktı!.. Hallaç'ın yaptığı budur:

"Ey kavmim, Allah beni benden alınca ve beni benden yok edince, sonradan olan varlığımın nitelikleri darmadağın oldu. Sultan olan Allah geçmişten geleceğe sonsuzluğuyla ortaya çıkınca, sanki benim sonradan ortaya çıkan varlığım, hiç var olmamış gibi oldu.

"Oysa geçmişten geleceğe sonsuzluk her zaman vardı. Sonra benim benliğim onun benliğinde yok oldu. Benim (bireysel) varlığım, onun (evrensel) varlığına karıştı. Ve toplumsallığım onun tanrısal varlığında darmadağın oldu.

"Sonra etrafıma bakındım, (evrende) ondan başka hiçbir şey göremedim!.. Ve ondan başka hiçbir şey duyamadım!.. Ve ondan başka hiçbir şey anlatamadım!..

"Ve dedim ki: 'Enel Hüve (ben O'yum)'. (…) O'nun sevgisi üzre ben Hakk'ım. Oysa O, Hakk olmaya kendisi sahiptir. (…) Ve benim sınırlarım, onun varlığı üzre çizilmiştir" (3).

Hallac'ın vasiyeti olan, öldürülmeden hemen önce söylediği (yazdığı?) bu sözler, insanlık tarihinde "kul"luktan sonra gelen yeni yapılanmanın temeline konulan ilk harç olmuştur. Ardından gelenler, Farabi, İbn Sina, Ömer Hayyam, Hasan Sabbah, kendi alanlarında aynı yolu izler.

Gelecekte Osmanlı'nın kuruluşunu da, Avrupa Rönesans'ını da, Fransız Devrimini de, Anadolu Kemalist devrimini de oluşturacak olan kültür yapılanması, "**birey kültürü**" doğmaktadır.

Öte yandan "birey"i temel alan düşünsel yapı, karşıtını da yaratır. Selçuklu Nizamiye medreselerinde hocalık yapan Hüccet-ül-İslam İmam Gazali ve ardıllarının "kul"luğu coşkuyla savunan, "birey" düşüncesine, özgür felsefeye karşı duran ve bunun kuramını yapan düşüncelerinin ortaya çıkmasına neden olur.

Arada Ahmed Yesevi (12. yüzyıl ortaları) gibi uzlaştırıcı çabaları da görürüz.

Bu iki karşıt düşünsel kanalın çatışması, Anadolu'nun 13. yüzyılında her alanda kendini gösterir. Özellikle toplumsal örgütlenme, bütünüyle bu çatışmanın alanı durumuna gelir.

13. yüzyıl başlarında, Anadolu'ya önderlik etmiş ilk bilge, Ahi Evren Şeyh Nasiru'd Din Mahmud'tur. Kayseri'de üretici esnafı örgütler, geleceğin dünyasında "burjuva" denilecek "birey" temelli yapının kültürel, toplumsal ve siyasal temellerini atar.

Aynı yıllarda Baba İlyas-ı Horasanî, Amasya'nın Çat Köyü'nde kurduğu tekkede Anadolu Türkmenleri'ni örgütlemektedir.

13. yüzyıl Anadolu Devrimi başlıyor: Babailer İsyanı

1240'lı yıllara gelindiğinde Ahi ve Babaileri destekleyen Anadolu Selçuklu Sultanı Alaü'd Din Keykubat'ı öldürerek yerine geçen oğlu II Gıyasü'd Din Keyhüsrev'in, kendisine karşı suikast düzenledikleri savıyla Ahi ve Babai ileri gelenlerini tutuklaması, Anadolu Türkmenleri'nin başkaldırarak Baba İlyas'ı kurtarmak üzere Amasya'ya doğru çoluk-çocuk yola düşmesine neden olur.

"**Babailer İsyanı**" Anadolu Selçuklu Devleti'nin "ümmet toplumu" yapısına karşı, Türkmenler'in "birey kültürü"ne geçiş yolunda kurulu "kul düzeni"ne ilk başkaldırısıdır.

Selçuklular'ın telaşa kapılıp Baba İlyas'ı Amasya'da idam etmesiyle iyice gazaba gelen Anadolu Türkmenleri, toplana toplana, sultan kenti Konya'ya doğru yürümeye başlar. İyice telaşa kapılan Selçuklular, Hıristiyan askerlerin de desteğiyle bu çoluk çocuk kalabalığı Kırşehir'in Malya Ovası'nda karşılar, kılıçtan geçirir.

Bu, Anadolu tarihinin iki büyük Türkmen kırımından birincisidir (ikincisi, Sultan Selim'in Çaldıran yolunda yaptığı kırımdır).

İki yıl sonra 1243'te, Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu Selçuklu ordusunu Kösedağ'da yener, bütün Anadolu'yu işgal eder. Tek direniş, Kayserili Ahiler'den gelir. Sultanlarının yenilgisine ve teslim olmasına karşın, bir kentin kendi insanlarının kendi başlarına yaptığı ilk direniştir (Moğollar, Selçuklu subaşısı Hacok oğlu Hüsamü'd Din'in ihanetiyle, kente lağımlarından girilebileceğini göstermesiyle savunmayı kırabilmiştir).

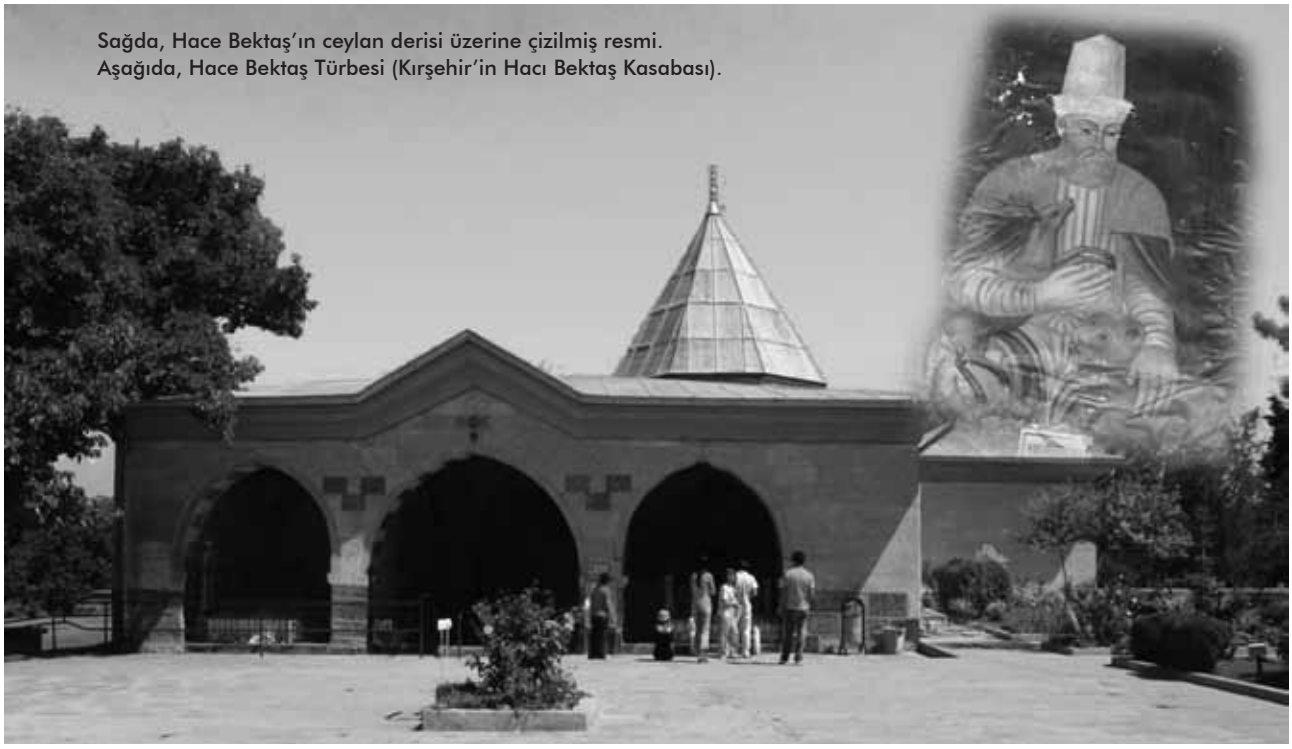
Kayseri savunması, sosyoloji tarihinin ilk "vatan savunması"dır.

Konya'da, Mevlânâ Celâlü'd Din Rûmî, Anadolu'yu işgal etmiş olan

Solda, Ahi Evren'in hanikahının ve evinin açıldığı Çukur Cami (Kayseri). Sağda, Ahi Evren'in heykeli (Kırşehir).

Sağda, Hace Bektaş'ın ceylan derisi üzerine çizilmiş resmi.
Aşağıda, Hace Bektaş Türbesi (Kırşehir'in Hacı Bektaş Kasabası).

Moğollar'la onların atadığı Selçuklu sultanlarını desteklemektedir.

13. yüzyıl Anadolu devriminin düşünsel altyapısını oluşturan ikinci bilge, Babai kırımında kardeşi Menteş'i yitirmiş olan Hace Bektaş'tır. Sulucakarahöyük'te (bugünkü Hacıbektaş) tekkesini kurmuş, Babailiğin dünya görüşünü geliştirerek sürdürmüştür. Ahmed Yesevi'den aldığı "dört kapı" kuramını tersine çevirmiş, kendi düşünceleriyle yoğurmuş, geliştirmiştir.

Buna göre, insan, "insan" olmak için dört ana aşamadan (kapıdan) geçmeli, olgunlaşmalıdır:

1) "Şeriat Kapısı"nda yel insanları vardır. Bunlar "abidler (kul, insansı)"dir;

2) "Tarikat Kapısı"nda ateş insanları vardır. Bunlar "zahidler (korku insanı)"dir;

3) "Marifet Kapısı"nda su insanları vardır. Bunlar "arifler (bilge)"-dir;

4) "Hakikat Kapısı"nda toprak insanları vardır. Bunlar "muhipler (dost)"dir.

Hace Bektaş, *Makalat*'ında kuldan bireye geçişin, kulları eğitip insanlaştırmanın yolunu böyle çizer (4).

1245'de üçüncü bilge, Sadru'd Din Konevi Anadolu'ya gelir. Muhyi'd Din ibn ül Arabî'nin üvey oğlu ve öğrencisidir. Şeyh ül Ekber (Büyük Şeyh) denen Arabî'nin ölümü üzerine kitaplarını da alarak Konya'ya gelmiştir. Günümüze gelen 168 kitap, Konya Yusufağa Kütüphanesi'ndedir (son yıllarda kitaplardan 70 kadarı yazık ki, çalınmıştır).

Muhyi'd Din ibn ül Arabî, Hüseyin bin Mansur el Hallac'ın vahdeti vücud (varlığın birliği) düşüncesini irdeleyen bir tasavvuf insanıdır. Sadru'd Din Konevi de aynı yolu sürdürmüştür. Ancak Anadolu'ya geldikten sonra Hace Bektaş ve özellikle Ahi Evren Şeyh Nasiru'd Din Mahmud'la olan yazışmaları (*El Mürâselât*) ve ilişkileri sonucunda düşüncelerinin daha maddesel, daha dünyevi bir biçim aldığı görülüyor (Sadru'd Din Konevi'nin İbn ül Arabî'den gelen sezgiciliğine karşı, Ahi Evren Fahru'd Din Razi'nin öğrencisidir ve akliyyecidir).

Buna bağlı olarak Sadru'd Din Konevî, yüzyıllar sonra, Avrupa Rönesans'ından sonra ortaya çıkacak olan "akılcılık / rationalism (Descartes, Spinoza)", "deneycilik / ampirism (John Locke, David Hume, George Berkeley)" gibi doğru bilgiye ulaşma kuramları geliştirmiş; dahası, doğru bilgiye ulaşmak için "akıl" ve "gözlem / müşahade"nin birlikte kullanılmasını savunmuştur. Avrupa felsefesinin aynı tartışmalara ulaşabilmesi için 17. yüzyılı; hele iki bilgi kaynağının birlikte kullanılması gerektiği düşüncesi için Immanuel Kant'ı, yani 18. yüzyılın ikinci yarısını beklemesi gerekecektir.

Sadru'd Din Konevi, öğrencisi olan pek çok bilim insanıyla birlikte, bu tartışmaları içeren düşünce akımına, Muhyi'd Din ibn ül Arabî'ye verilen lakaba (Şeyh ül Ekber) uygun olarak "Ekberiyye" demiştir. "Ekberiyye" adına, tasavvufun, görünür (zahiri) bilgilerin altındaki asıl derin (batın) anlamları bulma becerisiyle (ilm-i batın) bakarsak, çağrışımlarının, gerçekten çok daha derinlere uzanmakta olduğunu görebiliriz.

Anadolu devriminde Ankara ve Osmanlı devletlerinin kuruluşu

Kulluktan kurtulup birey toplumlarına geçiş gereksemesini karşılayan düşünceyi geliştiren ve 13. yüzyıl Anadolu devriminin düşünsel ve eylemsel altyapısının, her biri bir ucundan tutmuş olan üç bilgesinin, yani Ahi Evren Şeyh Nasiru'd Din Mahmud, Hace Bektaş ve Sadru'd

Din Konevi'nin ölümlerinden sonra da onların açtığı yoldan büyük bir coşkuyla sürdürüldüğünü ve iki önemli Anadolu devletinin bu kültürel altyapı üzerine kurulduğunu görüyoruz. Bunlar Ankara ve Osmanlı devletleridir.

1265 yılında Ankara'nın Ahiler'in eline geçmesinden sonra, 1299 yılında, Babailer'in, Ahiler'in, Hace Bektaş düşüncesinin ve Ekberiyye akımından gelen bilim insanlarının (Ahiyân-ı Rûm, Bacıyân-ı Rûm, Gaziyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm) hep birlikte kurdukları Osmanlı Devleti, ne Anadolu'da, Selçuklu ve Bizans'ta, ne de tarihte başka aristokrat devletlerde (sultanlıklarda, krallıklarda, imparatorluklarda) görülmüş bir şeyi yapar, devlet danışmanlığını din adamlarının (ulema) eline bırakmaz, akılcı ve gözlemci bilim insanlarına (ilmiyye) verir.

Oysa aristokrat toplumlarda "iktidar" Tanrının kendisi, kan bağı olan birisi ya da Tanrı vekilleri tarafından kullanılır; sultanlar, krallar, çarlar taç giyme vb. törenlerle, Tanrı adına, din adamları tarafından görevlendirilirdi. Bunun sonucunda, din adamları (ulema) aristokrat toplumlarda son derece etkin bir danışmanlık görevini, yönetim üzerine bir baskı gücüyle, üstlenmiş olurdu.

Anadolu Selçukluları'nın yıkılış sürecinde Anadolu'da kurulan bütün beylikler "bey"ler tarafından yönetilirken Osmanlı yöneticileri kendisine "bey" dememiştir. Osman ve Orhan Gazi'ler her gazi gibi bir gazi olmayı "bey" olmaya yeğlemişler, sofralarını her gelene açmışlar ve kendilerine saray yaptırmamışlardır (5).

Çok daha önemlisi, Osmanlı devleti, o güne değin duyulmamış bir toprak düzenini uygulamaya koymuştur: "**dirlik (huzur) düzeni**". Buna göre devlet toprakları bir bölümü Selçuklu ikta düzenine benzeyen biçimde Tımar, Has, Zeamet olarak beylere verilmekle birlikte, önemli bir bölümü de "**dirlikçi**" adı verilen görevliye teslim ediliyordu. Dirlikçi, sıra ile herkese, yılda bir çift öküzün işleyebileceği kadar tarla veriyordu. Bu yüzden toprakla uğraşan insanlara çiftçi denilmiştir.

Osmanlı'da aristokrat karşıdevrim

Osmanlı 60 yıl boyunca, Osman ve Orhan Gazi'ler tarafından bu yapıya uygun olarak "eşitlikçi" bir düzenle yönetildi. Ancak Birinci Murat'ın "gazi"likle yetinmeyip "gazi han" diye anılması gazilerin arasında özel bir yere konmayı istemesi ile işler değişmeye başladı. Selanik'i almasının ardından "Hüdâvendigâr (Efendi, Tanrıdan güç almış bey)" olarak anılmaya başlanılması ile aristokrat Tanrısallığa, kulluk düzenine dönüş, yani 13. yüzyıl "Anadolu devrimi"ne karşı bir karşıdevrim süreci de başlamış oldu.

Bu kadarla kalmadı, Yıldırım Bayezid, Osmanlı'nın başından beri devlet işlerini düzenlemekte olan ve evreni akıl ve gözlem yöntemiyle anlamaya çalışan "ilmiyye" sınıfının, yani Ekberiyye'nin yerine yeniden İmam Gazalî'nin izinden giden "ulema"nın devlet yönetiminde söz sahibi olmasını sağladı.

Babai İsyanının bastırıldığı bölge olan Maya Ovası ve bir köy.

Orhan Gazi Türbesi (Bursa) ve yapının eski bir kilisenin üzerine inşa edildiğini gösteren taban mozaiklerinden bir kesit.

Ahiler, Osmanlı'da başlayan aristokrat "karşıdevrim" tırmanışını, dünyanın ilk "kepenk kapatma eylemi" ile karşıladılar.

Ancak tırmanma sürer. Yıldırım Bayezid, "han" unvanını kullanmayı sürdürür. Kimi gözden uzak yazıtlarda yavaş yavaş yeniden Selçuklu aristokrasisinin "sultan" unvanını da kullanmaya başlar.

Anadolu'nun karşıdevrime direnişi: Şeyh Bedreddin kalkışması

İşte bu sırada, 14. yüzyılın ikinci yarısında yine aristokrat bir ailenin oğlu olan Şeyh Bedreddin yetişir.

Bedreddin, babasının kadılık yaptığı Simavna'da, Gâzi İsrail ile Dimetokalı Bizans beyinin kızı Melek Hatun'dan doğar. Yetişmesi sırasında, olası ki babasının "gâzi"liğinden gelen sûfî geleneği ile anasından aldığı Hıristiyan kültürüne, önce Edirne, Bursa ve Konya medreselerinde; sonra da Kudüs, Kahire ve Şeyhûniyye medreselerinde gördüğü eğitimin eklenmesiyle, yetişkinliğinde herkesin saygı gösterdiği bilgin kişi-

Kayseri Ahi Çarşısı içinde eskiden kalmış esnaf işaretleri.

liğine ulaşır (6).

Anadan Bizanslı beysoylu, atadan Selçuklu bir aristokrat olmasına, "kul" kültürü içinde yetişmesine karşın, babadan bir "gazi"dir ve Sûfî geleneğiyle yetişmiştir. "Efendi" ya da "kul" yerine "birey" olmayı, "Tanrısal ben" ile birleşmeyi yeğlemiştir. İlk düşüncelerini bu geleneğe oturtur.

Tasavvuf, insanın "ben olma" gereksemesinden doğar. Buna hakkı olduğunu düşünmenin yoludur. Bu nedenle de tasavvufta "ben olma"nın yolları aranır. Tanrıdan başka "ben" yoktur. Var olan tek "ben"lik Tanrıdır. "Ben" olabilmek için tek yol Tanrıyla aynılaşmaktır.

Şeyh Bedreddin hareketi, Ankara ve Osmanlı Devletleri'yle aristokrasiye karşı kendi devlet örgütünü kurmuş olan Anadolu devrimine, 1. Murat zamanında başlayan aristokrat karşıdevrime karşı Anadolu'nun kendi devrimini savunmasıdır. Bedreddin, her iki sosyal yapıya da tanık olmuş, gençliğinde, hem geçmişten gelen aristokrat kültür değerlerini, hem de yeni oluşmakta olan halk hareketinin değerlerini bütünüyle kavrama şansına ulaşmıştır. Tam bu yıllarda karşıdevrim hareketinin başlaması ile her aşamasına tanık olmuştur.

Usta çizerimiz Semih Poroy'un kaleminden Bedreddin.

"Şeyh Bedreddin isyanı", Anadolu'nun "ben"liğini oluşturabilmek, Tanrısal "ben"likle birleştirebilmek için; "insan"ı "insan" sayabilmek için Osmanlı aristokrat karşıdevrimine direnişidir.

Moğollar'ın Yıldırım Bayezid'i Osmanlı iktidarından uzaklaştırması ile başlayan ve "Fetred Devri" adı verilen şehzadeler savaşımında 2,5 yıl boyunca Musa Çelebi egemen olur, kazaskeri Şeyh Bedreddin'dir.

Mehmed Çelebi'nin egemen olması ve kardeşi Musa Çelebi'yi öldürmesinden sonra Şeyh Bedreddin de İznik'e sürgüne gönderilir.

Bedreddin'in öğrencilerinden Torlak Kemal Manisa'da, Börklüce Mustafa Aydın illerinde karşıdevrime karşı ayaklanır. İsyan eden kalabalığın içinde yalnızca Türkmenler değil, Anadolulu ve Sakızlı Rumlar, Yahudi esnaf da vardır.

Bedreddin, İznik sürgününden kaçar, Karaburun'a yola düşer.

Yeni egemen olmuş Mehmed Çelebi, Bayezid Paşa komutasındaki ordu ile çocuk Şehzade Murad'ı bu isyanları bastırmakla görevlendirir.

İsyanlar kanla bastırılır. Yakalananların Ayasluğ (bugünkü Selçuk) Çarşısı'nda kafaları kesilir.

Bedreddin bu yenilgiyi duyar ve Trakya'ya doğru yolunu değiştirir.

MUSA ÇELEBİ

devlet solgundu

güya ki yaprağın biri
düşmüş de, ağaç
kökünden sarsılmış gibi

elmalar akikti, üzümler canfes
ve ölümü bir hasbahçe belleyip
musa çelebi
nicedir sırmalı bir düşü
yağlı bir kemend gibi
boynuna dolamış

devlet solgundu

ve halk, yakut bir atlas olarak
sususu karakalem, gülüşü mirî
ve ansızın sedef bir orak
biçmiş gibi gülüşü, yahut ki
acının kol demiri
şrak, göğsüne vurulmuş

güya ki yaprağın biri
düşmüş de, ağaç
kökünden sarsılmış gibi

Hilmi Yavuz
(Bedreddin üzerine şiirler)

Ancak yakalanır ve Serez Çarşısı'nda bir ağaca, aşağılanmak üzere çırılçıplak asılır.

Mizancı Murad Bey'e göre, Börklüce Mustafa aracılığıyla yaydığı görüşlerde oluşturmuş olduğu modelin, Rönesans ütopyalarında iki yüz yıl sonra önerilecek olan toplum modellerinden aşağı olmadığını gözleyebiliyoruz (7).

Bedreddin sonrasında Anadolu devrimi...

Çelebi Mehmed'in iktidarı ele geçirmesiyle Anadolu devriminin karşıdevrim süreci devam eder. İstanbul'u ele geçiren II. Mehmed'in Selçuklu aristokrat kültürüne Bizans aristokrat gelenekleri katması ile güçlenerek sürer. Fatih Kanunnamesi ile de yasaya girmiş olur. II Mehmet kendini kulların üzerinde iyice yücelere, ulaşılamazlıklara çeker, Divan toplantılarına katılmaz olur. Gerektiğinde bu toplantıları bir paravan arkasından dinleme geleneğini oluşturur.

Böylece 13. yüzyılda Tanrıyı bile "ben"leştirerek insanlar arasına indiren tasavvuf düşüncesine karşı aristokrat karşıdevrim devlet yönetiminde de yeniden egemen olur.

13. yüzyıl Anadolu devrimi, Sultan Selim zamanında, bu kez ülke dışından Şah İsmail'le bir atak daha dener. Anadolu Türkmenler'i Şah İsmail'i destekler.

Ela gözlü pirim geldi
Duyan gelsin işte meydan
Dört kapıyı kırk makamı
Bilen gelsin işte meydan

Ben pîrimi hak bilirim
Yoluna canım veririm
Dün doğdum bugün ölürüm
Ölen gelsin işte meydan

Sah Hatayî der sırrını
Ortaya koymuş serini
Nesimî gibi derisin
Yüzen gelsin işte meydan
Şah İsmail Hatayî

Şeyh Bedreddin'in Cağaloğlu'ndaki mezarı.

Yavuz Selim önce Çaldıran'da Anadolu tasavvufunu destekleyen Şah İsmail direnişini kırar. Şah İsmail yandaşlığıyla suçladığı Anadolulu Türkmenler'i kılıçtan geçirir. Pîr Sultan Abdal, bu arada idam edilir. Sonra da Mısır seferinden "kutsal emanetler"i ve dolayısıyla da halifeliği Osmanlı'ya getirir, bütün Müslümanlar'ın efendisi sıfatıyla aristokrat yapıyı iyice perçinler.

Anadolu erenleri geleneği, bu dönemden sonra, bir kanadıyla Çaldıran'ın kılıç artığı Aleviler olarak köylerde baskılar altında bir yozlaştırma ve Sünnileştirme süreci içinde yaşatılacak, bir kanadıyla zaman zaman kazan kaldırsalar da, yeniçeriliğin içinde Bektaşiler olarak aristokrasiye hizmet edecek, toplumsal yanı en güçlü olan Ahiyan-ı Rûm ise tümden Sünnileştirilerek Osmanlı Saltanatı'nın denetiminde esnaf loncalarına dönüştürülecektir.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Anadolu, bir kez de Celali İsyanları ile son denemesini yapar. Köroğlu, yiğitliğiyle Celaliler'in simgesi olur. Ama bu isyanlar da bölgesel kalır, söndürülür, yaygınlaşamaz.

Böylece çok sonraları, sermaye birikiminden sonra, "burjuva" adı verilecek olan sosyal sınıfın dünyadaki ilk kültürel ve siyasal hareketlenmesi son bulur. Ancak bu yeni kültür, gereksemelere tutunarak toplumun içinde yayılmasını ve gelişmesini sürdürür, Avrupa Rönesans'ının oluşmasına katılır, dünyayı burjuva devrimlerine hazırlar.

Selçuklu ve Bizans'tan gelen aristokrasi ise Osmanlı Devleti'ni önce duraklama, sonra da çöküş sürecine sokacak, yenileştirme çabaları sonuç vermeden 20. yüzyıla getirecek ve Kemalist devrimle sonlanacaktır.

Kemalist devrim, 13. yüzyıl Anadolu devriminin devamıdır. Yozlaşmış Osmanlı aristokrasisini devirmiş, Anadolu erenlerinin dünya görüşünü yaklaşık 600 yıl sonra Anadolu'da yeniden iktidara taşımıştır.

DİPNOTLAR

1) İsmet Özel'in, 1969 yılında de yayınlarınca basılmış olan ve bugün artık gölgesini bile reddettiğini sandığım "EVET İSYAN" adlı kitabı ve aynı adlı şiirinden ödünç alınmış addır.
2) İsmet Özel'in aynı kitabında Ataol Behramoğlu'ya adadığı "Yıkılma Sakın" adlı şiirinden.
3) "TAVASİN - ENEL HAKK", Hallac-ı Mansur, Yaba Yayınları, İst 2002, s:68,69
4) "Bir Derdim Var Bin Dermana Değişmem", Ömer Tuncer, Bilim ve Gelecek Dergisi , Şubat 2007, Sayı: 36, s:46
5) "Kuruluştan Kurtuluşa", Ömer Tuncer, Bilim ve Gelecek Dergisi (Şubat 2006) Sayı:24, s:33-45
6) "Şeyh Bedreddin'in Soyu ve Gençliği", Prof. Dr. Eren Omay, Bilim ve Ütopya, Mart 2003 Sayı:105, s:10-15 başlıklı yazıdan derlenmiştir.
7) "13. Yüzyılda Kadri Bilinmedik Anadolu Devrimi Ve Karşıdevrime Direnen Filozof: Şeyh Bedreddin", Ömer Tuncer, Bilim ve Ütopya Dergisi, Mayıs 2003, Sayı:107.

Babailer İsyanı

Semih Poroy'un bir çizimi.

"Babailer İsyanı" , 1240 civarında, Baba İlyas ve öğrencisi Baba İshak önderliğinde, Güneydoğu Anadolu'dan Orta Anadolu'ya uzanan bölgelerde, Anadolu Selçuklu iktidarına karşı başlatılan ayaklanmadır. Araştırmacılar, isyanın asıl nedeninin, ortak mülkiyet sisteminin bozulması, topraklara el koyan bir sınıfın belirmesi, köylülerin ve göçerlerin yoksullaşması olduğunda hemfikirler. Selçuklu iktidarını devirmeyi ve eşitlikçi bir düzen kurmayı hedefleyen siyasal bir harekettir Babailer. İktidarın eşiğine gelen ama son muharebede yenilen Babai İsyanı, aslında bir son değil, bir ilk oldu.

Derleyen: Ender Helvacıoğlu

Tarihe "Babailer İsyanı" adıyla geçen hareket, 1240 civarında, **Baba İlyas** ve öğrencisi **Baba İshak** adlı Türkmen babaları önderliğinde, Güneydoğu Anadolu'dan Orta Anadolu'ya uzanan bölgelerde, Anadolu Selçuklu iktidarına karşı başlatılan ayaklanmadır. Ayaklanma henüz patlamadan hazırlıkları sürdüğü sırada öldürülen Baba İlyas'ın hareketin manevi önderliğini, Baba İshak'ın da bizzat ayaklanmanın liderliğini yaptığı üzerinde tarihçiler görüş birliği içindedir. Babailer İsyanı, Selçuklular tarafından kanla bastırılmış ve yenilgiye uğramış olsa da, etkileri yüzyıllar süren bir hareketin ilk kıvılcımı olmuştur.

İsyanın asıl nedeni

Araştırmacılar (1), isyanın nedenleri üzerinde dururken, o dönemde Anadolu'nun içinde bulunduğu iktisadi koşullara dikkat çekerler. Ahmet Yaşar Ocak, özellikle Rus Türkologlar'ın, isyanın başlamasında halkın içinde bulunduğu kötü hayat şartlarının başrolü oynadığını belirttiklerini aktarır. Örneğin, Gordlevski, Babaî İsyanı'nın Anadolu Selçuklu hükümranlığı altında ezilen köylülerin ayaklanması olduğunu söyler.

Ahmet Yaşar Ocak, isyanın bir köylü ayaklanması mı yoksa mesiyanik bir Türkmen ayaklanması mı olduğu konusunu tartışıp ikincisine daha yakın bir tez ileri sürmekle birlikte, dönemin Anadolu halkının zorlu iktisadi koşullarına o da vurgu yapar. Ocak, -Fuat Köprülü'nün tespitlerinden de yararlanarak- toprağın ortak mülkiyetinde yaşanan aşınmanın Türkmen köylüleri için yıkıcı etkiler yaptığını söyler:

"Muhtemelen XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra… toprak rejimi bozulmaya ve özel mülkiyet veya vakıflar, konar-göçerler için hayati önemi haiz müşterek mülkiyet aleyhine gelişmeye başladı. Bu bozulma, köylerde de hatırı sayılır özel mülklere sahip bir toprak aristokrasisinin çıkmaya başlaması şeklinde görüldü. Bu toprak aristokratları köylüleri ırgat olarak kullanıyordu. Böylece köylülerle devlet arasında bu büyük toprak sahiplerinden ibaret bir aracı sınıf meydana geldi.

"Aynı dönemde bu birincisi kadar önemli ikinci bir değişiklik de, askeri iktâların vakıf haline dönüştürülmesidir. Bazı sipahiler ve bir kısım emirler, iktâlarını evlatlık vakıf haline getiriyorlar, böylece onların gelirini çocuklarına bırakmanın yolunu bulmuş oluyorlardı… İktâların bu sûretle vakıf haline getirilmesi de, Türkmenler'in yaşadığı kolektif arazilerin miktarının büyük çapta azalmasına ve bu hususta bir darlık ve sıkıntının doğmasına sebebiyet vermiş olmalıdır.

"Netice olarak denebilir ki, toprak rejimindeki bu değişikliklerin doğurduğu arazi sıkıntısı gibi hayati bir tehlike önünde Türkmenler gittikçe hayvanlarını otlatacak mer'a ve kışı geçirecek kışlak

bulma konusunda güçlüklerle karşılaşmaya başladılar. Bu da tabiatıyla onların günlük yaşantılarında esaslı bir kriz yaratıyordu" (2).

Görüldüğü gibi, ortak mülkiyet sisteminin özel mülkiyet lehine bozulması, topraklara şu veya bu biçimde el koyan bir sınıfın belirmesi, köylülerin ve özellikle göçerlerin giderek yoksullaşması ve ezilmesi, isyanın temel nedeni olarak ortaya çıkıyor. Altta yatan neden, tüm feodal ve haraçlı toplumlarda görülen, büyük toprak sahipleri ve onların devleti ile yoksul köylü ve tabakalar arasındaki bu sınıf çelişkisidir. Bu çelişki derinleştiğinde, uygun siyasal koşullar da oluşursa, alt sınıfların ayaklanmaları patlayacaktır. Babai İsyanı da böyle bir iktisadi zemin üzerinde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1240 civarında yaşadığı bir siyasal krizi fırsat bilerek ortaya çıkmıştır.

Anlık bir patlama değil, siyasal bir hareket

Araştırmacılar, Babai İsyanı'nın anlık bir patlama ile oluşmadığını, öncesinde Baba İlyas'ın liderliğinde geniş bir propaganda ve örgütlenme çalışması yapıldığı konusunda hemfikirler. Ocak, Baba İlyas ve yakın adamlarının iki faaliyet merkezi olduğunu belirtiyor:

"1) Asıl faaliyet merkezi olarak, Baba İlyas'ın bizzat kendi zaviyesinin bulunduğu Amasya başta olmak üzere, Tokat, Çorum, Sivas ve şimdiki Yozgat (Bozok) bölgesi. 2) Esas olarak Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Maraş, Kefersûd, Malatya ve Elbistan'ı içine alan Güney Doğu Anadolu ile Kuzey Suriye bölgesi" (3).

Hem Müslüman halk hem de fakir Hıristiyanlar içinde çok sevilen ve büyük bir otoriteye sahip olan ve dönemin diğer muhalefet odakları ve onların liderleriyle ilişkisi bulunan (4) Baba İlyas, Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Giyaseddin Keyhusrev idaresine karşı geniş bir propaganda çalışması da yürütmüştür. Ahmet Yaşar Ocak, bu propagandanın unsurlarını şöyle özetliyor:

"Kaynaklara göre, propagandasında en çok üzerinde durduğu hususlar, sultanın bir sefih ve zalim olması, devlet adamlarının halka zulmetmesi idi. Ayrıca devamlı olarak, sultanın vaktini devlet işleri yerine içki meclislerinde geçirdiği, devlet adamlarının da kendisine uyduğu, dolayısıyla Allah'ın yolundan uzaklaştıkları ve artık peygamberin ve halifelerinin yolunu takip etmedikleri fikirleri işleniyordu. Baba'nın bütün bu yolsuzluk ve zulümlere son vermek üzere bizzat Allah tarafından vazifelendirildiği, zaferin kendisine nasip olacağı telkin ediliyordu.

"İbn Bîbî'ye bakılırsa, Baba Resûl propagandalarında, elde edilecek mal ve ganimetlerin isyana katılanlar arasında ortaklaşa pay edileceğini, isyana katılmayanların ise acımadan öldürüleceğini özellikle vurguluyor ve bu mesajın herkes tarafından duyulmasını sağlıyordu. Hatta, 'filan ayın filanca günü harekete geçin' şeklinde ayaklanmanın tarihini de belirlemişti" (5).

Bu unsurların, bütün diğer ortaçağ köylü isyanlarındaki unsurlarla benzerliği göze çarpıyor. O dönem için doğal ve zorunlu olan dinsel kisve çıkarıldığında, esas çelişki kendini gösteriyor: Zulmeden ve yozlaşan iktidarın devrilmesi; yerine ortaklaşmacı bir sistemin tesisi. Dikkat çekici bir nokta da Baba İlyas'ın bir örgüt lideri gibi davrandığı, propaganda ve örgütlenme çalışmalarını bizzat yönettiği, ayaklanmanın tarihini belirleyecek kadar duruma hakim olduğudur.

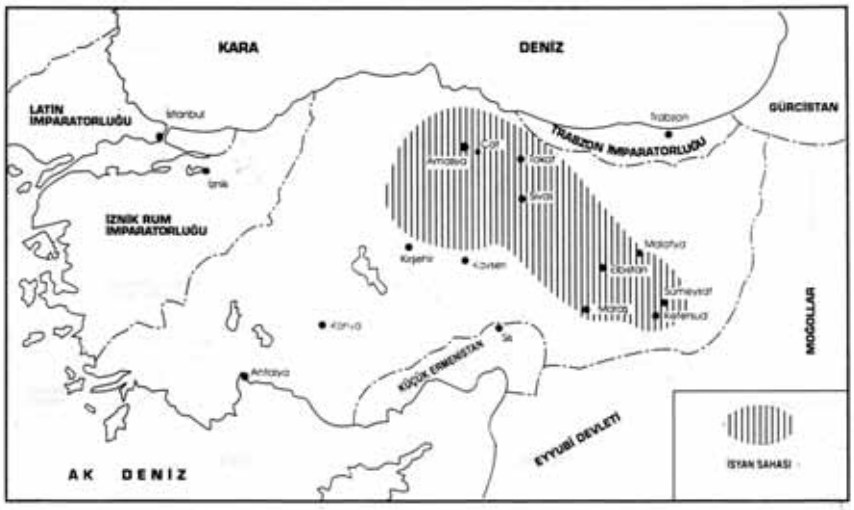
Dini değil, sosyal-siyasal bir hareket

Bu, ciddi bir siyasal harekettir, iktidar istemektedir; daha da önemlisi yeni bir düzen önermektedir. Nitekim Ahmet Yaşar Ocak da bu noktayı ısrarla vurguluyor

"Aşağı yukarı bütün kaynaklar, Baba Resûl'ün ayaklanmada siyasi bir amaç taşıdığı konusunda müttefiktirler… Elvan Çelebi'nin bile, zımnen de olsa, Baba İlyas'ın 'sultanın tac ve tahtını ele geçirmek' niyetinde olduğunu saklamadığı -bunu reddeden bir ifade kullanmasına rağmen- görülür. Ayrıca Baba İshak'ın Amasya'dan Kırşehir yakınlarına kadar takip ettiği yol göz önüne getirilirse, isyanın amacına uygun olarak onun da Selçuklu başkenti Konya'ya yürüdüğü ve burasını zaptetmek maksadını taşıdığı anlaşılır…

"Bununla beraber, Baba İlyas'ın ve Babaîler'in, Selçuklu saltanatını ele geçirme arzusuyla kıyam etmelerinin, sırf siyasi iktidar sahibi olabilmek amacına yönelik basit bir hareket olduğunu düşünmek yanlıştır. Bu onlar için bir amaç değil, belki daha ziyade, kurmak istedikleri adaletçi ve eşitlikçi düzeni gerçekleştirecek bir araç olarak görünüyordu" (6).

Ocak, konuyla ilgili yazan bütün araştırmacıların tespitlerini göz önüne alarak, Babailer İsyanı'nın esas

olarak dini değil sosyal-siyasal bir hareket olduğu sonucuna varıyor:

"Babailiğin, Vefâîlik, Kalenderîlik, Haydarîlik ve Yesevîlik olmak üzere dört heterodoks tarikat mensubunun teşkilatlayıp yönettiği, büyük çoğunluğuyla Türkmen zümrelerini içine alan,senkretik bir dinî ideoloji kullanmasına rağmen, dinî değil, sosyal-siyasi bir hareket olduğunu kabul etmek bize daha doğru görünüyor." (7)

Ahmet Yaşar Ocak, Babailer isyanının Şii bir hareket olmadığını, bir Sünni-Şii çelişmesi temeline oturtulamayacağını özellikle vurguluyor:

"Ayrıca, ne Baba Resûl'ün ne de Babailer'in Sünni kesime karşı herhangi bir hareketi veya saldırısı da bahis konusu değildir. Çünkü yine hiçbir kaynakta, Sünni halka karşı herhangi bir girişimden söz edildiğini görmüyoruz. Bu da çok önemli bir olaydır. Nitekim Osmanlı döneminde de, XVI. Yüzyıldaki isyanların hiç birinde, Sünni halka karşı herhangi bir harekatın vukû bulduğuna rastlanmaz; aksine, Sünni halktan da zulme maruz kalanların bu isyanlara katılarak Osmanlı merkezi yönetimine karşı mücadeleye giriştikleri görülmüştür. Babailer'in de tek hasmı vardır: Selçuklu siyasi iktidarı. Nitekim isyanın başlangıcından beri tek hedef, Konya'yı ele geçirmekti" (8).

Kaldı ki, yoksul Hıristiyanlar'ın da Babailer'in safında yer aldıkları ve ayaklanmaya katıldıkları araştırmacılar tarafından belirtiliyor.

Baba İshak ve isyandaki rolü

Baba İshak, hareketin manevi ve ideolojik lideri Baba İlyas'ın baş halifesidir. Ahmet Yaşar Ocak, Baba İlyas ile Baba İshak arasındaki ilişkiyi, iki yüzyıl sonra bu kez Batı Anadolu'da patlayan Bedreddin isyanında Şeyh Bedreddin ile halifeleri Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal arasındaki ilişkiye benzetir.

Ocak, Baba İshak'ın ayaklanmadaki rolüne ilişkin şunları yazıyor:

"Kaynaklara topyekûn bakıldığında, Baba İshak'ın diğer halifeler arasında çok güçlü ve belirgin yeri kendini hemen göstermektedir. Baba İlyas'ın, ayaklanmanın teşkilatlanması konusunda ona güvendiği muhakkaktır. Elvan Çelebi'ye göre, Baba İlyas Baba İshak'ı Şam diyarına yollamış ve ona kendi adına serbestçe hareket edebilme ve her şeyi yapabilme yetkisini verdiği gibi, halktan da ona kayıtsız şartsız itaat etmelerini istemiştir…

"Görünüşe göre Baba İshak buradaki görevini başarıyla tamamladı ve halkı Baba İlyas'ın isyana dair fikirlerine ikna ederek kendilerini ayaklanmaya hazırlamaya başladı… Kısacası Baba İshak, şeyhi Baba Resûl'ün ayaklanma için tespit ettiği tarihte isyan bayrağını açmak üzere hem Türkmenler'i hem de öteki gayrı memnun zümreleri mükemmel bir şekilde hazırladı. Bütün yapılanlar, Baba İshak'ın çok becerikli bir teşkilatçı ve şeyhinin itimadına layık biri olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim isyanı da şeyhi adına fiilen o başlatacaktır" (9).

Ayaklanma

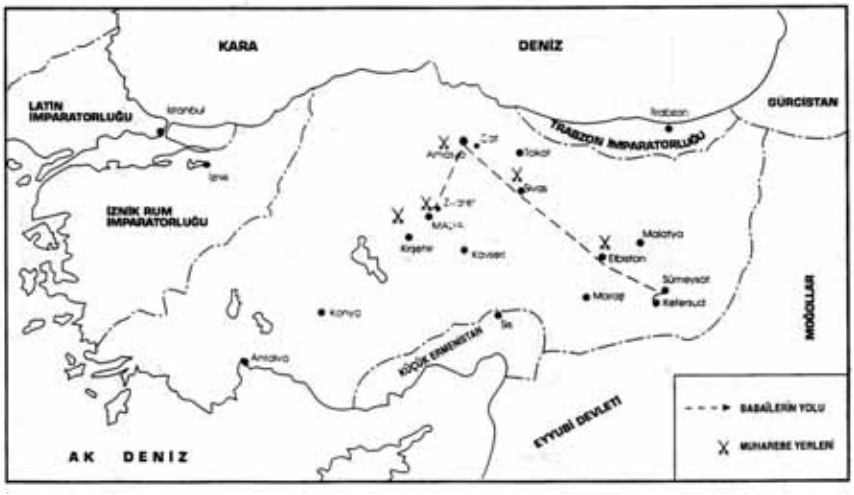
Ayaklanmanın tarihini bazı kaynaklar 1239, bazıları ise 1240 olarak veriyor. Ocak, bütün kaynakları elden geçirerek, ayaklanmanın başlangıç tarihini 1 Ağustos 1240 Çarşamba günü olarak tespit ediyor (10). Elvan Çelebi'ye göre Baba İshak, şeyhinin Amasya'da başına gelenleri haber alır almaz, sultanın bir vergi memurunun kendisine yaptığı haksızlığı ve hakaretleri bahane ederek ayaklanmayı başlatmıştır.

Baba İshak ve büyük çoğunluğu Türkmenler'den oluşan ordusu önce Kefersûd'u işgal eder, sonra Adıyaman, Gerger ve Kâhta'yı ele geçirirler. Malatya üzerine yürürler. Burada Malatya Valisi komutasındaki Selçuklu ordusu ile ilk ciddi savaşlarına girişirler; zorlanmalarına karşın galip çıkarlar. Baba İshak -bazı kaynaklara göre Baba İlyas'ın aksi yöndeki haberlerine karşın- Amasya üzerine yürümeye karar verir. Bu yürüyüş sırasında Sivas'ta Selçuklu ordusuna karşı bir zafer daha kazanırlar. Bu zaferler sonucunda taraftarlarını ve ordularını iyice artırırlar. Tokat'ı da geçtikten sonra Amasya bölgesine girerler.

Babailer'in peş peşe zaferlerinden ürken II. Gıyaseddin Keyhusrev Konya'yı terk ederek Kubadabad'a sığınır ve Amasya bölgesine Hacı Mübarizeddin Armağanşah komutasında büyük bir Selçuklu ordusu gönderir. İki ordu savaş hazırlığına başlar. Bu arada Baba İlyas Amasya Kalesi'nde bulunmaktadır. Selçuklu güçleri kaleye baskın yapar. Baba İlyas ve az sayıdaki adamı şiddetle karşı koyar, ama yenilirler. Baba İlyas bu çatışma sırasında yaralanır ve ölür. Bazı kaynaklar ise Baba İlyas'ın Amasya Kalesi'nde idam edildiğini ve surlardan aşağı sallandırıldığını yazar.

Baba İlyas'ın öldürülmesinden kısa bir süre sonra Amasya'ya gelen Baba İshak komutasındaki Babailer, şeyhlerinin ölüm haberini alır almaz kadın erkek bütün güçleriyle Selçuk-

Babai İsyanı'nın izlediği hat ve muharebe yerleri.

lu askerlerine saldırırlar. Korkunç bir mücadeleden sonra Selçuklu kuvvetlerini bir kez daha yenerler ve komutan Armağanşah'ı öldürürler. Artık hedef Konya'dır.

Malya Savaşı ve isyanın sonu

Selçuklu Sultanı ordusunun başına geleni öğrenir ve Erzurum garnizonunu yardıma çağırır. Yeni Selçuklu ordusu ile Babailer bu sefer Kayseri yakınlarında yine savaşırlar. Bu muhabereyi de kazanan Babailer, hedef Konya olmak üzere Kırşehir yönüne ilerlerler. Türkmenler'in kadınları, çocukları, bütün ağırlıkları ve sürüleri de dahil olmak üzere Malya Ovası'nda toplanırlar. Babailer'in Malya'da toplandığını öğrenen Selçuklu ordusu Emir Necmeddin komutasında Kırşehir'e yönelir. Kasım 1240'da iki ordu Malya Ovası'nda savaş düzeni alır. Gerisini Ahmet Yaşar Ocak'tan aktaralım:

"Bütün teşviklere rağmen Selçuklu ordusundaki Türk askerleri bir türlü hücuma geçmeye istekli görünmüyorlardı. Çünkü Baba İshak'ın kudretine, Türkmenler'in gözü pekliğine ve savaştaki maharetlerine dair kulaklarına gelen haberlerin etkisi altındaydılar. Durumun nezaketini kavrayan ve eğer yenilirlerse bu defa işin biteceğini anlayan Emir Necmeddin, ordunun önüne çelik zırhlı Frank askerlerini yerleştirdi. Ancak Franklar da Baba İshak'ın kerametlerinin şöhreti karşısında haç çıkarmaktan kendilerini alamamışlardı.

"Nihayet muhabere Türkmenler'in canhıraş feryatlarla hücuma geçmeleriyle başladı. Bu herhalde görülmeye değer bir sahne olmalıdır. Tıpkı muntazam, mükemmel silahlı ve donanımlı Romalı lejyoner taburlarının karşısında perişan kılıklı, derme çatma silahlarla başıbozuk bir şekilde karşı koymaya çalışan Spartaküs'ün kuvvetleri gibi, bir yanda aldıkları ücret için savaşan muhtelif milletlerden oluşturulmuş profesyonel bir muntazam ordu, öbür tarafta ise, her şeylerini yanlarında taşıyan, kendilerini mutlu bir hayatın beklediğine olan inançlarıyla buralara kadar gelmiş, varlarını yoklarını bu isyanın başarı ümidine bağlamış büyük bir başıbozuklar kalabalığı, çoluk çocuk, kadın erkek, yürüyen bir insan seli. Bu şiddetli hücum, Frank askerlerinin çelik zırhları karşısında Türkmenler'in ok ve mızraklarını etkisiz kılması sonucu neticesiz kaldı. Bu durumdan birdenbire cesaretlenen Selçuklu ordusunun diğer askerleri, Franklar'la birlikte karşı hücuma geçtiler. Çok şiddetli olan bu hücum karşısında aylardır hasımlarını yenmeye alışmış olan Babailer, birden şaşkınlığa uğradılar ve ağırlıklarının arkasına sığınarak müdafaada bulunmaya çalıştılarsa da bu faydasız oldu. Savaş, Selçuklu ordusunun Franklar sayesinde kazanılan kesin zaferiyle sonuçlandı" (11).

Babailer Selçuklu ordusu tarafından kılıçtan geçirildiler. Malya Ovası'ndaki ceset denizi içinde Baba İshak da bulunuyordu. Aylar boyu zaferlerle süren, başkent Konya'nın kıyısına kadar gelen ve Selçuklu'yu sarsan ayaklanma son bulmuştu.

Babai İsyanı, aslında bir son değil, bir ilk oldu. Selçuklu'ya ve daha sonra Osmanlı'ya karşı ayaklanan yoksulların ve en başta da Bedreddin İsyanı'nın esin kaynağını oluşturdu.

Babai İsyanı, aslında bir son değil, bir ilk oldu. Selçuklu'ya ve daha sonra Osmanlı'ya karşı ayaklanan yoksulların ve en başta da Bedreddin İsyanı'nın esin kaynağını oluşturdu.

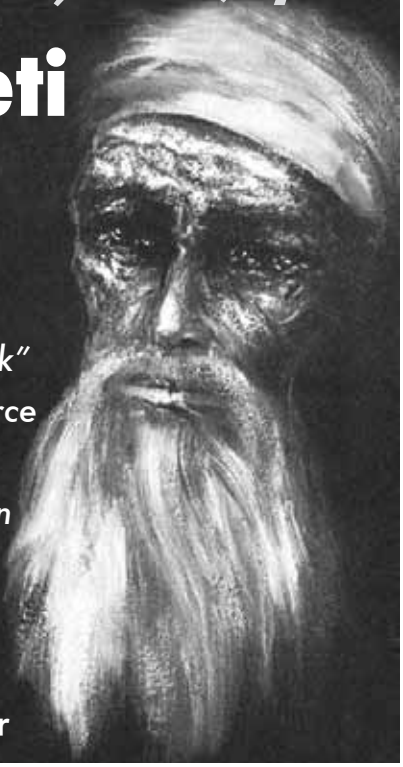
Son muharebede yenilen Babailerin kılıçtan geçirildiği Malya Ovası'nın bugünkü görünümü.

DİPNOTLAR

1) Ahmet Yaşar Ocak'ın *Babaîler İsyanı* adlı eseri (Dergâh Yayınları, genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 3. baskı, Temmuz 2000), bu konuda yakın dönemde yapılan en geniş araştırma niteliği taşıyor. Ocak, hem tarihsel kaynaklardan hem de kendisinden önce konuyla ilgilenmiş yerli-yabancı araştırmacıların yazdıklarından yola çıkarak değerli bir çalışma ortaya koymuş.
2) age., s.39.
3) age., s.117.
4) Prof. Dr Mikail Bayram bu konuda şu bilgileri veriyor: "Ahi Evren ile Baba İlyas ve Baba İshak arasında sıkı bir ilginin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Hacı Bektaş için düzenlenen Velayetname'de de Baba İlyas'ın halifesi olan Hacı Bektaş ile Ahi Evren arasındaki dostluk ve yakın ilgi hikaye edilmektedir. Gene Velayetname'de sık sık adı geçen ve Bektaşiler arasında efsanevi bir şahsiyet hüviyetine bürünen Fatma Bacı veya Fatma Ana (Kadıncık Ana) da Ahi Evren'in şeyhi Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani'nin kızı olup, Ahi Evren'in zevcesi Fatma Hatun'dan başkası değildir. Ahi Evren Anadolu Ahi Teşkilatı'nın kurucusu olduğu gibi, Fatma Bacı da Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) teşkilatının kurucusu olduğu tarafımızdan tespit edilmiş bulunmaktadır. İşte bu Fatma Bacı Türkmenler arasında büyük bir üne sahip idi. Bu yönden de meseleye bakılırsa Ahi Evren ile Baba İlyas ve Hacı Bektaş ve Baba İshak arasında kuvvetli ve yakın bir ilginin mevcudiyeti rahatlıkla anlaşılır." (M. Bayram, "Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi Ve Ahi Evren ile İlgisi", Diyanet Dergisi, XVII. C, 1979, Ankara)
5) A. Y. Ocak, "Babailer İsyanı", Dergâh Yayınları, 3. baskı, Temmuz 2000, s.115.
6) age., s.146-147.
7) age., s.153.
8) age., s.154.
9) age., s.124-125.
10) age., s.128.
11) age., s.137.

‘Yarın yanağından gayrı, paylaşmak için her şeyi’

Şeyh Bedreddin hareketi

Bedreddin öğretisi, o zaman da, bugün de, eserlerinde dile getirmiş olduğu fikirlerle değil, en belirgin haliyle müridi Börklüce Mustafa'nın propagandasına damga vuran, "yarın yanağından gayrı her şeyde ortaklık" arzusuyla bilinmiş ve anılmıştır. Çeşitli dinlerden on binlerce köylü ve işsiz, bu öğretide ifade bulan ortakçı bir yeni toplumsal düzen için ayaklanmıştır. Bedreddin hareketinin oynadığı siyasal rol, Bedreddin'in mistik etkisinden ve eserlerinde açığa çıktığı kadarıyla öğretisinden çok daha güçlüdür.

Baha Okar

Ortaçağ İslam coğrafyası, sayısız halk isyanına sahne oldu. Nasıl olmasın? Eşitlikçi eski düzenlerinin anıları toplumsal hafızalarından henüz silinmemiş, barbarlığın saf dinamizmini henüz yitirmemişken, peygamberin ağzından bütün kulların eşit ve bir olduğunu söyleyen yeni bir dine zorla ya da gönülden biat etmiş bulunan halk, aynı dinin kisvesi altında kurulmuş saltanatlarda hâkim olanların ölçüsüz zenginliğini ve yozlaşmasını görüp, kendi payına hesapsız bir sefalet ve zoru yaşarken, niye isyan etmesin?

Ettiler de. Önce dünya malına tamah etmeyen, dünya saltanatını hiçe sayan tarikatlarda, eski inançlarına, ibadetlerine sığınıp içe kapanarak. Bardağın taştığı yerde de, silahlanıp kıyam ederek, kan dökerek.

Bu hareketler, mutasavvıf önderlerin eliyle, tarikatlarda örgütlendi. Öğreti olarak "Heteredoks" diye adlandırıldı; İslam'ın içinde, kenarında ya da dışında bir yerde oldukları tespit edildi. Çoğu zaman yarattıkları mistik etkilerle anıldı.

Politika, felsefe ve hukuk gibi, ideolojinin tüm biçimlerinin teolojiye bağlandığı bir çağda, ezilenlerin mücadelesinin, yalın sınıf çıkarları ve bunları ifade eden öğretiler etrafında gelişmesini beklemek, ezilenlere haksızlık olmaz mı? Egemenlerin tarih yazımı bu mücadeleleri yok saymış ya da küfredip geçmiştir. İslam ve Osmanlı vakanüvislerinden, bugünün tarihçilerine kadar, siyasi tarih yazımında bu hareketlerden ya söz edilmez ya da kargaşa yaratmış sapkın çapulcular olarak anılıp birkaç satırla geçiştirilirler. Ama sola nüfuz etmiş ilerlemeci tarih yazımı da, ya bu hareketleri ezenler arasındaki mücadelenin kenar süsü olarak görüp bu haksızlığı yapmış, ya da Heterodoks-Ortodoks İslam karşıtlığı içine sıkıştırarak, bunların "ilerici"liğini İslam'ın dışına çıkmış olmasında aramıştır.

Sonuçta bu hareketler kendilerine, ancak din ve inanç tarihi yazımının "Ezoterik-Batınî-Heterodoks" başlığı altında yer bulabilmiştir. Oysa önemli olan, bu hareketlerin, ezilenlerin tarihinin bir parçası olarak siyasi tarih alanına çekilmesidir.

Bedreddin hareketi, "tereddütsüz" siyasi tarihin parçasıdır

Şeyh Bedreddin hareketine gelince...

Bedreddin hareketi bu bakımdan ayrı bir yere sahiptir. Hiç tereddütsüz söylenebilir ki, Bedreddin hareketi bariz şekilde siyasi tarih alanına aittir. Ezilenler ve devrimciler tarafından, kendi tarihlerinin bir parçası olarak kabul ve kıymet görmesi, bu barizlik ölçüsünde, bir o kadar kolay ve mümkün olmuştur. Çünkü:

1) Bedreddin hareketinin oynadığı siyasal rol, Bedreddin'in mistik etkisinden ve eserlerinde açığa çıktığı kadarıyla öğretisinden çok daha güçlüdür. Bunu belirleyen faktör, ayaklanmanın gücü, yaygınlığı vs. değil, dönemin siyasal koşullarıdır. Dönem, Osmanlı siyasi tarihinde "fetret devri" diye anılan, Timur yenilgisinden sonra Beyazıd'ın oğulları arasındaki taht kavgaları şeklinde beliren, devletin ve düzenin yeniden kurulması dönemidir. Bir siyasal kargaşalık ve iktidarsızlık dönemidir. Bedreddin hareketi, bu siyasal ve toplumsal çatışmanın başka diğer öğeleriyle çatışmış ya da kesişmiştir.

2) Bedreddin öğretisi, o zaman da, bugün de, eserlerinde dile getirmiş olduğu fikirlerle değil, en belirgin haliyle müridi Börklüce Mustafa'nın propagandasına damga vuran, "yarın yanağından gayrı her şeyde ortaklık" arzusuyla bilinmiş ve anılmıştır. Çeşitli dinlerden on binlerce köylü ve işsiz, bu öğretide ifade bulan ortakçı bir yeni toplumsal düzen için ayaklanmıştır.

Bedreddin'in başyapıtı olarak kabul gören *Vâridat*'ta, ne böyle bir ortakçı düzene göndermeler, ne de sultana karşı açık isyan ve mehdilik iddiası vardır. Oysa Bedreddin bu öğretiyle ezilenlerin mürşidi olmuş, Börklüce Mustafa'nın bu uğurda ayaklanmasıyla ezilenlerin tarihinde politik bir varlık olarak önem kazanmıştır (1). Osmanlı egemenleri ve resmi İslam için "canı helal" bir düşman haline gelmesi de bu yüzdendir. Nitekim Bedreddin, fikirleriyle şeriatın dışına düşüp ona karşı gelmekten değil, İslam'ın sultanına ve devlete isyana kalkışmaktan ("gadr u hurûc livasını Sultan-ı İslamiyyâ'na karşı kaldırmak") (2) dolayı idam edilmiştir.

3) Bu öğretiyle Bedreddin hareketi, ezenler arasındaki çatışmalara sığdırılamayacak bir siyasal karakter ve ufuk taşır. Bu yüzden, Bedreddin'i Osmanlı'daki anti-feodal güçlerin bir parçası, bir reformcu olarak görmek isteyenler, onu Börklüce Mustafa'dan ve onda dile gelen öğretiden ayırmak durumunda kalmaktadır.

O halde bizim için, Bedreddin'i ezilenlerin tarihinin parçası bir politik varlık olarak ele almak gereklidir. Bu yazıda, yaşamöyküsü içerisinde (3), ezilenlerin politik öncüsü olarak Bedreddin'i ele alacağız. İçinden ve içine doğduğu siyasi ortama ve politik varlığını etkilediği ölçüde İslam ilimlerinde ve tasavvufta sahip olduğu birikime de değineceğiz.

Simavna Kadısı oğlu Bedreddin

Bedreddin, 1359'da babası Gazi İsrail'in kadılık yaptığı Simavna'da doğmuştur. Bu sıralarda, Osmanlı'nın Rumeli'deki varlığı, 50 yılı aşmıştır. Bedreddin'in hem babası İsrail, hem de dedesi Abdülaziz, Orhan Gazi oğlu Süleyman'la birlikte Rumeli'ye ilk geçen gazilerdendir. Bizans'ın çürümüş yönetimi altında ezilen Balkanlar'ın Hıristiyan halkı, eşitlikçi göçebe geleneklerini bir ölçüde sürdüren Osmanlı idaresini ve Müslümanlığı gönüllü olarak kabul etmektedir. Gazi İsrail'in eşi, yani Bedreddin'in annesi de, Hıristiyanlık'tan dönme bir Müslüman'dır.

Bedreddin, Edirne'de ve Bursa'da fıkıh eğitimi alır. Ardından Konya'ya, mantık ve astronomi eğitimi almaya gider. Bursa'da, Molla Şemseddin Fenârî gibi öğretmenler aracılığıyla İbn Arabî'nin fikirleriyle tanışmıştır. Bedreddin'in, Hallac-ı Mansur'un "varlık birliği" prensibini benimsemiş bu Endülüslü sufinin takipçisi olduğu, onun sistemini derinleştirdiği, Konya'da ise Hurufilikle tanıştığı çeşitli kaynaklarda belirtiliyor (4).

Mısır'da

Bedreddin 1382'de dönemin ilim merkezi olan Mısır'a geçer. Memlûk Sarayı'nda Şeyh Ahlati ile tanışır. Ahlati Bedreddin'i tasavvufa çağırır, Bedreddin vecde gelir ve sufilerin yolunu tutmaya karar verir. Mallarını yoksullara dağıtır, kıldan abasını giyer, başka bir ilim safına geçişini simgeleyen bir hareketle kitaplarını Nil Nehri'ne atar. Ahlati'nin hanikahına (tarikat merkezi) katılır ve yoğun bir çile dönemine girer.

Bedreddin'deki cevherin farkında olan Ahlati, onu Tebriz'e gönderir (5). Timur'un izlediği bir tartışmada, fikirleri ve bilgisinin derinliğiyle büyük itibar görür. Timur onu hizmetine almayı teklif eder. Bedreddin teklifi reddedip yeniden Kahire'ye döner.

Ahlati, Bedreddin'i, halifesi, kendinden sonra tarikatın şeyhi olarak vaziyet eder ve ölümünden hemen önce onu hanikahın başına geçirir. Ancak Ahlati'nin ölümünün ardından, Mısırlı müritlerin muhalefeti üzerine, Bedreddin çekilmeyi teklif eder ve 6 ay sonra Mısır'dan ayrılır (1404), 17 yandaşı da bir süre sonra Kudüs'te kendisine katılır.

Burada bir parantez açalım. Bedreddin'in Mısır'da geçirdiği düşünsel değişimle ilgili farklı görüşler var. En yaygın olanı, Bedreddin'in Kahire'ye gelene kadar Ortodoks İslam anlayışında bir âlimken, Kahire'de Ahlati müridi bir mutasavvıf olarak, Heterodoks İslam'a yöneldiği şeklindedir. Bedreddin'in Konya'da ve İran'da Hurufilik, Rafızilik ve bazı Şii Heterodoks İslam akımlarıyla tanışması da, bu görüşü destekleyen bir dayanak olarak alınır. Mehdilik inancını burada edindiği iddia edilir. Bu çerçeve içerisinde Bedreddin, Heterodoks-Ortodoks İslam çatışmasına dayanan bir tarih kurgusu içine oturtulur.

Bu tarih kurgusunun tek yanlılığı bir yana, buna dayanak olan yorumlar da, bir hayli tartışmalıdır. Bedreddin fıkıh ve diğer İslam ilimleri alanında esas çalışmalarını Mısır'dan döndükten sonra yapmıştır ve *Vâridat* dışında bu eserler, Ortodoks Sünni İslam uleması tarafından büyük itibar görmüştür. Öyleyse, bu denli köklü bir kopuşun gerçekleşmediği şeklindeki bir yorum daha mantıklı görünmektedir (6). Ayrıca, Bedreddin'de iddia edildiği gibi belirgin bir Mehdilik inancı ve iddiası yoktur (7). Mehdi-mesih kimliği, daha çok halk tarafından söylence zemininde yakıştırılan, kutsal ama kurtarıcı olarak yere indirilmiş bir toplumsal önderlik ihtiyacını dile getiren bir kimliktir. Bedreddin düşüncesinde Hurufiliğin ya da Rafiziliğin etkileri ise, bu kurgunun tümüyle "hayal mahsulü" olduğu iddiasını (8) kaldıracak kadar siliktir.

Kuşkusuz, Bedreddin Mısır yolculuğunda, kendi ilmi birikimine temel bir öğe olarak tasavvufu katmış, ateşli bir sufi haline gelmiştir. Ama yaşamı izlendiğinde, esas değişimi, âlimlikten dava adamı olmaya doğru yaşadığı görülecektir. Bedreddin'in geriye dönüş yolculuğu, "dünya işleriyle" ilgilenme kararında olduğunu göstermektedir: "Şeyh dahı eyledi Rûm'a gelmege / Milket-i Rûm içre cezbe salmaya" (*Menâkıbnâme*'den).

Bedreddin'i Halep'te karşılayan Ahlati yandaşı Türkmenler, onu Halep'te bir tarikat merkezi kurmaya çağırırlar. Bu, âlim ve sufi Bedreddin'in, kitlelere seslenen bir karakter kazanmakta olduğunun ilk belirtisidir. Ama çağrıyı kabul etmeyecektir.

Bu sırada Anadolu

Bedreddin Anadolu'ya girerken, Anadolu tam bir siyasal kargaşa içindedir. Bedreddin'in siyasal rolüyle yakından ilişkili olan durumu kısaca özetleyelim:

Timur'un Ankara Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nu dağıtmasının (1402) ardından, Anadolu topraklarının Osmanlı egemenliğindeki birliği bozulmuştu. Timur, Anadolu'dan çekilirken, Osmanlı'ya rakip beylikleri yeniden kurmuş ve himayesine almıştı. Böylelikle, Osmanlı'nın yeniden yayılmasına karşı bir kalkan oluşturmaya çalışmıştı. Beyazıd Timur'un elinde ölmüş, oğulları arasında bir iç savaş başlamıştı. Bu basit bir taht kavgasının ötesinde, birbirleriyle karşıtlık içindeki sosyal ve siyasal güçler tarafından desteklenen taraflar arasında bir iç savaş boyutu taşıyordu. Osmanlı'nın kuruluşuna damgasını vuran gazilik geleneği ve askeri demokrasinin devamından yana olanlar ile devletin feodal askeri ve dini kurumlara dayanarak merkezileşmesinden yana olanlar arasında bir çatışma söz konusuydu. Yıldırım'ın oğulları, birbirleriyle olan mücadelelerini bu gruplara dayanmak suretiyle sürdürüyordu.

Rasin, "Tedris", 1979

Diri uç beylikleri sayesinde bütünlüğünü koruyan Rumeli, Osmanlı topraklarının ağırlık merkezi durumuna gelmişti. En büyük oğul Süleyman, Timur tarafından Rumeli Beylerbeyi olarak atanmıştı ve Edirne'de hüküm sürüyordu. Musa Çelebi Balkanlar'ın bir bölümünü kontrolü altında tutarken, Mehmet Çelebi Bursa ve Balıkesir yöresine egemendi.

Bu karışıklık içerisinde Bedreddin, memleketi olan Rumeli'ye geçmeden, önce Konya'ya Karaman Beyliği'ne, oradan da Germiyan topraklarına geçer. Her iki beylik de, Osmanlı egemenliğine karşı bir tutum içindedir. Bedreddin, her iki beylikte de çok iyi karşılanır.

Aydıneli'nde

Bedreddin daha sonra, Timur tarafından kısa bir süre önce eski yetkilerine kavuşturulan Aydınoğulları'nın toprakları olan Aydıneli'ne yönelir (1405). Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'le bu bölgede ilişkilendiği bilinmektedir (9). Oradan İzmiroğlu Cüneyd'in davetiyle İzmir'e geçer. Cüneyd, Osmanlı'nın yeniden bu bölgeye yerleşmesine karşı çıkmaktadır ve bunu 1420'li yıllara kadar geciktirecektir. Cüneyd'in, Bedreddin'i bu bakımdan müttefiki gördüğü söylenebilir ki, sonraki ilişkilerinde bu açıkça ortaya çıkacaktır. Ayrıca *Menâkıbnâme*'de, Cüneyd ve kalesindekilerin, Bedreddin'in müridi olmayı kabul ettiğini belirtmektedir. Bedreddin'in kerametlerine dair efsaneler, kendisinden önce Sakız Adası'na gitmiştir. Bedreddin'i davet ederler. Bedreddin, ada yöneticileri ve Hıristiyan keşişleri arasından müritler edinir. Bu Bedreddin'in İslam olmayan bir ortamdaki ilk etkinliğidir.

Trakya yolunda

Bedreddin yeniden kuzeye, doğduğu Trakya'ya doğru yönelir. Bu sırada Beyazıd'ın oğulları arasında savaş sürmektedir. Deniz yolu Saruhan Donanması'nın kontrolü altında olduğu için, Bedreddin karadan gitmeyi yeğler. Ama güzergâhı, sadece Anadolu'yu saran siyasi kargaşa tarafından belirlenmez; Türkmenler'in, 14. yüzyıldan beri mesken tuttuğu bölgelerden geçer, bu da Bedreddin'in Türkmen nüfus arasında taraftar toplama arzusunun göstergesidir. *Menâkıbnâme*, Bedreddin'in bölgedeki Türkmen topluluklarıyla kurduğu ilişkiye uzunca değinir.

Bedreddin Keşişdağı (Uludağ) eteklerindeki bir köyde, bir Torlak (10) topluluğu ile karşılaşır. *Menâkıbnâme*'ye göre Torlaklar, başlangıçta Bedreddin'i beylere hizmet etmekle suçlar, bey sarayları dışında geçirdiği zamanda ne yaptığını öğrenmek isterler. Sonunda ikna olup müridi olur ve ona Bursa'ya kadar eşlik ederler. Bedreddin oradan Trakya'ya geçer.

Anadolu'daki güzergâhı bir amaca işaret eder

Bedreddin'in Anadolu yolculuğu boyunca uğrakları, amaçlı bir görünüm vermektedir. Osmanlı egemenliğine karşı olan beylikleri ziyaret etmiştir. Karamanoğlu aynı zamanda, Osmanlı'da yaşanan iç savaşın başında Musa Çelebi'nin sığındığı beydir. Aydın ve İzmir bölgesi ise, merkezi feodal bir yapı kazanan Osmanlı egemenliğinden, hem siyasal, hem ekonomik olarak son derece olumsuz etkilenmiş bölgelerdir.

O dönemde Venedik'le olan deniz ticareti, Osmanlı'nın Avrupa'ya yayılmasıyla birlikte durmuştur. Denizlerde hiçbir etkinlik olanağı kalmayan bölge, kıta limanları arasında işlevsiz, ölü bir yöreye dönüşmüştür. Verimsiz topraklar, yoksul bir tarımcılıktan ötesine elvermemekte, balıkçılar ise deniz ürünlerini alacak kimse bulamamaktadır. İzmir eski önemini yitirmiştir. Yeni toprak soyluları Sipahiler'le birlikte iki katmanlı bir aristokrasi oluşmaya başlamış, sıradan halk üzerindeki sömürü daha da ağırlaşmıştır. Bölgedeki Hıristiyan topluluklar da aynı durumu paylaşmaktadır. Batıya göçen Türk-

menlerle birlikte, bölgede işsiz güçsüz, geniş bir yoksul topluluk oluşmuştur (11). Bedreddin İzmir Beyi Cüneyd başta olmak üzere, bölgenin egemenleri arasında Osmanlı düzenine karşı müttefikler bulurken, asıl önemlisi, eşitlikçi düzen özlemi yaşayan, bu uğurda ölümü göze alacak, devletle-düzenle arası hoş olmayan yoksul halkla da ilk ilişkisini kurmuştur.

I. Mehmed taht kavgasında kardeşlerini safdışı ettikten sonra Osmanlı toprakları

Ayaklanmayı, en baştan amaçlamış olabilir mi?

Peki, Bedreddin'in amacının, daha o günlerden, eşitlikçi, ortakçı bir toplum düzeni için yoksul halka dayanan bir ayaklanma örgütlemek olduğunu söylemek mümkün müdür? Bunun belirgin işaretleri olduğu söylenemez, ama yine de ihtimal dahilindedir. Bu düşünce ne Müslüman ne de Hıristiyan dünyası için yeni bir düşüncedir. Hiç şüphe yok ki Bedreddin, Karmatiler'den de, Gemistos Plethon (12)'dan da haberdardır. Bu hedefi, yoksul köylülerle, göçerlerle yaşadığı ilişki deneyiminden edinmiş olması da muhtemeldir.

Her yeni siyasal durum ve deneyim, siyaset yapan somut bir özne için, onun eyleminin sınırlarını belirleyen, belki de baştan öngörmediği yeni alanlar açan bir etken olur. Bedreddin'i ezilenlerin devrimci bir mürşidi yapan, hayatın böyle bir alan açtığı anda, üzerine düşen devrimci rolü oynamasıdır. Baştan beri bu devrimci fikirlere sahip olması gerekmemektedir.

Bedreddin'in o dönemdeki politik konumuyla ilgili net olarak söylenebilecek olanlar ise şunlardır: 1) Bedreddin genel olarak İslam düzenine karşı Batınî bir hareket geliştirmek derdinde değildir. Öyle olsaydı bunu, Heterodoks inanışların yatağı olan Mezopotamya'da, örneğin Halep'te kalarak yapardı. Mezopotamya'da oturmuş bir siyasal otorite vardı ve Bedreddin yönünü hızla siyasi altüst oluşların yaşandığı Osmanlı'ya çevirmiştir. 2) Bedreddin'in Osmanlı'nın düzenini değiştirmek gibi bir hedefi vardır. Osmanlı'nın merkezi feodal bir devlete dönüşmesinden canı yanan Anadolu beylerinin bu amaç sınırları içinde müttefiki olduğunun farkındadır.

Kadı askerliği görevini, Balkanlar'da etkisini yaymak için kullanır

Bedreddin Trakya'da birkaç ay kaldıktan sonra, müritlerinin çağrısıyla yeniden Bursa ve Aydın'a döner (1406-1407). Ardından tekrar Edirne'ye geçer ve Musa Çelebi'nin kadı askerliği görevini üstlenene dek (1411), *Menâkıbnâme*'ye göre dünyadan elini eteğini çekerek yaşar. Ancak bu dönemi, müritlerinin arasında düşüncelerini gizliden gizliye yaydığı bir dönem olarak görmek daha doğrudur. Nitekim bu dönemde, Eflak ve İzmir'den müritlerinin ziyaretleri bilinmektedir. İzmir'i ele geçiren Süleyman Çelebi tarafından sürgüne gönderilen Cüneyd de Balkanlar'dadır ve Bedreddin'le ilişkisini sürdürmektedir.

Süleyman yenilmiş, Musa Çelebi Edirne'de, Mehmet Çelebi de Bursa'da egemenliğini ilan etmiştir. Musa, Süleyman'dan Trakya bölgesinin egemenliğini devraldıktan sonra, çevresinde toplanmış soyluları öldürtmüş ya da sürgüne gönderip baskı altında tutmuş; etrafına gazilik geleneğinin sürmesinden yana olan akıncıları ve göçebe Türkmenler'i toplamıştır.

Bedreddin, bu dönemde onun kadı askeri olur. Börklüce Mustafa'yı da kethüda olarak yanına alır. Kadı askerliği görevi sırasında düşüncelerini ve etkisini Tuna boyunca, Deliorman ve Dobruca'da yayar. Varna, Edirne ve Serez'de Hıristiyan ve Müslüman halkla temaslar kurar; Anadolu'dan geçen ve Musa tarafından Balkanlar'da iskân edilen Türkmenler arasında taraftar toplar, Eflak Voyvodası Mircea'yla ilişkilerini sıklaştırır. Yetkilerini ve kadı askerliğinin yasal meşruluğunu bunun için kullanır. Adaleti ve bilgeliğiyle, Musa'nın ordusundaki akıncıların derin saygısını kazanır. Bedreddin'in hayatındaki bu dönem, Musa'nın Balkanlar'daki bir savaşta Mehmed'e yenilip öldürülmesiyle son bulur (1413).

Börklüce Mustafa İzmir'de, Torlak Kemal Manisa'da örgütleniyor

Müritleri hapsedilirse de, Bedreddin'in saygınlığı ve etkisi o kadar güçlüdür ki, Mehmed onu maaş bağlayarak İznik'e sürgün etmekle yetinmek durumunda kalır. Börklüce Mustafa, Bedreddin'le birlikte İznik'e gelir, oradan da Aydın'a geçer (13).

Börklüce Mustafa İzmir civarında, Torlak Kemal ise Manisa'da örgütlenme yürütür. Bu dönemde, Musa'nın izniyle yeniden İzmir'e dönmüş ve Süleyman'ın atadığı valinin başını kesip yerine geçmiş olan Cüneyd, hâlâ bölgeye egemen durumdadır. Bunun Börklüce Mustafa'ya rahat hareket etme olanağı sağladığı söylenebilir (14).

Mustafa'nın Karaburun'da yürüttüğü propagandayla ilgili en derli toplu bilgiye, o dönemde orada bulunan Bizanslı tarihçi Dukas'ın anlatımında rastlanıyor: "O zamanlarda Ionia Körfezi girişinde, halk dilinde Stilarion-Karaburun adı verilen dağlık memlekette, bayağı bir Türk köylüsü ortaya çıktı. Stilarion Sakız Adası'nın karşısındadır. Adı geçen köylü Türkler'e vaaz ve öğütlerde bulunuyor, kadınlar hariç olmak üzere erzak, giyecek, evcil hayvan ve arazi gibi şeylerin tümünün ortak mal kabul edilmesini öneriyordu.

"Diyordu ki: 'Ben senin malınımülkünü kullanabildiğim gibi, sen de benimkini aynı suretle tasarruf edebilirsin'. Bu köylü, avam-ı halkı bu nevi sözleriyle kendi tarafına çekip kazandıktan sonra, Hıristiyanlar ile dostluk tesisine çalıştı. Köylünün ifadesine göre, Hıristiyanlar'ın Allah'a

inandıklarını inkâr eden her Türk, bizzat kendisi dinsizdi." (15).

Mizancı Murad'ın anlatımına göre, Börklüce Mustafa şu görüşleri yaymaktadır: "Allah dünyayı yaratmış, insanlara bahşetmiştir. Servet ve tarım ürünleri cümlenin müşterek hakkıdır. İnsanlar müsavidir (eşittir). Birinin servet toplamalarıyla diğerlerinin ekmeğe bile muhtaç kalmaları ilahi maksada aykırıdır. Yalnız, nikâhlı kadınlardan başka dünyada her şey müşterek olmalı. Tanrı, kanunlar vaaz etmiş. Anlardan istifade için de akıl ve iz'an vermiştir. Kendi aklının muhiti dairesinde herkes ilahi emirleri kabul eder. Birinin muhiti, itikadı diğerininkine benzememek iddiasıyla üzerinde cebir kullanması, ilahi emirlere ve maksatlarına aykırıdır. Çünkü fikir ve vicdan bir ahenk-i tabiat mühsulüdür. Cebrin tesirinden masündür. Bunun için İslam, Hıristiyan, Musevi, Mecusi hep Tanrı kuludur, birdir, gardaştır. Aralarında muhabbet ve uhuvvet şarttır. İhtilat ve muhabbetleri sayesinden hak, batıla galebe eder.

"Hükümet ise zulm ve tagallüb mahsulüdür. Anın tecavüzlerini hoş görmek, Tanrının maksadına uygun olmayan emirlerine itaat etmek caiz değildir. İdari heyet, zaman-ı saadet'te olduğu gibi millet tarafından seçilmelidir. Saray, saltanat, muharebe, asker hep zulmdür. Tekkeler, dervişler, ulemalar, onlar da zulm ve tagallüb eserleridir. Herkes hürriyeti tamme üzre fikir ve meslek-i zatide bulunmalı. Komşusunun meslek ve mezhebine hürmet etmeli…" (16).

Mustafa'nın anlattığı eşitlikçi, ortakçı düzen, bölgedeki yoksul Müslüman ve Hıristiyan halk arasında büyük ilgi görür. Mustafa, etrafında toplananlardan sadece derviş toplulukları kurmakla yetinmez, onları silahlandırır. Mustafa'nın örgütlenmesi, bir ayaklanma hazırlığıdır.

Yoksullar ve köylüler, Mustafa ve Kemal'in önderliğinde ayaklanır

1416'da Mustafa Karaburun'da, Torlak Kemal Manisa'da ayaklanır. Bazı kaynaklarda, İznik'teki Bedreddin'in hazırlıksız yakalanmasından hareketle, ayaklanmanın planlandığından erken patlak verdiğine dair görüşler dile getiriliyor (17). Bu, Mustafa'nın etrafında toplanan coşkulu ve heyecanlı kalabalığa söz geçirememesine, dizginleyememesine bağlanıyor. Muhtemeldir. İzmir Beyliği'nin tam o dönemde bir kez daha el değiştirmesiyse, bir başka güçlü veridir. Osmanlı Devleti'nin yeni egemeni Mehmed, 1415 Sonbaharında Aydın bölgesine bir sefer düzenler ve bölgeyi egemenliği altına alır. İzmir Beyi Cüneyd'i Niğbolu'ya sürer ve yerine Aydın Valisi olarak Bulgar dönmesi Sisman'ı atar. Bu, Mustafa için rahat etkinlik sürdürdüğü dönemin bitmesi demektir. Yeni valinin baskısı, pekâlâ Mustafa'yı erken bir isyana zorlamış olabilir.

Hem Osmanlı kaynakları, hem de Dukas, ayaklananların esas olarak köylüler ve yoksullar olduğunda birleşiyor. Ayaklananlar arasında azımsanmayacak kadar Hıristiyan ve Yahudi'nin de olması kayda değerdir. İşsiz kalmış Türkmen savaşçılar da ayaklanmaya katılmıştır. Çekirdeği ise, Dukas'ın "monochitones" (libaslılar) ya da "Türk Kaloyerosları" (dedeleri), Osmanlı vakanüvislerin "torlak" ya da "bedbaht sufiler" olarak adlandırdığı dervişler oluşturur. Dukas'a göre 6 bin, Bitlisî'ye göre 10 bin Karaburunlu, Sisman'ın üzerlerine yürüyen ordusunu Karaburun Dağı'nın dar geçitlerinde perişan eder. Bu başarının ardından, ayaklanmaya katılanların sayısı hızla artar. Mehmed Çelebi, Saruhan Valisi Ali Bey'i, "Saruhan, İyonyen-Aydın" dahilindeki tüm kuvvetlerle birlikte Börklüce Mustafa'nın üzerine gönderir. Sisman'ın akıbetinden onlar da kurtulamaz. Ayaklanmacıların hakkından gelebilmek için, Çelebi Mehmed bütün Anadolu ve Rumeli Ordusu'nu seferber etmek zorunda kalır. Mehmed'in veziri Beyazıd'ın komutasındaki ordu, "ihtiyar, çocuk, erkek ve kadın kime tesadüf edildiyse hepsini gaddarca katlederek" Karaburun Dağı'na gelir. Kanlı bir savaştan sonra, Mustafa ve yandaşlarından sağ kalanlar esir edilir. Ayasluğ'a (Efes-Selçuk) getirilirler. "Börklüce'ye tatbik olunan en müdhiş işkenceler bile onu fikr-i sabitinden vazgeçiremedi. Mustafa bir deve üzerinde çarmıha gerildi. Kolları yekdiğerinden ayrı olarak bir tahta üzerine çivilendikten sonra büyük bir alay ile şehirde gezdirildi. Kendisine sadık kalan mahremanı Mustafa'nın gözü önünde katledildi. Bunlar 'Dede Sultan iriş!' nidalarıyla mütevekkilâne ölüme tevdi'i nefs ettiler… Bâyezid, Genç Murad ile birlikte Saruhan ve havalisini baştanbaşa dolaşarak rasgeldiği bütün Türk dervişlerini işkenceler ile i'dam etti" (18).

Bedreddin de, Balkanlar'da ayaklanmaya hazırlanır

Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in ayaklanmaları böyle bastırılırken, Bedreddin Edirne'de, bu yenilgiden habersiz güçlerini toplamaktadır. Börklüce'nin ayaklanmasını haber aldığında, dostlarını ve ailesini geride bırakarak İznik'i terk etmiştir.

Bedreddin'in, müridi Börklüce'nin ayaklanmasının hesabının kendisine sorulmasından çekinerek İznik'i terk ettiği, yaygın olarak paylaşılan bir görüştür. Bu görüş, Bedreddin'in Börklüce'nin ayaklanmasıyla somut ve pratik bir ilişkisinin olmadığı, ancak kesin olmayan bir fikri önderlikten söz edilebileceği şeklindeki yorumlara dayanak yapılıyor (Bedreddin'in

politik kişiliğinin devrimciliğine kuşku düşüren bu yoruma ilerde değineceğiz). Ancak Bedreddin'in neden dönüp dolaşıp, Çelebi Mehmed'in ayağının dibine, Trakya'ya döndüğünü açıklamıyor.

Bedreddin İznik'ten ilk ayrıldığında, Trakya'ya geçmeden önce Sinop'a Çandaroğlu İsfendiyar'ın yanına gitmiştir. Oradan Kırım'a gidecekken vazgeçip Eflak'a geçer. Balivet'in bu yolculukla ilgili yorumu mantıklı görünüyor: "İznik'ten ayrıldıktan sonra Bedreddin, pek çok şeyi açıklayan bir davranışla, Musa'nın, Düzmece Mustafa'nın ve Cüneyd'in de müttefikleri olan, kendi doğal müttefiklerine yönelir. Bunlar, Osmanlı karşıtı Anadolu beyleri, özellikle de İsfendiyar ve en başta Eflaklı Mircea olmak üzere Balkan prensleridir. Burada bir güzergâh benzerliğinden fazlası söz konusudur. I. Mehmed devleti ele geçirmeden önceki 15 yıl boyunca, Osmanlı'nın yeniden bütünleşmesine muhalefet edenlerin yolları, Sinop ve Eflak'tan geçecektir. Musa kardeşi Süleyman'a karşı savaştığı dönemde Sinop'a sığınmış, oradan da Eflak'a geçmişti; Mircea da Süleyman'a karşı son seferini (1409) hazırlaması için ona topraklarında tam bir hareket özgürlüğü tanımıştı. 1415'teki Düzmece Mustafa ayaklanması da Sinop'ta örgütlenmiş, hatta tahta talip olan şehzade oradan Eflak'a geçmişti" (19). Balivet'in *Menâkıbnâme*'den edindiği bir başka veri de, Bedreddin'i Kırım'a götürmek üzere demir alıp Eflak'a bırakan geminin kaptanının da bir Bedreddin müridi olmasıdır, ki bu, yolculuğun planlı bir yolculuk olduğunu neredeyse kesinleştirir. Bedreddin, müridi Börklüce'nin İzmir ve Aydın'da erken patlak veren ayaklanmasının ardından, hızla hareket etmek zorunda kalmış, destek bulacağını umduğu Sinop'tan geçerek esas etkin olduğu alana, Balkanlar'a ulaşmıştır.

Bedreddin Balkan kıyılarında Deliorman'dan başlayarak Osmanlı vakanüvislerinin "hurûc-ı İbn Kadı Simavne" diye adlandırdıkları yürüyüşüne başlar (20). Balkanlar'da bulunduğu dönemde kazandığı müritleri, akıncıları, göçebe Türkmen yörüklerini, Hıristiyan halkı etrafında toplayarak, düzenli gelişen bir isyan örgütler. Mustafa'nın Aydın'da giriştiği isyanı emsal gösterir. Ordusuyla birlikte Düzmece Mustafa'nın sığındığı Selanik'i kuşatmış bulunan Çelebi Mehmed, hızla kuşatmayı kaldırıp Bedreddin'in üzerine yürür. Anadolu'daki Beyazıd Paşa'yı Rumeli'ne çağırır. Bu arada, Anadolu'daki kesin yenilginin haberi gelmiş, Bedreddin saflarında bir dağınıklık ortaya çıkmıştır. I. Mehmed'in kılık değiştirmiş 200 adamı Bedreddin'i kısa bir çatışmanın ardından ele geçirir ve Serez'e getirirler.

Bedreddin, feodal devletten yana bir reformcu muydu?

Burada bir parantez daha açalım: Bedreddin'in fikir ve eyleminin, Börklüce Mustafa'nınkilerle ilişkisi meselesi, onun politik varoluşuyla ilgili fikir ayrılığının düğümlendiği noktadır. Bu ilişkiyi tümden yok sayanları bir kenara bırakalım (21). En berrak ifadesini Werner'de bulan diğer bir görüş, Bedreddin'in politik varoluşuyla ilgili önemli bir soru işareti yaratıyor. Werner, "Mustafa'nın yönelimi(nin) sınıfsal yapının parçalanmasına, tüketim komünizmine, dinsel, toplumsal ve ekonomik eşitliğe doğru" olduğunu; ama ondaki "ortak mülkiyet çağrısının, ustasının ufku dışında kaldığını" iddia ediyor (22). Ona göre Bedreddin, "feodal devlet kesinlikle parçalanmamalı, onun yerine ütopik bir halk iktidarı getirilmemeli, tersine radikal bir reforma tabi tutulmalı" görüşündedir (23). Werner'in bu kurgusuna göre, Mustafa yenilgiye mahkûm bir ütopyacı, Bedreddin ise "antifeodal" güçlerin halkçı bir unsuru oluyor. Werner'in vardığı bu sonucu, hangi kaynaklara ve bilgilere dayandırdığı ise belirsiz. Bedreddin'in siyasi yaşamında ya da yazdıklarında, buna dayanak olacak bir veri görünmüyor. O görmek istediğini görüyor, son derece öznel bir değerlendirmeye ulaşıyor. Tarihsel ilerlemeci bir anlayışla bakıldığında, ezilen yoksul köylülerin, henüz feodal çağın üretim ilişkileri bile oturmamışken, eşitlikçi bir toplum düşü görmesi, hatta bunun için ayaklanması, hayalci, "radikal ütopyacı" ve yenilgiye mahkûm bir macera gibi görülmektedir. Werner, bilinçli, üst

Börklüce yiğitleri Beyazıd'ın askerleriyle Karaburun'da cenge tutuştular (Semih Poroy'un çizimlerinden).

sınıf eğitimini almış bir politikacı olarak Bedreddin'e, bunu yakıştıramıyor. Bu yüzden Bedreddin'in "Rumeli'de, başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûm olan, dönemlerinden yüzyıllarca önden gittikleri için önayak olanları da tecrit edecek olan riskli komünist deneylerden kaçındığını" ileri sürüyor (24).

Biz burada, bu anlayışın, Marksizm'in batı-merkezli bir kavranışına dayandığını, üretim ilişkileri bakımından "geri kalmış" coğrafyalarda ezilenler cephesinden gelişen her ayaklanma karşısında, "Dur, daha sıran gelmedi" şeklinde trafik polisliğine soyunmak zorunda kalacağını, "başarılı" isyanları ise (Örn. Rus Devrimi) izah etmekte hayli zorlanacağını belirtmekle yetineceğiz. Sadece, Bedreddin hareketi üzerine bu anlayışla yapılan bir değerlendirmenin bir dayanağı olmadığını kısaca göstereceğiz.

Bedreddin'le Börklüce'nin fikirleri arasında böylesine geniş bir açının bulunduğu düşüncesi, her şeyden önce, ikisinin Bedreddin'in kadı askerliği sırasındaki birlikte geçirdiği yakın çalışma sürecini yok saymakta ve Börklüce'nin Aydın'a Bedreddin tarafından gönderildiğini belirten kaynakları görmezden gelmektedir. Bedreddin, Werner tarafından kendisine atfedilen görüşleri herhangi bir yerde dile getirmiş değildir. Kaldı ki, bunu kanıtlayacak bir siyasal tutumu, tavrı da olmamıştır. Ama Rumeli'ye çıkıp Edirne'ye doğru yürürken, Börklüce'nin ayaklanmasını emsal gösterdiği bilinmektedir. Eğer Bedreddin'in feodal aristokrasiye karşı tutumuyla bilinen bir şehzadenin kadı askeri

olması, bunun kanıtı sayılırsa, Börklüce'nin de Bedreddin'in kethüdası olarak devlet görevlisi olduğu akla getirilmelidir. Bedreddin'in Anadolu'da Osmanlı muhalifi beylerle kurduğu ilişkileri, onun feodal devlette radikal reform istediğinin göstergesi saymak da oldukça zorlama olacaktır. Bu ilişkileri, pekâlâ şöyle de yorumlamak mümkündür: Bedreddin, üst sınıftan gelen, bilge ve soylu biri olarak, Anadolu'nun taşra aristokrasisi üzerinde nüfuz sahibi olabilmiştir. Bu nüfuzu, kendi toplumsal hedefinin önündeki en büyük engel olan Osmanlı'ya karşı ittifaklar kurmakta kullanmaya çalıştığı pekâlâ ileri sürülebilir. Rumeli'de Bedreddin'le hareket eden Sipahiler'in durumu da, bu tür bir ittifak olarak görülebilir.

"Riskli komünist deneylerden kaçınma" meselesine gelince; Bedreddin'in kendisi, zaten başka herhangi bir deneye de girişebilmiş değildir, ayaklanmasını örgütlerken yakalanmıştır. Bir an için aralarında derin bir fikir ayrılığı olduğunu varsaysak bile, Werner'in de kabul ettiği gibi, Börklüce'nin üzerinde Bedreddin'in büyük bir saygınlığı ve otoritesi vardır. Bu deneylerin olumsuz tarihsel sonucunu bilerek kendi politik konumunu belirleyen bir Bedreddin'in, bu otoriteyi, Börklüce'nin "deneyi"ni engellemek için de kullanması gerekirdi.

Fetva çıkar: "Bedreddin'in kanı helaldir"

Yakalanıp Serez'e getirilen Bedreddin, ulema karşısında yargılanır. Çelebi Mehmed, ölüm emrini kendisi vermekten çekinir, İranlı Molla Haydar Herevî'ye fetva verdirir. Bu fetvaya göre, Bedreddin'in "Kanı helal, ama malı haramdır." Bedreddin, Serez Çarşısı'nda asılarak idam edilir. Cesedi çıplak şekilde gece boyunca darağacında asılı kaldıktan sonra, müridleri tarafından indirilir. Gömüldüğü yere, Çelebi Mehmed'in engel olamadığı büyük bir türbe yaptırılır, türbe zamanla ziyaretgâh haline gelir. 1924'te, Türkiye'nin Balkanlar'da sınırları çizilirken, Bedreddin'in kemikleri mezarından alınan toprakla birlikte İstanbul'a getirilecektir. Şimdi mezarı, İstanbul'da II. Mahmut Türbesi içindedir.

Şeyh Bedreddin, egemenlerin tüm çabalarına karşın, yüzlerce yıl öncesinden bugüne kadar, türkülerle, şiirlerle yaşayarak, ezilenlerin hatırasında ve siyasi tarihindeki yerini korumuştur.

DİPNOTLAR

1) Metin Kayaoğlu'nun, "'Şeyhsiz Börklüce' önemli ama özelliksizdir; 'Börklücesiz Bedreddin'in ise, 'ezilenlerin tarihyazımı' açısından kayda değer bir niteliği olamaz" şeklindeki saptaması bu bakımdan dikkat çekici ve yerindedir (Teori ve Politika Dergisi, Güz 2005, s.39).

2) İdiris-î Bitlisî'den aktaran M. Balivet. (Şeyh Bedreddin, Tasavvuf ve İsyan, Michel Balivet, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005).

3) Bedreddin'in yaşamöyküsüyle ilgili genelde temel alınan esas kaynak, torunu Hafız Halil tarafından yazılmış olan *Menâkıbnâme*'dir. Biz M. Balivet'in *Menâkıbnâme*'nin başka kaynaklarla karşılaştırılmalı incelemesine dayanan eserini esas aldık. (Balivet, age) Önemli gördüğümüz ölçüde, başka kaynakların verdiği farklı bilgileri de aktardık. Menâkıbnâme, anlattığı olaylara yakınlığı bakımından eşsiz bir kaynak, Hafız Halil'in belirttiğine göre çoğu aktarım bizzat dedesinin anlatımlarına dayanmakta. Ancak besbelli ki, Bedreddin'i Osmanlı Sarayı'nda yeniden temize çıkarma kaygısıyla yazılmış. Bu yüzden, özellikle tarihsel olaylarla çeliştiği durumlarda, başka bazı kaynakların bilgilerine önem verdik.

4) Balivet (age), Burhan Oğuz (*Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri II*, Simurg Yayınları, 1997).

5) Bazı kaynaklar, Bedreddin'in Tebriz'e İran Şiiliğini tanımak için gittiğini söylemektedir. Ancak Bedreddin'in düşünsel dünyasında bunun izleri tartışmalıdır. Balivet ise, Ahlatî tarafından daî (davetçi: İsmaili tarikatlarda propagandacı) olarak gönderildiğini iddia etmektedir. Ahlatî'nin gönderdiği bir haberciyle görüşmesinin ardından Mısır'a yeniden geri dönmesi, bu ihtimali güçlendirmektedir. Ama sonuçları bakımından, bunun da kayda değer bir öneminin olduğu söylenemez.

6) Bkz. Cem Özatalay, Teori ve Politika Dergisi, Güz 2005, sf. 97-98. Burhan Oğuz (age, s. 191)

7) "Adı geçen olayların (kıyamet) üçüncü yüzyılda olacağını, kimileri de Mehdi'nin Hatemü'l-vilayê'nin yedi yüz ile sekiz yüz arasında (14., 15. yüzyıl) yeryüzünde görüneceğini söylediler. Oysa, … Peygamber'in çağından bu yana sekiz yüz yıl geldi, geçti de bilgisiz topluluğun kuruntu ettiği olayların bir teki bile zuhûr etmedi. Daha binlerce yıl geçer de onların kuruntu ettikleri olayların hiçbiri olmaz, sandıkları gibi cesedler de haşredilmez..." (Vâridat, Abdülbaki Gölpınarlı'nın çevirisinden aktaran Esat Korkmaz, *Şeyh Bedreddin ve Vâridat*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2007, s.228)

8) Müfid Yüksel, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, Bakış Yayınları, İstanbul 2002, s.122, aktaran Cem Özatalay (age)

9) Menâkıbnâme'de, Bedreddin'in düşüncelerinin Anadolu'da kök salışının bu en önemli aşaması kısaca geçiştirilmiştir. Menâkıbnâme, besbelli ki, bu ilişkilerin Osmanlı Sarayı nezdinde şeyhe itibar kazandırmaya yaramayacağını düşünmektedir.

10) "Torlak" sözcük anlamı olarak, terbiye edilmemiş tay, ateşli delikanlı anlamına gelir. Kalenderiyye tarikatına bağlı göçebe Anadolu Türkmen toplulukları için kullanılırdı.

11) Ernst Werner, Bedreddin Hareketi, "*Tarih-Ütopya-İsyan, Şeyh Bedreddin*" derlemesi içinde, Su Yayınları, 2007, s.22.. Mustafa Akdağ'dan aktaran Burhan Oğuz, age, s.192.

12) Bedreddin'le aynı dönemde Edirne'de yaşamış, Osmanlı Sarayı'nda bulunmuş, toprağın ortak mülkiyet olması fikrine sahip Bizanslı filozof.

13) Menâkıbnâme'de, Börklüce Mustafa'nın Aydın'a geçişi ve orada bir ayaklanma örgütleyişiyle ilgili pek bir bilgi yok. Osmanlı vakanüvisleri ise, Mustafa'yı bölgeye Bedreddin'in gönderdiği konusunda ortaklaşıyor. Ek olarak, İdris-i Bitlisî, Farsça yayımlanmış *Hest Behişt* adlı eserinde Bedreddin'in Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'i bölgede "dai" olarak görevlendirdiğini belirtiyor (Aktaran Esat Korkmaz, age, s.66). Bu, olayların gelişimiyle de tutarlı görünüyor.

14) Balivet, age, s. 78.

15) Werner, age, s.21. Balivet, age, s.75.

16) Mizancı Murad Bey'den aktaran, Ali Yaman ("*Tarih-Ütopya-İsyan, Şeyh Bedreddin*" derlemesi içinde, Su Yayınları, 2007).

17) Mustafa.Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi; Burhan Oğuz, (age).

18) Dukas'tan aktaran Balivet, age, s.76-77.

19) Balivet, s.84.

20) Menâkıbnâme bunun bir isyan olmadığını, Bedreddin'in yeni yazdığı kitabı Sultan'a sunmak için Edirne'ye yürüdüğünü, Bedreddin'i çekemeyen ulemanın Sultan'ı bunun bir komplo olduğuna inandırdığını söyler ki, bu hiç inandırıcı değildir.

21) Menâkıbnâme'de ve sonradan Bedreddin'i Osmanlı Sarayı'nca "kabul edilebilir" kılmaya çalışan bazı İslam tarihçilerinde bu görüşe rastlamak mümkün.

22) Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa, Kaynak Yayınları, 2006, s.66.

23) Werner, age, s.66.

24) Werner, age, s.66.

Celali İsyanları

Celali İsyanları zamanında, Osmanlı toplumunun iktisadi buhranı, sosyal buhrana karışmıştı: Buhran alt ve üst bütün toplum sınıflarını sarmıştı. Celali İsyanları bu koşullarda patlak verdi. Ama Osmanlı toplumunun kendi içinde, kendi kendisini temizleyecek bilinç ve teşkilata sahip yekpare bir devrimci sınıf yoktu. İsyanlar, sadece köylüler içinde kaldığından, birbirlerinden kopuk olduklarından ve çapulculuğa saptıklarından dolayı yenilip ezildiler.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı

Kesim düzeni, fiyat kanunu gibi "kıldan ince kılıçtan keskin" bir silahla, Osmanlı halkının azgınca soyulup, ezilişini kışkırttı. Eski Osmanlılar'ın adil idaresine güvenmiş olan halk yığınlarını ve başta köylüleri derin hoşnutsuzluğa düşürdü. Hoşnutsuzluk ayaklanma değildir. Lakin hoşnutsuzlukların günden güne büyüyüp devrim derecesine çıkması için gereken sosyal ve siyasi şartları da, gene kesim düzeni yarattı.

Tipik surette "kesim düzeni isyanı" diyebileceğimiz ayaklanmalara, Osmanlı tarihi "Celali İsyanları" der. Birinci Osmanlı saltanatı Yıldırım bozgununa uğrayınca, Anadolu, halk ayaklanmalarıyla çalkanmıştı. Şimdi, İkinci Osmanlı saltanatı veya Osmanlı İmparatorluğu yüz yaşına gelince, isyan, Celali vakaları şekline giriyordu. Her iki isyanlar dalgası da, esas itibarıyla Avrupa'daki benzerleri olan "köylü isyanları"nı andırırlar. Onlar gibi din bayrağı altında ortalığı allak bullak ederler, en sonra beylerin kahpelikleri ve zorbalıkları altında ezilip giderler.

Oysa yüzeysel kalan siyasi tarihe bakarsak, art arda yıllarca Anadolu'yu kasıp kavuran ve imparatorluğu uçurumun kıyısına getiren Celali İsyanları, alelade çapulculuklardan ibarettir. Ve şöyle iki basamakta özetlenebilirler:

1526 yılında Baba Zevalnon ilk kızılca kıyameti kopardı. "Kayseri civarında **Baba Zevalnon** nam bir derviş, başına Türkmen çapulcuları cem ile huruç etti (ayaklandı). Davası şeriat ve adalet idi. Efali ise gasbı emval ve katli nüfustan (yaptıkları, mallara el koymak ve insanları katletmekten) ibaretti. Binlerce asiler ile kasabalara tecavüze başladı" ("Tarih-i Ebülfa-ruk" c.III).

Bu isyan bir yıl kadar dayandı. Kayseri sancak beyi Mustafa'nın defterdarı Kadı Muslihittin, asilere öğüt vermeye gitti. Öldürüldü. Üzerlerine Karaman beylerbeyisi İskender Zade Hürrem Paşa saldırdı. "Mağlup ve perişan" olarak "İçel sancak beyi ile beraber maktuller (ölenler) içinde kaldı" ("Tarih-i Ebülfaruk" c.3, s.287). Bunun üzerine, Sivas beylerbeyisi ile Malatya beyi taarruza kalktılar. İlk savaşta üstün geldiler. "Hatta Baba Zevalnon muharebede maktul olmuş iken asiler gece hücumuyla Hüseyin Paşa'nın ordusunu perişan etmişlerdir". (Keza) Paşanın kendisi yaralanıp kaçmıştır.

Ancak neden sonra "Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa; bütün civar beylerin imdadıyla asileri cümleten mahv" (Keza) etmiştir.

1527 yılında "**Yenice Bey** unvanını alan bir serseri dahi, Adana Vilayeti'nde huruç etmişti. Oradaki isyan mühimce idi." (Keza) "Veli halife": "Adana'nın dağ tarafında Türkmen aşiretleri içinde kıyam eden (ayaklanan) Veli halife nam bir sergerde dahi birçok hempa (taraftar) toplamağa muvaffak" oldu. Ama, sancak beyi Piri Bey "Hüsnü tedbirleri" ile bu isyanı bastırdı (Keza).

Tomuz oğlu adıyla, Edirne-Bursa arasında türeyen "bir şaki hayli hasarlar icra" (Keza) etti:

Bursa ile Edirne, bildiğimiz gibi, birinci Osmanlı saltanatı ile ikinci Osmanlı saltanatının doğuş payitahtları idiler. İkisinin arasında bütün imparatorluğun merkezi İstanbul ve Marmara Denizi vardır. Ülke ufak yer değil, ama yılın asıl büyük isyanı Kalender Sultan'dır.

Kalender Sultan, "Hacı Bektaşi Veli ahfadından biri"dir. "Hilafet ve İslamiyeti'n tahlisi ve talisi (kurtarıp, yüceltmek) için min tarafillah (Allah tarafından) memur edilmiş Mehdiyi zaman olduğunu iddia etti. (1527). Gaile çarçabuk büyüdü. Otuz bin adam başına toplandı" ("Tarih-i Ebülfaruk" c. III. s.290). "Ayan'ı mahalliye, ulema, şuyuh, dervişan (yerli ileri gelenler, alimler, şeyhler ve dervişler) bunlara iltihak etti". İsyancılar, sadrazam ordusunu bozdular. Oldukça geniş teşkilata kalktılar. Sadrazam İbrahim Paşa, Anadolu Beylerbeyi Behram ve Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşalar'la yeniçerinin mühim bir kısmı asiler üzerine yürüdü. "Sivas mülhakatından (sınırları içinde) Sahfa nam ovada vaki olan azim bir muharebede serdarın ordusu perişan oldu. Hazine ve ağırlıkları asilerin yed'i gasplarında kaldı. Telefatın miktarı çoklara baliğ olurdu. Beylerbeyi Mahmut Paşa ile Alaiye Beyi Mustafa Paşa maktuller meyanında idiler" (1528).

Dönemin Osmanlı Padişahı Süleyman

"Erbab'ı kıyamın, bu muvaffakiyeti üzerine; Zülkadriye emaret'i sabıkası halkı dahi ayaklandılar... Bu veçhile Elbistan'da idarei mülkiye esası kurmağa başladılar" (Tarih-i Ebülfaruk, c. III, s.291).

Bir imparatorluğu yıkacak derecede yığın hareketleri yapmış isyanları "bir şaki", "bir sergerde", "bir serseri" ile izaha kalkmak tarihi ciddiye almamaktır. Bu görünen kabul altındaki Celali İsyanları'nın iç yüzünü belirtmek için, şu yanları göz önüne getirmeliyiz: 1) İsyanların doğuş sebep ve şartları, 2) İsyanların tipi ve üslupları, 3) İsyanların bozgun sebepleri.

İsyanların doğuş sebep ve şartları

Tarihte her isyan hareketinin hiç akla gelmedik bahaneleri olur. Bunlar sebep sayılamazlar. Ama asıl gizli sebepler bardağını ansızın taşıran vesilelerdir (fırsatlar). Bu vesileler, çok defa üst sınıfların zulmünü halk yığınları önünde en göze çarparca açığa vuran olaylardır.

Anadolu'da Celali İsyanları'nın vesilesi de, İstanbul'da hükümetin yaptığı iğrenç bir kan içicilik oldu... Süleymaniye'de oturan bir aile ölü bulundu. Öldürenler ele geçemedi. Mahallede bu cinayeti bir Arnavut'un yaptığı söylendi. Hükümet bu dedikoduyu fırsat bildi. Çünkü ileride göreceğimiz başka sebeplerle hareket ediyordu. Hatta belki şayiayı çıkartan veya kışkırtan da kendisi idi. Hemen yabancı işçi Arnavutlardan sekiz yüz biçare koyun gibi toplandı. Hepsi de kılıçtan geçirilerek sözde adalet yerine getirildi.

Havadis, İstanbul'dan taşraya bir bomba patlayışıyla yayıldı. Öldürülen Arnavut amele, Müslüman bile değildi. Lakin taşra Türkmenleri, Müslüman şeriatı namına, bu Hıristiyanlar'ın kanını dava ederek ayaklandılar. Gerçi, Türkmenler temiz göçebe ruhlarını kaybetmemiş Türkler'di. Onlardan kuvvetli bir vicdan isyanının doğması pek tabii idi. Ama vicdan isyanının silahlı isyana dönmesi için, herhalde, hele o zamanki din havası içinde, yabancı Hıristiyanlar'ın gadre uğramaları yetmezdi.

Gerçekte isyanın iç sebebi, Anadolu halkının uğradığı görülmemiş soygun ve ezilme idi. O zamanlar modern devlet merkeziyetinin ve taşra inzibat kuvvetlerinin hemen hemen hiç bulunmadığı, hayli ilerlemiş derebeyleşme ademi merkeziyeti büsbütün arttırdığından; isyanlar büsbütün kolaylaşıyordu. Sekiz yüz masum Arnavut işçisinin koyun gibi boğazlanması, birden şimşek gibi çakıp, mevcut haksız düzenin bütün zulmünü ansızın ve çim çiğ aydınlatıvermişti.

"Halkın heyecanı payitahttan vilayetlere de sirayet etmişti. Vilayetler ise, bu gibi asar'ı heyecanın tevsi'i daire etmesine (heyecanlı suçların yayılmasına) daha müsait idi. Çünkü halk, zulüm altında daha ziyade ezik idi. Kıyama daha müsteid (yatkın) idi" (Tarih-i Ebülfaruk. c.3, s.287).

"Fazla olarak vilayat köşelerinde, İstanbul'da olduğu gibi, her vakit emir hükümeti icraya hazır kuvei müsliha (silahlı güçler) bulunmazdı" (Keza).

Son Osmanlı tarihçileri, genellikle işi en kolay tarafından, şahsi veya tarikat sebeplerle izaha kalkarlar. Ancak isyancıları, "serseri eşkıya" sayan Ebülfaruk bile, tarihte "hikmeti asliye taharrisi" zorunda kalınca, daha ciddi davranmak lüzumunu duyar:

"Meselenin, der, ehemmiyeti, bu gaddarlık, şunun bunun hırsı ve şiddet eseri olmayup; esbabı medeniyeye müstenid ahvali mevudeden mütevellit (zamanın hallerine dayalı sebeplerden) olmasında idi" (Tarih-i Ebülfaruk c.3, s.288).

"Celaliler'in Acemce Şiiliğe rapt'ı amal eylemeleri (yönelmeleri) sevk'i vicdaniden ziyade azap vücudu eseri idi" (Keza s.289). "Osmanlılık o sırada büyük bir buhran geçiriyordu" (Keza).

Gerçekte, isyan için "büyük bir buhran", daha doğrusu "esbabı medeniyeye müstenid" bir "içtimai buhran" bulunmalıydı. Bu, umum (genel) ve içtimai (sosyal) buhranı, Osmanlı toprak ekonomisinde alıp yürüyen derebeyleşme hazırlamıştı. Buhranın isyana varması için ise, daha özel şartlar gerekti. Osmanlı toplumunda sınıflar teşekkül etmiştiler; hatta kemikleşmek, taşlaşmak istiyorlardı. Bu taşlaşmaya karşı isyanın patlak vermesi için, yalnız alt sınıfların çileden çıkmaları yetmezdi. Alt sınıflar "edemiyorum" derken, üst sınıfların da "güdemiyorum" demek durumuna düşmeleri lazımdı.

Celali İsyanları zamanında, Osmanlı toplumunun iktisadi buhranı, sosyal buhrana karışmıştı: Buhran alt ve üst bütün toplum sınıflarını sarmıştı. Siyasi buhranın alevlenmesi, isyanın patlak vermesi için bir kıvılcım kâfiydi. Arnavut işçilerin katliamı bu kıvılcım oldu.

Ekonomik buhranı kesim düzeni yaratmıştı. Bu, imparatorluğun toprak temelini bir anda altüst eden bir devrimdi. Payitahta birkaç Yahudi dolabı ile sarayın herhangi minderi üstünde beş on kavuk, şu yana veya bu yana sallanıvermişti. Belki, Koca Sekbanbaşı'nın anlattığı kulak ve dil kesilme dedikodularını kökten kesmek için, sahipsiz sekiz yüz Arnavut kurban edilivermişti.

Bu ekonomik altüstlüğün imparatorluk ölçüsünde uygulandığı göz önüne getirilsin. Yarattığı sosyal buhranın çapı derhal göz önüne gelebilir. Orada artık, herhangi kapı kullarının "sakal falına" varmaları, yahut birkaç yüz kimsesiz yabancı kellenin uçurulması gibi idari tedbirler para edemezdi. Orada sınıfların sınıflarla ilişkisi ayaklanacak ve hesaplanacaktı.

İsyanın Anadolu'yu seçmesi de tesadüf değildi: İmparatorluk "unsur'u asli" sayılan Müslümanlar ve Türkler orada idi. Ve bu unsurlar henüz, bütün direnç kabiliyetlerini kaybetmemişlerdi.

Alt sınıflar "edemezler: "Anadolu ahalisi yokluk içinde idi. Geçimleri dayanılmaz haldeydi. Hükümetin zulmüne yerli ileri gelenlerin yolsuzlukları katılıyordu. Hak aramak için başvurdukları hâkimlerden ve kadılardan, adalet yerine fazladan zulüm görüyorlardı. Kurtuluş ve teselli kapısı göremeyince, rasgele bir gerekçeyle isyan etmekte tereddüt etmiyorlardı" (Ebülfaruk c. III, s.288).

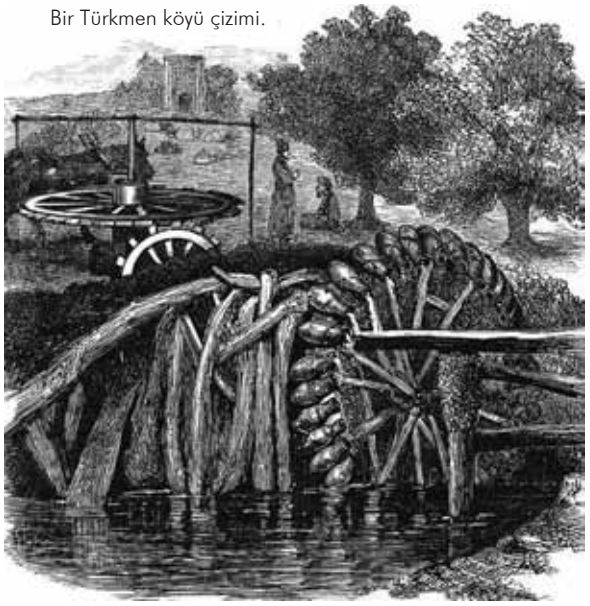
"Erbab'ı kıyamın muvaffakiyeti üzerine: Zülkadriye emareti sabıkası halkı dahi hemen ayaklandılar. Çünkü, Ferhad Paşa'nın itisaflarından (yolsuzluklarından) dolayı en ziyade haksızlığa hedef olmuş kıtalardan birisi idi" (Keza, s.292).

Anadolu halkı neden bu kadar "müzayaka" ve "zulüm", "itisaf" görüyordu? Çünkü dirlik düzeni esnasında yalnız derebeyleşen "sahip arz"ların soygunu vardı. Kesim düzeni ile beraber, evvelki soygun kalkmak şöyle dursun, bir de onun üzerine daha evrensel bir tefeci-bezirgan sisteminin soygunu ve baskısı binmişti. Sömürü katmerlenmişti. Miri toprağın tasarrufu malikane sahibine geçmişti. Rüşvet sistemi devletin halk üzerindeki yükünü de dehşetlendirmişti. Toprak gelirinin bezirgan tefeci eline geçmesi gibi mansıp ticareti de en sonunda gene çalışan halka inen bir bela oluyordu:

"Paşalar mazul oldukda (görevden alındıklarında) kapularını dağıtmağa mecbur olup, açıkda kalan levend ve sekban ve bölükbaşıları maiyetleri efradiyle kapu buluncaya kadar köyden köye, misafir olurlar ve kendüleri ve hayvanlarını köylüye besletirler idi..." ("A. Ş.: Tarihi Osmani" c, II, s.360).

Üst sınıflar "güdemez"ler: "Buhran, sadece sıradan halka özel değildi. Üst tabakalara da yayılmıştı. Anadolu'nun önemli bir kısmı esasen düzenli, İslami düzene uygun yaşama biçimlerine sahipti. Karamanlılar'ın, daha Selçuklular zamanından beri geçerli olan usul ve eğilimleri vardı. Bağlı oldukları usûller özellikle de alışmış oldukları kimi ayrıcalıklar, yeni amirler tarafından iptal edilmiş" "Yeni sancak beyleri, yerli ileri gelenlerin ellerinden tımarları, mütevellilikleri zabt edip kısmen dönme yabancı olan hizmetkârlarına, kölelerine vermekte idiler" (Tarih-i Ebülfaruk c. III: s.289).

"Müşteki olan kadim (eski) ayan memleket, esasen Osmanlılığın aleyhinde olarak muzır telkinat (zararlı öğretmeler) icrasına başlamışlardı." (Keza s.290) Onun için kolayca "ayan'ı mahalliye, ulema, şuyuh, dervişan bunlara (isyancılara) iltihak etti" (Keza s.291).

Bir Türkmen köyü çizimi.

İsyanın tipi ve üslubu

Bir isyanın karakteristiği, şiarlarından (parolalarından), şeflerinden, teşkilatlarından anlaşılır.

Şiar: Celali İsyanları'nın parolası, Hıristiyan, Müslüman, bütün köylü ayaklanmalarında bayrak yapılan: Din ve şeriat şiarı idi.

Baba Zevalnon'un "davası şeriat ve adalet idi" (Tarih-i Ebülfaruk c. III, s.287). Kalender Sultan, tuhaf bir tesadüf eseri birinci Büyük Millet Meclisinin kullandığı bir tabirle "Hilafet'i İslamiyenin tehlisi ve taalisi" uğruna (Keza s.290) mehdileşiyordu.

Şef: Şeriat ve adalet bayrağını başta kim çekecek? Az çok fani dünyaya meydan okumuş kimse: "Baba" veya "Derviş". Selçuk saltanatına coup de grace (öldürücü vuruş) vuranlar da "Babailer"di. Bektaşilik, Babailiğin devamı oldu. Demek, şef tipi, tarikat ve isyan geleneğini taşıyan derviş tipidir.

Unutmayalım ki, derviş, resmi dine karşı halk içine inen bir mistik muhaliftir. Sarıklı hoca; üst tabakanın açık medrese ilmiyle yetiştirdiği kimsedir. Hoca; saraya, derviş halka ve köye bakmıştır. Onun için Celali İsyanları'nda, medreseci şeriat, üstün sınıfları sağlayan bir afyon gibi idi. Asilerin istedikleri şeriat ise; tarikat imbiğinden geçiriliyor. Bir çeşit "içtimai adalet"e özeniyordu.

Teşkilat: Celali İsyanları'nda iki teşkilat kadrosu beliriyor:

1) Tarikat, 2) Aşiret

Bu tesadüf değildir. Gerek Hıristiyan, gerek Müslüman dünyalarında, çöken eski medeniyetlere barbar akınları aşiretlerle yapıldı. Göçebe aşiret, medeni dünyanın tektanrılı dinini benimsedikten sonra bile, kendi ilk aşiret inançlarını atamadı. Resmi dini "zahir" sayarak, eski aşiret inançlarını "batın"ında, içinde sakladı: İslam Türk tarikatlarında Orta Asya Şamanlığı bütün gelenekleriyle yaşadı. Tarikat, adeta aşiretin manevi devamı oldu.

Bir Osmanlı köylüsü.

Onun için, Celali İsyanları'nda tarikatla, aşiret adeta baş başa vermiş göründüler.

"Baba Zevalnon nam bir derviş başına Türkmen çapulcularını cem edüp huruç etti" (Tarih-i Ebülfaruk, c. III. s.281). Veli halife "Adana'nın dağ tarafındaki Türkmen aşiretleri beyninde kıyam eden bir sergerde" (Tarih-i Ebülfaruk" c.3, s.288) idi.

İsyanın bozgun sebepleri

Celali İsyanları'nın bozgun sebepleri, klasik ortaçağ köylü isyanlarının acıklı bozgun sebepleriyle aşağı yukarı aynıdır. Bu sebepleri iki grupta toplamak mümkündür.

1) İsyanın köylü karakteri.

2) İsyanın ortaçağ karakteri.

Bu iki karakter isyanın inkılaba varamayışına kapı açmıştır.

1) İsyanın köylü karakteri:

Sırf köylü isyanları başlıca üç zaaf taşır:

a) Köyde kalmak,

b) Müdafaada kalmak,

c) Çapulculuğa dökülmek.

Köyde kalmak:

Celali İsyanları'nın birinci özü, sırf köylü damgasını taşımalarıdır. Hemen hiçbir ciddi isyan büyük şehirlerde doğmaz. Baba Zevalnon "Kayseri civarında", Yenicebey Adana "vilayetinde", Veli Halife Adana'nın "dağ tarafında", Tomuzoğlu Edirne ile İstanbul "arasında"... yani hep köylerde kalır.

Gerçi modern çağa kadar gelmiş geçmiş medeniyetlerin üretim temeli toprağa dayanır, ziraattır. Lakin medeniyet; ziraatla değil, ticaretle doğar ve ticaret yollarıyla dünyayı sarar. Ticaret ise, gerek kadim, gerekse ortaçağlarda, hep şehir denilen yerlerde merkezileşir.

Köylü, ortaçağda derebeyine karşı yekpare, ama kendi içinde paramparça bir yığındır. Köylü isyanı memleket ölçüsünde bir kuvvet olmak için mutlaka hayati merkezleri ele geçirmelidir. Celali hareketi toplumun hayat düğümleri demek olan büyük şehirleri benimsemek şöyle dursun, onlara sadece düşman kesilmiştir.

Müdafaada kalmak:

Köylülüğün bir alın yazısı da lokalizm denilen mevziilik, ağaç gibi yalnız bulunduğu yere saplanıp kalmaktır. Celali İsyanları o damgayla; daima dar ölçüde saman alevleri çıkarmakla yetindi. Zira, köylünün ufku, kendi köy sınırında ve nihayet kasaba çevrelerinde tükenirdi.

Saltanat, daima aynı merkezden, muayyen bir gaye etrafında toplanıp sistemlice saldırdığı hakle, Celali ayaklanmalarının sınırları dahi birbirine değmedi. Küçük mevzii birer yağ lekesi gibi kaldılar. O kadar ki, Yenice Bey ile Veli Halife ayaklanmaları aynı yılda ve adeta aynı yerde (934 yılı Adana vilayetinde) patlak verdiği halde, el ele vermeden, ayrı ayrı ezildiler.

Bektaşi tarikatı gibi, Tuna'dan Umman'a kadar kök ve dal salmış bir teşkilatın başı Kalender Sultan bile, köylülüğün bu mevzii, parçalı vasfından kurtulamadı. Orta Anadolu'dan Hatay'a kadar geniş ülkeyi sardı. Üst üste beylerin, paşaların, hatta padişahın ordularını bozdu. Lakin bu zaferlerin kazançlarını kullanmayı bilemedi. Serdarın hazine ve ağırlıklarına el koydu. Ama işin arkasını getirmeyi düşünmedi. Düşman yenilmişken, peşini bıraktı. Taarruza geçmek şöyle dursun, Orta Anadolu'da bile duramadı. Cenup (Güney) Anadolu'ya ricat etti.

Yani hemen müdafaaya geçti. Halbuki müdafaa, isyanın ölümü idi. O sayede sadrazam paşanın 80 bin kişilik ordular hazırlamasına, kendi içlerine kadar casuslar sokmak suretiyle "hüsnü tedbirler" almasına bol bol vakit bırakıldı. Küçük üretici ayaklanışlarının tarihi kaderi hep aynı idi:

"Bu sırada Halep'te Kara Kadı demekle maruf olan Hakimülşerin zulüm ve irtikablarını bahane eden halk, anı camide maiyeti ile paralamışlardı. İşbu eseri isyanın arkası gelmedi" (Tarih-i Ebülfaruk'dan, c.3, s.293).

Manzara tesadüf değil, bilakis tam "sınıfi determinizm" denilen kanuna uygundu. Küçük aşiretin,

dağınık köylünün hareketi de: İlkel, kopuk oldu. Mekân içinde: Genişlemedi. Zaman içinde: Süreklileşemedi.

Çapulculuğa dökülmek:

Her isyan, devrim adını alabilmek için, yani muzaffer bir sosyal değişikliğe varabilmek için, insan yığınlarını mutlaka mevcut çapulculuktan kurtarmayı güden bir ilerleyiş olmalıdır. Ancak o zaman geniş halk yığınlarının sevgi ve yardımını kazanır. Bir de isyancıların çapulculuğa düştükleri tasavvur edilsin: İsyan bindiği dalı kesmiş demektir. Sözde kaldırmaya giriştiği soygunu, hem de bu sefer kanlı kargaşalıklarla daha feci şekilde, kendisi yapıyor demektir. Ordu gibi isyan da, çapula düştüğü anda ölmüştür.

Köylü soyguna uğradıkça, soygun düşmanıdır. Ama kendisi fırsat bulsa başkasını pekala işletip soymayı yadırgamaz. Ezildikçe zalimin can hasmıdır. Lakin gözü yukarıda olduğu için; bir kere zalimin yerine geçtikten sonra, kendi hesabına gelince, zulüm yapmayacağı kestirilemez. Çünkü iktisadi durumu; küçük işletmeyi büyütme hırsına elverişlidir. Sosyal durumu, küçük sömürücülüğe meyillidir. Sömürünün küçüğü ile büyüğünün nerede başlayıp, nerede bittiğini ise Allah bilir.

Onun için bütün saf köylü isyanlarının başına gelen, Celali İsyanları'nın da başına gelmekte gecikemezdi. Daha ilk andan, kasabalar, isyancıların ittifakına değil baskınına uğradılar. Baba Zevalnon:

"Binlerce asiler ile kasabalara tecavüze başladı (1526)" (Tarih-i Ebülfaruk c. III. s.287).

"Efali gasbı emval ve katli nüfusdan ibaretti." (Keza) Küçük mülkiyet kahramanı köylü, aşırılacak mal görünce dayanamazdı.

İsyanın ortaçağ karakteri

Celali İsyanları'nın sınıf kökü ile tipi ve üslubu göz önüne getirilince, bulunduğu çağın zebunu (düşkünü) olduğu kendiliğinden anlaşılır. Ortaçağın karakteristiği dinde aranır. Yanlış; hatta dine iftiradır bu. Ortaçağ, din kisveli görünüşü ile, her şeyden evvel dindışı bir sistemdir. Ortaçağ, dinî değil, daha gerçek manasıyla mistik bir çağdır. İnsanlar realite (gerçeklik) ile iplerini, bağlarını koparmış, inanılmaz bir mitoloji çağı yaşarlar. Kitle halinde sair fil menam (uyurgezer) gibi hareket ederler. Celali İsyanları bu damgayı taşırlar.

Gaye ve Maksat: Katiyen belirsizdir. Ağızlarda bir "şeriat" dolaşır. Ama şeriatın manasını, en çok söyleyenler dahi pek anlamış değillerdir. Eğer bu din kuralları ise: Karşı taraf, saltanat da, aynı kurallar adına ferman okumaktadır. İsyancı şeflere göre şeriatın, en tarif edilir şekli şu oluyordu:

"İdarei Osmaniye'yi ıslah etmek, saltanat ve hilafeti tanzimen iade etmek."

Yani, harekete geçen yığınlar, ortalığı kan ve ateş içinde bırakıyorlardı. Fakat her şeye hâkim olsalar yapacakları şey gene saltanatı ve hilafeti yerine getirmek olacaktı: Eski tas, eski hamam yerinde kalacaktı! Evet, bir "ıslah", "tanzim"den bahis olunuyordu. Lakin, bunun ne demek olduğunu kimse bilmiyordu. Yalnız, bol keseden: "Adalet ve saadet devrinin ihdas olunacağı söyleniyordu."

Müslümanlık o derecede kıyılmış, doğranmış, yamanmış, seksen kılığa uydurulmuştu ki, şeriat sözünden herkes beğendiği manayı çıkarabiliyordu. Adalet ve saadet sözleri de, gene her şeyhin kendi kerametine kalmıştı. Osmanlı saltanatına karşı isyan noktasında herkes birdi. Ama harekete geçilir geçilmez, yollar ayrılıyordu. Çünkü isyancılar mütecanis (aynı cinsten) bir kitle değildiler. Her sınıf, her zümre kendine göre başka şeriat, başka adalet, başka saadet bekliyordu. İsyancılar Babil Kulesi'nin yapıcılarına dönüyorlar, birbirlerini anlamıyorlar, hatta birbirlerine düşüyorlardı.

Osmanlı toplumunun kendi içinde, kendi kendisini temizleyecek bilinç ve teşkilata sahip yekpare bir devrimci sınıf yoktu. Tek tük ayaklanan aşiretler ise, o çöken medeniyetleri tasfiyeye çağırılı barbar akınlarındaki sağlam, seciye ve disipline sahip, yekpare teşkilatlı fedakâr kudrete sahip değillerdi. Asırlarca içinde kaldıkları Osmanlı toplumunun ufunetinden az çok nasip almışlardı.

O halde, isyancıların muvaffak olabilmeleri için, gökten bir mucize gelmeliydi. Zati, onların da bekledikleri bu oluyordu. Başlarına geçen şefler, ancak kendilerini "Mehdi" sanabiliyorlardı. İçlerinden doğacak ilhamla kumanda veriyorlardı. Ne kafalarında bir plan, ne ellerinde bir program vardı. Bu hal, ilk zamanlarda herkesi bütün hoşnutsuzlukları etraflarında toplamaya yarıyordu. Lakin iş ne yapmaya gelince, tereddüt ve felç başlıyordu, her kafadan bir ses çıkıyordu.

Şef Kalender Sultan, Orta Anadolu'da bütün imparatorluk kuvvetlerini yendi. Yıktığının yerine bir şey koymaya sıra gelince, ordusunu bile teşkilatlandırmayı akıl etmedi. Adeta kendi zaferinden kendisi korktu.

NOT: Bu makale, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın "Osmanlı Tarihinin Maddesi" adlı kitabından alınmıştır (Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Şubat 2007, s.621-629).

Bağdaş büyücülere karşı ÇAĞDAŞ BÜYÜCÜ REKLAMCILAR - 2

Büyücüler, bağdaş büyücüler ile çağdaş büyücüler olarak iki ana dala ayrılıyordu. Çağdaş büyücüler ise, bilimciler ve reklamcılar olarak iki dalda toplanabilir. O zaman büyücü bilimcilerin Komputeknologlar, Nanoteknologlar, Biyoteknologlar olarak üç kola bölündükleri görülecektir.

Komputeknologlar: Nesneler dünyasından çok (bağdaş büyücüler gibi) simgeler dünyasında at oynatmaktadırlar. Oynattıkları atlar sayılar, harfler, çizgiler ve renklerdir. Büyülerinin güçlerinin derecesini anlatmak için tek bir büyü CD'sinin içinden (sihirbaz şapkası gibi) neler çıkarabildiklerini göstermeleri yeter: 12 santim çapında, 1,5 milim kalınlığında bir CD içinden, her biri 10 ile 20 cilt arasında 20 ansiklopedinin sayfalarını ve bilgilerini tek tek çıkarıp, bilgisayar ekranına, sesleriyle, renkleriyle, hareketleriyle capcanlı getirebilmektedirler. Bu durumda hiçbir bağdaş büyücünün, hatta gelmiş geçmiş büyücülerin tümünün çağdaş büyücülerden biriyle bile baş edemeyecekleri söylenebilir.

Komputeknoloji ile yürütülen çağdaş büyünün yoğunluğu bir ortaöğretim öğrencisinin günde ortalama kaç saatini internette büyülenerek geçirdiğine bakılarak bulunabilir.

Nanoteknologlar: Onlar da bir tür "bilimsel büyü" ile aynı küçültme işlemini nesneler dünyasında göstermeye başlamışlardır. Büyüleyici yöntemleriyle ve büyüleyici araçlarıyla, bugün için canlıların organlarının içine girip isleyişlerini gözleyebilmektedirler. Yarın tek tek hücrelere, öbür gün atomların içine girebilecekler mi? Göreceğiz.

Biyoteknologlar: Becerilerini nesneler dünyasının canlılar sahasında sergilemektedirler. Büyüleriyle biyosferi (1) (Arşimet'in kaldıracı bile kullanılmadan) yerinden oynatabilmektedirler. Parçadan bütün yaratma (parçayı etkileyerek bütünü etkileme) savları (bağdaş büyücülerinki gibi) sözde kalmamaktadır. Herhangi bir canlının tek bir hücresinin çekirdeğinden o canlının tümünü üretebilme gizilgücüne sahiptirler.

Bağdaş büyücüler tanrının kanatları altında korunurlarken, insanlığa bunca hizmetlerine karşın çağdaş büyücülere bir meslek riski olan "cin çarpması"na karşı hiçbir koruma verilmemektedir. Tanrının ise onları koruması şöyle dursun, "Benim yaratıcılık rolümü çalmaya kalktılar" diye cezalandırmaya kalkması olasılığı vardır. Tanrının verebileceği böyle bir cezayı uygulayacak eli kolu olmadığına göre, bu görevi bağdaş büyücülere ya da onların büyülediği kitlelere yaptırabilir. "Bağdaş büyücüleri bu kadar korkutan, bu kadar kızdıran nedir?" sorusuna gene bir burgubilim senaryosuyla şu açıklama getirilebilir.

Çağdaş büyücü bir bilimci.

Saç telinden kopya çıkaran biyokimyacı

Hoca laboratuvarda. Kendisine "hocam" dendiğine bakmayın. Adam profesör aslında. Ve rahlesi önünde bağdaş kurmuş değil. Mikroskobun başında, ayakta. Önünde, kendi usturasıyla doğranmış bir berberin dükkâ-

nından toplanmış saç sakal kırpıntıları. İçlerinde kirpikler, beden kılları, ölü deri, kepek parçacıkları. Asistanlarıyla birlikte iki ayı alan sıkı bir çalışma sonunda sınıflandırılmışlar. Her bir poşetteki kalıntının berberin hangi müşterisinin döküntüsü olduğu belirlenmiş. Belirlenemeyenlerin bir bölümünün sahipleri adli tıp genetik bilgi bankası kayıtlarıyla karşılaştırılıp saptanmış. Bir bölümününki ise saptanmaya çalışılmakta.

Bu görüntünün çekilişinden bir hafta kadar sonra cinayetle ilgili araştırmayı yürüten profesör basına şu bilgileri veriyor: "Kadın, anlaşılan, bacak kıllarını usturayla aldırırken berberle bir konuda tartışmış. Ya da berberin sarkıntılığına uğramış. Bir fırsatını bulup usturayı kapmış. Berberin tırnaklarındaki deri zerrelerinin genetik şifresiyle usturanın sapındaki, berberinkinden farklı bazı kan hücrelerinin şifresi aynı. Kadın usturayı kullanırken elini kesmiş olmalı. Berberin düzenli müşterisi olmadığından kimliğini daha saptayamadık. Genetik bilgi bankası kayıtlarının taranması (uzun sürüyor) tamamlanırsa, saptayabileceğimizi sanıyorum. Oradan da çıkmazsa, birkaç kan hücresinin çekirdeklerinden katilin kopyalarını çıkarıp büyütebiliriz. Onlar da büyüyüp 15-20 yıl sonra yüz çizgileri yerleşince, nasıl biri olduğunu görüp kimliğini saptamamız, ölmemişse yakalatmamız işten değil".

Bu çağdaş büyücü görüntüleri de bağdaş büyücününki gibi gerçek bir olayın belgesel filmi değil. Birkaç olaydan (2) harmanlanmış bir senaryoya dayalı "Çağdaş Büyücüler" belgeselimizden sahneler.

Gelmiş geçmiş büyücülere rahmet okutan reklamcı

Çağdaş toplumlar arasında geleneksel büyü yoğunluğu en yüksek olanlar (günde 5-10 arası büyü ile) Hıristiyan ve Müslüman ülkeleridir. Bu yoğunluk burgubilimcilerin bir çağdaş büyü turu olarak gördükleri (3) reklamların yoğunluk katsayısına bakılınca, solda sıfır durumunda kalır: 20. yüzyılın ikinci yarısında "düşler ve büyüler ülkesi" ABD'de, bir kişinin karşısına çıkan büyü sayısı günde 1500 dolaylarındaydı. Yüzyılın sonunda bu sayı 3000'leri aşıp sayılır olmaktan çıktı. O zaman insan da "düşünen hayvan" olarak görülmekten çıkmış olmalı ki kendisine "büyülenen hayvan" işlemi çekilmeye başlandı.

Reklam ile büyü arasındaki benzerlik, çoğu yazarın gözünden kaçmakta. Bu konuda bir burgubilimci tarafından 10-15 yıl önce yazılan "Reklamlardaki Büyü: Meta ve Metafizik" yazısı gözleri açmakta (4). Ama dokuyan kim, okuyan kim? Ne yazık ki bu tür yazılar bile, reklam bombardımanının yıkıntıya çevirdiği kafalarda tıkanan beyin damarlarını açamamakta.

Yineleyelim: Bilim, tümdengelim mantığından çok tümevarım mantığına dayanır. Din tersine, tümden gelip güme gidiş mantığını kullanır. Büyü, her iki mantığı da elinin tersiyle itmiştir. Analoji ve anatomi mantıklarıyla durumu idareye malı götürmeye çalışmaktadır (5).

Burgubilimciye düşen görev, kuramına uydurup, reklam mantığının ve dilinin, bilim mantığından ve dilinden ve de din mantığından ve din dilinden temeldeki farklılığını göstermektir. Bunun karşısında büyü mantığıyla ve büyü diliyle temel benzerliklerini ortaya koymaktır. Bunu kuru kuru değil, somut örnekler üzerinde sergilemektir. Bunun için biri bizden, biri elden, biri karma, aşağıdaki üç örnek yeter de artmaz.

Örnek I: "Çini sağlıktır" (6)

Olur mu ya? Çini çinidir, sağlık da sağlık. Yunan feylezofu Aristokafes'den beri bu böyle: Bir şey kendisinin özdeşidir (formülü A≡A'dır). Kendisinden başka bir şey (formülü A≠non A) olamaz. "Çini sağlıklıdır" dense, neyse. Ama o bile yanlıştır. Çini cansızdır. Sağlıklılık sağlıksızlık canlılara özgü durumlardır. "Çini kaplardan yiyip içmek sağlığa öteki bazı kapları kullanmaktan daha uygundur" denmek mi isteniyor. Şunu öyle desene kardeşim! Demez, reklam bu ya, anlamlı, düşündürücü değil, sevimli, zekice, duygulandırıcı olacak. Bunun yolu da anlamların bulanık, açıkçası "büyülü" olması. Büyünün yoğunluğunun müzikle, resimle, renkle desteklenmesi. Gerçekten aynı malın reklamının ikinci adımında bu destek de geliyor: "Ateşte açan çiçekler". Sözcüklerin yanında çok renkli, çiçekli kap kacak resmi. Böylece ayakların gerçeklikten iyice koparılması! Oysa çiçek, güneşte açar, ateşte solar kapanır, çiçeklikten çıkar. Çini yapımevi sahibi "Çini (benim için) varlıktır" deseydi, daha iyi olurdu (7). Yoksa Evliya Çelebi'nin düşünde gördüğü Resul'den şefaat dileyeceğine, dili dolanıp "Seyahat ya Resullallah" demesine benzer bir durum doğup reklamcıya "Çini varlıktır" yazdıracağına, "Çini sağlıktır" diye mi yazdırdı?

Örnek II: "Turka Kola hayatın gerçek tadı"

Elin olup öz yavrumuz gibi bağrımıza bastığımız bu reklama ne dersiniz? "Turka Kola" dilini eşekarısı mı soktu? Turka değil, "Türke Kola". Sonra, hayat da çini gibi yenmez, yutulmaz; yani hayatın "tadı" yoktur. Kimilerince sürülen sürdürülen, kimilerince sürünülen, daha fazla sürdürülemeyecek olan bir durumdur. Tadın ise gerçek olanı olmayanı diye iki farklı türü yoktur. "Bir tatlı yalan olsa bile sevmeyi vaat et". Ha bak, o başka! Sanatta, yenilip içilmeyen şeylere de "tatlı", "tatlım" denebilir. Hatta "tatlarına bakılabilir!" O mecazi (alegorik) anlamdadır. Yani benzetme (analoji) mantığının sınırları içindedir. Ama reklam dili (uygulamalarda

Elin olup, öz yavrumuz gibi bağrımıza bastığımız reklamlardan biri: Cola Turka.

tümden mecazi olsa da) amaç iletişimse mecazi olmamalıdır. Çünkü yapıldığı söylenen şey bir malı tanıtmak, anlatmaktır. Amaç aldatmak değil, anlatmaksa, mecaz kullanılmamalıdır. Kullanılıyorsa, bu asıl amacın her ne pahasına olursa olsun, "okutmak" olduğu anlaşılır.

Söz konusu reklamın ikinci ayağı, bu gerçeği daha açık seçik görmemizi sağlayacaktır: "Her şey kolayla iyi gider". Burgubilimciler bu yargının gerçekliği doğru yansıtıp yansıtmadığını gösterecek bir test geliştirdi. Doğu illerimizin birinde, kendini bilmez bir jandarma (rütbesini bilmiyoruz) köylülere devlet zoruyla kendi dışkılarını yedirirken, ellerine birer kola şişesi verseydi, o şey de iyi gider miydi? Denemeye gerek yok, düşünmek yeterli. Böyle bir testten reklamcılarla kolacıların bile geçirilmesine gönlümüz razı olmaz (8).

Örnek III: "Milli Piyango: Büyük ikramiye size de çıkabilir"

En salgın, en yaygın büyülerden biri de piyango. Büyüsünün afsunu "Size de çıkabilir" yargısı. "Yalana bak yalana!" Eğer bir olasılıktan söz ediliyorsa, bir bilet karşılığında satılan umudun gerçekleşme olasılığı kadar gerçekleşmeme olasılığı da belirtilmeli: "Yüzde doksan dokuz çıkmama, yüzde bir çıkma olasılığı ile size de çıkabilir" denmeli. Söz konusu olan büyük ikramiyeyse, oran milyara göre verilmeli: "Büyük ikramiyenin milyarda 999 milyon 999 bin 999 olasılıkla çıkmama olasılığı var; milyarda bir olasılıkla size de çıkabilir" denmeli (Sayıları çok mu üfürdük?). Böyle bir durumda diyelim binde bir kazançlı çıkma olasılığı bulunan bir yatırıma kim girer, bir malı kim alır? Büyülenmedikçe!

Diyelim gene de bir bilet aldınız. Diyelim size çıktı. Diyelim 1 milyon "yeni bankanotu" cebinize attınız. Acaba paralar sahte mi? Bir bir çıkarıp dikkatle bakmalısınız. O zaman üzerlerindeki sidik, pislik, sperm yanı sıra alın teri, gözyaşı, hatta kan damlası moleküllerinin kâğıdı sarartan izlerini göreceksiniz. Göremediniz (Özeleştiri: Büyüden söz ede ede biz de büyücü diliyle konuşmaya mı başladık); adli tıbba götürün, size gösterilecektir. Biraz düşünseniz, izlerini görme olanağı bulunmayan başka gerçekleri (düşleri, düşkırıklıklarını, umutları, sömürüleri, küfürleri) düş gücünüzde canlandırabileceksiniz. Sonuç olarak, hesaba vurulursa, sizin (o da bulabilecekseniz) mutluluğunuzun binlerce insanın küçük, büyük mutsuzluklarının toplanmasından oluştuğunu anlayacaksınız. Bu koşullarda mideniz bulanmadan, vicdanınız sızlamadan o paraları kursağınızdan nasıl geçirebileceksiniz? Gene (bu kez kara büyü ile) büyülenmemişseniz!

BİR ÇAĞDAŞ BÜYÜ OLARAK REKLAMIN TARİHÇESİ

Sizi çağdaş büyü olan reklamla (sanki tanımıyormuşsunuz gibi) üç temsilcisi kanalıyla tanıştırdık. Sıra (bağdaş büyüde yaptığımız gibi) tarihçesine kısaca göz atmakta. Bu size (Babilli kahinlerin yaptığı gibi) onun ciğerini daha iyi okuma yetisi kazandıracaktır.

Reklamın tarihöncesi

İlk grev (toplu işbırakımı) girişiminin görüldüğü Eski Mısır, ilk reklamın da beşiği sayılabilir mi? Güney sınırlarına dikilen bir taş üzerindeki "Siyahlar bu sınırın yukarısına geçemez" duyurusu, ilk reklam değilse de, ilk ilanlardan biri sayılabilir. Reklam ileride ilandan doğacaktır. Eski Yunan'ın Thebai Kenti'nde kaçan köleleri yakalayıp getirene ödül verileceğini bildiren ilanlar bulunmuştur. İşe ödül umudu bulaşınca, ilanın reklama dönüşme yolunda mayalanma olayı başlamış demektir. Atina'nın altın çağında alınıp satılacak (köleler içinde) malların çığırtkanlarca (tellalların ağzından) duyurulmasıyla, reklama doğru bir adım daha atılmıştır. Çünkü yarışmacı kültürlerde (hele bir de pazar ekonomisi uç vermişse) bir şeyler satma, satılanı abartma, keseleri kabartma eğilimlerini de birliğinde getirir. Gene de bunlar tam anlamıyla reklam sayılamaz.

Kimi yazarlar reklamın, ülkemizde Efes'te başladığını yazmaktalar (9): Limandan kent merkezine uzanan ak mermerden kaldırım taşlarıyla döşenmiş yolda belli aralarla kazınmış çıplak ayak izleri, izleyenleri geneleve dek götürmektedir. Öyleyse insanlığın ilk reklamı sayılabilir. Pompei'de belediye meclisi seçim afişlerinin üzerlerindeki övgülere bakılırsa, ilanı aşan bir siyasal reklam olduğunu yadsımak kolay değil. Bunun bir (dolaylı) kanıtı da, abartmaların yalana kaçması (belki de bazı adayları tanrıların desteklediğinin ileri sürülerek bu pis işe tanrıların da bulaştırılması) üzerine, Yanardağlar Tanrısı Vulcano'nun (MS 79'da) öfkelenip Vezuv'den püskürttüğü lavla reklamların üstünü örtmesi.

İnsanlığın ilk reklamı: Efes'te limandan kent merkezine uzanan kaldırım taşlarıyla döşenmiş yolda belli aralarla kazınmış çıplak ayak izleri, izleyenleri geneleve dek götürüyor.

Ortaçağın sonlarına doğru, dine de reklam bulaş-

mıştır. Önce Papalık yaptıracağı ulu bir katedrale para sağlamak için günah bağışlama senetleri çıkarmıştır. Bunun papazlarca (sözlü) reklamı yapılmıştır. Ermiş Martin Luther (1517'de) buna karşı çıkan 95 savını kilise kapısına asmıştır. Böylece istese de istemese de kendi reklamını da yapmış sayılmaz mı? Protestanlığın alıp başını gitmesi üzerine Katolik Kilisesi, müşterilerini kaçırmamak için karşı reklam kampanyası açmıştır. Papa, Keşiş Loyala'ya (1533'te) Cizvit Reklamcılar Şirketi'ni kurdurmuştur. Şirkete, Katolikliğin reklamını yapma görevi vermiştir. Öyle ki bu görevin adı ("propaganda") bile reklam kokmaktadır. Cizvitler Katolikliği "okutmak" için dünyaya yayılmış, Çin İmparatorluk sarayına bile ulaşabilmişlerdir.

Çağdaş büyü reklamın emekleme evresi

Çağdaş büyücülük reklam olarak, ticaret kapitalizmiyle birlikte (17. yüzyılda) İtalya'da doğmuştur. Endüstri kapitalizmiyle (18. yüzyılda) İngiltere, Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinde emekleme evresine geçmiştir. Daha 17. yüzyılda bu ülkelerde ilaç, tütün gibi kimi yararlı kimi zararlı malların ilanları dağıtılmaktaydı. Böylece kurunun arasında yaş da yakılmaktaydı. Sonra ilanlar (St. Pavlus Katedrali gibi) kilise duvarlarına asılmaya başlandı. Kapital-Din Limited Şirketi daha o tarihlerde kurulmuş olmalı.

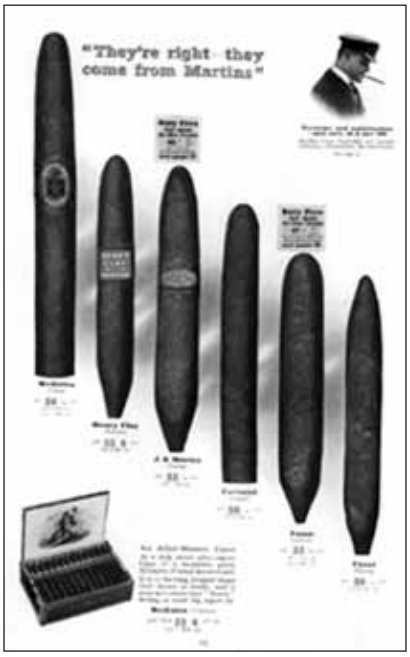
Reklamcılığın iki ayağı üzerine dikilebilmesi gazetelerle el ele tutunca gerçekleşti. Zamanın gazetelerinde bizim "seri ilanlar" diyeceğimiz "sınıflandırılmış" ilanlar vardı. Örneğin, bir sütunda genelev kadınlarının listesi, yanındaki sütunda tütün, onun da yanındakinde çay ilanları bulunmaktaydı.

"Sınıflandırılmış" ilanların sütunlarından taşmalarından sonra (hadlerini ve sınıflarını aşmalarıyla) ilanların reklama dönüşme yoluna girdiği söylenebilir. Çünkü bununla birlikte listelerde sıralanma yerine yanlarına övücü sözler, göz alıcı resimler alma olanağı ve geleneği doğuyordu. Anlama ünlem karışmıştı.

İşte İngiltere'den gelişigüzel birkaç örnek: 1658'de bu kez Krallık Borsası duvarına asılı bir çay reklamı. Reklamın altında bu çayın imrenilecek nitelikte olduğunu söyleyen doktorların adları (Kaça satın aldılar acaba? Çayı değil doktorları!). Bundan iki yıl sonra ipin ucunun kaçırılmaya başlandığını gösteren bir ipucu: "Dentifyrice" (ilacın adı ve markası) ilacının dişleri fildişi gibi ağartmakla kalmayıp, ağız kokusunu gidereceği, düzenli kullananların (tüketenlerin) asla diş ağrısı çekmeyecekleri, ağızlarında (yamukçuk görseler de) pamukçuk görmeyecekleri güvencesi. Ve Londra veba salgını (1665-1666) sırasında, içenin solurken havayı da vebadan temizlemiş olacağı ileri sürülen bir likör reklamının satıcılarını zengin ettiği görülür. Bu örneklerden reklamların kokuları, korkuları ve umutları sömürerek semirdikleri anlaşılmıyor mu? İleride sesleri, görüntüleri, tutkuları ve utkuları sömürecekler.

Martin Luther kilise kapısına astığı 95 savla, kendi reklamını yapmış sayılmaz mı?

Bir "Imperial Tobacco Company" reklamı. İngiltere'deki irili ufaklı tütün "kumpanyaları", "Imperial Tobacco Company" adı altında birleşip tekelleşince, gazetelere 8 sayfalık reklam verebilecek güce de ulaşırlar!..

Reklamların azgınlaşması

Gazeteciler, reklamcılarla yavaş yavaş yollarını bulurken, reklamlar da gazeteleri ele geçirme yoluna girer. Bu yolda kilometre taşı, kapışan, biri Amerikan biri İngiliz iki tütün şirketinin reklam savaşıdır. İngiltere'deki irili ufaklı tütün "kumpanyaları" bir araya gelir. "Boşver serbest rekabeti" deyip "Imperial Tobacco Company" adı altında birleşip tekelleşir. O zaman *The Star* gazetesinin 8 sayfasına birden reklam verebilecek güce ulaşırlar. Gazete, bu önerileri kabul etmez. Astronomik paralar önerilince, dört sayfasını ayırmaya razı olur.

Reklam şirketleri oluşur. Gazetelere tirajlarına göre reklam dağıtmaya başlarlar. Gazeteler gelirlerinin yarısını reklamdan sağlar duruma gelir. Bunu izleyen yıllarda (20. yüzyıl başında) basın bir endüstriye, reklamcılık serbest mesleğe dönüşür. Yerden mantar biter gibi reklamcılık okulları açılır. Reklamcılığın yalnız bir ticaret değil, aynı zamanda bir bilim ve sanat olduğu ileri sürülmeye başlanır. Ne var ki söz konusu olan (kimi yazarların kabalık etmemek için "popüler sanat" dediği) bayağı (pespaye) bir sanattır. Ve bilimin, özellikle psikolojinin verilerinden (üstelik kaynak göstermeksizin ve insanların zayıflıklarını oymak, umutlarıyla oynamak, korkularını

körüklemek gibi) hayasızca yöntemlerle yararlanılmaya başlanır. "Psikolojik reklamcılık" denilen yeni bir evreye geçilir. Bu evrede reklam büyüye giderek daha çok benzeyecektir.

"Psikolojik reklamcılık" denilen evreye geçilince, psikolojinin verilerinden hayasızca yöntemlerle yararlanılmaya da başlanır...

Reklamcılığın azmanlaşması

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, reklamcılık artık azmanlaşmış, saldırganlaşmıştır. ABD'de 1970'lerde bir kişinin günde 1500 reklam bombardımanına tutulduğu hesaplanmıştır. Yüzyılın sonunda bu sayı (daha önce de belirttiğimiz gibi) katlanarak 3000'i bulacaktır. Japonya'da (1966'da) 300 reklam ajansı 30 bin reklam ajanı çalıştırmaktadır. Bugün bu iki ülkede kaç çağdaş büyücü çalıştırılıyor acaba? (10) Aldığı bir ("mal" değil artık) markanın, ödediği paranın yüzde 50'sine varan bölümünün reklam giderlerine gittiğini kaçımız biliyor? Tüm dünyada (2000 yılında) reklama harcanan paranın 400 milyar doları aştığı (askeri harcamalarla karşılaştırılabilecek orana ulaştığı) anlaşılmıştır. Tipik bir televizyon izleyicisi yılda 40 bin kere çağdaş büyücülerin saldırısına uğramaktadır.

Reklamcılığın ahlaksızlaşması

Reklamın başından beri ahlakla ilişkisi tartışmalıdır. Ama iki binli yıllara doğru yeni bir gelişmeyle (proletarya değil) reklam azmanları bütün zincirlerini kırıp hiçbir kural, hiçbir kral tanımama yoluna girmiştir. Buna yol açan olgu, günde 3 bin reklamla karşılaşan insanın hiçbirine ilgi gösteremeyecek derecede (büyülenmekten öte) aptallaşmasıdır. Araştırmalar, reklama harcanan paraya oranlı satış artışı sağlanamadığı gibi, reklamların kendileri için harcanan parayı bile geri alamadığını göstermiştir. Bunun üzerine "reklam öldü" denmeye başlanmıştır. Ama reklam çok geçmeden hortlamıştır. Yeni bir anlayışla atılım yapmıştır. Bu "açık, gizli, ne yaparsan yap, reklamımı tüketicinin gözüne, kafasına sok, malımı sat" anlayışıdır. Bir büyü olarak reklam şimdiye dek "özdeşleştir, benzeştir, çağrıştır, anıştır, bağrıştır, kamaştır, karıştır, kırıştır" gibi yöntemler denemişti. Bugün bunlara "mubahtır" anlayışı eklenmiştir. "Ne yaparsan yap, tek malımı sat, bunu başarman için ne yapsan mubahtır!" (11).

Reklamcılığın artık "mubah" sayılan iki çağdaş büyüsünden söz etmek yeter mi? Parktasınız, adamın (ya da madamın) biri durmaksızın fotoğraf çekiyor. Yanından geçerken size "Hello" diyor. Yanıt verip "Selam" dediniz mi, yandınız. Size neden bu kadar çok fotoğraf çektiğini merak mı ettiğinizi soruyor. "Evet" de "hayır" da deseniz, dijitaliyle çektiklerini gösteriyor. Bu üç objektifli makinenin üç boyutlu fotoğraflar çektiğini, ötekilerini çöpe göndereceğini söylüyor. Çektiklerini gösteriyor. Bakıyorsunuz (daha sonra profesyonellerce çekilmiş olduğunu anlamadan), "Harika şeyler" diyorsunuz. Ne var ki adam (madam) parkı değil, yalnızca siz anlamadan sizi çekmiştir. Hafta sonu gidip markanın acentasından çektiği kişi sayısınca avantasını alıyor. Meğer kiralık katilmiş; pardon reklamcıymış (12).

Ötekisi, olur olmaz saatlerde telefonunuz çalıyor. Nasıl anlıyorlar, anlaşılmaz; kadınsanız erkek, erkekseniz kadın biri çıkıp kendini pazarlıyor. Ya da piyangoda sizin telefon numaranıza bin dolar düşük faizli kredi çıktığını bildirip, "İnternete girin, hesabınıza yatıralım" diyor (13).

Sonuç: Reklam bir "pembe büyü" mü, yoksa bir "kara büyü" türü mü?

Burgubilimcilerimiz yukardaki soruya hâlâ yanıt veremedi. Tamam, bir çağdaş büyü türü olarak reklam bağdaş büyünün torunu değildir. Bu yüzden kara büyü sayılmayabilir. Kabul, bu çağdaş büyünün en

1970'ler ABD'sinde kişilerin bir günde maruz kaldığı 1500 reklamdan birkaçı.

çok kullandığı renk pembedir. Bu yüzden (ama yalnızca bu yüzden) ona "pembe büyü" denebilir. Ancak bu pembe astarın gerisindeki olguların, örtüye düşen şu gri gölgelerine ne demeli? Hem satış arenasında hem reklam yarışı pistinde birbirlerinin gırtlağına sarılan, birbirlerine çelme takan insanlar! Kredi kartlarının sınırının aşılmasıyla insanların kendilerini asması arasındaki bağlantılar. Borç senedi tahsil mafyasının (14) akıttığı, kolluk güçlerince yıkanırken pembeleşen al kanlar!

Burgubilimciler çağdaş büyü reklam hakkında bunları söylüyor. Ya reklam kurbanı "emekçi kitleler" ne diyor? Ormanın "Sapı içimizden biri olmasaydı, ben o el kadar baltaya boyun eğmezdim" deyişine benzer şeyler: "Reklam baltasını, içimizden çıkan, onu analarına, babalarına, kardeşlerine karşı kullanan bazı 'düşün emekçileri' sallamasaydı, reklama pabuç bırakmazdık. Ne yazık ki o alçaklar aramızdan çıktıkları için bizim tüm zayıf yanlarımızı, korkularımızı, umutlarımızı, aşağılık duygularımızı, üstünlük tutkularımızı, gözlemelerimizi, özlemelerimizi bilip bu noktalara seslenerek baltayı (taşa değil) başa vuruyorlar!"

DİPNOTLAR

1) Biyosfer (dirimyuvar), Yerküre'de jeosfer, hidrosfer ve atmosferin canlıların yaşadığı bölümlerinin toplamıdır (diyor burgubilimciler).

2) Olaylardan biri İngiltere'de geçmiş. Rochdale'de 11 yaşında bir kız 1975 yılında kaybolduktan üç gün sonra ölü bulunmuş. Polis olay yöresinde görülen bir taksi şoförünü sorgulamış. İtiraf ettirip yargılatmış. Yaşam boyu tutukluluk cezası verilmiş. Şoförün annesi bu işi oğlunun yapmadığından eminmiş. 15 yıldan fazla uğraşmış. Sonunda yetkilileri DNA "büyüsüyle" asıl katili ortaya çıkaracak araştırmaya zorlamış. Spermaların DNA'sı şoförünkini tutmamış. Üstelik şoför kısırmış. Üstüne üstelik biraz geriymiş! Karakolda "'Ben yaptım' de, kâğıdı imzala, bu akşam eve bırakırız. Mahkemede 'Yapmadım' dersin; yapmamışsan, o zamana zaten anlaşılır, yapan yakalanır" denmiş. İnanıp imzalamış. 17 yıl önce dökülen spermadan asıl suçlunun profili çıkarılıp, adam yakalanıp yargıç karşısına çıkarılmış. Şoför ise bırakıldıktan bir yıl sonra kalp krizinden ölmüş (bkz. *The Guardian*, 06. 11. 06).

3) Reklamlarda büyü tanısını yalnızca biz burgubilimciler koymuş değiliz. Ona bu tanıyı (başta bizde *İkibine Doğru* yapıtıyla tanınan yazar) İngiliz kültürbilimci Raymond Williams da (bizden habersiz), hemen hemen aynı tarihlerde koymuş. İnanmazsanız bkz. Simon During (der.) *The Cultural Studies Reader*, Londra, 1993, Routledge, s.410-421'deki Raymond Williams, "Advertising: The Magic System" yazısı, özellikle (s.412'deki) reklam "örgütlü büyü sistemidir" yargısı. Williams bu tanımına (s.410'da sözünü ettiği) "kapitalizm malları fetişleştirir" yorumundan yararlanarak varmıştır. Fazladan Williams, reklam büyüsünün düzeneğini de kavramıştır. Onu kuramsal düzeyde şöyle göstermiştir: Tüketici olarak insan (ve malların tüketim değeri) ile kullanıcı, yararlanıcı olarak insan (malların kullanım değeri) arasında bir seçim olanağını, böyle bir seçimin sağlığını engelleyerek sise boğup karartır. Ona göre reklam böylece, malların yapımında emekçinin rolünü ve çektiği sıkıntıları unutturmakta, gerçekliğe uymayan bir düş dünyası yaratmaktadır. Williams bu yorumundan giderek (Marx'ın "ideolojinin maskesinin düşürülmesi" kavramına koşut olarak) reklamın büyüsünün bozulmasını istemiştir. Ki burgubilimcilerin de amacı bundan başka bir şey değildir. Roland Barthes adında Fransız filozofu da 1900'lerin başında yazdığı (İdeolojiler adıyla Türkçe'ye de çevrilen) yapıtında, reklamı ideoloji, büyü sözcüklerine yakın bir kavramla "mitos" olarak nitelemektedir. Warren Berger ise (*Advertising Today*, Londra, 2001, *Phaidon* yapıtında) reklamı eleştirmemesine karşın (s.16'da) sezgiyle yaratılan başarılı bir reklam hakkında Amerikan sanat yönetmeni Georges Lois'in "Reklam, her şeyden çok büyüye benzer" yargısını aktarmakta.

4) Reklamı eleştiren bir yazıda, bir burgubilimcimizin reklamını yapmak gibi olmasın diye bu yazının kaynağını ve yazarını vermiyoruz.

5) Burada insani tek "simge kullanan canlı" (*Homo sembolicus*) olarak görüp, simgelerin de "semantik" (anlamsal) ve "majik" (duygusal, büyüsel) boyutlarının bulunduğunu gösteren Ernst Cassirer'i (1874-1945) anımsamamak elde mi? Gerçekten sihirsel düşünüşte simgelerin gerçekliği (nesneleri ve olguları) ne ölçüde yansıttıklarına (semantik değerlerine) bakılmayıp, daha çok yarattıkları duygulara, açıkçası büyüleme güçlerine (maji değerlerine) bakılmaktadır.

6) Reklamın aslı "porselen sağlıktır" diye, kimse düzeltmeye kalkmasın. Biz de biliyoruz aslının öyle olduğunu. Öyle yazarsak dergiye reklam vermeyecekleri gibi tazminat davası da açabilirler. Bizi haklı davamızda haksız duruma düşürebilirler. Hem porselen de çininin bir türü değil mi?

7) Bir turist, üniversitesiyle ünlü Cambridge Kenti'nin dünyaca ünlü Fitzwilliam Müzesi'nde, gördükleriyle büyülenmiş salak salak bakınırken (olmalı) insan boyu bir Çin çini vazosuna çarpıp, onu kırmıştı. Vazonun yüz binlerce İngiliz lirası değeri açıklanınca baygınlık geçirmişti. Çininin "sağlık" değil "varlık" olabileceği o zaman anlaşılmıştı.

8) Bir burgubilimci geçmişte, susuzluğu azaltacağım deyip artıran bu içeceğin (Coca Cola'nın) büyüsünü bozmak için şunu önermeyi düşünmüştü: Birinci harfinin C'den B'ye alınması. Üçüncü harfinin c'den (okunduğu gibi) k'ye dönüştürülmesi. Beşinci harfinin (gene) B yapılması. Altıncı harfinin küçük bir değişiklikle o yerine u'ya dönüştürülmesi. Şirket müşterilerinin sağlığını düşünmüyordu ama, burgubilimci, kola içen insanların ruh sağlığını düşünerek, "reklamla savaş" yolunda bu etkili silahı kullanmaktan bile vazgeçmişti.

9) D. White (1998'den) Guy Cook, *The Discourse of Advertising*, Londra ve New York, 2001, Routledge, s.6. Bu ve bunun gibi birkaç örnek dışında reklamın tarihçesi, Raymond Williams, "Advertising the Magic System" yazısından alındı. Son durumu hakkında, Tom Hipe, *Advertising is Dead, Long Live Advertising*, Londra 2007, Thames ve Hudson kaynağının tanıtıldığı, Leo Benedictus, "Psst! Have you heard", *The Guardian*-2, 30.01.07, s.7-11'deki yazıdan yararlanıldı.

10) Bilmiyoruz. Bir düşünce vermesi için TOP reklamlarından söz edilebilir. Hayır futbol topu değil. TOP (Bkz. K. Toohey ve A. J. Vehal, *The Olympic Games*, New York, 2001, CABI Publishing, s.108) 1985'te uluslararası marka Adidas ile Japon Reklam Şirketi Datsu'nun ortak girişimi olarak kuruldu. 1968 Mexico City Olimpiyatları'nda (olimpiyatların TV'de yayın hakkını satan Uluslararası Olimpiyat Örgütü'ne olimpiyat sponsorluğu adı altında bol kepçeden bağışları sayesinde) madalya kazananların yüzde 83'ü Adidas'tan giyindiğini televizyonlarda ve gazetelerde gösterebilmiştir. Büyü tutmuş, Çin'den köye dek her yere girmiştir.

11) Buraya dek, reklama, reklamda büyü olgusuna karşı olan görüşlerden ve kaynaklardan söz edildi. Reklamın "olumlu" sayılan etkilerine değinilmedi. Reklamcıların, büyücülüğün uşaklığı yapılmadı. Bundan sonra da yapacak değiliz. Ancak, denge, eskilerin deyişiyle "izan" adına (aslında yasak savacak kadar) reklamdan yana bir kaynaktan ve bir iki yazardan söz edilebilir: Warren Berger, *Advertising Today*, Londra, 2001, Phaidon, 512 büyük sayfalık kaynakta, bol resimler arasında reklam dünyasının ünlü yöneticileriyle yapılmış uzun uzun görüşmeler bulunmaktadır. Örneğin onlardan biri olan, bir Amerikan reklam şirketinin yöneticiliğini yapan Jerry Della Famina'nın "Reklam, giysilerimizi çıkarmadan alabileceğimiz en büyük zevki verir" görüşü (s.39'da) aktarılmaktadır. Ünlü iletişim kuramcısı Marshall McLuhan ise (s.28'de) reklam için "Günlük yaşamın en sadık yansıtıcısıdır" demiş (oyleyse hayatımız reklam!). Oysa reklamcılıkta *catchword* (avcısözcük) ve *eyecathing* (gözü avlayan görüntü olarak çevrilebilecek) sözcükler bile, reklamın "büyüleme" dolayısıyla kişiyi gerçeklik dünyasından koparma eğilimini yansıtmaktadır. Bu eğilimi 20. yüzyılın başlarında görmüş olan Huxley, Thomson, Russell gibi İngiliz filozof düşünürleri çocukları reklamlardan korumanın yollarını gösteren yazılarını *The Ethics of Advertising* kitabında yayımlamışlardı (bkz. Williams, "Advertising the Magic System", s.419). İngiltere'de çıkarılan yasalarda reklamda tüketicinin saflığından (İng. *credulity*, her şeye inanıverme zayıflığından) ve bilgi eksikliğinden yararlanılmaya kalkılmaması gereği vurgulanıyordu (demek ki, o gün de bugün olduğu gibi bu yollara başvuruluyordu).

12) Buna benzer yöntemlerden söz eden bir yazı için bkz. Benedictus, "Psst! Have you heard", *The Guardian*-2, 30.01.07 ve Hipe, *Advertising is Dead, Long Live Advertising* (Londra, 2007).

13) Burgubilimcimiz, bu tür telefonların, İngiltere'deki bir tanıdığından, Hindistan'dan, ucuz emek kullanılarak Amerika'daki bir banka adına edildiğini, kapısından her gün atılan onlarca "*junk*" (süprüntü) denilen reklamı "çocuklar görmesin" diye toplarken saçını başını yolduğunu öğrenince, reklamların küreselleşme ve arsızlaşma derecesi hakkında bir düşünce edinebilmiştir.

14) Bu ara "mafya" sözünün ve geleneğinin 19. yüzyıl başında Sicilya'da kurulan bağımsız çetelerin adı olup, "kara el" anlamına geldiğini biliyor muydunuz? Birinci Dünya Savaşı sonrasında Sicilya'nın yoksul tarım işçileri arasına yayılan sendikacılığı ve sosyalist bilinçlenmenin yarattığı öteki eylemleri bastırmada toprak sahiplerince (gene yoksullar kullanılarak) mafyadan yararlanılmıştı. İtalya'da faşizm iktidara geldikten sonra kendilerine gereksinim kalmayınca mafya örgütleri Mussolini'nin çabalarıyla yurtdışına sürüldü. Ancak İtalya'da bile kökü kazınamadığı gibi, dallarının önce "özgürlükler ülkesi!" ABD'ye sonra tüm "özgür dünya!"ya ve bize, en sonunda "özgürleşen!" eski sosyalist ülkelere yayıldığını biliyorsunuzdur.

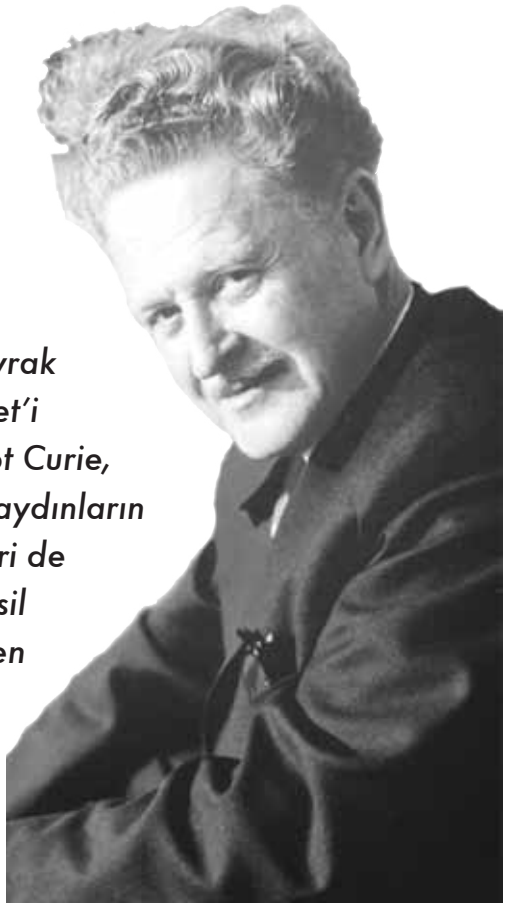
DÜZELTMELER

1) "Bağdaş büyücülere karşı çağdaş büyücüler-1" başlıklı, geçen ayın burgubilim yazısında, s.73'de yer alan "Örnekolay V: Anasını büyüleyen Burgubilimci Adameddin" arabaşlığında, anasını büyüleyen burgubilimcinin adı yanlış yazılmıştır, doğrusu "Adamettin" olacaktı.

2) Aynı yazıda 10. dipnotta parantez içinde yer alan "(başbakanken Erbakan'ın hocaları, silahları, "resmi" iftar yemeğine çağırışına benzer bir tutum ve sonuçla)" ibaresinde, "şeyhleri" olması gereken sözcük, yanlışlıkla "silahları" olarak çıkmıştır. Her iki düzeltme için de okurlarımız ve yazarımızdan özür dileriz.

Dünya ve Türkiye kamuoyu, özgürlüğü için seferber olmuştu

Nâzım 'hapistir amma, zincirini kırmış yatar'

1949-1950'de tüm dünyada ve Türkiye'de, öncülüğünü devrimcilerin yaptığı eylemlerde, "Nâzım Hikmet" adı bir bayrak gibi dalgalanmaktadır. İlk adımı Paris'te atılan "Nâzım Hikmet'i Kurtarma Kampanyası"na, Lois Aragon, Pablo Picasso, Jouliot Curie, Jean Paul Sartre, George Lucaks, John Desmond Bernal gibi aydınların yanı sıra, dünyanın her köşesinden sendika ve meslek birlikleri de dahil olmuştur. Kampanya Türkiye'de de İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin etkin rol üstlenmesiyle, çok geniş çevreden insanları birleştirerek gümbür gümbür yürür. Türk hükümetine içeriden ve dışarıdan bildiriler, imzalar, dilekçeler yollanır; gösteriler, toplantılar düzenlenir. Tek bir talep vardır: On seneyi geçkindir hukuksuz yere mahpus yatan Nâzım, serbest bırakılmalıdır!..

Nalân Mahsereci

3 Haziran 2007'de, Nâzım Hikmet'i yitireli 44 yıl olmuş olacak. Bu büyük şair ve devrimciyi, özgürlüğünü savunan yurtiçi ve yurtdışındaki kampanyalarla ele alacağımız bir yazıyla anmamız önerisini, Sevgili Halim Ağabey (Spatar) yaptı. Öneriyi yapmakla kalmadı, böylesi bir yazıyla ilgili bilgi alabileceğimiz kişiler ve kaynaklar konusunda yönlendirici de oldu. ABD solunun dergisi, Masses &Mainstream'in Haziran 1949 tarihli sayısında yayımlanan, "Nâzım Hikmet Olayı" başlıklı yazıya dikkatimizi çekti ve çevirisini yaptı. Bu önemli katkılar için, ona teşekkür borçluyuz. Teşekkür edeceğimiz bir diğer kişi de, Sayın İlhan Berktay; konuyla ilgili olarak elindeki kaynaklardan ve yayına hazırlamakta olduğu anılarını içeren kitabından yararlanmamıza izin verdi.

(…) "özgürlük ki adlarından biridir senin /
o senin en güzel adın / merhaba Nâzım"

Ne zaman yazdığına dair bir bilgiye ulaşabilmiş değilim; ama tıpkı çağdaşı Nâzım gibi ömrünü hapislerde ve sürgünde geçirmiş, aynı onun gibi dilinin büyük şairlerinden olmuş Yunan şair Yannis Ritsos'un, büyük ustaya adadığı *Bir Ad Müzik ve Evrene Dönüşünce* (1) adlı şiirinin bu son dizelerini, şu hayali sahnede söyletiyorum yazarına:

Kendisine "iyi şair ama, bir de ideolojisi olmasa" diyenlere inat, "*Sevdalınız komünisttir*" diye gümbür gümbür şiirler yazmaya devam eden Nâzım'ın, "*yüreği delinip batmadan*", "*şarkısı tükenip bitmeden*" ve "*cennetini kaybetmeden*", 12,5 yıldır yattığı dört hapishanenin kapıları, dünya ve Türkiye kamuoyunda yürütülen, komünistlerin öncülük ettiği etkin kampanyalar sonucunda aralanmıştır: "*Hangi zindandan / gecenin hangi köşesinden / hangi ölümden olursa olsun / dünyanın gülümseyişini koruyan", "karanlığı mavileştiren*" (1) gülümseyişiyle çıkar "mavi gözlü dev". Yannis Usta elini uzatır, tek bir kişinin değil, dünya devrimci kamuoyunun elidir bu, Nâzım'ın akıbetini izleyen, kurtarma kampanyasına sadece imzalarıyla değil, yürekleriyle katılan Pablo Neruda'nın, Louis Aragon'un, Pablo Picasso'nun, Jean Paul Sartre'ın eli… İki dost el, tüm gücüyle kavradığında birbirini, deniz bir kardeşimiz, şairimiz Yannis'in ağzından dökülür dizeler: "*Özgürlük ki adlarından biridir senin / o senin en güzel adın / merhaba Nâzım…*" (1) Nâzım'ın gerçekten

tahliye olduğu 15 Temmuz 1950'de gerçekleştiğini kurguladığımız bu hayali karşılamaya katılan memleketinin ilericileri, devrimcileriyse, "*toprakta karınca, suda balık, havada kuş*" kadar değilseler bile, parmakla sayılamayacak kadar çoklar… Onlarla yazının ilerleyen kısımlarında karşılaşacaksınız.

Dünya Nâzım'ı kurtarmak için ayakta!

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nâzım, neredeyse hapiste unutulmuş bir aydındır. Şiirleri el yazması kopyalarıyla el altından dolaşabilmektedir yalnızca. Mahpusluğunun sıcak gündeme yeniden girmesi, faşizmin dünya çapında yenilgiye uğratılmasının estirdiği sol hava ve bunun Türkiye'ye çok partili siyasi hayata geçiş olarak yansımasıyla olur.

Paris'te 1949'un son aylarına doğru "Nâzım Hikmet'i Kurtarma Kampanyası"nı başlatanlar, çoğu fakülte öğrencisi bir avuç Türk gencidir. Bu gençler, Nâzım'dan yaptıkları çevirilerle dergileri dolaşırlar yayımlatabilmek için. Şairin bir şiiri, ilk olarak Jean Paul Sartre'ın *Les Temps Modernes* Dergisi'nde yayımlanır. Fransız Komünist Partisi, Nâzım'ın davasıyla, ancak Paris'in ilerici aydınlarınca benimsendikten sonra ilgilenecektir. Nedeni, Nâzım'ın Türkiye Komünist Partisi (TKP) içindeki muhalefetinden ötürü, Şefik Hüsnü tarafından, Komintern'e "Troçkist" diye tanıtılmış olmasındandır. Fransız Komünist Partisi, Romen asıllı şair Tristan Tzara'yı görevlendirir; Türk gençleriyle beraber, "Nâzım Hikmet'i Kurtarma ve Eserlerini Yayma Komitesi"ni kurarlar (2). Ünlü şair Aragon da başı çekenlerdendir (3). Komite, önce Fransa, sonra dünyada kamuoyu oluşturmak için toplantılar düzenler, Türkiye'ye bildiriler yollar, imza kampanyaları açar.

Roma'da toplanan Barış Taraftarları Kongresi, Nâzım'ı savunmanın, barışı savunmak olduğuna karar verir. Bu kongrenin UNESCO'ya yaptığı başvuruya, dünyadan pek çok aydın, sanat, siyaset ve kültür insanı imza atar. Bunların arasında Louis Aragon, Pablo Picasso, Jouliot Curie, Pietro Nenni, John Desmond Bernal ve George Lukacs'nın yanı sıra, pek çok sendika ve meslek örgütü yöneticisi de vardır. Dünya kamuoyundan mücadeleye katılım giderek yaygınlaşır; Dünya Sendikalar Federasyonu, Dünya Demokratik Gençlik Federasyonu (WFDY), Uluslararası Öğrenciler Birliği (I-US), Uluslararası Gazeteciler Birliği, Dünya Demokrat Hukukçular Derneği, Fransa'dan Barış Taraftarları Milli Konseyi, Yazar ve Gazeteciler Ulusal Komitesi, Sahne Sanatçıları Ulusal Federasyonu, Dramatik Eleştirmenler Derneği, Almanya'dan Hamburg Dok İşçileri, Hollanda Gençlik Hareketi, İtalyan Kadınlar Birliği, Belçika Barış Taraftarları Topluluğu, Tunus Genç İşçiler Birliği, Kıbrıs Türk İşçi Sendikaları Birliği vb. çeşitli sendikalar ve birlikler de Nâzım için imza kampanyası ve toplantılar düzenlerler (4). Türkiye'nin elçilikleri önünde mitingler olur, gösteriler yapılır (5). Şairin özgürlüğe kavuşturulması için, Türkiye Cumhurbaşkanı'na, Başbakanı'na, TBMM Başkanı'na telgraflar ve mektuplarla imzalar yağar.

Uluslararası Öğrenciler Birliği'nin dilekçesi

Örneğin, Uluslararası Öğrenciler Birliği (IUS) Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'na şu dilekçeyi yollar: "Muhterem Başkan, 60 memleketin üç buçuk milyon azasını içine alan dünya öğrencilerinin temsili örgütü olan Uluslararası Öğrenciler Birliği olarak, Türk şairi Nâzım Hikmet'in Türk halkının ıstırabını, sefaletini anlatan anti-militarist şiirlerinden dolayı basın suçu ile itham edilerek, bir harp gemisinde gizli bir askeri mahkeme tarafından mahkûm edilmiş ve halen mahkûmiyetini doldurmakta olduğunu haber almış bulunuyoruz. Adli usul ve muhakemenin kendisi, Türk hükümetinin de imzalamış olduğu Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği İnsan Hakları Beyannamesi'ne şiddetle karşı gelen şeylerdir. Bu sebeple, Uluslararası Öğrenciler Birliği, Nâzım Hikmet'in derhal serbest bırakılmasını ve bu kanundışı kararın değiştirilmesini talep eder. Muhterem Başkan, sizden bir kere daha bu konuyu hızla ilgi göstermenizi rica ediyoruz ve hükümetinizin ricamızı dinleyeceğini ve Nâzım Hikmet'e adilane davranacağını samimi şekilde ümit ediyoruz.

"Uluslararası Öğrenci Birliği adına Thomas Madden (Daimi Sekreter) ve Josef Grohman (Başkan)" (4).

Bulgar yazarlarının bildirisi

Farklı memleketlerin yazar birlikleri de, birbiri ardına Nâzım'ı savunan bildiriler yayımlar. 12 Mayıs 1950 tarihli Arnavut yazarlar bildirisini, 15 Mayıs 1950 tarihli Bulgar yazarlarınki takip eder: "Nâzım Hikmet'in tek suçu, Türk emekçilerinin ulusal şairi olmasıdır. Bütün yaşamı ve edebiyat eylemi boyunca Türkiye'de burjuva sömürüsüne karşı savaşımın simgesi durumuna gelen bu insan, Türkiye'de geniş halk yığınlarının en çok sevdiği şairdir. Onun şiiri ülkesinin bağımsızlığını kabaca çiğneyen faşistlere çevrilmiş bir si-

lahtır. Uzun hapishane yılları onun savaşçı direncini kıramadı. Ateşli şiirleriyle o, bugün barış ve demokrasi savaşı veren antiemperyalist cephenin ön saflarında yer almaktadır. Biz, Türkiye halkının ve bütün ilerici insanlığın övüncü olan böyle bir şaire Türk hükümetinin gösterdiği acımasızlık karşısında derinden sarsılmış olduğumuzu bildiririz" (6).

Dünya basınında Nâzım

Şairin adı "dışarıda bir bayrak gibi dalgalanmakta", mahkûmiyeti dünya halklarının vicdanında yankılar uyandırmaktadır. Dünya basınında Nâzım'ın yaşamı ve mücadelesi üzerine geniş haberler yayımlanır. Davası, haksız ve düzmece yargılamanın ve adaletsizliğin sembolü "Dreyfus davası" ile karşılaştırılmaktadır. Gazeteci Roger Paillet Buren *Humanite*'de şöyle yazar: "Nâzım Hikmet, ülkesinin ünlü şairidir. Hiçbir İstanbullu işçi, hiçbir Ankaralı öğrenci, hiçbir İzmirli liman işçisi yoktur ki Nâzım Hikmet'in en büyük Türk şairi olduğunu bilmesin. Halkını korumak için, savaşıma giriştiğinden 12 yıldan bu yana Bursa hapishanesinde yatmaktadır. Ve daha 16 yıl orada kalmak zorundadır. Nâzım Hikmet'i haksız yere mahkûm eden karar, ülkesinin övüncü olan ve hizmetleriyle zamanımızın en büyük insanları arasına giren bir insanın kurbanı olduğu kanunsuzluğun kaba bir örneğidir" (6).

ABD'de solun önemli dergisi *Masses & Mainstream*'da yayımlanan (aşağıda yayımladığımız) bir ya-

ABD'de yayımlanan Masses & Mainstream kampanyaya katılıyor:

Nâzım Hikmet olayı

Çev. M. Halim Spatar

Okuyacağınız yazı, ABD solunun saygın dergisi, *Masses & Mainstream*'in Haziran 1949 tarihli sayısında "Nâzım Hikmet Olayı" başlığıyla, M. N. imzasıyla yayımlanmıştır. Nâzım Hikmet'i kurtarmak için, dünyada yürütülen kampanya çerçevesinde değerlendirilmesi gereken yazının sonunda yayımladıkları notla dergi editörleri, okurlarını, Nâzım Hikmet'in hapiste tutulmasını protesto etmeye, telgraf ve mektuplarını Türkiye Büyükelçiliği ve ABD Dışişleri Bakanı'na göndermeye çağırıyor.

Türkiye'nin yaşayan en büyük şairi Nâzım Hikmet'in on iki yıldır hapiste yatmakta olduğunu pek az Amerikalı biliyordur. Oysa Amerika, bunu bilmesi gereken ülkelerin en başında geleni. Truman Doktrini ile Marshal Planı'nın Nâzım'ın zindancılarına verdiği destek olmasa, şair şimdi hapiste olmazdı. Truman'ın Ortadoğu'nun demokrasi kalesi diye tanımladığı bu ülkede, Nâzım'ın kaderi, insanın aklına Türkiye'nin en başta gelen romancısı, 1948'de polis terörünün kurbanı olan Sabahattin Ali'nin öldürülmesini getiriyor.

Şairin şimdi çekmekte olduğu 28 yıllık hapis cezasını veren, gizli oturumlarını bir savaş gemisinin içinde yapan bir deniz kuvvetleri mahkemesiydi. Tek bir suçlama söz konusuydu. Polis, Karadenizli donanma askerleri ve askeri okul öğrencileri arasında Nâzım Hikmet'in bazı şiirlerini bulmuştu. Bu şiirlerin o sırada her kütüphanede bulunabilir olması, askeri mahkeme yargıçlarını Nâzım'ı, "Türk Ordu ve Donanması'nın saflarında komünist propaganda yapmak" suçuyla mahkûm etmekten alıkoymamıştı.

Bu büyük antifaşist savaşçı hapiste yılmamış, şiir kılıcını her zamanki gibi keskin tutmuştur. Nâzım'ın şiirleri elden ele dolaşıyor. Bu şiirleri binlerce kişi okuyor ve çektiği ağır kalp rahatsızlığına ve zindanın insanlık dışı koşullarına karşın Nâzım'ın susturulamamasından esin alıyorlar. Bazı şiirleri de çeşitli edebiyat dergilerinde başka adlarla yayımlanıyor. Okuyucular gözü pek gerçekçiliği, halka olan sevgisi ve özgürlük özlemiyle bu şiirlerin yalnızca Nâzım'a ait olabileceğini biliyor.

Politik düşmanları bile, Nâzım'ın Türk edebiyat hazinesine yaptığı muazzam katkıyı yadsımaz. Nâzım edebiyat yaşamına, dünyada büyük Ekim Devrimi'nin etkisi altında toplumsal bir kargaşanın uyanmakta olduğu sırada başladı. 1919-1922 arasında Türkiye, Osmanlı yöneticilerine, bir o kadar da dış emperyalizme karşı giriştiği bir milli mücadele veriyordu. Nâzım Hikmet, 1921'de milli güçlere katılmak üzere Müttefikler'in işgali altındaki İstanbul'dan kaçtı; daha 19 yaşındaydı. Bu kaçış onun bütün Anadolu'yu dolaşmasına neden oldu. Yolculuğunun çoğunu yaya yürüyerek yaptı; sıradan Türk halkıyla -köylüler, işçiler ve askerlerle- yakın ilişki kurdu.

Nâzım'ın yaşamındaki gerçek dönüm noktası, yaşam felsefesi olarak Marksizmi benimsemesiyle gerçekleşti. Kuruluş dönemindeki sosyalizmi görmek üzere genç Sovyet Devleti'nin yolunu tuttu. Moskova'da edebiyat, sosyoloji ve politik ekonomi üzerinde çalıştı. Mayakovski ile tanıştı, onun güçlü şiirinden çok etkilendi. Nâzım'ın Moskova'da yazdığı bazı şiirler Rusça'ya çevrildi. Bu dönemde yazdığı *Piramit* adındaki bir oyun, sonraları Türk polisinin Nâzım'ın kitaplarına Hitlervari bir uygulamasıyla yakıldı.

1925'te, sonunda Türkiye'ye dönmeyi başardı. Polis tarafından yakalanarak Ankara'da üç yıl hapsedildi. Nâzım'ın yaşamı bundan başlayarak aykırı düşünceleri nedeniyle birbirini izleyen yargılamalar ve hapis cezalarıdır; bunların arasında etkileyici şiirler, manzum romanlar, oyunlar, güncel gazete şiirleri, sosyopolitik makaleler birikimine yeni yeni yapıtlar kattı.

Nâzım Hikmet, yurttaşlarının gözünde bir Puşkin

zıyla okurlar, Nâzım'ın mahpusluğunu protesto etmeye çağrılır. New York'daki Türk elçiliği önünde gösteri düzenlenir. Elçiliğe ve Dönemin Dış İşleri Bakanı Dean Acheson'a, şairin serbest bırakılması için telgraflar gönderilir.

Sahi, Nâzım niye hapisteydi?..

Nâzım Hikmet, kendini komünist olarak saymaya ve bunun gereklerini yerine getirmeye başladıktan, yani 19 yaşından itibaren, Türkiye'de komünistlerin uğradığı kovuşturmalar, tutuklamalar ve yargılanmalardan eksiksiz nasibini almıştır. Yasadışı komünist parti kurmak, komünizm propagandası yapmak ve halkı rejim aleyhine kışkırtmaktan çok kez yargılanmış; 1921'den 1938'e kadar, günübirlik alıkonulmalar hariç, aralıklarla toplam 2,5 yıla yakın hapis yatmıştır.

1929 tevkifatından sonra, TKP'nin merkez komitesi ve ileri gelen kadroları ya içeridedir ya da yurtdışına çıkmışlardır. Nasılsa bu tevkifatın dışında kalabilmiş olan Nâzım, 1929-38 arasında, gazete ve dergilerdeki yazıları, şiirleri, eski edebiyata karşı yürüttüğü "Putları Yıkıyoruz" kampanyası, ardı arkasına yayımladığı kitapları vs. ile yürüttüğü etkinliklerle, sol için, örgütün yapamayacağı kadar etkin ve önemli bir kanal olmayı sürdürür. Anti-komünist bir yazarın dediği gibi, "1919'dan günümüze kadar Türkiye'de görülen komünist faaliyetlerde en tesirli propagandayı yapan ve en yıkıcı rolü oynayan kimse Nâzım ve Mayakovski bileşimidir. O, Türkiye'nin milli şairi, halkın şairidir. Mayakovski'nin izinde eski kısır formlara karşı artsız arasız mücadelesini sürdürürken, Türkiye'nin geçmiş tarihine erişmiş ve başka çağların devrimci önderleri arasında, destanlarının kahramanlarını bulmuştur.

Türkiye'deki teröre karşın, Nâzım Hikmet'in hapiste tutulmasına karşı yükselen bir protesto var. Nâzım Hikmet olayının halkta yarattığı hoşnutsuzluğunun örgütlü bir genel kampanya boyutlarına ulaşabileceğinden korkanların arasında, fevkalade-saygıdeğer *Vatan Gazetesi*'nin de bulunduğu hükümet yandaşı bir kesim, son zamanlarda en azından "yasal bakımdan" onun avukatlığını üstlenmiş gibi bir poza bürünmek zorunda kalmış bulunuyor. Bunu izleyen polemik devam ederken, Nâzım'ın mahkûm edildiği yasanın, ona verilen ağır cezaya uyması için onun mahkûmiyetinden sonra çıkarılmış olduğunun ortaya çıkması, *Vatan*'ın demagojisiyle bir alaydı. Hatta mahkeme heyetinde yer alan yargıçlardan biri bile, "cezanın anayasaya uygunluğunun kuşkulu olduğunu" açıkça kabul etmek zorunda kalmıştı.

Bu dava, Türkiye kadar, Türkiye dışında da büyük ilgi uyandırmış bulunuyor. Geçenlerde Paris'te Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması istemiyle bir komite kuruldu. Avrupa'da ve başka yerlerde, aralarında Louis Aragon, Pablo Picasso, Abbe Bouiler, Pietro Nenni, Dr. Hewlett Johnson, Prof. J. D. Bernal ve George Lukacs gibi tanınmış kişilerin de bulunduğu seçkin aydınlar, Nâzım'ın serbest bırakılması hareketine katıldılar. Uluslararası demokratik örgütler Türk hükümetine sert protestolar göndermiştir. Ayrıca UNESCO'ya da toplu bir dilekçe sunulduysa da, davanın gündeme alınması Anglo-Amerikan çoğunluk tarafından engellendi. Ama mücadele devam ediyor.

Geçen Aralık'ta Türkiye İleri Gençler Birliği ve Uluslararası Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi, aşağıdaki bildiriyi yayımladı:

"Gerici Türk hükümeti, Türk halkının acı ve umutlarını çok iyi dile getiren şairden kurtulmak konusundaki kararını bir kere dana açıkça ortaya koymuş bulunuyor. Nâzım'ın serbest bırakılması için girişilen geniş harekete yöneticilerin hemen verdikleri yanıt, onu tekrar tecrit hücresine koymak oldu. Şimdi birkaç aydır en yakın arkadaşları ve yakınları ondan haber alamamaktadır. Milli Emniyet, yani Türk Gestapo'su, barış davasının bu büyük savaşçısının yaşamına son verme, ardından Nâzım'ın kendini öldürdüğünü ya da Anadolu hapishanelerinde geçirdiği uzun yıllar sırasında tutulmuş olduğu Angina pectoris sonucu öldüğünü ilan etme planları kurmaktadır."

Onu kurtarmak için acil eyleme geçmek gerekiyor.

-M. N.

Okurlarımızı Nâzım Hikmet'in sürdürülen hapsini protesto etmeye çağırıyoruz. Serbest bırakılmasını isteyen mektup ve telgraflar ,Washington'daki Türkiye Büyük Elçiliği'ne ve Dış İşleri Bakanı Dean Acheson'a gönderilmelidir. Bu büyük antifaşistin yaşamı tehlikededir!

Masses & Mainstream ileriki sayfalarda Nâzım Hikmet'in Türkçe'den çevrilen bazı şiirlerini sunmaktan onur duyar. Hapishanede yazılmış olan bu şiirler, şairin düşüncesi ve öneminin çok değerli kanıtlarıdır.

–Editörler

Hikmet olmuştur" (7). Yapıtları, toplumcu ve devrimci düşüncelere, bir pınardan akan su gibi taşımıştır onlarca insanı; komünizm düşüncesi toplumda geniş bir tartışma zemini bulmuştur.

1930'ların ikinci yarısı Avrupa'da faşizmin kültürel, sosyal etkinliğini arttırdığı, yükselişte olduğu yıllardır. Bu yükselişin etki alanındaki Türkiye'de, hükümet de, Batı devletleriyle ilişkilerinde giderek daha teslimiyetçi bir hatta girmektedir. Gericiliğin güçlenmesiyle, yabancı sermayenin ülkedeki etkinliğinin artışı adeta atbaşı gider. 1935'de Hitler Almanyası, Türkiye dış ticaretinin hemen yarısını elinde tutmaktadır. Atatürk sonrasına hazırlanan, giderek totaliterleşen devlet, muhalif sesleri susturmaya karar verir, bu çerçevede, ülkede komünistliğin başlıca sembolü olan Nâzım Hikmet'i tasfiye etmeyi de zorunlu görür. Nâzım, 1935'de İtalyan faşistlerin Habeşistan'a saldırmaları üzerine, *Taranta Babu'ya Mektuplar* destanını yazmış; yine 1936'da *Alman Faşizmi ve Irkçılık Teorisi* adlı bir broşür yayımlamış ve faşizmin halklar için ne büyük bir yıkım olduğunu sert bir polemikle anlatmıştır. Büyük ustanın kellesini koparmak isteyenler, pusuda beklemektedir.

Harbiye Davası

1938 Ocak ayı başında, Ankara Harp Okulu'nun, 21 öğrencisi gözaltına alınır. Harbiye içinde, özellikle edebiyat okuyan, düşünen, tartışan ilerici gençlerdir bunlar; doğal olarak Nâzım Hikmet'e de hayrandırlar. Gözaltına alınan öğrencilerden biri olan, geleceğin toplumcu şairi A. Kadir Meriçboyu'nun Harp Okulu Olayı olarak ünlenecek bu davayı anlattığı, *Faşizmin Azmaya Başladığı Yıllarda Bir Avuç Harp Okulu Öğrencisi Nasıl Ezilmişti?* altbaşlıklı kitabında (8), sorgulanmaları sırasında baskı yapılarak, öğrencilerden Nâzım Hikmet üzerine ifade alınmaya çalışıldığını görürüz. Gerçekten, bir süre önce Nâzım'la tanışmak amacıyla iki ayrı kez onu ziyaret etmiş olan Ömer Deniz adlı Harbiyeli, ifadesinde, Nâzım'ın kendilerine komünizmi telkin ettiğini söylemiştir.

Nâzım Hikmet ve A. Kadir Ankara Askeri Cezaevi'nde (1938).

Nâzım 17 Ocak 1938'de İstanbul'da tutuklanarak, Ankara'ya getirilir. İki ay olağanüstü tecrit koşullarında tutulur, ne ile suçlandığını ancak 13 Mart'ta eline geçen iddianameyle öğrenecektir: "İsyan ve ihtilal kokan eserleriyle Harbiyeli gençleri isyana teşvik etmek". Nâzım, komünist olduğunu ama Harbiyelileri isyana teşvik etmediğini söyler. Sözünü ettiğimiz kitaptan öğrendiğimize göre, mahkeme üyelerinden Binbaşı Fuat Bey dava sürerken A. Kadir'e, "İşin içinde bir şey yok, biliyorum. Ama hazır olun, ne yapalım, yukardan geliyor emir, size ceza vereceğiz, oğlum" demiştir (9). Bu düzmece davada deliller, piyasada satılmakta olan kitaplar ve baskı altında alınıp, sonradan mahkemede inkâr edilen Ömer Deniz'in ifadesidir. Gerçekte bunlar, yasal hiçbir değer taşımamaktadır. 29 Mart'ta sonuçlanan Harbiye Davası'nda 6 kişi ceza alır. Bunlardan aralarında Nâzım Hikmet'in de bulunduğu üç kişi, Askeri Ceza Kanunu'nun 94. maddesine göre askeri isyana teşvikten cezalandırılır. Nâzım'ın cezası 15 yıldır. Kalan üç kişi ise, aynı kanunun 100. maddesine göre, askeri isyandan mahkûm olur (10).

Donanma davasının üç tutuklusu Kemal Tahir, Nâzım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı, Çankırı Cezaevi'nde.

Temyize başvurulur, ancak 28 Mayıs 1938'de temyiz, cezayı onaylayacaktır. Yine A. Kadir'in tanıklığına başvuralım: "Sonradan kulağımıza bazı söylentiler geldi. Mareşal Fevzi Çakmak, sonuna kadar baskı yapmış Yargıtay'a, Nâzım'ın cezası muhakkak tasdik edilecek diye. Oysa Yargıtay'da çoğunluk Nazım'ın hiçbir suçu olmadığı kanaatindeymiş. Ama en son gün, üyelerden biri, aklımda kaldığına göre İlyas Paşa, fikrini değiştirmiş. Nazım'ın ağır hapis cezası böylece çoğunlukla tasdik edilmiş" (11).

Bu haksız ve insafsız kararın, temyizde düzeltileceği umudu da kırılan Nâzım, karısı Piraye'ye şöyle yazacaktır: "(…) Aldırma. Ben gayet kuvvetliyim. Mesele herhangi bir mahkûmiyet değil, Nâzım Hikmet'in imhasıdır. (…) Yaşayacak kaç günüm varsa, onu şerefle dolduracağım" (12).

Donanma Davası

Nâzım, Ankara Askeri Cezaevi'nde, Askeri Yargıtay'ın temyiz sonucunu beklerken, İstanbul'da yeni bir tevkifat başlamıştır. 38 Nisan'ında Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Nudiye Yalçı'nın tutuklanmasıyla başlayan gözaltılar, Donanma'daki bazı askerleri de içine alacak şekilde genişletilmiştir. 38 Haziran'ın sonuna doğru, Donanma Davası'nın sürmekte olduğu Erkin

Denizaltısı'na Nâzım da getirilir ve denizaltı hareket halindeyken, aralarında Kemal Tahir'in de bulunduğu siyasilerle birlikte yargılanır. Harbiye Davası'nın savcısı Binbaşı Şeref Budak'ın bu davada da görev alması, tesadüf ötesine işaret etmektedir. Nâzım, beş yıl önce bir astsubay ile yaptığı konuşmaya dayanılarak, komünizm propagandası yoluyla askeri isyana teşvikten bir kez daha ceza alır. Bu kez 20 yıl. Temyize gidilir ama, önceki dava gibi, çare olmayacaktır.

Nâzım Hikmet'in Harbiye ve Donanma Davaları'nda aldığı cezalar, yasal prosedür gereği birleştirilerek, 28 yıl 4 ay olarak kesinleşir. O zamanlar 37 yaşında olduğu düşünülürse, bu ceza, şairin 65 yaşına kadar özgür kalamayacağı anlamına gelmektedir.

1950'de, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği Başkanı olan İlhan Berktay, henüz yayımlanmamış anılarında, Nazım'ın cezalandırılmasını "cinayet teşebbüsü" olarak niteliyor: "Nâzım'ın cezası için 'adlî hata' deyimi çok kullanıldı (başka türlüsü söylenemediği için herhalde), bence doğru deyim 'cinayet teşebbüsü'dür. Neden böyledir? Nâzım Hikmet, her iki davada da askeri ceza kanununun 94.cü maddesine göre hüküm giymiştir. Bu madde: Birden ziyade askeri şahısları hep birlikte üstlerine ve amirlerine karşı fiilen itaatsizliğe ve isyana teşvik maddesidir. Oysa Nâzım her iki olayda da birer kişi ile konuşmuştur ve söylediği sözlerin itaatsizliğe tahrik ve isyana teşvik ile bir ilgisi yoktur" (13).

İşin ilginç tarafı, o tarihte Askeri Ceza Kanunu'nda komünizm propagandasının yasak olmamasıdır. Bu davalardan hemen sonra hükümet TBMM'ye bir tasarı sunarak, Türk Ceza Kanunu'ndaki komünistlik propagandasına ait maddelerin Askeri Ceza Kanunu'na da alınmasını istemiştir. Tasarının gerekçesinde şöyle denmektedir: "Ordu ve donanmada muzır (zararlı) propaganda yapanlar her ne kadar ağır cezalara çarptırıldıysa da, askeri ceza kanununda buna dair sarih (açık) madde olmaması yüzünden, bu gibi kimselerin cezalandırılmasında zorluk çekilmektedir" (14). Bu kanunsuzluğun açık bir itirafı değil de nedir? Nâzım, işlendiği tarihte suç sayılmayan bir eylemden dolayı hapis yatacaktır.

Davaların üzerinden biraz geçtikten, ortalık soğuduktan sonra, kanunsuzluğu düzeltmek isteyenler çıkar. Aralarında, Nâzım'ın dayısı Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın da olduğu üç milletvekili, kararın düzeltilmesi için hazırladıkları dilekçeyi Meclis Başkanı Kâzım Karabekir Paşa'ya vermek isterler. Karabekir, Mareşal Fevzi Çakmak'ın görüşünü almalarını salık verir. Mareşal'den şu yanıtı alacaklardır: "Siz meclissiniz, dilediğinizi yapabilirsiniz. Kararı düzeltirsiniz, af bile edebilirsiniz. Ancak bütün bunları yapsanız dahi Nazım'ı hapisten çıkaramazsınız. Size Nâzım'ın ölüsünü teslim ederler" (15). Gerici ve karanlık güçler, Nâzım'ı gözden ve akıllardan uzak, kontrol altında tutmaya kararlıdır.

Ne var ki Nâzım'ın düşüncelerinin somut biçimleri, eserleri, hapisten kaçmanın yolunu bulacaktır. Attila İlhan 1947 kışında, Hasan Tanrıkut ile birlikte, şairin cezaevinden karısı Piraye'ye yazdığı bir şiiri, hayatlarını mahvedebilecek bir suç işler gibi, nasıl gizlilikle kopya ettiklerini yazıyor: "Bunun ne anlama geldiğini, Nâzım'ın şiirlerini, derli toplu bir kitap halinde basılmış olarak hiç görememiş, hep onları, elden ele gizlice dolaştırılan, el yazması kopyalarından okumuş olanlar bilir, acaba ne vardı ki bu şiirlerde, dinamit lokumu ya da mitralyöz kuşağı gibi gizlice taşıyor, akıl almaz 'zula'larda saklıyorduk?" (16).

Mina Urgan da Nâzım'ın hapis kaçkını şiirleri bir biçimde ellerine geçince, hemen yedi kopyasını çıkartıp, güvenilir arkadaşlarına dağıttıklarını anımsıyor. "Size ulaşınca onar kişiye dağıttığınız o saçma sapan saadet zinciri mektupları gibi, Nâzım'ın şiirleri de bizim umut zincirimizdi" (17).

Nâzım'ın içeriden dışarıdakilere umut kaynağı olmayı sürdürebilmesi, kişiliğinin ve mücadele azminin, bilincinin büyüklüğünden değilse, nedendir?

Nâzım Hikmet'in açlık grevi

İşte, faşizmin Sovyetler Birliği eliyle Avrupa'ya gömülmesi, dünya çapında sol rüzgârlar estirir ve bu Türkiye'ye görece demokratik bir siyasi ortam olarak yansırken, Nâzım, bu ortamın sağladığı imkânlarla, on yılı aşkındır bulunduğu hapishaneden çıkabilmek için mücadele etmeye hazırlanmaktadır.

1949'un ortalarından itibaren, gazetelerde yayımlanan anılar, hukuksal incelemeler, dizi yazılar sonucu, Nâzım'ın açık bir yasa tanımazlık ile 28 küsur yıla mahkûm

Nazım Hikmet 6 gündür açlık grevine devam ediyor

Cezaevi doktoru, arkadaşların iddiasının mübalağalı olduğunu ve durum tehlikeye vardığı takdirde müdahale edeceğini söyledi

olduğu, kamuoyu tarafından iyi bilinir hale gelmiştir. Türkiye'nin ilerici güçleri, Nâzım'ın uğradığı haksızlıkla mücadele etme, onu mahpusluktan kurtarma girişimini, özgürlük, demokratikleşme ve barış mücadelesinin kendisi saymaya başlamıştır. TKP, Nâzım'ın yürüttüğü muhalefet nedeniyle parti dışında bırakılmış olmasını bir kenara koyar, bütün güçlerini bu mücadele için seferber eder.

Nâzım, avukatı Mehmet Ali Se-

bük kanalıyla, hukuksuz mahkûmiyetiyle ilgili hukuksal ve idari girişimlerde bulunursa da, bir sonuç alamaz. Bunun üzerine kendi ifadesiyle "en son dilekçesini canıyla pullayarak" halkına yollar, 8 Nisan 1950'de açlık grevine başlar. Türkiye'de ilk kez siyasi anlamı olan bir açlık grevi ile kamuoyuna sesleniliyordur (18). 9 Nisan'da Nâzım Bursa Hapishanesi'nden alınıp, İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi'ne getirilecek, böylece açlık grevi tek günde sona erecektir. 29 Nisan'da Adli Tıp Meclisi, Nâzım'ın üç ay süreyle tam teşekküllü bir hastanede tedavisine karar verir. Kararı oyalama taktiği olarak gören Nâzım, kendi isteğiyle cezaevine dönerek, 2 Mayıs'da yeniden açlık grevine başlar. Grev beklenenin üzerinde yankı bulur, yazının giriş kısmında anlattığımız gibi dış dünyadan da Nâzım'a büyük destek gelir.

Kurtarma Kampanyası, Nâzım'ın memleketinde…

Dünya çapındaki bu kampanya Türkiye'de de etkilerini göstermekte gecikmez. Ressam, heykeltıraş, oyuncu gibi sanatçılar, akademisyen, yazar, doktor, avukat gibi her meslekten İstanbul, Ankara, İzmir aydınları birleşerek imzalarıyla Cumhurbaşkanı'na başvururlar. O yıllarda dünya çapında örgütlenen, Sovyet yandaşı Barışsever Hareke-

Türkiye aydınlarının talebi: Nâzım Hikmet serbest bırakılmalıdır

Biz aşağıda imzaları bulunan Türk aydınları, şair Nâzım Hikmet'in bir an evvel serbest bırakılmasını sizden ve Yüksek Meclis'in asil vicdanından bekliyoruz. Bu hareketimizle bütün Türk aydınlarının arzu ve temennilerine tercüman olduğumuza eminiz.

İSTANBUL AYDINLARI:

A. Adnan Adıvar (İstanbul Müstakil Milletvekili), **Halide Edip Adıvar** (Edebiyat Fak. Ordinaryüs Prof.), **İ. Hikmet Ertaylan** (Edebiyat Fak. Ordinaryüs Prof.), **Nadir Nadi** (Cumhuriyet Gazetesi Sahibi ve Başyazarı), **Mazhar Osman** (Tıp Fak. Ordinaryüs Prof.), **A. Hamdi Tanpınar** (Edebiyat Fak. Prof.), **Vâlâ Nurettin** (Akşam Gazetesi Muharriri), **Avni İnsel** (İnsel Kitabevi sahibi, mütercim), **Besim Darkot** (Edebiyat Fak. Prof.), **Vehbi Eralp** (Edebiyat Fak. Prof.), **Sıddık Sami Onar** (Hukuk Fak. Ordinaryüs Prof., Ünv. Eski Rektörü), **Mehmet Ali Aybar** (Muharrir, Eski Doç.), **Mukbil Gökdoğan** (İTÜ Prof., Mimari Fak. Dekanı), **Yaşar Nabi** (Varlık Yayınevi Sahibi), **Zekeriya Sertel** (Moda, Muharrir), **Nihal Karamağralı** (Akşam Gazetesi), **Enis Tahsin Til** (Akşam Gazetesi), **Sadeddin Gökçepınar** (Akşam Gazetesi), **Remzi Tozanoğlu** (Akşam Gazetesi), **Akif Derebeyoğlu** (Akşam Gazetesi), **Kazım Şinasi Dersan** (Akşam Gazetesi), **Ömer Rıza Doğrul** (Cumhuriyet Gazetesi), **Ahmet Emin Yalman** (Vatan Gazetesi), **Ercüment Behzat Lav** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Sinan Korle** (Vatan Gazetesi), **Kiyam Levi** (Vatan Gazetesi), **Cavit Yamaç** (Vatan Gazetesi), **Cemal Gürel** (Vatan Gazetesi), **Melih Yener** (Vatan Gazetesi), **Nadire Sadi** (Doktor), **Bedri Koraman** (Vatan Gazetesi), **Ali Saraçoğlu** (Vatan Gazetesi), **Sabahaddin Eyüboğlu** (Edebiyat Fak., Muharrir), **Recep Bilginer** (Vatan Gazetesi), **Refik Halid Karay** (Yeni İstanbul Gazetesi), **Mazhar Şevket İbşir** (Edebiyat Fak. Ordinaryüs Prof., Edebiyat Fak. Dekanı), **Selim Ragıp Emeç** (Son Posta Gazetesi), **Ercüment Ekrem Talu** (Son Posta Gazetesi), **Said Kuran** (İTÜ Prof.), **Ekrem Reşid Rey** (İstanbul Radyosu), **M. Faik Fenik** (Zafer Gazetesi Başyazarı), **Vedad Ar** (Güzel Sanatlar Akademisi, Dekorasyon Hocası), **Sami Teziş** (Son Posta Gazetesi), **Savit Turner** (Son Posta Gazetesi), **Muvaffak Garan** (Yeni İstanbul Gazetesi), **Samim Gönensay** (Hukuk Fak. Ordinaryüs Prof.), **Neyzen Tevfik** (Şair ve Müzisyen), **Peride Celal** (Romancı), **Behice Boran** (Eski Doç.), **Nusret Suman** (Güzel Sanatlar Akademisi, Heykeltıraş Hoca), **Cemal Tollu** (Güzel Sanatlar Akademisi, Ressam), **Hilmi Ziya Ülken** (Edebiyat Fak. Prof.), **Mina Urgan** (Edebiyat Fak. Doç.), **Salih Dizer** (Son Posta Gazetesi), **Ali Fuad Başgil** (Ordinaryüs Prof.), **Mustafa Şekip Tunç** (Edebiyat Fak. Ordinaryüs Prof.), **Macit Gökberk** (Edebiyat Fak. Prof.), **Fethi Erden** (Doktor), **Hüsnü Baki** (Yüksek Mühendis), **Nurettin Şazi Kösemihal** (Edebiyat Fak. Doç.), **Berna Moran** (Edebiyat Fak. Asistan), **Burhan Belge** (Yeni İstanbul Gazetesi), **İhsan Ada** (Vatan Gazetesi), **Burhan Arpad** (Vatan Gazetesi), **Cevat Karsan** (Eski Memur), **Nejat Sirel** (Güzel Sanatlar Akademisi, Heykeltıraş Hoca), **Ali Naci Karacan** (Milliyet Gazetesi Başyazarı), **Halet Çambel** (Edebiyat Fak. Doç.), **Yusuf Ergüler** (Dekoratör), **Selami Akpınar** (Vatan Gazetesi), **Hamid Ongunsu** (Edebiyat Fak. Ordinaryüs Prof., Eski Dekan), **Beyhan Birand** (Edebiyat Fak. Asistan), **Zühdü Müridoğlu** (Güzel Sanatlar Akademisi, Heykeltıraş Hoca), **Abdülbaki Gölpınarlı** (Muharrir, Eski Doç.), **Bedri Rahmi Eyüboğlu** (Güzel Sanatlar Akademisi, Ressam Hoca), **Cevat Dereli** (Güzel Sanatlar Akademisi, Ressam Hoca), **Reşat Sevinçsoy** (Desinatör), **Kemal Sönmezler** (Ressam), **Haşmet Akal** (Ressam), **İhsan Aydın** (Ressam), **Fethi Karakaş** (Ressam), **Nuri İyem** (Ressam), **Ziya Keseroğlu** (Güzel Sanatlar Akademisi, Ressam Hoca), **Zeki Kocamemi** (Güzel Sanatlar Akademisi, Ressam Hoca), **Adnan Cemgil** (Eski Felsefe Hocası), **İlhami Demirel** (Ressam), **P. Erkman** (Ressam), **Ferruh Başağa** (Ressam), **Sabiha Sertel** (Moda, Muharrir), **Mahmut Moralı** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **İ. Galip Arcan** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **N. Mahfi Ayral** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Sami Ayanoğlu** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Hadi Hün** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **İbrahim Deniz** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Aslan Aydın** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Muazzez** (Şehir Tiyatrosu Aktristi), **Kemal** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Haluk Savcı** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Gazanfer Özcan** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Ferdi Talay** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Orhan Ziya** (Aktör), **Nejat Sayman** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Mustafa Savaşkan** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **M. Hican** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Cahit Nalbantoğlu** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Hamid Akınlı** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Ümit Cengaver** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Celal Balkır** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Atıf Avcı** (Şehir Tiyatrosu Aktörü), **Ali Galip Taş** (Av., İstanbul Barosu İdare Meclisi Heyeti'nden), **Sabri Savcı** (Av.), **Mehmet Münir Eğriboz** (Av.), **İsmail İsa** (Av.), **Recai Atabek** (Av.).

ANKARA AYDINLARI:

İbrahim Çallı (Ressam), **Saip Tuna** (Ressam), **Refik Fersan** (Müzisyen), **Mithat Fenmen** (Müzisyen), **Ferit Alnar** (Müzisyen), **Adnan Saygun** (Müzisyen), **Muazzez Lütas** (Aktris), **Refia Şenbay** (Aktris), **Cüneyt Gökçer** (Aktör), **Lütfi Ay** (Münekkid, Muharrir), **Cahid Sıtkı Tarancı** (Şair), **Nurullah Ataç** (Münekkid, Muharrir), **Falih Rıfkı Atay** (Milletvekili), **Mekki Said Esen** (Muharrir), **Mecdi Sayman** (Gazeteci), **Nazım Kamil Bayur** (Bankacı), **Celal Gündoğdu** (Yüksek Mühendis), **Abidin Mortaş** (Yüksek Mimar), **Nureddin Evin** (Yüksek Mimar), **Fettan Aytaç** (Yüksek Mimar), **Feyyaz Köksal** (Yüksek Mimar), **Behçet Kamay** (Prof.), **Şükrü Ertan** (Doç. Doktor), **Tarık Levendoğlu** (Devlet Tiyatroları, Dekoratör), **İrfan Şahinbaş** (Dil - Tarih ve Coğrafya Fak. Prof.), **Mehmet Karasan** (Dil - Tarih ve Coğrafya Fak. Prof.), **Mes'ud Cemil** (Müzisyen), **İsmail Hakkı Karafakılı** (Prof.), **Vasfi Raşid Sevig** (Prof.), **Hamid Şevket İnce**, **İsmail Hakkı Balamir**, **Oktay Rifat** (Av., Şair), **Saffet Nezihi Bölükbaşı**, **Ferruh Ağan**, **Muvaffak Özgenç**, **Şerafeddin Aydınlık**, **Asım Ruacan** (Ankara Barosu 2. Başkanı), **N. Afacan**, **Sevinç Düşünsel**, **Nejat Sav**, **Meliha Dumlu**, **Şeref Mengü**, **M. Üçer.**

tin Türkiye'deki temsilciliğini yapan, başını Behice Boran, Adnan Cemgil gibi aydınların çektiği Barışsever Derneği'nin yayın organı *Barış* dergisi de, Nâzım Hikmet'in kurtarılması için bir özel sayı çıkarır. Bu sayıda, liberal, demokrat, sosyalist, pek çok kesimden aydının Nâzım'la ilgili yazılarının olması planlanmıştır, şöyle denmektedir: "Siyasal görüşlerinin aynı olup olmamasına bakmaksızın, ülkemizin tarihinde ilk kez binlerce insan aynı amaç için birleştiler. Üniversite profesöründen öğrenciye, gazete yazmanından muhabire, sanat adamından bilim adamına kadar çeşitli mesleklerden insanlar tek bir karar aldılar ve tek bir istek ileri sürdüler: Nâzım Hikmet serbest bırakılmalıdır!" (19)

Celile Hanım Galata Köprüsü'nde imza topluyor

9 Mayıs'ta, durumunun kötüleşmesi üzerine müdahale edilmek istenirse de, Nâzım açlık grevine devam etme kararını bildirecektir. Aynı gün, Nâzım'ın gözleri güçlükle gören, 70 yaşındaki annesi Celile Hanım, önce Kadıköy, sonra Galata Köprüsü'nde oğlu için imza toplar. Bu eylemiyle halktan ve basından büyük ilgi gören Celile Hanım, bir süre sonra polis tarafından gözaltına alınır. Eylem ertesi günün gazetelerinde geniş yankı bulur. Celile Hanım'ın halka çağrısı şöyledir: "Oğlum Nâzım Hikmet 13 seneden beri haksız yere hapishanelerde çürütülmektedir. Resmi makamlara yapılan müteaddit müracaatlar bu adli hatayı düzeltmemiştir. Nâzım 2 Mayıs'tan beri aşikâr olan bu haksızlığı protesto etmek için açlık grevi yapıyor. Adli Tıpça da tespit olunan hastalıklı vücudu buna daha ne kadar tahammül edecektir? Onun annesi ben, her an ölüme biraz daha yaklaşan oğlumun kurtarılması için, hayatını hizmetine koyduğu Türk halkından imza istiyorum. Nâzım, buna layıktır" (20).

Nâzım'ın 1940'da Çankırı Cezaevi'ndeyken resmettiği memleket insanları.

Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday açlık grevinde

Açlık grevine bir destek de, Garip akımının öncüsü üç şair, Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday'dan gelir. Garipçiler, 12 Mayıs'ta Nâzım için üç günlük açlık grevine başlarlar: "Başladığı ikinci açlık grevi nedeniyle, Nâzım Hikmet'in her saat ölüme yaklaşmakta bulunması karşısında, Türk vatandaşı olarak, insan olarak, meslektaş olarak, yüklenilen sorumluluğa katılmadığımızı önemle belirtiriz. Ve bu maksatla 12 Mayıs tarihinden başlamak üzere, 3 gün aç durmaya karar verdiğimizi halk oyuna arz ederiz" (21).

İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, kampanyada en önde

1946 sıkıyönetiminde sol siyasi partiler ve sendikalar kapatılmış, yöneticileri tutuklanmış ve cezalandırılmışlardır. Bu koşullarda, ondan başka yasal bir ilerici örgüt bulunmadığından, tüzel kişilik olarak, Nâzım Hikmet'i Kurtarma Kampanyası'nın başına, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği (İYTGD) geçer. Derneğin o zamanki başkanı İlhan Berktay, yönetim kurulu toplantılarında, mücadelenin öğrenci gençlerin sorunlarına mı yoğunlaştırılacağı, yoksa siyasi gündemle mi ilişkilendirileceği konularında, aralarında her zaman uzun ve sert tartışmalar yaşandığını; ancak Nâzım Hikmet'i Kurtarma Kampanyası gündeme geldiğinde, tartışmasız, oy birliğiyle ve büyük bir coşkuyla karar verdiklerini anımsıyor (22).

İYTGD, Cumhurbaşkanı'na, Başbakan'a ve Bursa Cumhuriyet Savcısı'na telgraflar çekerek, Meclis'in derhal toplanarak af yasasının çıkarılmasını ve Nâzım'ın derhal serbest bırakılmasını ister. Dernek üyeleri hazırladıkları dilekçelere fakültelerinde, daha sonra işçiler, esnaf arasında, halk içinde imza toplarlar. 8 Mayıs 1950'deki toplantıda, Nâzım Hikmet'in tahliyesi için bir bildiri kaleme almaya ve dağıtmaya karar verilir. "Nâzım Hikmet'i Kurtarınız" başlıklı bu bildiri, 10 Mayıs 1950 günü İstanbul'un çeşitli semtlerinde dağıtılır. 48 bin adet basılan bildiriyle halk, Nâzım Hikmet'i kurtarmak için birlik olmaya çağrılmaktadır.

Kamuoyundaki duyarlılığı canlı tutmak, kampanya etkinliklerini ve açlık greviyle ilgili gelişmeleri duyurabilmek ve Nâzım'ın o güne dek kopyaları ancak elden ele dolaştırılan şiirlerini yayımlamak için, 11 Mayıs tarihinden itibaren, Nihat Tu-

nalı'nın yönetiminde *Nâzım Hikmet* adlı bir dergi çıkartılır. Dergi, polisin sürekli baskısı ve toplatmalarına karşın, önemli bir işlev görecektir.

İYTGD, 13 Mayıs tarihinde, CHP'yi iktidardan düşürüp, Demokrat Parti'yi iktidar yapacak genel seçimlerden bir gün önce, yayın organları *Hür Gençlik* Dergisi'nin, "*Nâzım Hikmet özel sayısı*"nı çıkarır. Bu sayı, meydanlarda, kahvelerde, dernek ekiplerince dağıtılır ve bir günde tükenir. Bütün bu eylemler sırasında, İYTGD üyesi gençler, faşistlerin sataşmaları, yer yer saldırılarıyla karşılaşırlar. Onların bulunmadığı yerlerde resmi kolluk kuvvetleri karşılarına dikilir, Emniyet'e götürülür, gözaltına alınırlar. Bildirilerine, topladıkları imzalara, dergilerine el konur. Dernek merkezi polisçe basılır, resmi evraklar götürülür. Bu sıralarda, Nazım Hikmet ve grevinden söz etmekte ısrar eden, onun resmini basan bütün gazete ve dergiler toplatılır. Basın susmuştur (23).

Çiçek Palas Toplantısı

İYTGD yönetimi, "Nazım Hikmet'i Kurtarınız" kampanyasının doruk noktası olarak bir kapalı salon toplantısı düzenlemeyi kararlaştırır. Toplantı, daha valiliğe başvuru sırasında engellenmek istenir. Dernek sekreteri, Vali Fahrettin Kerim Gökay tarafından tehdit edilir. Baskılarına karşın yasal formaliteler tamamlanır, Laleli'de Çiçek Palas Düğün Salonu, genel seçimlerin yapılacağı 14 Mayıs'tan bir gün sonra, Pazartesi öğleden sonrası için tutulur. Resmen engel olunamayan toplantıya, provokasyonlarla engel olunmak istenir. Emniyet, salonun giriş kapısının karşısındaki bir garaja el koyar, geçici karakol ilan eder, toplantıya geleceklere gözdağı vermek üzere sokakta kol gezer. Toplantı salonunda sivil polislerin yanı sıra, bir grup faşist de vardır. Toplantı bu grubun provokasyonuyla karşılaşır; mikrofonun teli kesilmiştir. "Kahrolsun komünistler!", "Kahrolsun vatan hainleri!", "Alçak komünistler", "Nâzım Moskof ajanıdır", "Bu sesler Moskof sesidir" bağrışmalarıyla, konuşmacılara müdahale edilir. Provokasyon grubunun sloganları, katılımcıların hep bir ağızdan söylediği, "Nâzım Hikmet çok yaşa" sloganıyla boğulur gider.

Toplantı sonunda, polis kapıları tutar ve toplantıyı sabote etmeye çalışanların dışındaki katılımcıların kimlikleri tespit edilir, teker teker kayda geçirilir. Bu sırada, kapının önünde de bir grup faşist toplanmıştır. Vali, grubu kışkırtıcı bir konuşma yapmaktadır. Katılımcılar, taş yağmuru altında otobüslere bindirilir. Toplantı katılımcılarını taşlayan gruba, polis engel olmak yerine, teşvik edici davranmıştır. Faşistler otobüsleri durdurup, içindekileri hırpalamak istemekte, taşlar, yumurtalar atmaktadır. Araçlar güç bela ilerler ve nihayet Beyazıt yakınlarında katılımcıları indirir.

Çiçek Palas olayı bu kadarla kalmaz. Aradan 8 ay gibi uzunca bir süre geçtikten sonra, içerdeki faşist grubun tanıklığı ile "Kahrolsun Komünizm" sloganına karşı "Yaşasın Komünizm" diye bağırdıkları gerekçesiyle, dernek üyelerinden bir grup mahkemeye verilir. İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi, birer yıl hapislerine karar verecektir, ancak temyiz kararı bozar (24).

İYTGD Marşı'nın sözlerini Nâzım yazacaktır

Nâzım Hikmet, kurtarılması için canla başla uğraşan İYTGD'ye, dernek marşlarına söz yazarak teşekkürünü gösterecektir:"*Yenilmez bayrağıyız ilerinin, / Güzel yurdumuzda halktan yanayız. / Düşmanıyız karanlığın gerinin, / Dünyada barıştan haktan yanayız. / Halk için, gerçekten hürriyet için, / İleri, ferah bir memleket için / Çelik imanla yürüyelim biz, / Su katılmamış yurtseverleriz. / Halka açılmalı ardına kadar / Bilimi hapseden altın kapılar, / Büyük Türk halkının hakkıdır bilgi, / İçtiği su yediği ekmek gibi / Halk için gerçekten hürriyet için / İleri, ferah bir memleket için / Çelik imanla yürüyelim biz / Su katılmamış yurtseverleriz.*" (25).

Dört hapishanenin kapısı aralanır…

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde, Demokrat Parti büyük bir çoğunlukla iktidara gelmiştir. Bu sırada bir grup aydın Nâzım Hikmet'e, iktidar değiştiği için haklı talebiyle ilgilenecek sorumlu bir makam henüz fiilen oluşmadığından, açlık grevine ara vermesi yönünde çağrı yollar. Kamuoyunun ve yakın çevresinin artan baskısıya Nâzım, greve ara verecektir. Kurtarma Kampanyası'nda yer alan iç ve dış çevreler, meslisten çıkacak af kanu-

nu yakından takip etmektedir. Uzun görüşmeler sonunda mecliste af konusunda bir mutabakat oluşmasına karşın, Nâzım Hikmet'i de kapsayacak bir formüle ciddi bir muhalefet de gelişmiştir. Tartışmalar, Nâzım'ı kapsam dışı bırakan bir önergenin kabul edilmesiyle sonuçlanır.

Umutlar suya düştü denirken, af kapsamı dışında kalanların cezalarının üçte ikisinin indirilmesi önergesi kabul edilince, Nâzım Hikmet'i özgürlüğüne kavuşturacak yol açılmış olur. Nâzım 15 Temmuz 1950 tarihinde tahliye olacaktır.

Ne yazık ki, Nâzım'ın rahatı çok uzun sürmez. Aradan, 11 ay geçmişken, 50 yaşına merdiven dayamış şair, askerliğini yapmamış olduğu gerekçesiyle askere çağrılır. Anlaşılan devlet, Nâzım'ı bu kez askerlik bahanesiyle içeride tutmayı tasarlamaktadır. 8 Haziran 1951'de Sivas'ın Zara İlçesi'ne er olarak sevki çıkar. Yaşadığı ciddi sağlık sorunlarına karşın, doğru dürüst muayene edilmeden sağlam raporu verilmesi ve gençliğinde Deniz Harp Okulu'nda okumuş olmasının dikkate alınmaması; hapisteyken aldığı kimi duyumlarla birleşince Nâzım'ı endişelendirmektedir. Askere çağrılacağı ve "kaçmak isterken ya da sınır geçerken vuruldu" kılıfıyla öldürüleceği yolunda duyumlardır, bunlar. Nâzım Hikmet, kendisini bertaraf etmekte kararlı görünen devlet karşısında, çareyi ülkesinden kaçmakta bulacaktır. TKP de, Nâzım Hikmet için bu yönde karar verir (26).

Nâzım yurtdışına çıkalı 1 ay olmadan, vatandaşlıktan çıkarılması Bakanlar Kurulu tarafından aceleyle karara bağlanacaktır: "Pasaportsuz olarak İstanbul'dan Romanya'ya kaçan ve oradan da Moskova'ya giderek havaalanında memleketi aleyhinde beyanatta bulunduğu ve müteakiben radyo yayımlarında Türkiye'nin hükümet şekli ve hükümeti idare edenler aleyhinde geniş propaganda kampanyasına girişerek komünizmi yaymak maksadını güden neşriyatıyla Sovyet hükümetinin verdiği hizmeti ifa etmekte olan maruf komünist Nâzım Hikmet Ran'ın kendisine bu hizmeti terk etmesi hususunda yapılacak tebligatın bir fayda vermeyeceği mülahaza edildiğinden Türk vatandaşlığından çıkarılması; İçişleri Bakanlığı'nın 25.07.1951 tarihli ve 40945 sayılı yazısı üzerine, 1312 sayılı kanunun 10. maddesine göre Bakanlar Kurulu'nca 25. 07.1951 tarihinde kararlaştırılmıştır" (27).

DİPNOTLAR

1) Yannis Ritsos: Bütün Şiirlerinden Seçmeler, Çev. Cevat Çapan, Kavram Yayınları, Şubat 1995, s.219-221.
2) Attila İlhan, Hangi Edebiyat içinde, "Nazım'ın 'meçhul' askerleri…", Türkiye İş Bankası Yayınları, Ekim 2002, s.90-92.
3) Nedim Gürsel, Dünya Şairi Nâzım Hikmet, Can Yayınları, 2001, s.371.
4) Yazan: Nihat Sargın, "Nazım Hikmetin kurtarılması için dünya halk oyu sesini yükseltti", Hür Gençlik, S.7, Mayıs 1950, s.3.
5) Vâlâ Nureddin (Vâ-Nû), Bu Dünyadan Nazım Geçti, İlke Basım Yayım, Ekim 1995, s.456-457.
6) Ekber Babayev, Nâzım Hikmet: Yaşamı ve Yapıtları, Çev. Ataol Behramoğlu, İnkılap Kitabevi Yayınları, s.196-199.
7) Fethi Tevetoğlu'ndan aktaran Hikmet Akgül, Nâzım Hikmet: Siyasi Biyografi, Chiviyazilari Yayınevi, 2002, s.231.
8) A. Kadir, 1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet, Şubat 1967, 187 s.
9) A. Kadir, age, s.83.
10) A. Kadir, age, s.103.
11) A. Kadir, age, s.174-175.
12) Nâzım Hikmet, Nâzım ile Piraye, Mektuplar 1, Adam Yayınları, Şubat 1994, s.99.
13) İlhan Berktay, yayına hazırladığı anı kitabından.
14) Nâzım Hikmet dergisi, 11 Mayıs 1950, S.2, s.2.
15) Mehmet Kemal, Acılı Kuşak, Çağdaş Yayınları, Mart 1996, s.74.
16) Attila İlhan, age, s.71-72.
17) Mina Urgan, Bir Dinozorun Anıları, Yapı Kredi Yayınları, Ekim 1998, s.243.
18) Zafer Toprak, "Nâzım Hikmet'in Açlık Grevi (Mayıs 1950)", Toplumsal Tarih dergisi, Mayıs 2000, S.77, s.11.
19) Babayev, age, s.196; Attila İlhan, age, s.90.
20) Zafer Toprak, age, s.17.
21) Memet Fuat'tan aktaran Hikmet Akgül, age, s.242.
22) İlhan Berktay ile görüşmeden.
23) Nihat Sargın, İlhan Berktay, Şaban Ormanlar, Kuruluşunun 50. Yıldönümünde İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, Ocak 1997, s.32-37.
24) Sargın, Berktay, Ormanlar, age, s.32-37; Hür Gençlik dergisi, S.8, Haziran 1950; Mehmet Halim Spatar'ın, Bilim ve Gelecek dergisine yazdığı bir mektup ve İlhan Berktay'ın yayına hazırladığı anı kitabından.
25) İlhan Berktay'ın yayına hazırladığı anı kitabından.
26) Vera Tulyakova'dan aktaran Ekrem Babayev, age, s.199.
27) Hikmet Akgül, age, s.279-280.

Ellerinize ve Yalana Dair

Bütün taşlar gibi vakarlı,
hapiste söylenen bütün türküler gibi kederli,
bütün yük hayvanları gibi battal,
ağır ve aç çocukların dargın yüzlerine benziyen elleriniz.

Arılar gibi hünerli hafif,
sütlü memeler gibi yüklü,
tabiat gibi cesur
ve dost yumuşaklıklarını haşin derilerinin altında
gizleyen elleriniz.

Bu dünya öküzün boynuzunda değil,
bu dünya ellerinizin üstünde duruyor.
Ve insanlar,
ah, benim insanlarım,
yalanla besliyorlar sizi,
halbuki açsınız,
etle, ekmekle beslenmeğe muhtaçsınız.
Ve beyaz bir sofrada bir kere bile yemek yemeden doyasıya,
göçüp gidersiniz bu her dalı yemiş dolu dünyadan.

İnsanlar, ah, benim insanlarım,
hele Asyadakiler, Afrikadakiler,
Yakın Doğu, Orta Doğu, Pasifik adaları
ve benim memleketlilerim,
yani bütün insanların yüzde yetmişinden çoğu,
elleriniz gibi ihtiyar ve dalgınsınız,
elleriniz gibi meraklı, hayran ve gençsiniz.

İnsanlarım, ah, benim insanlarım,
Avrupalım, Amerikalım benim,
uyanık, atak ve unutkansın ellerin gibi,
ellerin gibi tez kandırılır,
kolay atlatılırsın...

İnsanlarım, ah, benim insanlarım,
antenler yalan söylüyorsa,
yalan söylüyorsa rotatifler,
kitaplar yalan söylüyorsa,
duvarda afiş, sütunda ilan yalan söylüyorsa,
beyaz perdede yalan söylüyorsa çıplak baldırları kızların,
dua yalan söylüyorsa,
ninni yalan söylüyorsa,
rüya yalan söylüyorsa,
meyhanede keman çalan yalan söylüyorsa,
yalan söylüyorsa umutsuz günlerin gecelerinde ayışığı,
söz yalan söylüyorsa,
renk yalan söylüyorsa,
ses yalan söylüyorsa,
ellerinizden geçinen
ve ellerinizden başka her şey
herkes yalan söylüyorsa,

elleriniz balçık gibi itaatli,
elleriniz karanlık gibi kör,
elleriniz çoban köpekleri gibi aptal olsun,
elleriniz isyan etmesin diyedir.
Ve zaten bu kadar az misafir kaldığımız
bu ölümlü, bu yaşanası dünyada
bu bezirgân saltanatı,
bu zulüm bitmesin diyedir.

Nazım HİKMET, 1949.

Ütopyalar Toplantısı sponsorlara inat 14 yıldır imece usulü düzenleniyor

'Bu toplantıların kendisi ütopik!'

Y. Savaş Emek ile söyleşi
Ruken Kızıler

Ütopyalar Toplantısı 14 yıldır Y. Savaş Emek'in koordinasyonunda gerçekleştiriliyor. Ekolojistlerle bilimcilerin verimli tartışma konularını yazılı ortamdan sözlü ortama taşımaları ile başlamış. Toplantı mekânı, Datça'dan, Karaburun'a taşınmış; bu zorlu coğrafyaları aşarak gelen katılımcı topluluğu, sermayesiz iş olmaz diyenlere inat 14 yıldır imece usulü kotarmaya devam ediyor toplantıları. Bu yılki Ütopyalar Toplantısı'nı *Bilim ve Gelecek* Savaş Ağabey'in tam desteğiyle gerçekleştiriyor. Kimler yok ki? **Muazzez İlmiye Çığ, Alâeddin Şenel, Sait Maden, Bilge Umar, Muhsine Helimoğlu Yavuz, Bilgin Saydam, Hasan Aydın, Mikail Bayram, Ömer Tuncer, Ali Küçükler, Melih Baş, Metin Kayaoğlu, Önay Sözer**, vd.

Ütopyalar Toplantısı'nın çıkış öyküsünü anlatır mısın?

Bu toplantıların ilginç bir öyküsü var. Hani derler ya, "Her şey bir sonbahar sabahı başladı" diye, onun gibi. Gerçekten de her şey 17-20 Eylül 1991 tarihlerinde Ankara'da yapılan I. Çevre Şurası'nda başladı. Hem de nasıl bir mekânda biliyor musun, Hilton Oteli'nin bir odasında. Nasıl ilginç değil mi?

Çevre Şurası toplanmış; Özal döneminin bir icraatı, lüks oteller, lüks yemekler, o sıralar benim işim gücüm de yok, param da. Neyse. Hilton'da ağırlanıyoruz.. Ekoloji ile ilgilenen arkadaşlar Şura'da birbirimizi arayıp buluyoruz. Melih Baş, beni, çevre konularıyla ilgilenen Ender Helvacıoğlu ile tanıştırdı. Bildiğimiz bir isim, yazılarını okuyoruz, üretken, tartışan bir kişi. Neyse, biz hepimiz, Melih Baş, Melih Ergen, Ender Helvacıoğlu ve ben. Ekonomi Komisyonu'nda görev aldık, tek tek etkimiz sınırlı olur, topluca olalım dedik. Tartışma konumuz: **Endüstriyalizm**. Tanışıklığımız ve tartışmalarımız böylece başlamış oldu. Ender arkadaşımız daha sonra, o zamanlar günlük olarak yayınlanmaya başlayan *Aydınlık* gazetesinde, görüşlerimizi yazmamızı teklif etti. Kabul ettik. Gazetenin eki, haftalık *Bilim ve Ütopya*'da yazılar başladı. Benim köşemin adı, Ekotopya… Bir yılı aşkın bir süre, yine tartışmalar sürdü. O tartışmalar sırasında, ki gerçekten çok keyifli tartışmalardı, Ender'in ortaya attığı iki soru çıktı karşımıza: "Kaldıracınız ne?" ve "Sizin ütopyanız nedir?"

Özellikle ütopya konusu üzerinde yoğunlaştık, bir dizi ön toplantı gerçekleştirdikten sonra böyle bir toplantı yapmaya karar verdik. İlk toplantımız 1994 yılında (o tarihlerde Kurban Bayramı 19 Mayıs'ı da kapsayacak bir biçimde on günlük bir tatil imkânı sağlıyor) Datça'da yapıldı.

Ender'in elinde, bağımsız bir dergi olarak yayımlanmasına karar verilen *Bilim ve Ütopya*'nın abone makbuzları, -yani her zamanki gibi olmayan bir dergiye abone toplanıyor- Dadya Dost diye bir yerde, iki yüze yakın insan, ilk kez böyle bir toplantıda bir araya gelip, günlerce, hatta gece gündüz tartıştılar. Bir gazetecinin, *Hürriyet* gazetesinde toplantıyla ilgili yayınladığı yazı dizisinden başlığı aktararak özetleyeyim istersen: "Yeşiller Çamaşır Makinasını tartıştılar!". Evet, bir anlamda, hem biz tartışageldiğimiz bir sorunu, konunun tüm taraflarıyla konuşmayı hedeflemiştik, hem de "ütopya"yı yeniden gündeme getiriyorduk.

Toplantı hazırlık metinlerimizde vurguladığımız gibi, insanlarımıza ütopyayı unutturuyorlar, ütopya diye bireysel hayalleri yutturuyorlar. Bugün sokağa çıkıp yoldan geçen az çok okumuş yazmış birine sorsan, "Ütopyan nedir?" diye, sayacağı ev, araba, yazlık, eş, vb'dir. Yine ilk toplantının çağrı metninden: "Ütopyanız yoksa eğer, sabahları erken kalkmanıza da gerek yok"

Toplantılara nasıl bir ekiple başlandı?

Ağaçkakan Dergisi çevresi ile *Bilim ve Ütopya* çevresi diyebiliriz rahatlıkla. Zaten bu dönemde, *Ağaçkakan* yazarlarının neredeyse tamamı, *Bilim ve Ütopya*'nın da yazarı olmuşlardı. Tabii 2004 Temmuz'undan beri *Bilim ve Gelecek* Dergisiyle birlikte kotarıyoruz Ütopyalar Toplantısı'nı.

14. Ütopyalar Toplantısı Gençlik Kampı

Bu yıl 14. Ütopyalar Toplantısı'nda, gençlerin daha geniş katılımını sağlamak için bir gençlik kampı da düzenleniyor. Belediye tarafından tahsis edilmiş kamp alanında gerçekleşecek gençlik kampı, etkinliğe katılmak isteyen gençlerin barınma, yemek gibi ihtiyaçlarının mümkün olan en az maliyetle gerçekleştirilmesini ve Ütopyalar Toplantısı'nın genel programının dışında gençliğe özgü ek bir program düzenlenmesini hedefliyor.
Genelde üniversite öğrencilerinin katılacağı kamp süresince Ütopyalar Toplantısı'nın etkinliklerine katılmanın dışında geziler ve film gösterimleri de düzenlenecek. İletişim: **ankara@bilimvegelecek.org.tr**

Toplantının bileşenleri, konuşmacı ve katılımcılar bu ekiple sınırlı değil tabii. Her toplantıda ısrarla, ele aldığımız konuya ilişkin olabildiğince tüm tarafların katılımını esas alıyoruz. Sosyalistler, yeşiller, ekolojistler, anarşistler, feministler, daha sayayım mı? Eko-sosyalistler, ekofeministler...

Toplantı mekânları Datça ve daha sonra Karaburun. Ütopya'ya yakışıyor doğrusu. Yine de neden Karaburun'da diye soran çok kişi var. Ne dersin?

Birinci olarak "ütopya"ya yakışan coğrafyalar arıyorduk; ikinci olarak, gelen katılımcılar açısından "her keseye uygun konaklama ve yeme-içme" imkânlarının olmasına... Öğrencileri, işsizleri, zar zor geçinenleri düşünmek zorundaydık. Dikkat edersen, hem Datça, hem de Karaburun bu önceliklerimize çok uyuyor. Tek bir yere mahkûm olmadan rahatlıkla konaklayabilir, çadır kurabilir, karnını doyurabilirsin buralarda.

Karaburun da tıpkı Datça gibi, geniş bir alana yayılmış, adı üstünde bir yarımadanın burnu. Katılımcılara, eğer biraz çaba gösterirlerse, geniş imkânlar sunuyor. Önce temiz bir deniz, bol balık. Dağlar, otlar, zeytin. Zeytinyağı, kapari, kekik, kaya koruğu... Saymakla bitmez.. Çok büyük oranda bozulmamış bir doğa, genellikle kendi kendine yeten bir toplumsal yapı. Daha ne olsun..

Toplantıya katılım nasıl oluyor? Her yıl yenilenen bir katılımcı topluluğu var mı?

Her yıl yeni insanlarla tanışıyoruz, bunların bir kısmı kalıcı oluyor ve gelecek yıla ilişkin, yazıyor, çiziyor, öneriler geliştiriyor (ki bunun için bildiğin gibi internet üzerinde iki yazışma grubu var, birisi her yıl adı değişmekte olan toplantı hazırlıklarına yönelik utopya-14@yahoogroups.com, diğeri ise daha geniş katılımlı utopyacilar@yahoogroups.com) bir de yukarıda da değindiğim gibi seçilen konuyla ilgili olarak değişen her yıl yenilenen bir katılımcı grubu var.

Sponsorsuz, bunca yıl nasıl altından kalktınız?

Bizim toplantılarımızın en önemli özelliği, imece yöntemi ile gerçekleştiriliyor olması. Yani herkes elini cebine atıyor, toplantıların masrafları bu şekilde karşılanıyor. Konuşmacı da para veriyor, izleyici de. Bu alışılmadık bir yöntem, ama düşündüğümüzde pek de yabancısı olduğumuz bir yöntem değil, dergilerimizi de bu yöntemle çıkarmıyor muyuz? Yani dergiye de hem yazı yazıyor hem de üstüne para vermiyor muyuz? "Sponsor" dedikleri bir parasal destekçiye bağlı kalmadan toplantı yapmanın, dergi çıkarmanın yöntemini yeryüzünde hâlâ uygulayabiliyor olmamızın kendisi bile "ütopik" değil mi, yeterince…

14. ÜTOPYALAR TOPLANTISI / DOĞU ÜTOPYALARI

2 Temmuz Pazartesi - Kayıt ve yerleşme
18.00 - Sergi Açılışları ve Kokteyl
Sergiler: **Kamil Masaracı** Karikatür,
Reyhan Dinler Okinawa'dan Esintiler

3 Temmuz Salı
Saat: 10.00 Karaburun Gezisi
(**Sonia Erem** rehberliğinde)

OTURUMLAR I
Saat 14.30-15.30 - **Muazzez İlmiye Çığ**
"Ütopya Sümer'de Başlar"
Saat 15.45-16.45 - **Sait Maden**
"İlkçağ Şiirinde Cennet-Cehennem"
Saat 17.00-18.00 - Alâeddin Şenel "Ütopya Yazınında İşlenen Başlıca Temalar ve Yöntemler"

Saat: 21.00 **Faruk Tuzcuoğlu**
"Masum Bir İzmir Dinletisi"

4 Temmuz Çarşamba
Saat 10.00: Tekne gezisi ve/veya doğa yürüyüşü (Sonia Erem rehberliğinde)

OTURUMLAR II
Saat: 13.00 **Reyhan Dinler**, Kudret Narı: Okinawa ile Türkiye arasında C Vitamini Köprüsü

Saat: 14.00-15.00 **Doç. Dr. Melih Baş**
"Çin'de Savaş Hileleri-Strategemler"
Saat: 15.15-16.15 **Ali Küçükler**
"Antik Hint Metinlerinde Ütopya, Siyaset ve Felsefe"
Saat: 17.45-18.45 **Ahmet Uhri**
"Atlantis Ütopyası"

Saat: 21.00 **Levent Gedizlioğlu**
Sözlü-müzikli fotoğraf gösterisi

5 Temmuz Perşembe

OTURUMLAR III
Saat: 14.00-15.00 **Hanri Benazus** "Yunus Emre"
Saat: 15.15-16.15 **Ali Şimşek**
"Mağdurlar Nasıl Hayal Etmez"

Saat: 16.30-17.30 **Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın**
"Klasik İslam düşüncesinde sembolik öyküler ve ütopik yazım açısından değerlendirilmesi"
Saat: 17.45-18.45 **Prof. Dr. Mikail Bayram**
"Hasan Sabbah ve ardılları"

Saat: 21.00 **Ömer Tuncer** Film gösterimi ve "13. Yüzyıl Anadolu ütopyası" sunuşu

6 Temmuz Cuma

OTURUMLAR IV
Saat: 14.00-15.00 **Dr. Günnur Başar**
"Doğu'da ve Batı'da Sağlık Ütopyası"
Saat: 15.15-16.15 **Prof. Dr. Önay Sözer**
"Düşler Gecikmiş Haberciler midir?"

Saat: 16.30-17.30 **Metin Kayaoğlu**
"Doğu'nun Tarihinde Eşitlikçi Toplum Deneyimleri"
Saat: 17.45-18.45 **Cem Özatalay** "Fakih, Mutasavvıf ve Devrimci olarak Şeyh Bedrettin"
Saat 21.00 : Nurdan Arca Film Gösterimi
"Simavnalı Bedrettin"

7 Temmuz Cumartesi
Saat: 11.00 Kitaplarını imzalıyorlar
Muazzez İlmiye Çığ, Bilge Umar, Alâeddin Şenel, Muhsine Helimoğlu Yavuz, Bilgin Saydam

OTURUMLAR V
Saat: 14.00-15.00 **Dr. Alpaslan Bilen**
"Doğu Tıbbı"

Saat: 15.15-16.15 **Dr. Muhsine Helimoğlu Yavuz**
"Bir Doğu masalına gizlenmiş ütopik gerçekler"
Saat: 16.30-17.30 **Prof. Dr. Bilgin Saydam**
"Türk masal ve mitlerinde ütopya kurgusu"
Saat: 17.45-18.45 **Prof. Dr. Bilge Umar**
"Börklüce"

Saat: 21.00 Toplantı Yemeği

8 Temmuz Pazar
AÇIK OTURUM
Saat: 11.00- 13.00 Doğu Ütopyaları
Konuşmacılar: **Muazzez İlmiye Çığ, Alâeddin Şenel, Hasan Aydın**
Saat: 13.00 Değerlendirme ve Kapanış

YER: Oturumların tümü **Ergin Pansiyon**'da gerçekleştirilecek.

Ruken Kızıler

‘Milyonlarca yıllık fosil kemikler onun dersinde canlanıyordu’

Dünyaca ünlü antropoloğumuz

Ord. Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek

Neandertal Tanca Adamı, 70 bin yıllık Shanidar Çocuğu, Kral Gordias’ın iskeleti, Güney Afrika’daki Australopithecus, Tanganyikalı Paranthropus africanus ve daha pek çokları, milyonlarca yıllık toprak üzerlerinden kalkınca gözlerini Muzaffer Şenyürek’in masasında açmışlar... Anadolu’daki kılıç dişli kaplan, mamut benzeri hortumlu, üç ayaklı at ve daha pek çok memeli türünün isim babası olmuş... İnsanın biyolojik geçmişinin diğer canlılarla ortak incelenmesi gerektiğini savunarak Türkiye’deki ilk ve tek paleoantropoloji bölümünü kurmuş... Bu kez biz bu değerli bilim insanımızın üzerine atılan toprağı kaldırmak, onun ismini gün ışığıyla yeniden anımsatmak istedik.

Antropoloji, neredeyse Türkiye Cumhuriyeti’yle yaşıt bir bilim dalı. Savaş yıllarının hemen ardından inşasına başlanan modern Türkiye’nin, bilim alanındaki yapıtaşlarından biri olması ise tesadüf değil. Diğer bilim dallarının yanı sıra arkeoloji ve antropoloji ile tarihle aramızda yeni köprüler kurulacaktır. Anadolu’nun çok katmanlı biyolojik ve kültürel dokusunu bilimsel bir bakışla yeniden okuyacak ve genç Cumhuriyet’in kökenini eski bir imparatorluğun yıkıntılarından çok daha geçmişe bağlayacak köprüleri inşa edecek ilk bilimcilerin arasında antropologlar da yerlerini alır. Bu bağlamda yerli-yabancı pek çok bilim insanıyla görüşülür. Türk Antropoloji Enstitüsü, Mustafa Kemal Atatürk’ün talimatıyla 1925’de kurulur. Doktor kökenli Şevket Aziz Kansu kurumun başına getirilir. Enstitü, Haydarpaşa Tıp Fakültesi’ne bağlı olarak 1929’a kadar faaliyetlerini sürdürür. Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü’nden Prof. Dr. Metin Özbek’ten öğreniyoruz ki, eski Anadolu insan toplumlarına ait ilk incelemeler bu faaliyetlerle başlamıştır (1). Karacaahmet Mezarlığı’ndan çıkarılan Osmanlı dönemine ait kafatasları üzerinde gerçekleştirilen ilk kraniyolojik incelemeler Türk Antropoloji Mecmuası’nın ilk sayılarında yayınlanır.

Atatürk, hukuk öğrencileri ile birlikte sınıfta.

İstanbul Üniversitesi’nde antropoloji eğitimi 1930’dan başlayarak resmen programa girer. Diğer alanlarda olduğu gibi antropolojide de araştırmalara katılmak ve yenilikleri izlemek için genç bilimcilerimiz yurtdışına gönderilir. Fizik antropoloji alanında doktora yapmak üzere Şevket Aziz Kan-

su 1927'de Paris'e gider. Kansu, Ecole Pratique des Hautes Etudes'de Prof. George Papillaut'nun yanında doktorasını tamamlar ve Diplome des Sciences Anthropologiques sertifikasını alarak 1929'da Türkiye'ye geri döner. 1929-1932 yılları arasında İstanbul Tıp Fakültesi'nde fizik antropoloji dersleri verir. Atatürk, 1933'de Türk Antropoloji Enstitüsü'nün Tıp Fakültesi'nden Fen Fakültesi bünyesine taşınmasına karar verir. Kansu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin (DTCF) kuruluşuyla tüm koleksiyon ve araştırma ekibiyle 1935'de başkente taşınır. O yıla kadar kadar Fen Fakültesi'ndeki fizik antropoloji ve etnoloji derslerini sürdürecektir.

Türkiye'de antropolojinin kurumlaşmasında Atatürk'ün bu alana duyduğu özel ilginin payı büyüktür ve bunu Prof. Metin Özbek'in öğrencilik yıllarından aktardığı izlenimlerden de görüyoruz:

"Onunla İstanbul'da karşılaşma fırsatı bulmuş birçok bilim insanı arasında fizik antropologlar da oldu. Dünyaca ünlü Fransız fizik antropolog H. V. Vallois da bunlardan biriydi. Paris de Enstitut de Palentologie Humaine'in müdürlüğünü yapmış olduğu tarihlerde sık sık bir arada bulunduğum Vallois, Atatürk'e hayran olan bir bilim adamıydı. Atatürk'ün antropolojik araştırmalara ne kadar duyarlı olduğunu ve kendileriyle bu çerçevede görüşmeler yaptığını, bana her karşılaştığımızda aynı heyecanla anlatırdı. Hatta İstanbul'a davet edildiği son toplantıda Atatürk'ün hasta olmasına rağmen bastonuna dayanarak salona girdiğini ve tüm bildirileri büyük bir dikkatle sonuna kadar izlediğini Vallois'dan bizzat dinleme fırsatım oldu. Bir başka ünlü fizik antropolog Mare Sauter (İsviçre) ise Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda İstanbul'a gelip Atatürk ile sohbet etme şansına sahip olmuştur. Ona karşı duyduğu hayranlığı da çalışma odasında duvarına astığı resmiyle dile getirdiğini görüşmemiz sırasında bana aktarmıştı. Ne ilginçtir ki, dünyaca ünlü bu araştırıcılar kendi ülkelerinin o dönemlerdeki cumhurbaşkanlarıyla hiç görüşme ortamı ve fırsatı bulamadıkları halde, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ile antropoloji sohbetleri yapabiliyorlardı."

İşte böylesine hareketli bir bilim ortamında Kansu'nun ardından yurtdışına gönderilen ikinci bilim insanımız Muzaffer Şenyürek olur. Kırklı yaşlarında ordinaryus unvanı verilen Muzaffer Şenyürek, Türkiye'de paleoantropolojinin kurucusu olmuştur. Bir uçak kazasıyla 1961'de ansızın gelen ölüm, dünya çapında izlenen ve kabul gören bir bilim insanını bulmuşsa da görüyoruz ki çalışmaları hâlâ atıf alıyor, isabetli tespitleri geçerliliğini sürdürüyor. Ve o, Türkiye'nin en iyi antropoloğu sıfatının iki binli yıllarda da sahibi...

Muzaffer Şenyürek'li yıllar

2 Mart 1915 yılında İzmir'de dünyaya gelir. Parlak bir öğrenim hayatı olur, o zamanki adıyla Muzaffer Süleyman'ın. 1933'de birincilikle mezun olduğu İzmir Atatürk Erkek Lisesi'nin ardından İstanbul Tıp Fakültesi'ne başlar. Bu arada Maarif Vekaleti'nin Amerika'ya ilk olarak açtığı sınava antropoloji eğitimi almak için başvurur. Sınav sonucu iyidir ve 1933 yılı sonlarında tıbbı bırakıp antropoloji eğitimi almak için Amerika'ya gider. Sınavı kazananlardan oluşan kalabalık bir öğrenci grubuyla birlikte yola çıkılır. Gruptaki öğrenciler arasında değerli bilim tarihçimiz Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı da vardır. Aydın Sayılı'nın, Amerika yolculuğuyla başlayan ve 28 yıl kesintisiz süren bir dostluğun ardından kaleme aldığı Şenyürek'le anıları, 1962 yılının *Belleten* dergisinde yayınlanır (2). Bu yayının yardımıyla kotarıyoruz dosyamızı.

Harvard'da antropoloji eğitimi

Şenyürek, lisede öğrendiği iyi derecede Fransızca ve biraz Almancayla Amerika'ya doğru yola çıkarken, Lafayette Gemisi'nde sürdürdükleri yolculuğu boyunca okuduğu birkaç kitabın yardımıyla İngilizce'yi de konuşur duruma gelir. 1934'de Cambridge Şehri'ndeki Harvard Üniversitesi'ne kaydolur. Üniversitedeki ilk yılından itibaren başarılarıyla dikkat çekmeye başlar. Arkeoloji ve karşılaştırmalı anatomi gibi yardımcı dersler de dahil, uzmanlığına yararlı olacak tüm derslere büyük önem verir. Bir ara tıp fakültesinde insan anatomisi ve kadavra derslerine tıp öğrencilerinden daha fazla zaman ayırır.

Doktora tezini insan dişinin evrimi üzerine hazırlar. Tez çalışmaları sırasında orijinal sonuçlara ulaşır. "A Metric Approach to the Study of the Evolution of Human Dentition" adıyla tezini yayınlar. Doktora tezinin sonuçları, kendisinin ve meslektaşlarının sonraki yıllarda yapacağı pek çok çalışmada kullanılacaktır. Bu çalışmaları sırasında 1938'de Cambridge yakınındaki Brookline'de tanıştığı Eleanor West ile evlenir (Eleanor West, Türki-

Eşi Nur Şenyürek'le birlikte.

ye'ye geldikten sonra Nur Şenyürek adını kullanır).

Tanca Adamı'nın dişleri

Doktorasını 1939'da tamamlar. Bu yıllarda hocası Prof. Coon Kuzey Afrika'da Tanca bölgesindeki mağarada bir çocuk fosil üst çene kemiği ile bunun içinde gömülü bulunan bir azı dişi bulmuştur. Kalıntıları incelenmesi için Harvard'dan Prof. Hooton'a gönderir. Hooton da bu önemli incelemeyi doktor unvanı alan Muzaffer Şenyürek'e bırakır. Şenyürek hazırladığı ayrıntılı bir raporla kalıntıların bir *Neandertal* çocuğuna ait olduğunu tespit eder. Bu insan fosili Tanca (Tangier) Adamı adıyla ünlenir ve makalesi "Fossil Man in Tangier" adıyla yayımlanır (3).

Tanca Adamı'ndan hemen önce *Amerikan Journal of Physical Anthropology* dergisinde yayımlanan "Cranial Equilibrium Index" ve "Pulp Cavities of Molars in Primates" adlı iki makalesiyle de, Türkiye'ye döneceği 1939 yılının sonlarına doğru Amerikan antropoloji çevrelerine kendisini kabul ettirir. Prof. Hooten primatlar hakkındaki bu ikinci makalesi için *Up From the Ape* adlı kitabında şu değerlendirmeyi yapar: "Bir teori artık terk edilmiştir. Zira eski öğrencim Muzaffer Şenyürek 'taurodontism'in, yani azı dişlerinin diş özü çukurlarının genişlemesi olayının, bazı Amerikan maymunlarında istisnasız olarak bulunduğunu, jibon'larda son derece sık görüldüğünü, orangutan'da seyrek olmadığını ve dağınık bir şekilde olmak üzere, modern insan gruplarında da bu olayın yaşandığını göstermiş bulunuyor" (4).

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda Amerika'dan ayrılarak Türkiye'ye doğru yola çıkar. Oldukça sıkıntılı bir gemi yolculuğunun ardından 1940'da İstanbul'a varır. Aynı yıl Ankara Üniversitesi DTCF'de antropoloji asistanı ve ardından doçent olur.

1941'de dört yıl sürecek askerlik yılları başlar. Askerliği sırasında da antropoloji araştırmalarını sürdürür. Bu yıllarda kaleme aldığı dört önemli makalesini görüyoruz: "Anadolu Bakır Çağı ve Eti Sekenesinin Kranyolojik Tetkiki", "Cenubi Afrika'da keşfedilen Fosil Plesianthropus ve Paranthropus Cinslerinin Dişlerinin Tetkiki", "Ankara Civarında Bulunan Birkaç Paleolitik Alete Dair Bir Not" ve "Anadolu'da Bulunan İki Yeni Paleolitik Alete Dair Bir Not". Bu makaleler *Belleten* ve DTCF Dergisi'nde yayımlanır. Bu yıllardan sonra arkası kesilmeyen makaleleri (80'in üzerinde) çok çeşitli yerli/yabancı dergi ve kitaplarda yer alır.

Muzaffer Şenyürek'in bilimsel merakının, doğa tarihi ve 3. zaman karasal memeliler sınıfının morfolojisine ve özellikle dişlere yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Bulduğu iskeletler ve fosillerden, ağırlıklı olarak insan evrimi ve diğer canlıların evriminin izini sürmüştür. Kuramsal çerçeveyi de gayet iyi bildiği için tespitleri neredeyse hatasızdır. DTCF Antropoloji Bölümü'ne girdiği yıldan itibaren kazılara başlar. Orta Anadolu'da sürdürür kazılarını çoğunlukla. Ürgüp Taşkınpaşa, Nevşehir, Kızılcahamam Hatay, Ankara çevresinde ve daha pek çok yerde. Tahsin Özgüç ve Ekrem Akurgal gibi dönemdaşlarıyla birlikte arkeolojik kazılara da katılır.

Muzaffer Şenyürek, bulduğu fosillerde, ağırlıklı olarak insan ve diğer canlıların evriminin izini sürer. Altta, Gordias kazılarında bulunan fosiller.

İnsan evrimine giden yolda primat fosilleri ararken, bu arada bulduğu tüm fosillerin bilgisini de değerlendirir. İlk olarak, Elmadağı çevresinde Gökdere'de bulduğu bir kılıç dişli kaplana ait alt ve üst çenelere, Ankara ve Eskişehir bölgelerinde bulduğu nesli tükenmiş fillere ait çene ve baş aksamına ve dağ keçisi ailesinden bulduğu kalıntılarla sevinecektir. Ölümünden hemen önce Ankara civarında Yassıören'de bulduğu bir anthropoid maymun azı dişi de önemli keşiflerindendir.

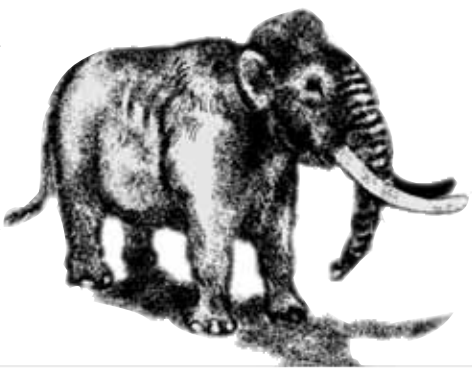
Kılıç dişli kaplan

Bulduğu fosil hayvanlar arasında pek çok ilk vardır. Bu yeni türlere, en çok önem verdiği üç kişinin, eşinin ve hocaları Hooton ile Ro-

Elmadağ'da bulduğu hayvanlar arasında *Mastodonlar* (sağda), soyu tükenmiş gergedanlar, birkaç çeşit zürafa, kılıç dişli kaplan (solda), üç parmaklı iptidai atlar, çeşit çeşit ceylanlar ve bugün yaşamayan birçok geviş getirici hayvan kalıntılarına yer alıyor.

mer'in adlarını verir (Bunlardan ceylân türüne *Gazella Eleanorae* Şenyürek, fosil porsuk türünden küçük bir et yiyiciye *Promephitis hootoni* Şenyürek, kılıç dişli kaplana ise *Epimachairodus romeri* Şenyürek adını verir) (5).

1946'da bir süreliğine tekrar Amerika'ya gider; Washington'da Smithsonian Institute'da, New York'da American Museum of Natural History'de ve Cambridge'de Peabody Museum'da fosil primatlar üzerinde önemli araştırmalar yapar.

Shanidar Çocuğu'nun keşfi

Irak'ta American Archeological Expedition ile Irak Eski Eserler Müdürlüğü adına yapılan bir kazıda 70.000 yıl öncesine ait bir iskelet bulunur ve incelemesi için Muzaffer Şenyürek Bağdat'a davet edilir. Şenyürek Bağdat'ta kaldığı bir ay süresince "Shanidar Çocuğu" adı verilen bu paleolitik iskelet hakkındaki ünlü raporunu tamamlar. İskeletin ait olduğu çocuğun muhtemelen kız olduğunu ve yaşının günümüz standartlarına göre dokuz aylık olduğunu, fakat gerçek yaşının bundan biraz daha az olabileceğini, iskeletin on altı dişinden on beşinin süt dişi, bir tanesinin ise henüz çıkmamış bir kalıcı üst sol büyük azı dişi olduğunu ve bu fosil çocuğun *Neandertal* ve *Homo sapiens* özelliklerinin her ikisini de barındırdığını tüm ayrıntılarıyla kaleme alır.

Kral Gordios'un iskeleti

Gordias Kazıları sırasında büyük bir tümulüs içinde bulunan ve kral Gordios'a ait olduğu tahmin edilen bir iskeletin inceleme işi de Muzaffer Şenyürek'e verilir. Pennsylvania Üniversitesi'nden Rodney Young'ın Başkanlığı'nda sürdürülen kazıda çıkarılan pelvis ile kafatasından, bir erkeğe ait olduğunu, kafatası dikişlerinden yaşının 60'ı biraz geçtiğini ve 159 cm boyundaki bu iskeletin diğer özelliklerini kolaylıkla ortaya çıkarır.

Australopithecus'un önemi

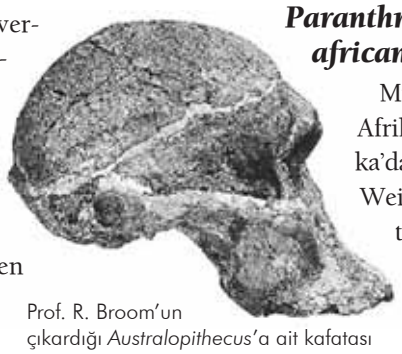
Güney Afrikalı ünlü paleontolog Prof. R. Broom'un gönderdiği on dört diş mulajı üzerine yaptığı yayında Muzaffer Şenyürek, birçok uzmanın maymun gözüyle baktığı Güney Afrika'da bulunmuş olan *Australopithecus*, *Plesianthropus* ve *Paranthropus* cinslerinin aslında, insana yakın olduğunu ispatlamıştır. Dart, Broom ve Şenyürek'in vardıkları bu sonuç paleoantropologların hemen hepsi tarafından kabul görmüştür.

Şevket Aziz Kansu, 1946'da yayınladığı *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler* adlı kitabında Dart, Broom ve Şenyürek'in hazırladığı raporu insanın kökenine ait çalışmalar arasında çok önemli bir yere oturtur. Bu yeni tespite göre insan bundan 4-5 milyon yıl önce ortaya çıkmıştır ve pleistosen tabakalarında rastlanan insan fosillerinin yayılışlarına da açıklık getirmektedir.

Türkiye'deki ilk Neandertal kalıntısı

Prof. Dr. Kılıç Kökten'in Antalya'daki Karain Mağarası'nda bulduğu iki fosil diş, Muzaffer Şenyürek tarafından incelenerek, *Neandertal* adamına ait olduğu tespit edilir. Şenyürek'in bu incelemesinin sonucu "Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Karain Kazısında Bulunan İki Fosil Dişe Dair Kısa Ön Rapor" adlı makalesiyle *Belleten*'de Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanır. Böylelikle, Anadolu'daki ilk *Neandertal* kalıntısının varlığını göstermiştir.

Paranthropus africanus'un keşfi

Prof. R. Broom'un çıkardığı *Australopithecus*'a ait kafatası

Muzaffer Şenyürek, Afrika'da Tanganyika'da bulunmuş ve Weinert ile Remans tarafından *Meganthropus* cinsi olarak isimlendirilen fosil

Prof. Dr. Kılıç Kökten ve ekibi Karain Mağarası'nda.

kalıntıların, Cava'da bulunan bu cinse ait örneklere uygun olmadığını gösterir ve bir üst çene parçası ile temsil edilen bu fosile *Paranthropus africanus* adını verir (6). Şenyürek'in bu görüşlerini meslektaşları da onaylayacaktır.

Bütün bu başarılı çalışmalar gösteriyor ki Muzaffer Şenyürek dişler üzerinde dünyaca ünlü bir otoritedir. Zamanın aşındırıcı etkilerine en çok direnç gösteren yapımız, dişlerimiz, fosil olarak günümüze kadar korunarak, kazılarda bulunma ihtimali en yüksek parçamızdır.. Şenyürek, adeta tek bir dişten yola çıkarak kocaman bir canlının parçalarını tamamlar, onu canlandırıp ayağa kaldırır.

Muzaffer Şenyürek kalıcı dişlerin çıkış sırası ile akıl dişlerinin çıkış zamanı bakımlarından antropoidlerde ve dördüncü zaman başında yaşamış insanlarla günümüz insanları arasında ve yine Anadolu'nun kalkolitik ve bakır çağı sakinleri ile bugünkü halkı arasında karşılaştırmalar yapmış ve çeşitli farklar tespit etmiştir. Ünlü antropolog Prof. Vallois, bu karşılaştırmalardan çıkan sonuçların daha önce sistemli olarak yapılmadığına dikkat çekiyor (7).

Türkiye'nin ilk ve tek Paleoantropoloji Bölümü

Muzaffer Şenyürek'in bir ilki de paleoantropolojiyi ayrı bir bölüm

olarak düşünmesidir. İnsanın biyolojik geçmişinin diğer canlılarla birlikte ortak incelenmesi gerektiğini düşünüyor ve bölümü kuruyor. DTCF'deki bu ilk ve tek Paleoantropoloji Bölümü'nü, insan paleontolojisi ve primatoloji konuları etrafında alanın en yeni bakış açısıyla geliştirmek için büyük çaba harcacıyor. Batı Avrupa'da ve Amerika'daki örnekleri arasında düzeyini yakalayabilen bölüm yoktur. Ölümüne kadar bu bölümde, bir doçent, bir öğretim görevlisi ve bir doktor asistan yetiştirir.

Henüz yetişmekte olan öğretim üyelerinin yerini doldurma çabasıyla bölümün hemen tüm derslerine kendisi girer. 1961-1962 ders yılında verdiği derslerden bazıları şöyle: Primatlar, fosil insanlar, genel paleoantropoloji, fosil memeli hayvanlar ve primatlar, primatların odontolojisi, evrim, *Australopithecianae* ve *Prehominienler*, pliyosen 4. zaman memelileri, fosil antropoidler, *Neandertal* adamı, fosil *Prosimien*ler ve fosil *Gercopithecidae*, Yakın Doğu'da bulunan fosil insan kalıntıları, vd.

Efsane hoca

Şenyürek'in hocalığı üniversitede efsanedir. Fakültenin büyük masalarının üzerine yığdığı kemik ve dişleri öğrencilerine büyük bir merak ve coşkuyla anlatırken, fosilleri canlandırıp hayat verdiği söylenir. Enerjisi, sevecenliği, öğrencilerine karşı duyduğu güven, dürüstlüğü ve daha pek çok özelliği ile DTCF'nin unutulmazları arasında yerini alır. Ders saatlerini öğrencilerin iş durumlarına göre ayarlayan, geç saatlere kadar, hafta sonları dahil çalışan "öğrenci babası" lakablı Şenyürek, dünya çapındaki ününe rağmen, kibire bulaşmadan yaşamış sade bir insan olarak kalmıştır.

Eşi Nur Şenyürek asistanı gibi çalışmış, yazılarını daktiloda temize çekip, tashihlerinin büyük bir kısmını üzerine alarak, eşinin yoğun çalışma temposunu yıllarca kolaylaştırmıştır.

1950 yılında profesör ve 1958 yılında 43 yaşında en genç ordinaryüs profesörlerden biri olur. Aralık 1959'dan Haziran 1961 tarihine kadar DTCF'de dekanlık yapar. Fakültede daha üst düzey görevler de üstlenir. DTCF'yi UNESCO Türk Ulusal Komitesi'nde 1954'ten öldüğü güne kadar temsil eder. 1955'ten ölümüne kadar da UNESCO Yönetim Kurulu üyesidir. 1948'de Türk Tarih Kurumu'na üye seçilir ve ölümüne kadar üst üste birkaç defa kurum Basımevi Yönetim Kurulu üyesi olur. Muzaffer Şenyürek aynı zamanda muhtelif

'Öğrencisi ve asistanı oldum'

Prof. Dr. Güner Soylu

Ankara Üniversitesi DTCF Antropoloji Bölümü emekli öğretim üyesi

Muzaffer Hoca'yla öğrencilik yıllarımda tanıştım. 1954'den 1961'e kadar, hem öğrencisi hem de asistanı oldum. Paleoantropoloji dalında özellikle fosil dişlerin üzerinde dünya çapında bir bilim adamıydı. Biyoloji, evrim ve biyoistatistikteki başarıları sayesinde dünyanın dört bir tarafında yapılan kazılarda elde edilen fosiller kendisine gönderilirdi. Bilim aşkıyla yanıp tutuşan bir insandı. Günün 24 saati diyebileceğim bir tempoyla çalışırdı. En verimli çağında kaybettik. Ardından hiçbir şey yapılmadı, adını bir sınıfa vermek istedik bu bile büyük bir kayıtsızlıkla reddedildi.

'Türkiye'nin en iyi antropoloğu'

Prof. Dr. Metin Özbek

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü

Şunu açıklıkla söyleyebilirim ki Muzaffer Şenyürek Türkiye'nin en iyi antropoloğudur. Kendisini 1961'de kaybettik, fakat çalışmaları 2007'de hâlâ atıf alıyor, itibar görüyor. Sınıflamalarına, çalışma sonuçlarına hiçbir itiraz gelmedi, geçerliliklerini sürdürüyorlar. Bu çok önemlidir. Fosil diş ve kemikleri onun kadar morfolojik detayına girerek inceleyen bir bilim insanı görmedim. Komple bir bilim adamıydı. Dört dörtlük çalışmalarıyla, antropoloji, tüm dünyada hızlı bir tempo yakalamışken ölümüyle, özellikle Türkiye'de ivmesini kaybetmiştir. Alanında bir efsaneydi hocamız. Dünyaca ünlü antropologlar kazılarda elde ettikleri dişleri ona gönderiyorlarmış. *Australopithecus*'ları o güne kadar Şenyürek gibi mantıklı açıklayan yoktur. "Shanidar Çocuğu"nun süt dişlerini mükemmel ayrıntılarıyla incelemiştir. Yeri doldurulamaz bir bilim insanı...

yerli ve yabanci bilim derneklerinin ve Congres International des Sciences Prehistoriques et Protohistoriques'in daimi konsey üyesidir. DTCF ile Türk Tarih Kurumu'nu çok sayıda uluslararası antropoloji kongrelerinde temsil eder ve Wenner Gren Foundation For Scientific Research'ün 1952'de New York'ta düzenlediği uluslararası sempozyuma davet edilen 29 uzmandan biri olarak katılır.

Evrim Kuramının Türkiye'deki ilk yazarı

Evrim Kuramını, Harvard'daki öğrencilik yıllarından itibaren çok önemser ve şiddetle kabul eder. Fosil yataklarında, daha çok insan evrimine giden yolda primat fosilleri arar. Omurgalılar paleontolojisi, doğa tarihi, memeliler paleontolojisi, primatoloji gibi alanlarda Türkiye'de bir ilk olması çok önemlidir. Fakat bir başka ilki, henüz 1946 yılında evrimle ilgili çok önemli bir makale yayınlamasıdır. Henüz antropolojinin ne olduğu bile toplum tarafından bilinmezken, kalkıp insan evrimini yazmıştır. 1941 yılından başlayarak *Yurt ve Dünya* dergisinde arka arkaya çıkan makalelerinden bazı başlıklar şöyle: "Kültürün Tekamülü (evrim); İnsanın Tekamülü; Charles Darwin: Hayatı ve Eserleri, vd". Ayrıca *Yurt ve Dünya* yayınlarından çıkan *İlim Karşısında Irk Meseleleri* kitabına "Kan Grupları ve Irk" ve "Biyolojik ve Kültürel Veraset" yazılarıyla katılmıştır.

Kazı çevresinde bir gezi sırasında.

Şenyürek'in hayvanları ve özellikle et yiyicileri çok sevdiğini Aydın Sayılı'dan öğreniyoruz. Daha doğrusu hayvanlara karşı bir bağlılığı, hatta zaafı olduğunu dile getiriyor Sayılı. Evcil olmayan hayvanlar arasında porsuğa özel bir ilgisi olduğunu birkaç kez işitmiştir. Hayvanlara beslediği sevginin bir sonucu olarak, Hayvanları Koruma Derneği üyesidir.

İlmin koynunda yaşamak onun tarifsiz saadeti idi

Fikret Ozansoy

Şenyürek paleontoloji ilminin modern meşalesini memleketimizde yakabilmiş ve aydınlığını Batıya kadar aksettirebilmiştir. Onun jeolojinin en çok muhtaç olduğu evrimsel paleontolojinin yurdumuzdaki öncüsü olduğunu burada şükranla anmak kaçınılmaz ödevimizdir.

Büyük kıtalar ortasındaki Türkiye'mizin jeolojik, paleobiyolojik ve paleocoğrafik konularının, evrimsel paleontoloji çerçevesi içinde tespit ve tesisi gerektiğine delil veren etüdleri, Türk paleontolojisinin şeref sahifelerini teşkil etmektedir.

Jeolojik bir zon karakteristiği olabilmesi gereken bir fosilin evrimsel paleontolojik vasıf ve değeri onun elinde gıpta edilecek bir mükemmelliyette işlenebilmekteydi. Şenyürek'in bu hasleti, daima ileri bakan ilmin prensiplerine sonsuz saygısının bir ifadesi idi.

Arazide jeolog-biyolojist, laboratuvarında biyolog-jeolojist olarak çalışan Şenyürek, paleontolojinin mümtaz ve muhterem bir şahsiyetini temsil ediyordu.

İlmi etüdlerinin artışı ile cemiyet bakımından olduğu kadar keyfiyet yönünden de çok ileri bir merhaleye ulaşmıştı. Yüze yakın neşriyatı içinde, bilhassa son yıllarda, modern paleontolojinin derinliğine inişi her türlü sitayişin üstündedir.

İnsan ve memeliler paleontolojisi alanındaki aralıksız çalışmaları bize ve bizden sonrakilere ışık tutacaktır. Evrimsel paleontolojiden, jeoloji ve evrim problemlerine en müstesna ve makbul rapor örneklerini veren fosilleri içinde *Carnivora*'lara karşı onun duyduğu ilgi, primatolojik materyalinkinden hiçbir zaman daha az değildi. Bunlara, 1959 ve 1960'da neşrettiği büyük eserlerindeki saygı değer emek, en güzel örnekler olarak gösterilebilir.

Şenyürek'in, modern biyometrik metodları, paleontolojik ve paleoantropolojik çalışmalarda kullanma mahareti bu ikiz ilimlere yepyeni bir veçhe verebilmiştir. Diğer taraftan, paleontolojik ve paleoantropolojik materyelde gen karakterlerinin tesbitine doğru duyduğu temayülün tahakkukunu maalesef ölümün gölgelendirmesi bir şanssızlıktır. Şenyürek'in hüviyeti yanında, üstün hocalığı, örnek tevazuu, emsalsiz ve fedakâr dostluğu, unutulmaz iyilikleri, ilmin şahikasına ulaşmış şahsiyetinde üstün insanlık meziyetlerini de bize aksettirmektedir. Şayet kendi hesabıma burada birkaç kelime ilâve edebilirsem, demeliyim ki, ben 18 yıl onun ilim ve faziletlerinin himayesindeydim. Ne yazık ki, aramızdan gitti ve onu meziyetleriyle, ilmiyle kucaklar dolusu çiçekler altında bıraktık; ıslak toprağının kokusunu rüzgâr kalplerimizin içinde gizledi. Sadece şunu düşünebildik: İlmin koynunda yaşamak onun tarifsiz saadeti idi.

NOT: Bu yazı Maden Tetkik ve Arama Dergisi'nin 1961 yılında yayımlanan 57. Sayısı'ndan alınmıştır.

Uçağı Karanlıktepe'ye çarpar

"Muzaffer Şenyürek denince gür bir enerji kaynağı, çok çalışkan, çok hareketli, karar ve insiyatif sahibi, kafası dinamo gibi çalışan bir insan gözümün önünde canlanır" diyor Sayılı. Bulanık düşünceden, dolambaçlı ifadeden eser yoktur onda. Özel hiçbir servet edinmeden ve ardında tek bir dikili ağaç bırakmadan hayata gözlerini yumar.

1961'in 23 Eylül akşamı Adana'dan bindiği Türk Hava Yolları'na ait Tay uçağı, kötü hava şartları nedeniyle, Ankara'ya inmeye hazırlanırken Etimesut yakınlarındaki Karanlıktepe'ye çarpar ve Muzaffer Şenyürek'in yaşamı ansızın son bulur. Hatay'daki Samandağı'nda Türk Tarih Kurumu ile DTCF adına yaptığı bir kazıdan dönmektedir. Bu zamansız ölümle ülkemiz çok değerli bir bilim insanını yitirecektir. Çalışmaları yarım kalır. Bölüm kısa bir süre sonra kapatılır. Kütüphanesine bile sahip çıkılmaz. Adına tek bir çalışma yapılmamıştır. Geriye, ölümüne inat dünyanın dört bir yanından gelmeye devam eden mektup, dergi ve kitaplardan oluşan postalar kalır…

Teşekkür

Ankara Üniversitesi DTCF Antropoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Berna Alpagut ve Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nden Dr. Ergi Deniz Özsoy, dosyanın hazırlanışı sırasında yol gösterici oldular. Katkıları için teşekkür ederiz.

DİPNOTLAR

1) Prof. Dr. Metin Özbek, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyet'in 75. Yılı Özel Sayısı, s. 105-107.
2) Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, "Ordinaryüs Profesör Dr. Muzaffer Şenyürek", Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi, Cilt 26, Sayı 101, Ocak 1962.
3) Papers of the Peabody Museum of American Archeology and Ethlology, Harvard University, c.16, No: 3, 1940.
4) E. A. Hooton, Up From the Ape, New York 1946, s.318 ve 336.
5) Muzaffer Şenyürek, The Pontian Ictitheres From the Elmadağ District, Ankara 1960, s.3.
6) Belleten, C.19, 1955, s.1-54.
7) Belleten, C.26, 1962, S: 101, s.190.
8) Belleten, C.26, 1962, S: 101, s.192.

Ölümünden 18 gün önce Son Havadis gazatesine verdiği röportajdan bir alıntı...

Elmadağı'nda, Pliosen çağının hayvanlarına ait fosiller bulundu

"(...)Fosil memeli hayvan kalıpları Elmadağı'nın güneyinde Karacahasan ve Edige köyleri arasında kurumuş eski bir göl içerisinde birikmiş olan tabakalardan çıkmaktadır. Bu göl 3. zamanın son çağı olan Pliosen'in ilk yarısına aittir. Bu çağda Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde göller bulunuyordu. Bu göller sonradan kurumuşlardır. Elmadağı'nda bulduğum hayvanlar arasında filleri de ihtiva eden hortumlular takımına mensup *Mastodonlar* (mamut benzeri fil), soyu sönmüş gergedanlar, birkaç çeşit zürafa, kılıç dişli kaplan, sırtlan familyasına mensup soyu sönmüş çeşitler, üç parmaklı iptidai atlar, çeşit çeşit ceylanlar ve bugün aramızda yaşamayan birçok geviş getirici hayvan kalıntıları bulunmaktadır. Üçüncü zamanın en son çağı olan Pliosen çağı son radyoaktif hesaplara göre 11 milyon sene devam etmiş ve 1 milyon sene önce sona ermiştir. Elmadağı'nda bulduğumuz hayvan fosilleri o zamanın ilk yarısına ait. Fosil hayvan kalıntıları bize memleketimizin eski hayvan toplulukları hakkında bilgi verdiği gibi, ayrıca jeolojik tabakaların yaşını da bildirmekte. Bu eski hayvanların bugün yaşamakta olan türlerle münasebetlerini ve bugünkü türlerin tekamülünü (evrimini) açıklamaktadır. Elmadağı'nda bulunan hayvanlar umumiyetle sıcak iklimi seven ve savanlarda yaşayan cinslerdir. Bu alt Pliosen'de memleketimizin iklimi sıcaktı. Fosil hayvanların tetkiki bize eski coğrafya hakkında da bilgi vermektedir. Mesela bugün Ege Denizi'ndeki adalarda da aynı hayvan fosillerine rastlanılması Ege Denizi çöküntüsünün bu hayvanların yaşadıkları devirlerden çok daha sonra meydana geldiğini göstermektedir.

Elmadağında, Pliosen çağının hayvanlarına ait fosiller bulundu

Pliosen çağı 11 milyon sene devam etmiş ve aramızdan 1 milyon sene önce sona ermiş

"Birkaç mevsim Ürgüp'ün Taşkınpaşa Köyü civarında, geçen yıl Ayaş'ta ve bu yıl da Halkavun bölgesinde çalıştım ve bu bölgelerde çok sayıda fosil memeli hayvan kalıntısı bulduk. Bu yıl bir de anthropoid maymuna ait diş buldum. Bu yeni bulunan diş yurdumuzda anthropoid maymunların 3. zamanın sonuna kadar yaşamış olduklarını gösteriyor(...)"

Kaynak: 5 Eylül 1961 tarihli Son Havadis gazetesi, Röportaj: Feridun Evrensel.

Ord. Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek'in Yayın Listesi

- M. Şenyürek, (1938): Granial Equilibrium Index, American Journal of Physical Anthropology, Vol. XXIV, No. l, s. 23-41.
- 1939: Pulp cavities of molars in Primates, American Journal of Physical Anthropology, Vol. XXV, No. l, s. 119-130.
- 1940: Fossil Man in Tangier, Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University, Vol. XVI, No. 3.
- 1940: The Extension of Neanderthal Man into North Africa, Man, Vol. 40, No. 153, s. 128, London.
- 1940: İnsan menşe ve tekâmülünde Pitekantrop'un yeri, Ülkü, C. XIV, s. 85 - 90, s. 347 - 356.
- 1940: Kan grupları ve Irk, Ibid, s. 500-502.
- 1941: The dentition of Plesianthropus and Paranthropus, Annals of the Transvaal Museum, Vol. XX, Part 3, 1941, pp. 293-302, Pretoria.
- 1941: Anadolu Bakır çağı ve Eti sekenesinin kraniyolojik tetkiki, Belleten. Vol. V, No. 19, s. 219-253.
- 1941: Cenubi Afrika'da keşfedilen fosil Plesianthropus ve Paranthropus cinslerinin dişlerinin tetkiki, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi (DTCF) Yıllık Çalışmaları Dergisi, No. l, s. 503-522.
- 1944: Ankara civarında bulunan birkaç Paleolitik alete dair bir not, DTCF Dergisi, Vol. II, No. 2, s.345-348.
- 1944: Anadolu'da bulunan iki yeni Paleolitik alete dair bir not, DTCF Dergisi, Vol. II, No. 2, s. 349-352.
- 1946: Paleontoloji'nin ışığında insan evrimi, DTCF Dergisi, Vol. IV, No. 3, s. 277-295.
- 1946: The Multiplicity of Foramina mentalia in a human mandible from the Copper Age of Anatolia, Nature, Vol. 157, pp. 792, London.
- 1946: Türk Tarih Kurumu adına yapılan Masat Höyük kazısından çıkarılan kafataslarının tetkiki, Belleten, Vol. X, No. 38, s. 231-254.
- A note on the duration of life of the ancient inhabitants of Anatolia, American Journal of Physical Anthropology, N. S., Vol. 5, No. l, pp. 55-66.
- 1947: The South African fossil Ape-Men: The Australopithecinae. By R. Broom and G. S. H. Scheppers (with a preface by Field Marshal J.C. Smuts). Transvaal Mus. Mem., No. 2, Pretoria, 272 p., 18 plates, 1946. American Journal of Physical Anthropology. N.S., Vol. 5, No.
3, pp. 375-378.
- 1949: Truva civarında Kumtepe'de bulunmuş olan iskeletlere dair bir not, DTCF Dergisi, Vol. VII, No. 2, s. 295-304.
- 1949: Türk Tarih Kurumu adına yapılan Karahöyük kazısından çıkarılan kafataslarının tetkiki, Belleten, Vol. XIII, No. 49, s. 1-20.
- 1949: Anadolu'nun eski sakinlerinde taurodontizm, Belleten. Vol. XIII, No. 50, s. 215-227.
- 1949: Anadolu'nun eski sakinlerinde büyük azı dişlerinin aşınması, Belleten, Vol. XIII, No. 50, s. 229-244.
- 1949: Türk Tarih Kurumu adına yapılan Karain kazısında bulunan iki fosil dişe dair kısa ön rapor, Belleten, Vol. XIII, No. 52, s. 833-836.
- 1950: Alaca Höyük'de bulunan üç kafatasına dair bir not, Belleten, Vol. XIV, No. 53, s. 57-84.
- H. Gültekin, M. Şenyürek ve A. Dönmez, (1950): Larisa civarında Höyücek'de yapılan sondaj, Belleten, Vol. XIV, No. 55, s. 487-503.
- 1950: Büyük Güllücek'te bulunan Kalkolitik çağa ait bir muharibin iskeletinin tetkiki, DTCF Dergisi, Vol. VIII, No. 3, s. 269-310.
- 1951: A Study of the human skulls from Polatlı Höyük, Anatolian Studies, Vol. I, pp. 63-71.
- 1951: Two cases of prematüre suture closure among the ancient inhabitants of Anatolia, Belleten, Vol. XV, No. 58, pp. 247-262.
- 1951: A note on the human skeletons in the Alaca Höyük Museum DTCF Dergisi. Vol. IX, No. 1-2, pp. 43-61.
- 1951: Gökdere (Elmadağı) faunasına dair bir not, DTCF Dergisi, Vol. IX, No. 1-2, s. 63-73.
- M. Senyürek ve S. Tunakan (1951): Şeyh Höyük iskeletleri, Belleten, Vol. IV, No. 60, s. 431-445.
- 1951: The longevity of the Chalcolithic and Copper Age inhabitants of Anatolia, Belleten, Vol. XV, No. 60, s. 447-468.
- 1951: Fluctuation of the Cranial Index in Anatolia, from the fourth millenium B. C. to 1200 B. C. Belleten, Vol. XV, No. 60, pp. 593-632.
- 1951: Trigonid-talonid height relation indices of the permanent lover molars of primates, DTCF Dergisi, Vol. IX, No. 4, pp. 458-474.
- 1952: A study of the dentition of the ancient inhabitants of Alaca Höyük, Belleten, Vol. XVI, No. 62, pp. 153-224.
- 1952: The dentition of the Chalcolithic and Copper Age inhabitants of Anatolia. Part I. A morphological study of the permanent lovver molars of the Chalcolithic and Copper Age inhabitants of Anatolia, DTCF Dergisi, Vol. X, No. 1-2, pp. 57-77.
- 1952: A study of the human skeletons from Kültepe, excavated under the auspices of the Turkish Historical Society. The skeletons from the excavation season of 1948. Belleten, Vol. XVI, No. 63, pp. 323-343.
- 1952: A study of the Pontian fauna of Gökdere (Elmadağı), Southeast of Ankara, Belleten, Vol. XVI, No. 64, pp. 449-492.
- 1953: Southwest Asia, International Directory of Anthropological Institutions, Nevv York, pp. 79-88.
- 1953: A note on a new species of Gazella from the Pontian of Küçük Yozgat, DTCF Dergisi. Vol. XI, No. l, pp. 1-16.
- 1953: A reappraisal of "An Appraisal of Anthropology Today", DTCF Dergisi, Vol. XI, No. l, pp. 105-108.
- 1953: A study of the pulp cavities and roots of the lower premolars and molars of Prosimii, Ceboidea and Cercopithecoidea. Belleten. Vol. XVII, No. 67, pp. 321-365.
- 1953: Küçükyozgat'ta bulunan Gazella capricornis Rodler ve Weithofer'e ait bir boynuz, Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni, Vol. IV, No. 2, s. 141-145.
- 1953: List of Localities of mammalian fossils of Pontian Age in the Vilâyet of Kayseri, DTCF Dergisi, Vol. XI, No. 2-4, pp. 171-176.
- 1953: Horn-cores of Oioceros from the Pontian of Küçükyozgat, Belleten, Vol. XVII, No. 68, pp. 459-473.
- 1954: A note on the skulls of Chalcolithic Age from Yümüktepe, Belleten, Vol. XVIII, No. 69, pp. 1-25.
- 1954: A study of a skull of Promephitis from the Pontian of Küçükyozgat, Belleten, Vol. XVIII, No. 71, pp. 279-315.
- 1954: A study of the remains of Samotherium found at Taşkınpaşa, DTCF Dergisi, Vol. XII, No. 1-2, pp. 1-32.
- 1954: A note on the long bones of Chalcolithic Age from Yümüktepe, Belleten, Vol. XVIII, No. 72, pp. 519-522.
- 1954: A study of the remains of Crocuta from the Küçükyozgat district, DTCF Dergisi. Vol. XII, No. 3-4, 1954, pp. 29-74.
- 1955: A note on the teeth of Meganthropus africanus Weinert from Tanganyika Territory, Belleten, Vol. XIX, No. 73, pp. 1-54.
- 1955: A note on the long bones of Chalcolithic Age from Şeyh Höyük, Belleten, Vol. XIX, No. 74, pp. 247-270.
- 1955: A review of the order of eruption of the permanent teeth in fossil hominids, Belleten, Vol. XIX, No. 76, pp. 407-444.
- 1955: Pontien çağda Ankara civarında yaşamış olan bir ceylân türü, Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, No. 2, s. 67-72.
- 1956: Order of eruption of the permanent teeth in the Chalcolithic and Copper Age inhabitants of Anatolia, Belleten, Vol. XX, No. 77, pp. 1-28.
- 1956: Anadolu'nun Kalkolitik ve Bakır Çağı sekenesinde üçüncü büyük azı dişlerinin çıkış zamanı, Belleten, Vol. XX, No. 78, s. 201-212.
- M. Şenyürek ve E. Bostancı (1956): The excavation of a cave near the village of Mağracık in the Vilâyet öf the Hatay, Anatolia, Vol. I, 1956, pp. 81-83.
- 1956: A short review of the anthropology of the ancient inhabitants of Anatolia, from the Chalcolithic Age to the end of the Hittite Empire, Seton Lloyd, Early Anatolia, London, pp. 205-209, Penguin Books.
- 1956: The extension of Neanderthal Man into North Africa, Actes du IVe Congres International du Quaternaire. II. Rome, 1956, p. 656.
- 1956: Irk mefhumu ve UNESCO'nun bu konudaki çalışmalarına kısa bir bakış, Kültür Dünyası Ankara.
- 1957: A new species of Epimachairodus from Küçükyozgat, Belleten, Vol. XXI, No. 81, 1957, pp. 1-60.
- 1957: The skeleton of the fossil infant found in Shanidar Cave, northern Iraq, Anatolia, Vol. II, pp. 49-55.
- 1957: The duration of life of the Chalcolithic and Copper Age populations of Anatolia, Anatolia, Vol. II, pp. 95-110.
- 1957: A further note on the Palaeolithic Shanidar Infant, Anatolia, Vol. II, pp. 111-121.
- 1957: Büyük Güllücek'te bulunan insan iskeleti, H. Koşay ve M. Akok, Büyük Güllücek Kazısı, Ankara.
- 1958: Adaptive characters in the dentition of Crocuta eximia (Roth and Wagner), together with a survey of the finds of Crocuta in Anatolia, DTCF Yayınlarından. No. 122.
- M. Şenyürek ve E. Bostancı (1958): Hatay Vilâyetinde Prehistorya araştırmaları, Belleten, Vol. XXII, No. 86, s. 147-166.
- 1958: Hatay Vilâyetinin Paleolitik Kültürleri, Belleten, Vol. XXII, No. 86, s. 171-210.
- 1958: Hatay Vilâyetinde yeni araştırmalar, Belleten. Vol. XXII, No. 87, s. 443.
- 1958: Kültepe'de Asur Ticaret Kolonisi sakinleri arasında görülen bir trepanation vakası, Anatolia. Vol. 3, s. 49-52.
- 1958: 1958 yılında Samandağ yakınında bir mağarada yapılan sondaj, Anatolia, Vol. 3, s. 57-70.
- 1958: Antalya Vilâyetinde Öküzini'nde bulunan bir insan iskeletinin tetkiki, Belleten, Vol. XXII, No. 88, s. 465-518.
- 1959: Tıkalı Mağaranın Paleolitik endüstrisine dair bir not, Belleten, Vol. XXIII, No: 89, pp. 1-44.
- 1959: A study of the deciduous teeth of the fossil Shanidar Infant. A Comparative study of the milk teeth of fossil men, DTCF Yayınlarından, No. 128.
- 1958: UNESCO'nun ırk konusundaki yayınlarına toplu bir bakış, UNESCO Haberleri, Series III, No. 2, s. 6-7.
- 1958: Anadolu'nun eski sakinlerinin ömür süresi, UNESCO Haberleri, Series III, No. 11, s. 3-4.
- 1960: The Relative size of the permanent incisors in the suborder Anthropoidea, Anatolia. Vol. V, pp. 47-85.
- 1960: Ankara Üniversitesi'nde muhafaza edilen fosil fil kalıntılarına dair bir not, Belleten. Vol. XXIV, No. 96, s. 693-698.
- 1960: The Pontian Ictitheres from the Elmadağ District. DTCF Dergisi, Anatolia. V, Supplement 1. 223/A, Pl. I-X1V.
- 1961: Altındere'nin üst Aşöleen endüstrisi, Belleten. Vol. XXV, No. 98, pp. 149-198.
- M. Şenyürek ve E. Bostancı (1961): Nükleüs olarak kullanılan bir el baltası, Belleten. Vol. XXV, No. 98, s. 307-312.

Kaynak: Bu yayın listesi Maden Tetkik ve Arama Dergisi'nin 1961 yılında yayımlanan 57. Sayısı ve Belleten dergisinin 1962 yılına ait C.26, 101. Sayısından derlenmiştir.

Bir matematikçinin dilinden doğa hikâyeleri

Okurlarımızın özellikle matematik tarihi ve eğitimiyle ilgili birbirinden renkli ve keyifli yazılarından tanıdığı İsmihan Yusubov, bu kez karıncalara dair gözlemlerine ve onlarla yaptığı küçük deneylere dayalı hikâyeler anlatıyor bizlere: "Bu yazıyı yazmaktaki amacım, gençlerin, gezegenimizi paylaştığımız karıncalara insanca, -bir zamanlar Diyojen'in pazar yerinde, gündüz vakti, elinde lambayla aradığı 'insan'ca- davranmalarına katkıda bulunmak."

Doç. Dr. İsmihan Yusubov
Sakarya Ünv. Mühendislik Fak. Bilgisayar Mühendisliği Bölümü

Aslında gerçek, bezeksiz düzeksiz her hikâye bir doğa hikâyesi olduğundan, makalenin adı "gerçek hikâyeler" olarak da algılanabilir. Fakat burada yazacağımız hikâyeler, bizimle aynı gezegeni paylaşmak zorunda kalmış "küçük kardeşlerimiz" hayvanlar ve bitkiler, özenle mahvetmeye çalıştığımız fauna ve flora hakkında olacak. Bu arada hemen belirtmemiz gerekiyor ki, özel bir amaç hedeflemiyoruz, daha doğrusu amacımız bize keyif vermiş (esasen tesadüfi) bazı gözlemlerimizi benzer psikolojiye sahip insanlarla paylaşabilmektir sadece. Elbette ben bu isteğimi her zaman, hem de gönlümce, sözel olarak gerçekleştirmişimdir. Fakat bu sözel hikâyeler, gerek zamanla değişime maruz kalması, gerekse çok sınırlı sayıda insana ve çok kısa zaman zarfında anlatılması açısından beni tatmin etmiyordu. Paylaştığım şeyin en azından bir süreliğine kalıcı ve değişmez olmasını istiyordum, Sümerler'in çiviyazıları kadar olmasa bile.

Peki, kimler için anlatmak istiyorum bu öyküleri? Esasen yeniyetmeler ve gençler için. Amacım onların "küçük kardeşlerimize" insanca, -bir zamanlar Diyojen'in pazar yerinde, gündüz vakti, elinde lambayla aradığı "insan"ca- davranmalarına katkıda bulunmak. Gerçi bu amaçla (ve onun yanı sıra diğer amaçlarla) örneğin Jack London'un *Beyaz Diş*, Cengiz Aytmatov'un *Elveda Gülsarı*, *Cellat Kütüğü* yapıtları gibi çok güzel kitaplar yazılmış; ama bir yangın çıktığı sırada bir karıncanın ağzındaki bir damla suyla olaya müdahale etme isteğinin takdirle karşılanacağını umuyorum. Acaba Alman Alfred Brem, Fransız Fabre, İngiliz Darrel ve diğer meşhur doğa bilimcilerin kollarını sıvamış olduğu bir alanda, sıradan bir seyircinin, bir amatörün söz demeye ne kadar hakkı var? Sanırım az da olsa var ve nedeni doğa olaylarının sonsuz derecede rengârenk olmasında yatmaktadır. Odur ki, bu olayların tasviri bitmez ve her zaman yeni gözlemlere ihtiyaç duyulmuş ve duyulacaktır.

Bu yazının yazılma nedenlerinden biri de onun ilgiyle karşılanacağına olan inancımdır, çünkü bunu sözel denemelerle tecrübeden çok geçirmiş ve her defasında olumlu karşılanmışımdır diyebilirim. Demek ki, yeterince malzeme-barutumuz vardı ve ateşlenmek için zamanını bekliyordu. Ve bu zaman benim için yaşlanmakla, artık göç davulunun çalınmasıyla, ömür denilen kervanın son durağına doğru harekete geçmesiyle yetişmiş oldu. Kişi yaşlandıkça canlı âleme daha hassas yaklaşır, gençlerin de aynı hassasiyeti göstermesini ister ve buna katkıda bulunmak geçer içinden. Öte yandan zamanının az kaldığının ve kum saatinin üst kısmının süratle boşaldığının farkında olması, onu kırbaçlar. Fakat ateşlemek (ateşlenmek) için bir fitile ihtiyacımız vardı ki, bu fitili ben son zamanlarda art arda en az iki yerde buldum. Bunlardan birisini dünyaca ünlü, Nobel ödüllü fizikçi Richard Feynman'ın *Eminim Şaka Yapıyorsunuz Bay Feynman!* kitabında geçen karıncalarla bağıntılı hikâyesinde, bir diğerini ise Bettina Stiekel'in *Çocuklar Soruyor, Nobel'liler Cevaplıyor* isimli kitabında "Sevgi nedir?" sorusuna, 1989 Nobel Barış Ödülü sahibi, Tibet'in S. H. Dalai Lama'sının verdiği yanıtta bulmuş oldum. Feynman kitabında, karıncaların belli özelliklerini öğrenmek için onlar üzerinde yaptığı ilginç deneylerden bahsediyor. İlerde belki bu

deneylere bir miktar değiniriz. Ama S. H. Dalai Lama'nın cevabından bir bölümü burada aktarmak yerinde olur diye düşünüyorum: "Her insanda bir tür sevgi tohumu yatmaktadır. Kalbimizde yaşayan bu tohumu büyütebilir ve ilerde bir çiçek gibi açmasını sağlayabiliriz. Biz rahipler bunu, kendimizi pozitif eylemlerle eğiterek yaparız. Bunun içinde hoşgörü ve çevreye karşı saygı vardır ve elbette kesinlikle öldürmek, çalmak, yalan söylemek gibi kötü şeyler yapmamak gerekir. İnsanlarla dostane ve sıcak ilişkiler kurmak ve yürütebilmek için aziz olmak gerekmez. Benim bahsettiğim sevgi gezegenimizdeki tüm canlılar için geçerlidir. Bu nedenle soruyorum sana: Bir anneye duyulan sevgi ile bir karıncaya duyulan arasında fark var mıdır? Hayır!"

Görüldüğü gibi burada da karınca ön plana çıktı ve bizim de esas konumuz olmaya aday. Yeri gelmişken henüz çocuk yaşlarımda duyduğum bir öyküye göre, evliyalardan biri yürürken, ayağını özel olarak dizilmiş taşlara basarmış ki, tesadüf sonucu bir karıncayı (veya başka bir küçük böceği) ayaklayıp günaha girmesin. O zaman bu hikâye beni çok etkilemişti. Ama yıllar sonra anladım ki, burada yapılan iş, aslında her adamın dikkat etmesi, yapması gereken iştir ve Dalai Lama'nın dediği gibi, bunun için "aziz olmak gerekmez". Son olarak ekleyelim ki, zamanında babam orman ağası (meşebeyi) olduğundan, okula başlayana kadar bahar ve yaz ayları ormandaki evimizde (bazen hatta Tarzan gibi ağaçların başında) yaşamışımdır. Sanırım doğa konusunda bir yazıyı ele almamda bu olayın da etkisi vardır.

Karınca savaşçıları ve salyangoz

1990'larda, İzmit'te iki katlı bir apartmanda oturduğumuz sıralarda, merdivenlerin önü çamur olmasın diye, yere kare biçiminde kaldırım taşları konulmuştu. Bir yaz günü bu taşların birinin altında karınca yuvası olduğunun farkına vardım ve "Acaba ne yapıyorlar orada?" diyerek, taşı kaldırdım. Karınca yuvası "çomak sokulmuş arı kovanı" gibi kaynamaya başladı. Bu kaynaşma esasen iki türdendi: Birileri, içerisinde karınca gelincikleri olan beyaz kozaları büyük hızla daha emniyetli yerlere taşımakla uğraşırken, kısmen büyük ölçülü olan diğerleri yuvanın etrafında dolaşarak onları rahatsız eden "düşmanın" arayışında bulunmadaydı. Kaldırım taşını yeniden yerine yerleştirdim, fakat karınca savaşçılarının heyecanı bir türlü dinmiyor ve arayışlarını önceki hızıyla sürdürüyorlardı.

O zaman anladım ki, onları rahatlatmak için bir "düşman" bulmam lazım. Etraftaki yeşilliğe göz atınca "düşmanı" -bir bitki gövdesine yapışmış salyangozu- fark ettim. Onu alıp üzerinde karınca savaşçılarının devre vurarak "Kan! Kan!" dedikleri kaldırım taşının üstüne bıraktım. Fakat bu "cenaze" durumundaki salyangoz dikkatlerini pek çekmedi. O zaman bir kibrit yakıp salyangozun arkasını ısıtmaya koyuldum ve bu "yangından" kurtulmak isteyen salyangoz, dört boynuzlu kafasıyla ayak rolünü üstlenen karnını kabuktan dışarı çıkartıp hızlı bir şekilde "kaçmaya" çalıştığı anda, savaşçıların taarruzuna maruz kaldı. Karıncalardan birkaçı onun sırtına, kafasına tırmanıp boynuzlarını ve yüzünü dişlemekteyken, salyangoz aniden kafasını karıncalarla birlikte hızlı bir şekilde kabuğunun içerisine sokup çıkarttı ve hareketine devam etti. Savaşçıların yeni hamlelerine salyangozun yanıtı hep aynı oldu. Bir süre sonra salyangoz artık kaldırım taşını terk etmişti ve savaşçılar da kısmen rahatlamış gözüküyordu. Olanlar olmuştu. Salyangozun kaldırım taşı üzerinde bıraktığı yapışkan iz boyunca, ona atak yapan karıncaların "cenazeleri" dizilmişti. Demek ki, kafa her defasında kabuğa çekildiğinde, sadece saklanmıyormuş, esir alınmış bir-iki karıncayı güçlü kaslarıyla sıkarak öldürüyormuş ve çıkışında cesetleri karın-ayağının altına atıyormuş.

Karınca ile "kan pıhtısı"nın karşılaşması

Yine bir defasında, ilkbaharın güneşli bir gününde, İzmit'teki evimizin doğu tarafındaki balkonunun yan duvarlarının beyaz mermerden yapılmış üstlükleri üzerinde oraya buraya koşan çok sayıda kırmızı nokta fark ettim. Bunlar farklı olmanın yanı sıra, çok küçük ölçülere sahip sanki birer "kan pıhtısıydı". Evde bulunan basit bir mercekle bunların kısmen büyük olanlarını incelerken, sekiz tane ayakları olduğunu görebildim. İşte o zaman anladım ki, karşımdakiler örümcek yavrularından başka bir şey değildir.

Orada oturduğumdan, beni rahatsız etmesinler diye, onları üfürükle mermer üzerinden savurmaya çalıştım, fakat nafile. Üfürüğümle, yine buralarda dolaşan ve onlarla karşılaştırıldığında kocaman devleri andıran karıncaları savurabildiğim halde, bu "kırmızı noktalara" gücüm yetmedi; ben üflerken onlar sanki mermerin bir parçasına dönüştüler. Elle kabaca müdahale etmek istesem, ölür ve oldukları yerde küçük bir kan lekesi olarak kalırlardı.

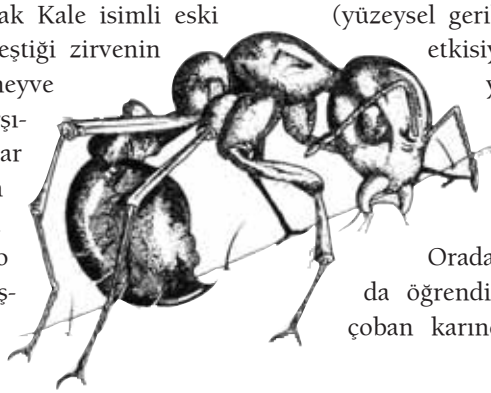
O zaman, bunların karıncalarla karşılaşması durumunda ne olacağını merak etmeye başladım. Çok fazla beklemem gerekmedi. Tesadüfen bunlardan ikisinin yolları kesişti ve her ikisi de sanki birbirine çarpmış elastik kürecikler gibi farklı yönlere koştular. Bu durumda "kan pıhtısı"nı boş verip, karınca üzerinde yoğunlaştım. Acaba bu beklenmedik karşılaşma sonucu karıncaya bir şey oldu mu? Aslında ben yavruya bir şey olacağını sanıyordum, çünkü örümcek yavrusu karıncanın ağzının boyunda değildi bile. Fakat o küçük ve hızlı şeytanı izlemek zor olduğundan, karınca üzerine yoğunlaşmıştım. Az sonra karınca sarho gibi davranmaya başladı ve dayanarak yüzünü gözünü temizlemeye koyuldu. Yine yürümeye gayret etti; fakat bir süre sonra duraklayıp yeniden temizlenmeye başladı. Anlaşılan o ki, ani karşılaşma sonucunda yüzüne gözüne bir şeyler yapışmıştı ve o rahatsız olduğu bu şeyden kurtulmakta zorlanıyordu. Onu kendi talihiyle baş başa bıraktım.

Çoban karıncalar hakkında

Çoban karıncalarla 1988'in sıcak Ağustos ayında, Azerbaycan'ın Deveci İli'nde, Çırak Kale isimli eski bir kalenin yerleştiği zirvenin eteklerindeki meyve bahçesinde karşılaştım. O zamanlar günlük yazardım ve gördüğüm manzara beni o kadar etkilemişti ki, günlüğün belki iki sayfasını onların vasfına sarf ettim ve hatta becerim imkân verdiği kadar durumu resimle anlatmaya yeltendim. Anlayacağınız gibi, dikkatimi çeken yine karıncalar olmuştu, meyve ağacında dolaşan karıncalar. Tabii, karıncaların ağaçta ne işi var diye düşünürken çok şey gelebilirdi aklıma: Ağacın yaprağı, çiçekleri, meyveleri ve belli yerlerde, belli nedenlerden dolayı dışarı fırlayan "can suyu".

Fakat karıncaları takip edince, bilmediğim ve tahmin etmediğim başka bir manzaranın şahidi oldum. Ağacın kısmen ince olan dalları üzerinde, bit büyüklüğünde, gri renkli, çok sayıda yaratık bulunuyordu ve bunlar ağır ağır, tıpkı otlayan koyun sürüsü gibi ilerliyorlardı. Benim ilgimi çeken, karıncalardan birinin bu yaratıklardan birisine yaklaşıp ön ayaklarıyla hafifçe sırtını sıvazladığında olan olaydı. Bu zaman yaratık karnını az yukarı kaldırıyordu ve bir süre sonra arka kısmında şeffaf sıvı damlası belirmeye başlıyordu. Bu damla belli bir ölçüye ulaştığında, karınca ağzı ile bu damlayı almakta gecikmiyordu. Sanki karınca bu koyun sürüsünün çobanıydı ve zaman zaman sütü oluşmuş koyunları ancak kendine malum bir sezgiyle seçerek, onları sağmakla meşgul oluyordu.

Çok daha sonra, Feynman'ın yukarıda bahsettiğim kitabındaki bir parçada bu olayın daha parlak ve daha ayrıntılı bir şekilde tasvir edildiğinin şahidi oldum. Şöyle ki, adam mercek kullanarak görmüş ki, karınca damlayı ön ayakları (elleri) ile aldıktan sonra, tıpkı bir küresel kapalı kâse gibi ağzına götürüyor ve onun aynı malzemeden oluşan (yüzeysel gerilim kuvvetinin etkisiyle) yüzeyini yırtarak, içeriğini benimsiyor. Tabii ki, bu onu çok etkilemiştir. Oradan aynı zamanda öğrendim ki, bunlara çoban karıncalar denir ve bunlar karınca ailesine gerekli sıvıları temin ederler. Hatta onlar kendi kozaları gibi, "koyunlarının" kozalarını da yetiştiriyor ve yavrularını da kışın yuvalarında ayrı bir "ahırda" barındırıyorlar. Bahar gelince bu koyunlar ağaçlara taşınır, fakat gecelerin soğuk olduğu dönemlerde, yeniden karınca yuvasına dönerler ki, sürü soğuktan etkilenmesin. İşte asıl çoban işi.

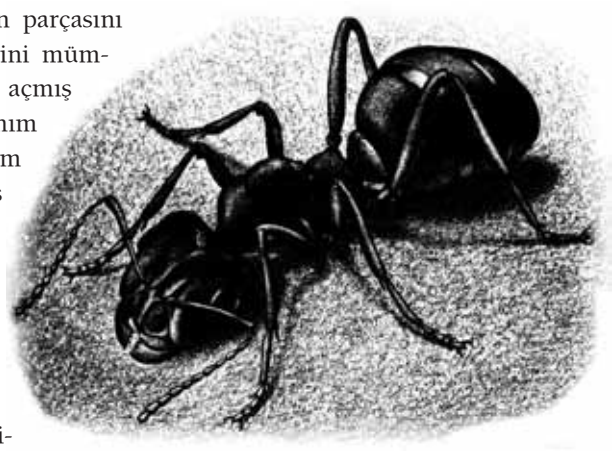
Karınca askeriyle savaşı nasıl kaybettim?

Halen çalıştığım Sakarya Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Esentepe denilen yükseklikte; oturduğum Kampüs Yurtlar Bölgesi ise, tepenin Sapanca Gölü tarafındaki eteğinde yerleştiğinden, fakülteye ulaşmak için her sabah 135 basamaklı beton merdiveni tırmanmak zorundaydım. Beni bekleyen öğrencilerim manevi olarak bu tırmanmayı bir ölçüde hafifletiyorlardıysa da; merdiven boyunca, onun yanı başına dizilmiş çiçekler, otlar ve zaman zaman rastladığım canlılar bu tırmanmaya nerdeyse maddi olarak kolaylık sağlıyordu. Şimdi ofisimiz de aşağı taşındığından, merdiveni kullanmıyorum. Bir zamanlar halk tarafından çok sevilen Azeri şairi Samet Vurgun (1906 -1956) *Ben telesmirem* (Benim acelem yok) adlı şiirinde, yol arkadaşlarından acele etmemelerini rica ediyor, yol boyu her ota, her çiçeğe selam etmek isteğini dile getiriyordu. Rahmetli, dünyayı seyretmek için ona ayrılmış zamanın fazla kalmadığını içsezisiyle duymuş olsa gerek ki, böyle etkileyici bir şiiri ortaya koymuştur. Malum, "sohbet yol için bir köprüdür" derler; yani sohbet uzayınca, yol "kısalır"; nasıl başa vurulduğu pek anlaşılmaz. İşte benim yolumun kısalmasına neden olan da, yol boyu karşılaştığım canlılarla (tabii ki, hem de insanlarla) yaptığım samimi temaslar olmuştur her vakit.

Yol boyu karşılaştıklarımdan en çok dikkatimi çeken iki karınca ailesi olmuştur, ki birisi İİB Fakültesi'nin bahçesini yurt edinmiş

kırmızı başlı ve sineli süvari (atlı) karıncalar, bir diğeri ise kütüphanenin alt tarafındaki otoparkın kenarını beğenmiş, parlak siyah kafalı karıncalardı. Kırmızı kafalılar hakkında sohbet daha sonra olacak, şimdi kocaman siyah kafalı karınca askeriyle nasıl savaştığımı ve nasıl yenildiğimi anlatmak istiyorum. Onlar bana kırmızılardan daha sempatik ve daha ağırbaşlı gözükürdü her zaman. Günün birinde, yine onları gözlemlediğim sırada, bir kırkayağın artık yeterince büyük olan yavrusunun karınca yuvası yönünde ilerlediğini gördüm ve acaba bir şey olacak mı diye gözlemeyi sürdürdüm. Kırkayak tam da yuvanın yanından geçmekteydi ki, devriye gezen asker karınca onu fark etti. Bir an bile tereddüt etmeden, kendisinden defalarca büyük olan hayvana saldırmaz mı? Önce bu saldırıya aldırmayan kırkayak aynı rahatlıkla rotasına devam ederken, karınca onun sırtına atlayıp çene kaslarının ne kadar güçlü olduğunu göstermiş olmalı ki, hızını iki katına çıkararak oradan uzaklaştı.

Yabancıyı sınır dışı ettikten sonra geri dönen asker karınca, bir galip edasıyla yuvanın çevresinde gururla devriye gezisine devam etmekteydi. O zaman düşündüm ki, bu asker uygun ortamda bana da saldırır mı acaba? Şahadetparmağımı bir hayvan misali onun etrafında dolaştırmaya başlayınca, parmağıma saldırmaz mı?! Tabii parmağımı hızla geri çektiğimden, temasa geçemeden ayrıldık. İkinci yaklaşmamızda, o daha saldırmaya fırsat bulmadan baş ve şahadetparmağımla oluşturduğum bir darbe aletiyle onu nerdeyse 30 cm kadar uzağa atmış oldum. İşte asıl olay bundan sonra başladı. 30 cm mesafede yere iner inmez, asker karınca hiç duraklamadan tam darbe yediği yere hızla döndükten sonra, gövdesinin ön parçasını yukarı kaldırdı ve çenesini mümkün olduğu kadar geniş açmış vaziyette sağa sola salınım yapmaya başladı. Anladım ki, bu benim için savaş meydanına bir davetiyedir. Ve onun çağırışını (hatta sanki savaş çığlığını işitmiş gibi oldum bir ara) kabul ettim. Bu sefer şerefli asker, benim "eski silahımın" etkisiyle nerdeyse yarım metre uzağa uçtuysa da, bir sonraki davranışı, bir öncekinin tıpatıp aynısı oldu. O zaman anladım ki, insanlardan farklı olarak karınca askeri için savaşta yalnızca iki sonuç belirlenmiş: Gazi veya şehit. Ve ben onun şehit, kendimin de bir asker katili olmasını istemediğimden bu oyuna son verdim. Eklemem gerekiyor ki, yararına mı yoksa zararına mı bilmem, ama insanlar için iki yol daha vardır: Selam ve sulh.

Kırmızı karıncalar ve sarı tüylü "tilki-köpek"

Bahar gelip, güneş toprağı ısıtınca, daha kırlangıçlar ve leylekler gelmeden, hatta parlak siyah kafalı karıncalar kış uykusundan uyanmamışken, kırmızı atlıkarınca ailesi artık geleceğe yönelik işlerine başlamıştı bile. Başlangıçta esas işleri yuvalarını tamir etmek ve gereken yeni bölümleri inşa etmek olsa gerek ki, uzunca süre boyunca karıncalar yalnızca yuvaya "girip çıkmakla" meşgullerdi. Dikkat ederseniz, yuvadan çıkan karıncanın, ağzında bir taş, kil veya kum parçası taşıdığını görebilirdiniz. Ve karınca, artık yuvadan çıkarılmış parçacıkların oluşturduğu küçük tepenin üstüne tırmanıp yükünü oraya bıraktığı anda, hızlı bir şekilde, asla duraklamadan yuvaya dönmekteydi. Sanki gözle görülmez bir el, onun yükünü ağzından düşürdüğü anı bekliyormuş gibi, aniden onu karşı koyulması nerdeyse olanaksız bir kuvvetle yuvaya çekiyordu. Evet bu el vardı ve onun kuvvetinin kaynağı, karıncanın doğuştan sahip olduğu içgüdüsünde yatmaktaydı. Bazen çıkarılan taş büyük olunca, onu taşıyan karınca daha tepeye tırmanamadan taşı ağzından düşürür ve bu taş taa aşağılara kadar yuvarlanarak yuvanın girişini bile kapatabilirdi. Bu durumda birkaç karınca (tabii taşı düşüren de dahil olmak üzere) taşı oradan çıkarmaya koyulurdu. Fakat görünen oydu ki, işi bitiren eninde sonunda yalnızca bir karınca olurdu; ötekilerin işi ise, sadece, "Merak etme, biz hep seninle birlikteyiz" türünden olmakla, onu motive etme karakterindeydi galiba.

Bazen dersim gereği onları erken saatlerde ziyaret ettiğimde, henüz işe başlamamış olabilirlerdi. Böyle zamanlarda, yuvalarının ağzı kapalı olurdu ve hatta yuvanın girişi öyle kamufle edilirdi ki, nerede olduğu pek belli olmazdı. O zaman bunun nasıl olduğunu merak ettim. Bir akşam güneş batmadan bir süre önce yuvanın yanındaydım. Doğal olarak git-gel azalmıştı, hatta yok gibiydi. Bir süre sonra, nerdeyse güneşin batışıyla birlikte bir anda, yuva ağzının iç tarafında bir hareketlenme fark ettim. Belli oldu ki, bunlar "şehrin kapılarını" kapatması gereken karıncalardır ve bu iş içeriden yapılmaktadır. Bu sefer içeriden çıkarılan malzemeler yukarıya değil, tam da kapının önüne bırakılırdı ve bir zaman sonra kapının çukur şeklindeki yeri bile gözlerden kaybolurdu. Ama anladım ki, iş bununla bitmiyordu; karıncalar yuvanın ağzına uzanan dar koridorun tamamını da taş ve kille doldurarak, durumlarını daha güvenli hale getiriyorlardı.

Yuva hazır hale getirildikten sonra, artık yuvaya yem taşımaya ve diğer bildiğimiz, bilmediğimiz ve belki de bilebilemeyeceğimiz işlere start verildi. İşte sarı tüylü "tilki-köpek" lakabı taktığım örümcekle karşılaşmam da, bu zamana denk geldi. Bir defasında baktım ki, kırmızı bekçi-asker karınca sanki birini kovalıyor, fakat o kovaladığı tıpkı bir sivrisinek gibi yine "adamı" rahatsız ediyor. Dikkat edince kovalanan, ama bir türlü buradan uzaklaşmak istemeyen mahlûkun sarı renkli, karıncaya kıyasla çok küçük, sarı tüylü bir örümcek olduğunu gördüm. Ne işi var bu yaramazın burada diye düşünürken, anladım ki, bu bir avcı ve işi yuvanın yakın çevresinde ağlardan sağlam bir tuzak kurmak. Bunu fark etmemle daha tamamlanmamış tuzağa bir karıncanın yakalanması bir oldu. Ben defalarca denemeyle şahit olmuştum ki, karınca yuvaya getirdiği yemi kolay bırakmıyor. Ama bu defa ağa isabet ettiği anda, karınca ilk önce ağzındaki yemi -sanırım unutarak- bıraktı ve can havliyle ağdan bir an önce kurtulmak için çabalamaya başladı. Ve şükür ki, sarı tilki yetişene kadar, ağdan kurtulabilmişti.

Ama bir defasında, artık akşama az kalmıştı ve yuvanın ağzı da kapalıydı. Geçip gitmek isterken dikkatimi yuvanın yakınında hareketsiz kalmış bir karınca çekti; acaba hasta mı, yoksa dışarıda mı kalmış diye düşündüm ve eğilerek onu kaldırmak istediğimde, altından sarı örümcek kaçtı. Bir baktım arkasından da nokta gibi bir şey koşuyor. Meğer bu da onun yavrusuymuş ve "adam" yavrusunu da kendisiyle -avlanmak demeyelim-, eğitim amacıyla götürmüş... Tam bu olaydan sonra, ona hakaret anlamı taşıyan "tilki-köpek" lakabını taktım. Ve kendime itiraf olarak dedim ki, bir daha karşıma çıksa ona ne edeceğimi bilemiyorum. Çok kızmıştım "feleğin" karıncaya yapmış olduğu bu oyuna.

Karınca aslanına yaptıklarımın itirafı

Aslında bu örümceğe olan hoşnutsuzluğumun kaynağı çok derinlerde, benim daha okula gitmediğim yıllarda, bahar-yaz aylarında yaşadığımız Efendi Ormanı'nın yanı başından akan Ağstafa Nehri'nin kıyılarında rastladığım, sonradan adının "karınca aslanı" olduğunu bildiğim, tüylü bir yamyama karşı olan çocuksu nefretimde yatmaktaydı. Bu berbat, toprak renkli yaratığın, büyük kıskaçları olan küçük kafası ve arka kısmı sivri şekilli kocaman, katmanlı, tüylü bir karnı vardı. Aman bu tasvirler sizi fazla korkutmasın, gördüğüm bu tür hayvanların en büyüğünün bile boyu yarım santimetreden fazla değildi. Bu hayvanın bir tuzağı vardı ve bu tuzak tepesi aşağıya doğru yönelmiş mükemmel, düz, dairevi bir kum (veya toprak) konisiydi; başka şekilde söylersek, tuzak, koni şekilli bir kuyu idi. Bu kuyunun dibinin (ki bu bir noktaydı) altı ise, tam da avcının yerleştiği noktaydı.

Eğer tesadüfen bir karınca bu koniye düşerse, hemen yukarıya doğru tırmanmaya başlardı. Bu sırada ayağının altındaki toprak kayar ve bazen kendisini koninin dibinde buluverirdi. Duraklamadan yeniden tırmanmaya başlardı ve başarılı olacağının kesinleştiği bir anda, aşağıdaki yaratık harekete geçerdi. Onun tüm faaliyeti, güçlü kıskaçlarıyla kuyunun dibinden karıncanın üzerine kum "fıskiyesi" püskürtmekti ve bunun sonucunda karınca yeniden kuyunun dibini boylamış olurdu. Bu işlem birkaç defa tekrarlanıp, karınca yeterince hırpalandıktan sonra; sıradaki düşüş sırasında acımasız avcı kıskaçlarıyla onu yakalar ve kuyunun tekine çekerdi. Çok geçmeden karıncanın içi emilerek boşaltılmış cansız kabuğu, büyük bir hızla koninin dışına fırlatılırdı. İşte ben zaman zaman bu avcının kendisini avlamakla bir ölçüde teselli bulur, hem de karınca kardeşlerimin kısasını almış olurdum, kendi anlayış ve inancıma göre.

Benim avcılık sahnem şöyle sergilenirdi: Önce sağlam, düz zeminli bir yer belirlerdim. Daha sonra tuzak yemi olarak bir karınca yakalar ve onu kuyuya atar, yaratığın faaliyete geçmesini beklerdim. Tam acımasız kıskaçlar karıncayı yakaladığı anda, toprağın veya kumun koni olan alanını avuçlayıp önceden belirlediğim yere koşar ve avuç içeriğimi

oranın ortasına boşaltırdım. Toprağı yavaş yavaş zemine yaydığımda, önce toza toprağa bulaşmış karıncanın can havliyle oradan uzaklaşmasını seyrederek birinci sevinç çığlığımı; daha sonra, daha kalın bir toprak katının içerisine saklanmaya çalışan "avımı" gördüğümde ikinci zafer çığlığımı atardım. Yaratık saklanmak amacıyla geriye doğru hareket eder ve kendini toprağa gömmek için, karnının arka sivri kısmını kullanırdı. Tabii ki, bunların hepsi abes ve nafileydi artık. Ama çok ilginç: Ona ne yaptığımı artık anımsamıyorum. Bir idam sahnesi olmuşsa bile, hafızamdan silinmiş herhalde. Çok sonraları öğrendim ki, bu "kan içen" yaratık, çok güzel bir kelebeğin tırtılıymış ve tam bir canavarmış meğer. Bir gün zarfında kendisinin kaç katı ağırlığında gıda alırmış ve adına da karınca aslanı (*Myrmeleon*) denilirmiş. Neyse ki, hakkındaki tahminlerim gerçeğe yakınmış diyebilirim eninde sonunda. Bu da bir teselli işte.

Odamı paylaştığım karıncalar…

Sakarya Üniversitesi kampusundaki odamda, kalorifer borusunun yanı başındaki çatlaklardan bazen karıncaların çıkıp etrafta dolaştığına şahit olurdum, bundan asla rahatsız olmaz ve onlarla özel olarak ilgilenmezdim. Böyle barış içerisine yaşıyor, hatta birbirimizi günlerce hatırlamıyorduk. Ama günlerin birinde baş veren bir olay, beni onlarla ilgilenmeye sevk etti.

Marketten aldığım fıstığı artık yiyip bitirmiştim. Akşam ofisten eve döndüğümde, masamın altında bir fıstık tanesi olduğunu fark ettim. İşte kısmetim diyerek eğilip elime aldığımda, içinin boş olduğunu gördüm ve hemen anladım ki, bu benim karıncalarımın işi. Fıstığın ağzı hemen hemen kapalı gibiydi, karıncalar -onlara kıyasla- kocaman fıstığın tamamını dar bir yarıktan çıkarmayı başarmışlardı. Bu çalışma ne kadar sürmüştü ve nasıl yapılmıştı soruları kafamı öyle kurcaladı

ki, ertesi gün yeniden fıstık alıp, bir tanesini yuvanın yakınına bıraktım. Az sonra karıncalar harekete geçtiler ve çalışma "tüm hızıyla" sürdürülmeye başladı. Anladığım kadarıyla birkaç büyük başlı karınca sadece testerecilik yaparak fıstıktan parçalar koparıyor, geriye kalan karınca ordusu ise bu parçaları yuvaya taşımakla uğraşıyordu. Bu tiyatroyu sonuna kadar izlemeye sabrım yetmedi, ama sabahleyin uyandığımda, artık bana kalan fıstığın boş kabuğuydu. Bütün gece (benim hesabıma göre) çalışan karıncalar ise göze değmiyorlardı, artık dinlenmeyi hak etmişlerdi elbette.

Daha sonra aynı deneyi, bu sefer kabuksuz fıstıkla yaptım ki, kesicilerin ne yaptıklarını görebileyim. Ve gördüm. Meğer onlar, ağızlarını geniş açarak, kafalarını sağa sola döndürür, tahmin ettiğim gibi çenelerini tıpkı bir testere gibi kullanırlarmış.

Benim için karıncaların en sevimli ve sevimli olduğu kadar da ilginç olan yanı, çoğu zaman (belki de dikkatimi çektiğinden dolayı bana öyle gelmiştir) küçük karıncanın büyük, büyük karıncanın ise küçük yem taşıması olmuştu yuvasına. Gözlemlediğim kadarıyla kimse bundan rahatsız olmuyordu. Kanımca onların arasında tam bir güven hüküm sürmekteydi ve bana göre güvenin tam olması da işte buydu. Bu güvenin nedenini merak edince, birkaç ayçiçeği çekirdeğini (karıncaların taşıyabileceği) küçük ve büyük parçalara ayırıp yuvanın etrafına değişik mesafelerle serpiştirdim ve gözlemlemeye koyuldum. Az sonra "parçalardan" haber tutan karıncalar harekete geçtiler. Bu zaman ilginç bir olayla karşılaştım. Meğer herhangi bir parçayı tespit eden karınca, onu hemen yuvaya götürmüyor, dolaşarak yeni parçalar tespit etmeye çalışıyor ve yalnız bundan sonra (yeterince parça tespit ettikten sonra) yemi taşımaya koyuluyordu. Meselenin ilginç yanıysa, karıncaların bir başkası tarafından tespit olunmuş parçalara dokunmamasıydı. Böylece, eğer küçük karınca büyük bir parçayı tespit ettiyse, onu yuvaya götürmek işi de artık ona kalıyordu. İşte merak ettiğim olayın sebebi-hikmeti belki de budur diye düşündüm.

Sonuç yerine birkaç söz

Elbette böcekler hakkında çok güzel kitaplar yazılmıştır ve yazılmaya da devam edilecektir, "bu şarkı burada bitmez asla". Fakat insan için canlı ve heyecanlı bir gözlemin yerini hiçbir kitabın dolduramayacağı da bir gerçek. Gözlemlerimizde bizi motive eden de, her zaman işte bu gerçek olmuştur diyebilirim. Tabii ki, hayvanlar âlemi hakkında okuduğum bir sürü kitabın da büyük payı olmuştur beni motive etmekte.

Son olarak eklemek isterim ki, bu yazıyı kaleme alırken, *Bilim ve Gelecek* dergisinin Kasım 2004 sayısındaki "İz Bırakanlar" serisinden Aydın Çubukçu'nun "Ezilenlerin Bilgini" makalesinde hakkında bahsettiği ve 11 Ekim 2003'te aramızdan ayrılarak ebediyete intikal eden Prof. Dr. Erdal Şekeroğlu'nun ismini sürekli olarak zikir etmiş, garip de olsa onun manevi desteğini duymuşumdur. İşte bu nedenle, bu yazımı Erdal Bey'in aziz hatırasına ithaf ediyorum.

iyusubov@sakarya.edu.tr

KAYNAKLAR

1) Aydın Çubukçu, "Ezilenlerin Bilgini", Bilim ve Gelecek, S.9, Kasım 2004.
2) Yuriy Arakçeyev, Avludaki Cengellik, Mısl, Moskova, 1987, (Rusça).
3) Zeynep Şekeroğlu, "Benim Babam", Bilim ve Gelecek, S.9, Kasım 2004.

Çevre ve hukuku üzerine kısa bir sohbet

"İnsanlara 'Çevre mi, kalkınma mı?' ikilemi dayatıldı. Oysa çevre, kalkınmanın hem kaynağı, hem de sınırı. Bütün üretim, çevre değerleri kullanılarak yapılıyor. Artık mesele, çevreyi insan yaşamını sürdürülebilir kılacak derecede kullanmaktır. Yapılması gereken tüketim alışkanlıklarından vazgeçecek genel bir politikayı benimsemek."

Güneş Gürseler ile söyleşi

Türkiye Barolar Birliği Genel Sekreteri

Söyleşi: Musa Toprak

Güneş Gürseler, Barolar Birliği Genel Sekreterliği'nin yanı sıra çevre ve çevre hukuku alanındaki çalışmalarıyla da tanınıyor. Çevreye zarar veren eylemlerin ceza hukuku kapsamına alınması fikrini uzun yıllar önce savunmaya başlayan Gürseler, ülkemizde çevre hukuku'nun yerelleşmesi ve yaygınlaşmasında pay sahibi. *Dikkat Dünya Tektir* (1992) adlı bir kitabı da bulunan Gürseler, "Marmara Denizi'nin Değişen Hidrografik Şartları" başlıklı projenin ve Bilimsel Açıdan Marmara Denizi başlıklı ortak yayının hukuksal bölümlerini de üstlenmiştir. Çevre Hukuku, su kaynakları ve yeraltı sularının korunması ve su yönetiminde hukuksal düzenlemelere ilişkin makalelere de imza atmıştır.

Çevre Bakanlığı, su havzaları bazında örgütlenmeli

Genel olarak çevre sorunlarımız ve özellikle su konusunda savunulması gereken çözümleri konuşalım istiyorum. Türkiye bir envanter çalışmasına sahip değil; su kaynaklarının durumuna, azalma eğilimi sürdüğünde, ne kadar dayanabileceklerine ilişkin veri yok. İdari ve hukuki anlamda, çevre ve özel olarak su örgütlenmesi nasıl olmalı?

Ne yazık ki, özellikle son 30 yıldır bilim insanları her türlü uyarıyı yaptığı halde; insanlık duymazdan geldi. Çevre sorunlarının şansızlığı, insanların kendi yaşamlarında bire bir etkisini görmüyor olmalarıydı; oysa şimdi bire bir görür hale geldik. Gezegenimizin büyük bölümü su; ama bu suyun insanın tüketebildiği, ihtiyaçlarında kullanabildiği bölümü çok az ve çevresel sorunlar nedeniyle kullanılabilir su miktarı hızla azalıyor. Suyun kıymetini bilmemiz gerekiyordu. Bunu nasıl önleyebilirdik? Su yönetiminin koruyarak kullanmayı sağlayan bir yönetim olmasını sağlamak gerekirdi. Ama ne yazık ki ülkemizde de, dünyada da yapılamadı.

Güneş Gürseler Ankara temsilcimiz Musa Toprak ile.

Ülkemizde idare açısından çevre konusunda belirli bir bilince varıldığının en açık göstergesi Türkiye'de Çevre Bakanlığı'nın kurulmasıdır. 1980 sonrası Türkiye'de, 1988'den başlayarak Parlamento'da bir çevre duyarlılığı oluştu. Önce TBMM'de Çevre Araştırma Komisyonu oluşturuldu. Bu komisyonun çalışmaları sonunda, Çevre Bakanlığı kuruldu. Komisyon çalışmalarının içindeydim, Bakanlığın kuruluşunu da yakından izledim. Fakat önemli bir yanlışlık yapıldı. Bakanlık örgütlenirken, ideal model taşra örgütünün su havzaları bazında örgütlenmesiydi. Örneğin Ergene Havzası, bir çevre yönetimi olacaktı ve her türlü kararı o verecekti. Bu yönetim suyun kullanımını, korunmasını ve tabii ki planlamayı da içermeliydi. Kentsel ve sanayi yerleşimini planlayabilmeliydi. Yapılmadı ve sonuçta iş, her ile bir çevre müdürlüğüne geldi. Çevreden anlamayan çevre müdürleri, çevreyle hiç ilgilenmemiş çevre bakanları… İktidarların değişme hızını da hesaba kattığımızda, iş 6-7 ay bakanlık yapan siyasetçilerin eline kaldı ve onlar da çevre fonunu kendi seçim bölgelerindeki belediyelere traktör ve çöp kamyonu olarak aktardılar. Su havzaları bazında bir örgütlenme yapılabilseydi; bu yapının teknik donanımı, laboratuvarları da olacaktı. Yapılamayınca, idarenin tavrı DSİ'de somutlaştı. Bataklıkları kurutmak en önemli görev oldu, sulak alanlar tahrip edildi. DSİ'nin tavrı hep kullanmaya yöneliktir, enerji üretimi ve tarımsal kullanım için altyapı olarak bakıldı suya; koruma ön plana çıkmadı. Akarsular, göller ve yanı sıra yeraltı sularımızdaki kirlenme, azalma hızla devam etti. Örneğin Trakya'da Çorlu-Çerkezköy bölgesinde 650 civarında fabrika var ve bunların önemli bölümü tekstil fabrikası. Suyu kullanıyor ve kirleterek

geri veriyorlar. Ergene Nehri'nin kaynağı Saray, Güneşkaya'dır ve kaynaktaki su hâlâ içilebilecek kalitededir. Ergene önce Çerkezköy'ün pisliğini, kanalizasyonunu alıyor, oradan organize sanayi bölgesinin atıklarını, sonra organize sanayi bölgesi dışındaki fabrikalarınkini alarak devam ediyor. 1988'den beri her şekilde bu konuya dikkat çekmeye çalıştık ama, olmadı. Bunda asıl unsur maliyet. Çevre korumanın bir maliyeti olduğunu ve o maliyete katlanmayı kabul etmemiz gerekiyor.

Yasalar ne denli zorlayıcı?

Maliyetten söz etmişken parantez açmak istiyorum. Çevre hukukundaki "kirleten öder ilkesi", adıyla bile tepki alıyor; sanki bir hak bahşediliyormuş, ödendiği müddetçe her şey yapılabilir, ödeyen kirletebilirmiş gibi anlaşılıyor…

Kirleten öder, kirlettikten sonra ödemeyi ifade etmiyor. Bir sanayi kuruluşunun -genelde sanayi kuruluşu kirletir-, "Tamam, ben kirleteceğim, sonra döktüğüm her varil için şu kadar para ödeyeceğim" demesi değil. "O kirlenmeyi ortaya çıkarmamak için, şu maliyete katlanacağım" demesi. Yani kirletmemek için, maliyete katlanacaksın anlayışının gelişmesi gerek; bunun hukukla yapılması mümkün ama, o hukuku uygulayacak siyasi iradenin hukuku desteklemesine, geliştirmesine, hukuku uygulanabilir hale getirilmesine bağlı.

Çevre hukukuyla ilgili meselelerde, hukuk devreye girdiğinde, zorlayıcı niteliğine rağmen sonuç alınamıyor. Eksiklik yasadan mı kaynaklanıyor? Eurogold, Park Otel, Karadeniz Otoyolu örneklerinde kararlar hep çevre lehine; ama Park Otel yerinde duruyor, siyanürle altın çıkartan şirket çalışmalarına devam ediyor, Karadeniz otoyolu törenle açıldı…

Yasadan kaynaklanan eksiklik, temel neden değil. Çünkü idarecinin yasadan kaynaklı eksikliği aşacak düzenlemeyi yapması kolay. Ama bunu istemesi, bu bilinçte olması gerek. Birçok örneği var; Adapazarı'nda patates yetişen tarlaya otomobil fabrikası yapıldı ve eleştirilince, "Çankaya'nın bahçesini de veririm" denildi. Zihniyet bu. Tarım arazilerine ruhsatsız fabrikalar yapıldı ve bu fabrikalar törenle açılarak, "Müteşebbis yatırım yaratıyor" diye alkışlandı. Fabrikalar her yere kurulabilir ama, tarım her yerde yapılamaz. İnsanlara hep, "Çevre mi, kalkınma mı?" ikilemi dayatıldı. Oysa çevre, kalkınmanın hem kaynağı, hem de sınırı. Bütün üretim, çevre değerleri kullanılarak yapılıyor. Artık mesele, çevreyi insan yaşamını sürdürülebilir kılacak derecede kullanmaktır.

İnsanlık teknolojik anlamda çok gelişti, aya gidildi; ama bu kış Sibirya'daki ayılar kış uykusuna yatamadı. Aya giden insanoğlu, ayıları kış uykusundan etti. Dünyada ekonomik anlamda çok önemli gelişmeler var, fakat refah içindeki ülkeler yanında büyük çoğunluk yoksulluk ve açlık sınırında. Böyle bir durumda, hangi ekonomik sistemin başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Eğer gelinen nokta iflassa, -ki adım adım oraya gidiyor-, dünyadaki hangi ekonomik sistem başarılı? Bence hiçbiri başarılı değil. Yapılması gereken bu tüketim alışkanlıklarından vazgeçecek bir genel politika benimsemek. Seçmenden başlayarak bunun istenmesi gerekiyor.

Türkiye Ortadoğu'da " su birliğine" öncülük edebilir

Başka bir noktada, bugün ülkeye kuşbakışı bakarak, su kullanımını planlayacak, örgütleyecek bir üst otoriteye, yapıya ihtiyaç var. Bu uluslararası bir anlam da taşıyor. Türkiye'nin bir kısım suyu, sınır aşan su niteliğinde. Türkiye bu noktada önemli bir fırsatı kaçırdı. Ortadoğu'da suyu esas alan, suyu ana birleşim unsuru kabul eden bir yapılanmada öncülük edebilirdi. 90'lı yılların başında "su barışı" isimli bir proje önermiştik. Temel tezimiz, "Su satacak kadar zengin değiliz, suya ihtiyacımız var, fakat özellikle Fırat ve Dicle'nin sularının niteliğini dikkate alarak bu sulardan yararlanan ülkelerle işbirliğini geliştirebiliriz. Nasıl AET kömüre, çeliğe dayalı bir işbirliğiyle başladıysa, Türkiye'de Ortadoğu'da sudan yola çıkarak bir birlik sağlayabilir" idi. Bu ortak çevre, tarım ve hatta enerji politikaları demektir. Bu proje o zamanlar yurtdışında da ilgi gördü, fakat Türkiye'de bunu siyasiler anlamadı. Bu proje benimsense ve Ortadoğu'da böyle bir birliktelik sağlanabilse; bugün yaşananlar yaşanmayabilirdi. Çünkü bölge ülkeleri birlikte bir sürü şey paylaşacak ve üretecekti.

Teziniz dikkat çekici, su barışı, bölgemizden işgalcileri uzak tutabilirdi diyorsunuz. Özellikle "Ortadoğu'da su savaşları olacak" gibi bir propaganda sürerken, İsrail'in diğer ülkelerle su kaynakları bakımından yaşadığı çekişmelerin, küresel ısınmanın etkisiyle kuzeye de kayacağı, Türkiye'yi de içine alacak çatışmaların olacağı, su kaynaklarını ele geçirmek için savaşılacağı senaryoları söz konusuyken, su paylaşımıyla ilgili neler beklemek lazım?

İnsanlığın ortak mal kavramını kabul etmesi gerek. Sınırlarımız, ülkelerin çizdiği sınırlar, kâğıt üzerinde. Sınır burası diyorsun, bir tel çekiyorsun; askeri koyup sınırını bekliyorsun. O sınırın altında ve üstünde gezegen doğal yaşamını sürdürürken sınır dinlemiyor. İklimin de sınırı yok. Göçmen kuşun tabiiyeti var mıdır? Dünyalıyız ve bu dünya hepimizin. Su da öyle; suyun kaynağında olan ülkenin, kendi sınırlarından çıktıktan sonra suyun geçtiği ülkenin sınırlarında yaşayan insanlara borcu var. O nedenle temiz göndermesi, tüketmemesi lazım. Bu anlayışın geliştirilmesi gerek ve dünyada gelinen uluslararası hukuk bakımından bu anlayışın temelleri var. Fakat insanlar ortak / küresel mal kavramını henüz kabul edemediklerinden, suyu savaş sebebi olarak görüyor, bu anlayışta da olacaklardır. Bugün dünyada 8 bölgede sınır aşan sular nedeniyle sıkıntı var ve hepsini aşmak çok kolay. Ancak temel anlayış, ortak mal anlayışından yola çıkmak olmalıdır.

Nıvart Taşçı - Mehmet Doğan

Dünyaya benzeyen bir gezegen bulundu

ESO'ya (European Southern Observatory; Avrupa Güney Gözlemevi) ait teleskopla gözlem yapan bilim insanları, ilk defa Güneş Sistemi dışında dünyaya çok benzeyen bir gezegen buldu. İsviçreli, Fransız ve Portekizli araştırmacılardan oluşan ekibin keşfettiği gezegen, Gliese 581 adlı yıldızın etrafında dönüyor. Araştırma *Astronomy and Astrophysics* Dergisi'nin Mayıs Sayısı'nda yayımlandı.

Gezegenin çevresinde döndüğü, kızıl cüce sınıfı bir yıldız olan Gliese 581, bize en yakın 100 yıldız arasında 87. sırada. Dünya'mıza 20,5 ışık yılı uzaklıktaki yıldızın kütlesi, Güneş'in kütlesinin üçte biri kadar. Daha önce bu yıldızın yörüngesinde Neptün büyüklüğünde (yaklaşık Dünya'nın 4 katı büyüklüğünde) bir gezegenin döndüğü biliniyordu. Fakat bu yeni keşifle, ilk olarak Güneş Sistemi dışında bu kadar küçük bir gezegene rastlandı.

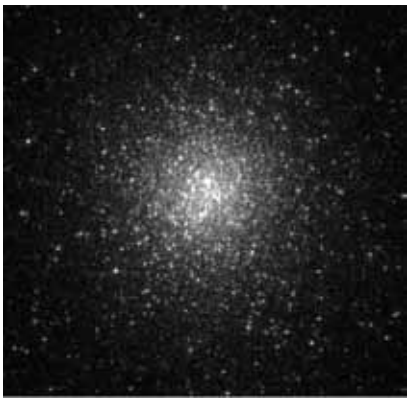
Yeni keşfedilen gezegenin kütlesi, Dünya kütlesinin beş katı kadar. Çapı ise, Dünya'nın çapından sadece yüzde 50 daha büyük. Yörüngesini 13 günde kat ediyor ve Dünya'ya kıyasla etrafında döndüğü yıldıza 14 kat daha yakın. Fakat Gliese 581 yıldızı, Güneş'e oranla çok daha az ışık (yüzde 1,3'ü kadar) yaydığı için, gezegen yüzeyinin tahmin edilen sıcaklığı 0-40 derece arasında. Yani gezegende su varsa, sıvı halde bulunuyor. Yapılan modellemelerde, gezegen yüzeyinin kayalar veya okyanuslarla kaplı olduğu sonucuna ulaşılmış. Bütün bu özellikleriyle Dünya'ya çok benzeyen gezegen, Dünya dışında yaşam araştırmaları için ideal başlangıç noktası olacak gibi gözüküyor. Keşfi yapan bilim insanları, ayrıca bu yıldız sisteminde kütlesi Dünya kütlesinin 8 katı büyüklüğünde başka bir gezegen daha bulunduğuna dair güçlü bulgulara sahip olduklarını söylüyor.

Avrupa Güney Gözlemevi, 13 Avrupa ülkesinin bir araya gelerek kurduğu bir organizasyon. Merkezi Münih yakınlarındaki Garching'te bulunan kurumun, gözlem için kullandığı gelişmiş teleskoplar Şili'ye yerleştirilmiş. Bu gezegenin keşfinde kuruma ait olan 3,6 m çaplı bir teleskoptan faydalanılırken, alınan verilerin değerlendirilmesi sürecinde dünyadaki en hassas spektrograflardan biri olan HARPS (High Accuracy Radial Velocity for Planetary Searcher) kullanılmış.

Hubble, bir küresel kümede çok sayıda yıldız patlaması tespit etti

Küresel küme (globular cluster), çok sayıda yıldızın tek bir merkeze doğru yığılmasıyla ortaya çıkmış olan küre biçimli yıldız topluluğudur. Bu tür kümelerde yıldız sayısı merkeze doğru hızla artar. Samanyolu Galaksisi'nde bilinen 150 küresel küme vardır. Daha büyük galaksilerde bu sayı 10 bine kadar çıkar. Küresel kümelerin galaksideki ilk yıldızları oluşturduğu izlenimi olsa da, kökenleri ve galaktik evrimdeki payları hâlâ açıklığa kavuşmamıştır. Bu yüzden, küresel kümeler üzerinde yapılan araştırmalar önemlidir.

Şimdiye kadar kabul edilen, küresel kümedeki yıldızların tek bir patlamayla aynı anda, aynı yerde, aynı maddeden oluştuğu ve bunların birlikte evrimleştiğiydi. Fakat NASA/ESA Hubble Uzay Teleskobu'yla yapılan gözlemler sonucunda, devasa NGC 2808 küresel kümesinde farklı bulgular elde edildi. Bu kümedeki yıldızların doğumu üç farklı nesilde gerçekleşmişti, yani NGC 2808 kümesinde farklı yıldız popülasyonları bulundu. 13 milyar yıllık geçmişi olan bu kümedeki yıldızların, ilk 200 milyon yıl içerisinde farklı nesillerde meydana geldiği anlaşılmış oldu.

NGC 2808 küresel kümesinin, Hubble Teleskobu'yla görüntüsü.

Geleneksel görüşe ters düşen bu bulgular, bilim çevrelerinde küçük bir şok yarattı. Bu keşfin, küresel kümelerdeki yıldız popülasyonları araştırmalarına yeni bir yön vereceğine kesin gözüyle bakılıyor. Bu yıldızların farklı zamanlarda oluştukları bulunmuş olsa da, bunun nasıl gerçekleştiği hâlâ bilinmiyor. Araştırmacılar, ESO teleskoplarını kullanarak, bu bulmacayı da çözmeyi planlıyor.

Galaktik fosil

ESO'nun teleskoplarını (VLT, very large telescope) kullanan araştırmacılar, yakınımızdaki bir yıldızın yaşını saptamayı başardı. Yıldızların yaşını belirleme yöntemi, aslında arkeoloji alanında kullanılan karbon tarihlemesi yöntemine benzer. Yıldızdaki toryum ve uranyum gibi radyoaktif elementlerin miktarının ölçülmesi gerekir. Bunun için de çok büyük teleskoplara gereksinim vardır.

Bu yöntem ve teleskoptan faydalanan bilim insanları, galaksimizdeki HE-1523-0901 adlı yıldızın yaşını belirlemeyi başardı. *Astrophysics Journal* Dergisi'nin 10 Mayıs Sayısı'nda yayımlanan çalışmada, 13,2 milyar olarak belirlenen yaşıyla bu yıldız, bilinen en yaşlı yıldız unvanını kazanmış oldu. Evrenin yaşı ise 13,7 milyar yıl olarak biliniyor. Bu yüzden bilim insanları yıldızın, Büyük Patlama'dan (Big Bang) hemen sonra oluştuğunu tahmin ediyor.

Gözlemlenen en parlak süpernova

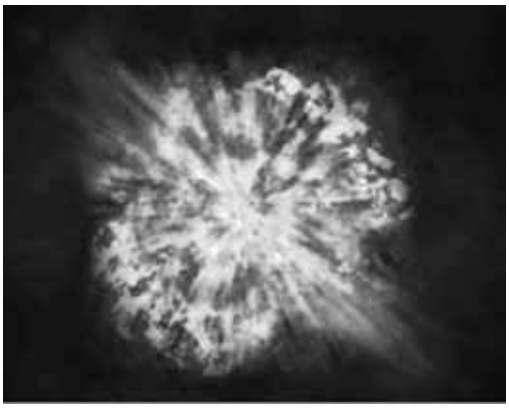
Süpernova, yıldız patlaması sonucu oluşan son derece parlak bir obje. Başlangıçta yapısı, iyonize madde olan plazmadır. Bir süpernovanın parlaklığını yitirmesi haftalar ya da aylar sürebilir. Bu süre zarfında yaydığı enerji, Güneş'in 10 milyar yılda yayacağı enerjiden daha fazladır. Devasa yıldızlar ya da beyaz cüceler, süpernovaya dönüşebilir. Samanyolu boyutunda bir galakside ortalama olarak her 50 yılda bir süpernova görülür. Süpernova patlamasından yayılan şok dalgaları yeni yıldızların oluşumuna neden olabilir.

SN2006 gy isimli süpernova ilk olarak 18 Eylül 2006 tarihinde R Quimby ve P. Mondol tarafından keşfedildi. O zamandan bu yana Lick, Keck ve özellikle Chandra Gözlemevleri'nde astronomların incelediği bu süpernovanın, şimdiye kadar gözlemlenmiş en parlak süpernova olduğu açıklandı.

SN2006 gy süpernovasının meydana geldiği galaksi NGC 1260, bize 238 milyon ışık yılı uzaklıkta. Yani süpernovadan gelen ışığın dünyamıza ulaşması 238 milyon yıl sürdü. İlk gözlemlerin ışığında, patlayan yıldızın çok büyük olduğu düşünülüyor. Tahmin edilen kütlesi, Güneş'in kütlesinin yaklaşık 150 katı. Yaydığı kinetik enerjiyse, tipik bir süpernovadan yayılan enerjinin 10 katı kadar.

Normalde süpernovalar, devasa bir yıldız yakıtını tüketip kendi yerçekimi altında çöktüğünde meydana gelir. Astronomlar, SN2006 gy'nin durumunda, başka bir sebebin olabileceğini düşünüyor. Belirli şartlarda devasa yıldızın merkezi o kadar fazla gama ışını üretir ki, bu enerjinin bir kısmı partikül-antipartikül çiftlerine çevrilebilir. Enerjideki bu düşüş yıldızın kendi yerçekimi yüzünden çökmesine sebep olabilir.

Bilim insanlarını ayrıca ilgilendiren bir nokta, patlayan bu yıldızın galaksimizdeki başka bir yıldıza, Eta Carinae yıldızına olan benzerliği. Eta Carinae Dünya'mıza sadece 7500 ışık yılı uzaklıkta ve o da patlayan bu yıldızın boyutlarında devasa bir yıldız. Bilim insanları, Eta Carinae'nin de her an patlayabileceğini, bu patlamanın Dünya'dan rahatlıkla gözlemlenebileceğini, ama Dünya üzerindeki yaşama bir etkisi olmayacağını söylüyor.

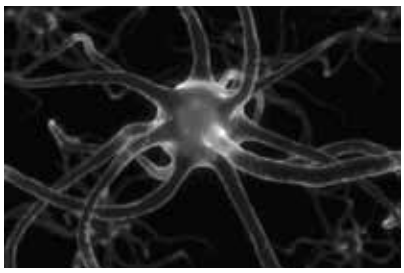
Yakından bakılabilseydi, SNG2006 gy süpernovası böyle görülecekti. Devasa yıldız patlıyor ve yapısındaki maddelerin büyük kısmını uzay boşluğuna salıyor.

Nanotıpla, sinir hücreleri kendilerini yenileyebilecek

Merkezi sinir sistemindeki hasarlı sinir hücreleri kendilerini yenilemez, fakat bunun nedeni tam olarak bilinmiyor. NSTI Nanotech 2007 Konferansı'nda, farklı araştırma ekipleri, bu sorunu aşacak stratejilerini tanıttı.

Miami Üniversitesi'nde araştırma yapan ekip, manyetik nanopartiküller ve manyetik alan kullanarak hasarlı hücrelerin kendilerini yenileyebileceğini söylüyor. Manyetik parçaların hasarlı bölgeye gönderilmesiyle, akson büyümesini tetiklemek için mekanik bir gerilim yaratmayı öngören çalışma, henüz başlangıç aşamasında; klinik kullanıma geçilmesi için zamana ihtiyaç var. Yine de laboratuvarlarında göz ve omurga sinirleriyle yaptıkları çalışmalarda, hücrelerin kendilerini yenilediklerini gözlemlediler.

Sunumu yapılan ikinci çalışma, perifer sinir hücreleri üzerinde gerçekleştirilmiş bir araştırma. Nano ölçekte polimer iplikçiklerle sinir hücrelerine aşı yapılmasına dayanan yöntemle hem kendilerini yenilemeleri için sinir hücrelerine fiziksel kılavuzluk ediliyor, hem de nano iplikçiklerde taşınan kimyasallarla hücrelerin yenilenmeleri için gerekli olan biyokimya şartları sağlanmış oluyor. Kaliforniya Üniversitesi'nde araştırmayı gerçekleştiren ekip, bu yöntemi laboratuvar ortamında sıçan sinir hücreleriyle denedi ve istediği sonuca ulaştı.

Merkezi sinir sistemine dahil, hasarlı sinir hücrelerinin kendilerini yenilemedikleri biliniyor. Bunu sağlayacak iç mekanizmaya sahip değiller ya da merkezi sinir sisteminin yapısı bunu gerçekleştirmelerine uygun değil.

'Radyasyon yiyen' mantarlar

New York'taki Yeshiva Üniversitesi'nin Albert Einstein Tıp Fakültesi'nde gerçekleştirilen çalışmada mantarların radyoaktif enerjiyi, enerji kaynağı olarak kullanabildiği yönünde bulgular elde edildi. Plos ONE internet sitesinde yayımlanan araştırmada, mantardan saflaştırılan melanin pigmentleri radyasyonla iyonize edildi ve bu moleküllerin elektron taşıma özelliklerinin değiştiği gözlemlendi. Birçok mantar türü yapısında bu pigmenti barındırır. Bunun üzerine çeşitli radyasyon tiplerine maruz bırakılan mantar hücrelerinin (*Crytococcus neoformans* ve *Wangiella dermatitidis*) metabolizmaları incelendi. Normal değerlerden 500 kat daha fazla radyasyona maruz bırakılan iki türün de radyasyon altında daha hızlı geliştikleri tespit edildi. Bilim insanları, bu mantar hücrelerindeki melanin pigmentlerinin, bitki hücrelerindeki klorofillerin işlevine sahip olduğunu, fakat işlerini elektromanyetik spektrumun başka bir bölgesinde gördüğünü söylüyor.

Gen terapisiyle kör farelerin görmesi sağlandı

Bu fare, artık görebiliyor.

İnsan retinasında yaklaşık 6 milyon koni (cone) hücresi fotoreseptörü bulunur. Bu reseptörler, yüksek çözünürlükte ve renkli görmeyi sağlar. Belirli genlerdeki mutasyonlar koni hücrelerindeki reseptörlerin işlev bozukluğuna yol açar ve bu bireylerde genetik bir bozukluk olan akromatopsi ortaya çıkar. Akromatopsi hastalığına, Amerika'da her 30 bin kişiden birinde rastlanır. Bu hastalarda kalıcı merkezi görüş kaybı, anormal elektroretinogram (retinada anormal elektrik sinyali iletimi) ve renkkörlüğü görülür. Söz konusu genler özellikle nükleotid taşıma mekanizmasında görev alan proteinleri şifreleyen genlerdir. Özellikle G proteini sinyal mekanizması, ışıkla uyarılmış fotoreseptörlerden gelen sinyalin sinir sistemine aktarımında rol alır. Hastalar sadece çubuk (rod) hücrelerini kullanabildikleri için ayrıca ışığa aşırı duyarlıdır ve gündüz vakti körleşirler.

Çalışmaları *Nature Medicine* Dergisi'nde yayımlanan Florida Üniversitesi'nden bilim insanları William W. Hauswirth ve John F. Alexander, akromatopsi hastası farelere gen aktararak görmelerini sağladı. Bu araştırmada, yukarıda bahsedilen genlerden birinde (GNAT2; guanine nucleotide α-transducin) mutasyon barındıran laboratuvar fareleri kullanıldı. Bu farelerin elektroretinogramları anormaldi ve insanlardaki gibi görme bozukluğu vardı.

Araştırmacılar, belirli özellikleri değiştirilmiş adenovirüsler kullanarak hasta farelerin koni hücrelerine insan opsin genleri sokmayı başardı. Opsin genleri fotoreseptör sentezler. Yapılan değişikliklerle adenovirüs zararsız hale getirildiği gibi, aynı zamanda istenilen dokulara girmesi de sağlanabiliyor. Adeno-bağlantılı virüs gen tedavisi 21 adet fareye uygulandı. Virüsler, bu farelerin retinalarının altına enjekte edildi. Enjeksiyondan 2 ay sonra farelerden 19'u tedaviye cevap verdi ve 19 fareden 17'sinin elektroretinogramları tamamen normalleşmişti. Başka bir fare grubuyla da davranış testi yapıldı ve gen tedavisi uygulanan farelerin normal fareler gibi görebildikleri anlaşıldı.

Bu araştırma, koni hücrelerine gen tedavisi uygulanan ilk deneme. Araştırmacılar, genetik olsun olmasın, koni hücrelerinde ya da çubuk hücrelerinde, gözle ilgili her türlü dejeneratif bozukluğun bu tedavi yöntemiyle iyileştirilebileceği konusunda umutlular.

Hidrojen üretmenin yeni yolu

Purdue Üniversitesi'nde araştırma yapan Prof. Jerry Woodall, sudan hidrojen üretmek için yeni bir yöntem geliştirdi. Yeni teknolojiyle birlikte hidrojen depolamanın ve taşımanın gerekmeyeceğini söyleyen Woodall'a göre artık hidrojeni ihtiyaç olduğu anda, ihtiyaç olduğu yerde üretmek mümkün. Bu teknolojinin kendisine, araba motorları, hücre yakıtları gibi birçok yerde uygulama alanı bulmasının mümkün olduğu düşünülüyor.

Woodall'ın geliştirdiği yöntemde alüminyum ve galyum metalinden oluşan katı alaşım çökeltisine su ekleniyor ve kendiliğinden hidrojen ortaya çıkıyor. Katı çökeltideki alüminyum sudaki oksijeni çekiyor, yani hidrojen ve oksijen moleküllerini birbirlerinden ayırarak hidrojenin serbest kalmasını sağlıyor. Galyumun ise, alüminyumun oksitlenmesi sonrasında alüminyum yüzeyinde normal şartlarda oluşan tabakanın meydana gelmesini engellediği için, bu süreçte önemli bir görevi var. Oluşan bu tabaka, alüminyumun, oksijen molekülleriyle etkileşime girmesine engel olur. Galyumun tabakanın oluşmasını engellemesiyle, tepkimenin bütün alüminyum molekülleri oksitlenene kadar devam etmesi mümkün oluyor. Bu tepkimede kullanılan galyumdan tekrar tekrar faydalanılabilir, çünkü moleküler bir değişim geçirmiyor. Araştırmacalar, tepkime sonrası oluşan alüminyum oksitin, ekonomik bir şekilde alüminyuma geri dönüşümünü gerçekleştirebilirlerse, bu teknolojinin benzinli motorların yerini alabileceğini söylüyorlar.

Kalp naklinde yeni bir yöntem

Normalde nakledilecek organlar soğukta korunur. Fakat FDA'nın da onay vermesiyle yürütülen pilot çalışmada kullanılan bir cihaz sayesinde, kalbini bağışlayan kişiden alınan organ, fizyolojik şartlarda korundu. Bu cihaz, kan ve gerekli besinleri sağlayarak, yani vücudun ve kan damarlarının işlevini yerine getirerek kalbi atar halde tutmayı başarıyor. Bu yöntemle saklanan kalp, Pittsburgh Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde cerrah Kenneth R. McCurry'nin gerçekleştirdiği ameliyatla 8 Nisan'da bir kalp hastasına başarılı şekilde nakledildi. Hastanın durumunun iyi olduğu ve 30 Nisan'da hastaneden taburcu edildiği bildirildi. Bilim insanları bu şekilde saklanan organların daha az hasar gördüğü kanısında. Klasik yöntem, nakledilecek kalbin dondurularak ve kan dolaşımı olmadan saklanması. Bu durumda tutulan organların en kısa zamanda hastaya ulaştırılması gerekiyor, çünkü soğukta kaldıkça organda hasar oluşmaya başlıyor. Saklama süresi uzadıkça, organdaki hasar da artıyor. Bu yüzden organların, özellikle kalbin, fizyolojik şartlarda korunması, yani cihaz içinde kan ve besin verilerek atmaya devam edecek şekilde tutulması, gittikçe yaygınlaşacak bir yöntem gibi gözükmektedir.

Tunceli'de yerleşik yaşamın izleri ik kez keşfedildi

Hüseyin Düzgün

Anadolu, insanların avcılık-toplayıcılıktan, yerleşik hayata geçtiği ilk ve en önemli bölgelerden biri. Tarih boyunca önemli uygarlıklara da evsahipliği yapmış Anadolu'da, bilinen tarihi yerleşimlerin yanı sıra, henüz keşfedilmemiş pek çok yerleşim yeri de bulunuyor. Bunlardan MÖ 7. binyıla ait bir yerleşme, Tunceli-Mazgirt İlçesi, Gölek Köyü, Yılcak Mevkisi'inde tarafımızdan keşfedildi. Höyüğün tarihlendirmesini, fİÜ Prehistorya Bölümü'nden, Doç. Dr. Necmi Karul yaptı.

Yılcak Mevkii, Peri Suyu kıyısında, içinde bir sıcak su kaynağının bulunduğu, tarihin hemen her dönemine ait izlerle karşılaşılabilecek bir yer. Bu alanda kısmen ayakta kalmış bir kilise kalıntısı da bulunuyor. Ama en önemli izler, bir mermer şirketinin taş çıkarmak için açtığı hafriyatta ortaya çıkan höyükte. Hafriyatın höyüğün ortaya çıkmasına neden olması, bir yönüyle şans; öte yandan höyüğü tahrip de ettiğinden, şanssızlık da sayılabilir.

Kalker çıkarmak amacıyla 4-5 m derinliğinde bir çukur kazılmış, ne yazık ki bu çukur, höyüğün ilk yerleşimine denk gelmiş. Çukur kesitinde, birlerce yıllık bir tarihi görmek mümkün: İlk yerleşim, kerpiç ve taş duvarlar, geçirilen yangınların izleri, yerleşimcilerin kullandıkları çeşitli malzeme…

İlk yerleşenlerin, yaygın biçimde avcılık yaptıklarını, yıkıntılar arasında bol miktarda görülen obsidiyen ok uçları ve bıçaklardan anlamak mümkün. Ayrıca taşları kırarak elde ettikleri kesici aletlere de rastlanabiliyor. Tarım hayatının izleri ise, tahıl öğütmede kullanılan bazalt taşından altlıklar ve el taşlarından anlaşılıyor. Hatta bunların önemli bir kısmı, nehir yatağına dökülmüş durumda. Bütün bu veriler, yerleşmenin tarihinin MÖ 8-7. bin yıla, olasılıkla daha da eskiye ulaştığınıgösteriyor.

Yerleşimcilerin alt tabakalardan itibaren pişmiş toprak kaplar ürettikleri ve üst evrelerde çanak çömleğin yaygın olarak kullanıldığı kap parçalarından izlenebiliyor.

Doç. Dr. Necmi Karul, Güneydoğu Anadolu'da yerleşik yaşama geçen, bitkileri tarıma alan ve hayvancılık yapmaya başlayan ilk topluluklara ait pek çok yerleşiminin bilindiğini, Yılcak höyüğününse şimdiye kadar bilinen en kuzeydoğudaki yerleşim olduğunu belirtiyor. Höyük, bu nedenle özgün bir önem de taşıyor. Tabii bütün bunların sağlam bir bilgi temeli üzerinde arkeoloji bilimine kazandırılabilmesi, höyükte bilimsel arkeolojik bir kazı yapılmasına bağlı. Burada yapılacak bilimsel bir arkeolojik kazı, insanlık tarihinde bilinmeyen bir alanı daha aydınlatmış olacak.

Ne yazık ki, Yılcak höyüğünü, başka bir tehlike bekliyor. O da höyüğe 3-4 km uzakta yer alan ve inşaatı bitmek üzere olan Seyrantepe Barajı. Baraj suları altında kalmak tehdidiyle karşı karşıya olan Yılcak, eğer 2007 yılı içerisinde kurtarılmazsa, barındırdığı yaklaşık 10 binyıllık tarihle birlikte sulara gömülecek. Bu konuda öncelikle yerel yönetimlere ve Kültür Bakanlığı'na büyük görev düşüyor.

Höyükten bulunan obsidiyen çekirdek. Fotoğraf: Mert Bertan Avcı.

Hüseyin Düzgün'ün çektiği fotoğrafta, mermer çıkarmak için tahrip edilen, aynı zamanda böylelikle ortaya çıkan höyüğün bir kesiti görülüyor.

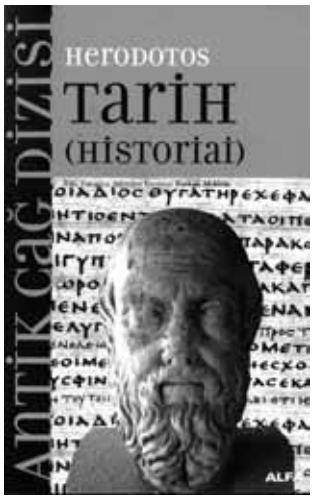
Neandertal ve modern insan çiftleşti mi?

*Neandertal*ler ve modern insan çiftleşmiş olabilir mi? Almanya ve ABD'den iki ayrı araştırma grubunun Neandertal genomunu dizileme projesi yürüttüklerini duyurduğumuz ve ilk sonuçlarına yer verdiğimiz haberi hatırlayanlara bu soru tanıdık gelecektir.

Svante Paabo liderliğindeki Leipzig Max Planck Evrimsel Antropoloji Ensitüsü'nün, Lawrence Berkeley'den James Noonan'ın ve Kaliforniya Ulusal Laboratuvarı'ndan Edward Rubin'in yürüttükleri çalışmada, mitokondri ve çekirdek DNA'larındaki tek baz değişimleri, internet üzerinden ulaşılabilen *Homo sapiens* DNA dizisi veri tabanlarındaki dizilerle karşılaştırılarak iki grup arasındaki varyasyonun düzeyi ve gen akışının varlığı inceleniyor. Netleşmek üzere olan ve geçtiğimiz haftalarda Genom Biyolojisi Konferansı'nda sunulan sonuçlara göre, böyle bir birleşme söz konusu değil. *Neandertal*lerin, modern insanın dahil olduğu primat kolundan ayrılma tarihi 200 bin öncesi olarak kabul ediliyordu; son çalışmalar bu tarihi çok daha geriye atarak 800 bin yıl öncesine taşıdı.

"Tarihin babası" Bodrumlu Herodotos

Tarihin babası" Herodotos'un tarihi başyapıtı *Tarih* (*Historiai*), bu kez, Alfa Basım Yayın Dağıtım'ın Antik Çağ Dizisi içinde yayımlandı. Herodotos'a, "tarihin babası" unvanını veren, hatipliğiyle ünlü Romalı siyaset adamı Cicero'dur. Günümüzden yaklaşık 2500 yıl önce yaşamış olsa da, Herodotos'u sanırım Bodrumlu olması dolayısıyla memleketlimiz sayabiliriz. Ünlü yapıtı, *Historiai*'yı yaptığı geniş geziler sonucunda kaleme almıştır. Nerelere gitmemiştir ki; hemen bütün İran'ı gezmiş, Mısır'a varmış, Libya'ya uğramış, Babylon'da taban tepmiş, Frigya'yı dolaşmış, Çanakkale ile Bizans'ı turlamış, Trakya ile Makedonya'yı güzergâh dışı tutmamış, hem deniz, hem de karadan İskit memleketlerini, Tuna boyunu dolaşmış, sonra Karadeniz'e kıvrılmış; taa Don Havzası'na dek… O dönemin koşullarında, bu kadar geniş bir coğrafyada dolaşabilmek için, insanda bitmeyen bir merak ve öğrenme tutkusunun olması gerekir ki; bunlardan fazasıyla sahiplenmiş Herodotos, Halikarnas Balıkçısı Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın pek haklı yorumuyla, "Marko Polo'yu" ve bizce Evliya Çelebi'yi de "yaya bırakmıştır".

Herodotos, bu kitabı yazma amacını, açılış bölümünde söyler: Pers-Hellen Savaşı. "Kitabın tek amacı insanların yaptıkları şeylerin ölümsüzlüğünü ve hem Hellenler'in, hem de barbarların işlerinin isimsiz kalmamasını sağlamaktır. Tabii bu halkların neden birbirleriyle savaştıklarını da açıklamaya çalışacağım".

Herodotos'un tarihi bir masal, bir öykü gibi anlattığı eseri dokuz bölümden oluşur. İlk bölümde, Pers İmparatorluğu'nun güçlenmeye başladığı zamana dek, dünya tarihinde (zamanın bilinen dünyası) olan biten anlatılır. İkinci bölüm ile beşinci bölüm arasında, Mısırlılar, Libyalılar, İskitler gibi çok sayıda halkın siyasi, askeri ve kültürel tarihinden söz edilir. Beşinci bölümden sonraysa, Herodotos, asıl işlemek istediği konuya gelerek, Pers-Hellen Savaşı'nı (MÖ 492-449) anlatmaya girişir. Ancak kitap, Hellenler'in Sestos Kenti'ni kuşatmalarıyla son bulur. Bu nedenle de, Herodotos'un yapıtını tamamlayamadığı düşünülür.

Herodotos'un kitabı, daha önce de Türkçe'ye çevrilmişti. Bunlardan biri de, Hasan Ali Yücel'in öncülük ettiği, dünya klasiklerini çevirme hareketi sırasında, Müntekim Ökmen tarafından yapılan çevirisidir. Ancak Herodotos'un bu ünlü yapıtı, Furkan Akderin'in ilk kez kaynak dilinden, Eski Yunanca'dan yaptığı çevirisiyle, Alfa Yayınları tarafından Türkçe'ye yeniden kazandırılmış oluyor.

Herodotos, Tarih, Eski Yunanca'dan Çev. Furkan Akderin, Alfa Yayınları, Nisan 2007, 750 s.

İslam coğrafyasındaki halk isyanları ile ilgili kimi kaynaklar

İslam coğrafyasındaki halk isyanlarıyla ilgili kapak dosyamızı hazırlarken ulaştığımız kimi kaynakları, ilgili okurlarımız için sunuyoruz.

- Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri 1 -2 -3; Burhan Oğuz, Simurg Kitabevi, Haziran 1997.
- Babailer İsyanı -Aleviliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslâm -Türk Hetorodoksisinin Teşekkülü-, Ahmet Yaşar Ocak, Dergâh Yayınları, 3. Baskı Temmuz 2000, 278 s. + resimler.
- Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler - Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15.-17. yüzyıllar)-, Ahmet Yaşar Ocak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, 418 s.
- Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611, William J. Griswold, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, 221 s.
- Ebu Müslim Horasani -Bir İhtilalcinin Hikâyesi-, Faik Bulut, Su Yayınları, Mart 1999, 244 s.
- Hasan Sabbah Gerçeği -Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri-, Faik Bulut, Berfin Yayınları, 2000, 352 s.
- İslam Komüncüleri / İslam'da Özgürlük Arayışı - 2, Faik Bulut, Berfin Yayınları, 216 s.
- Şeyh Bedreddin, -Tasavvuf ve İsyan-, Michel Balivet, Çev. Ela Güntekin, Tarih Vakfı Yurt Yay., Mart 2005, 155 s.
- Şeyh Bedreddin ve Vâridât, Esat Korkmaz, Anahtar Kitaplar, Ocak 2007, 304 s + resimler.
- Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa, Ernst Werner, Çev. Hakan Sevin, Kaynak Yayınları, Ekim 2006, 111 s.
- Şeyh Bedreddin -Tarih, Ütopya, İsyan-, Haz. Barış Çoban, Derleme, Su Yayınevi, 2007, 232 s.
- Haşîşîler -Islam'da Radikal Bir Tarikat-, Bernard Lewis, Çev. Kemal Sarısözen, 208 s. + resimler.
- İsmaililer -Tarihleri ve Öğretileri-, Farhad Daftary, Çev. Erdal Toprak, Doruk Yayımcılık, 719 s + görseller.
- Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları, Seyfullah Kara, İz Yayıncılık, 2007, 400 s.
- Zeybeklik ve Zeybekler Tarihi, Ali Haydar Avcı, E Yayınları, 2005, 551 s.

KİTAPÇI RAFI

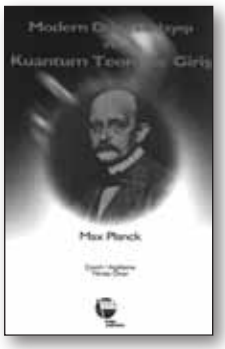
Biyoloji Tarihi

İlk Uygarlıklardan On Dokuzuncu Yüzyıla, Prof. Dr. Esin Kahya - Murat Öner, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, 383 s.

Bu kitapta, tarihin erken dönemlerinden, 19. yüzyılın başlarına kadar yapılan biyoloji çalışmalarının nirengi noktaları tanıtılıyor. *Biyoloji Tarihi*'nde "Canlı nedir?", "Canlı ve cansız arasında yapısal ve işlevsel olarak ne gibi ilişki ve benzerlik vardır?", "İnsanın canlı sistemi içindeki yeri nedir?" gibi soruların tarihsel süreçte nasıl ele alınıp tartışıldığı, dönemlerinin araştırıcılarına dayanılarak ortaya konulmaktadır.

Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisine Giriş

Max Planck, Çev. Yılmaz Öner, Belge Yayınları, 2. Baskı Ocak 2007, 228 s.

1918'de Kuantum Kuramıyla Nobel Ödülü alan Planck, fizikte devrime yol açmıştır. Naziler'in iktidara geçmesinden sonra Almanya'da kalmayı seçmesine karşın, Hitler'in birçok uygulamasına karşı çıkan Planck, 1923'de yedi öğretim üyesinin üniversiteden atılmasını 22 arkadaşıyla birlikte bir bildiri yayımlayarak protesto etti. Oğlu Erwin 1944'de düzenlenen suikast nedeniyle kurşuna dizildi. Aynı yıl bombardımanlar sırasında eviyle birlikte bütün kitapları, belge ve notları yok oldu. Savaştan sonra Planck'ın tek avuntusu, Kaiser Wilhelm Kurumu'nun bu kez Max Planck Kurumu adıyla yeniden kuruluşu ve ilki kendine verilen Max Planck Madalyası'nın bir fizik ödülü olarak doğuşunu görmek oldu.

Atatürk'ün "Geometri"si

K. Atatürk, Örgün Yayınevi, 2006, 50 s.

Atatürk'ün ölümünden 1,5 yıl kadar önce kendi el yazısıyla yazdığı *Geometri* kitabı (1936-37), dil, bilim, kültür ve eğitim açısından değerli bir çalışmadır. Kitap okununca anlaşılacaktır ki, askeri bir eğitim ve öğretimden gelen Atatürk, bilimsel konu ve araştırmalarda da bilgili, yetkin bir siyaset ve devlet adamı olarak belirmektedir. Çünkü Atatürk'ün bu kitapla birlikte türettiği açı, açıortay, alan, artı, beşgen, boyut, bölü, çap, çarpı, çember, dışters açı, dikey, dörtgen, düşey, düzey, eğik, eksi, eşit, eşkenar, gerekçe, ikizkenar, konum, köşegen, oran, orantı, paralelkenar, taban, teğet, toplam, türev, uzam, uzay, üçgen, varsayı, yamuk, yatay, yöndeş… vb. terimlerden çoğunu bugün severek kullanmaktayız. Bu terimlerin tümünü Atatürk, Türkçe köklere Türkçe ekler getirerek türetmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın Psikobiyografisi: Bi'at ve öfke

Cemal Dindar, Telos Yayınları, 2007, 192 s.

Bu inceleme, Recep Tayyip Erdoğan'ın serüveninin hangi sosyokültürel dipakıntılarla desteklendiğini, kitlendiğini, bunların ruhsallık alanında hangi ifadelere kavuştuğunu ve siyasal sonuçlarını dert edinmektedir. Recep Tayyip Erdoğan'ın psikobiyografisinde ortaya çıkan o ki, bireysel olanı ne denli derinleştirirsek, toplumsal anonim öze o denli yaklaşmaktayız. Sonuçta ulaştığımız, Erdoğan portresi ile birlikte bir Türkiye resmidir.

Direnişlerin Güney Kutbu

Güneş Çelikkol, Agora Kitap., 2007, 246 s.

Arjantin: Kâh dünyanın en zengin ülkeleri arasına giren, kâh hiper-enflasyon belâsıyla boğuşan, 1990'lı yıllarda IMF ve Dünya Bankası'nın model olarak gösterdiği, 2001'deyse borç batağına saplanıp karaya oturduğunda kitlesel bir halk ayaklanması doğuran ülke... Devrimci fikirlerin, faşizmden esinlenirken halkçı reformlar gerçekleştiren Peronizmin, Peronizmi ezmeye kararlı askerlerin, askerlere destek veren sosyalistlerin, ABD destekli darbelerle İngiltere'yle savaşan darbecilerin, darbecilere karşı sokaklara çıkarak onların hapsedilmesini sağlayan yüz binlerin, kapatılan fabrikaların, işsiz kalanların kurduğu piqueteros topluluklarının, piqueteros topluluklarını satın almaya çalışan iktidar ve buna ortak sol çevrelerin, hayal kırıklıkları ve isyanların ülkesi...

Özgürlük ve Örgütlülük

Haluk Yurtsever, Yordam Kitap Basın ve Yayın, 2007, 398 s.

Nesnel örgütlülük gereksinimi ile reel emekçi-halk örgütlenmeleri arasındaki mesafe açılıyor. Haluk Yurtsever'in kitabı, bu olgunun nedenine ilişkin sorgulamalar yapıyor: "Dönemimiz, kendi aklını, siyaset ve örgütlülükten kaçış teorileri üreten aydınlarda başka türlü, bir yenilgi döneminde mücadelesi ve araçla-

Felsefi Temelleri Işığında Yapılandırmacılık

İslam tarihi ve felsefe üzerine yazılarını, dergimizde sıklıkla okuduğunuz Hasan Aydın bu kitabında, postmodern perspektifin bir ürünü ve son dönemlerin en çok tartışılan eğitim akımı olan yapılandırmacılığa ilişkin felsefi çözümlemeler yapıyor. Salt var olanı göstermekle yetinmiyor, çözümlemelerden elde edilen sonuçlar ışığında yeni sentezlere de ulaşmaya çalışıyor. Birinci bölümde, yapılandırmacılığı ontolojik ve epistemolojik temelleri ışığında çözümleyerek postmodernizmle ilişkisini ortaya koyuyor; ikinci bölümde, yapılandırmacılığın eğitim pratiği açısından sunduğu olanakları tartışıyor, üçüncü bölümde yapılandırmacılığın, doğruluk ve gerçeklik kavramına bakışı ışığında, bilim eğitimi alanındaki olası sonuçlar ele alınıyor, dördüncü bölümde, geleneksel bilim imgesinin uzantısı sayılan davranışçılıkla, postmodern temelde yapılanan bilim imgesinin sonucu olarak görülebilecek yapılandırmacılık arasındaki karşıtlığı eleştirel bir çözümlemeye tabi tutuyor, son bölümdeyse, bilgi, öğrenme, toplumsallaşma, erk/otorite gibi kavramlar açısından davranışçılık ve yapılandırmacılık diyalektik içerisine koyarak, belli bir senteze ulaşmaya çalışıyor.

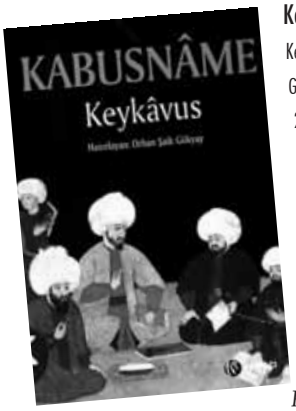
Hasan Aydın, Nobel Kitabevi, Şubat 2007, 160 s.

rı etkisizleşen emekçilerde başka türlü üretiyor. Bugün, halk kitlelerinin siyaset ve örgütlülükten uzak durmaları gerçeği, yalnızca emperyalizmin gücüne, propaganda bombardımanının etkisine bağlanamaz. Bunlar var ve etkili olduklarına kuşku yok. Ancak, durumu anlamak ve değiştirmek için, eleştirel bakışı, solun siyaset, örgütlülük teori ve pratiğine de çevirmek gerekiyor".

Savaş Sözlüğü

George Childs Kohn, Çev. Berna Kara, Doruk Yay., 2006, 764 s.

Savaş Sözlüğü, geçmişten bugüne 4000 yılı aşkın bir sürede kaydedilmiş tüm savaşlarla ilgili ayrıntılı bilgileri kapsar. MÖ 2000'den günümüze kadar kaydedilmiş, global çatışmaların yanı sıra, iç savaşlar, devrimler, ayaklanmalar ve darbeler de dahil 1700'den fazla savaşın nerede, ne zaman, nasıl, kimlerle, neden yapıldığı sorularına yanıt veren kapsamlı bir çalışma.

Kabusnâme

Keykâvus, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabalcı Yayınları, 2007, 776 s.

Ziyaroğullarından Emîr Unsurü'l-Maâli Keykâvus'un 1082'de oğlu Giylanşah'a yazdığı bir nasihatler dizisidir *Kabusnâme*. Vaktinde uyumaktan emanet saklamaya, yemek yemekten şarap içme adabına, hatta misafir ağırlamaktan çocuk terbiyesine kadar değişik konularda nasihatlerin olduğu 44 bölümden oluşur. İran edebiyatının önemli bir örneği olarak birçok dile çevrilmiş olan kitap, başka eserlere de alıntı kaynağı olmuştur. *Kabusnâme*'ye yazılmasından yüzyıllarca sonra eklemeler yapılmış, konuları alıntı yapanların dilediğince değiştirilmiş, hatta beğenilmeyen bölümleri çıkarılmıştır. Kabalcı Yayınları, *Kabusnâme*'nin Mercimek Ahmed'in Sultan II. Murad için yaptığı çevirisinin Orhan Şahik Gökyay tarafından gözden geçirilmiş halini yayımladı.

Marksizm ve Bilim

Kapitalizm, bilimle toplumsal yaşantımız arasındaki bağı kendi dünya görüşü etrafında şekillendirir. Öyle ki, günümüzde bilim ancak burjuvazinin kâr dürtüsünün sınırları içerisinde gelişme imkânı bulur. Bilimsel buluşlar patentlenerek ticari bir metaya dönüştürülür. Karl Marx ve Friedrich Engels'in ortak çalışmaları, hem maddi hem de toplumsal yaşamı kavramak ve değiştirmek için yeni bir bilimin doğuşunu ifade eder: Diyalektik materyalizm. Rusya'da kurulan Sovyet iktidarı, bilim ve toplumsal yaşantının iç içe geçtiği halk için bilimin ilk örneklerini verir.

Evrensel Yayınları'nın yayımladığı, John Desmond Bernal'ın, Marksizm ve bilim üzerine yazılarından oluşan bu derlemede, Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in Marksist bilimsel yönetimi kullanışları ve bilime yaptıkları katkılar da anlatılıyor.

John Desmond Bernal, Çev. Tonguç Ok, Evrensel Basım Yayın, 2007, 176 s.

Akdenizli Tanrılar

Yaşar Atan, Evrensel Basım Yayın, 2007, 223 s.

Taa ilkçağlarda insanoğlu, kendisine bir yol, bir kimlik bulabilmek için korkularını ve doğa güçlerini hep Tanrılara dönüştürdü. Ne var ki Tanrılar, insanların korkularından doğdukları için onlara hep köleliği bir yazgı olarak dayatıyordu. Ama bazı soylu ozanlar da, Tanrıları uysallaştırarak insanoğlunu özgürlüğe götürecek bir yol açmaya çalışıyordu... A. Bonnard'ın "İnsan ve Tragedya"sını dilimize kazandıran Yaşar Atan, yeni kitabında Akdenizli Tanrıları anlatıyor.

Modernliğin Eleştirisi

Alain Touraine, Yapı Kredi Yayınları, Çev. Hülya Tufan, 2000, 430 s.

Yapı Kredi Yayınları, modernizm eleştirilerine bir yenisini daha ekledi. Touraine kitabında, "Tarihin sonu", "ideolojilerin tükenişi", "evrensel değerlerin çöküşü" ve tüm bunlarla bağlantılı olarak düşünce ve sanat dünyasına iyice egemen olan "post-modernizm" tartışmalarının asıl kaynağı olarak gördüğü modernliği sorguluyor.

Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler

Bilimin temel direği sayılan nesnellik ve akıl neden erkeklere mal edilir de, kadınlara öznellik ve duygusallık yakıştırılır? Nesnellik-öznellik, akıl-duygu ikicilikleri, bilim dilini ve bilimsel araştırma yöntemlerini nasıl etkilemiştir? Matematiksel biyolog ve feminist düşünür Evelyn Fox Keller'ın 20 yıl önce ilk yayımlandığında feminist düşünce ve bilim felsefesinde çığır açan çalışması *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim*, bu sorulara yanıt arıyor. Platon'un ve modern bilimin kurucusu sayılan Francis Bacon'ın bilgi kuramlarında bilme edimi ile cinsiyet ilişkilerinin izini süren Keller, bugün doğaya salt bir tahakküm nesnesi olarak yaklaşan zihniyetimizin beslendiği kaynakları son derece zihin açıcı bir analizle gösteriyor. Keller'ın asıl meselesi cinsiyetlendirilmiş bir bilim anlayışından sıyrılmak için ne yapılması gerektiği. Keller, her geçen gün unutuşa terk ettiğimiz bir gerçeğe dikkat çekiyor: Gerçek bir bilme ediminin yolu, sırlarına vakıf olunmak isteneni parçalarına ayırıp kontrol altına almaktan değil, bitmek tükenmek bilmez bir sevgi ve sabırla gözleyip farklılıklarının kaynağını araştırmaktan geçer.

Evelyn Fox Keller, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, 2007, 232 s.

Önemsizin Arkeolojisi

-Condillac Okuması-, Jacques Derrida, Çev. Ali Utku-Mukadder Erkan, Otonom Yayıncılık, Mayıs 2007, 136 s.

Fransız filozof Condillac, 1746'da, fikirleri bilgi olarak örgütleme ve geçersiz kılma tarzımızı belirleme konusunda, *İnsan Bilgisinin Kaynağı Üzerine Deneme*'sini yayımladı. Dili, özellikle yazılı dili incelerken, ağırbaşlı felsefe etkinliğiyle ilişkisine bir şekilde değinilmesi gereken çok miktarda önemsizliği de buldu. Zihin tam olarak dünyayı yansıtıyorsa ve dil de zihni yansıtıyorsa, neden bu kadar çok hata ve anlamsızlık var? Çarpıtmalar nereden kaynaklanıyor? *Önemsizin Arkeolojisi*'nde Derrida, o zamandan beri epistemolojiyi ve dilbilimsel felsefeyi tıkayan pek çok meseleyi -bilinçli ya da bilinçsiz- nasıl öngördüğünü göstererek Condillac'ın girişimini yeniden elden geçiriyor.

Paravanlar

Jean Genet, Çev. Sosi Dolanoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2007, 204 s.

Batılı sömürgeciler, lejyonerler, askerler, Araplar, mücahitler, hırsızlar, ağlayıcı kadınlar, hainler, ölüler… Genet'nin tiyatrosunun temelini oluşturan kılık değiştirme, kendini maskeleme, gerçeğin yerine suretini geçirme, son oyunu *Paravanlar*'ın da temel taşlarıdır. Savaşta geçen bir maskeli balo da denebilir, *Paravanlar* için.

Sık Rastlanan Hastalıklar Atlası

Altay Öktem, Everest Yayınları, 2007, 240 s.

Altay Öktem bu kitapta, kimi zaman tarihin derinliklerinde kalmış tuhaf tedavi yöntemlerine, kimi zaman bilim insanlarının hummalı çalışmalar sonucu elde ettikleri "bir arpa boyu yol"a değinen, kimi zaman da günümüzün "aylak bilim adamları"nın ortaya çıkardığı birbirinden acayip tedavi yöntemlerinden söz ediyor, işin içine edebiyatı, sinemayı, resmi, müziği de katıyor, biraz ironi, biraz mizah, biraz bilimsellikle…

Gazilik ve Kimlik

Bektaş Tufan Güneş, Kora Yayın, 2007, 217 s.

Emin Çölaşan, Bektaş Tufan Güneş'in kitabı için şunları söylüyor: "Bugüne kadar şehitlerimiz ve gazilerimizle ilgili yalnızca kahramanlık öyküleri okuduk ve dinledik. Onlarla övündük! Peki, varlığımızı borçlu olduğumuz aziz şehitlerimiz ve kahraman gazilerimizin sorunlarını biliyor muyuz? Onlara hak ettiklerini verebildik mi? Bu kitap, onların sorunlarına değiniyor, düşündürtüyor ve çarpıcı bir anlatımla görevlerimizi hatırlatıyor. Yazarın emeğine ve ellerine sağlık! Herkese tavsiye ediyorum".

Pullarla Dünya Kupası Tarihi

Hayri Cem'in özel koleksiyonundan hazırladığı kitap, Dünya Kupası ve futbolun tarihçesini pullar üzerinden anlatan ilk kitap olma özelliği taşıyor. Hazırlanan en kapsamlı koleksiyonlardan birini içeren kitabın önemli işlevlerinden biri pulların görsel bir malzeme olarak kullanılmasının yanı sıra, aynı zamanda da Dünya Kupası tarihini, maç skorları ve oyuncu kadrolarıyla anlatmasıdır. Bir başka önemli özelliğiyse, pulların orijinal boyutlarıyla sergilenmesidir. Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanan kitap, hem Dünya Kupası tarihinde hem de pul koleksiyonculuğunda benzersiz bir çalışma…

Hayri Cem, Çiviyazıları Yayınları, 2007, 240 s.

Ben Sabaha Kadar Uyanığım

Cafer Modarres Sadeghi, Çev. Maral Jefroudi, Metis Yayınları, Nisan 2007, 149 s.

Çağdaş İran Edebiyatı'nın temsilcilerinden Sadeghi'nin bu kitapta bir araya getirilen *Bataklık* (1983) ve *Ben Sabaha Kadar Uyanığım* (2004) adlı iki öyküsünde, devrim sonrası İran'da gündelik hayatın izlerini görmek, toplumsal ruhhalinin, siyasi tartışmaların, çıkmazların ve eylemlerin izlerini sürmek mümkün.

İstanbul'da Bir Merhamet Haftası

Murat Gülsoy, Can Yayınları, 2007, 264 s.

Bir kitabın bize yeni bir dünyanın kapılarını aralamasını ya da kendi deneyimimize farklı ve daha parlak bir ışık tutmasını bekleriz çoğu kez. Çaresiz bir anlam arayışıdır bu. Murat Gülsoy, *İstanbul'da Bir Merhamet Haftası*'nda, bu çaresizliğin insani boyutunu aramaya çıkarken okurlarını da peşinden sürüklüyor. Anlamı kendinde gizli bir dünyayı seyre dalan insanların zihinlerinde gezintiye çağırıyor.

Leyla Erbil'in edebiyattaki 50. yılı için bir bilgi şöleni

Leylâ Erbil'in edebiyattaki 50. yılı vesilesiyle Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi ile Türkiye Yazarlar Sendikası tarafından 21 Ocak 2006'da, "Tuhaf Bir Yazar: Leylâ Erbil'de Etik ve Estetik" başlıklı bir sempozyum düzenledi. İyi ki!.. Sempozyuma, Erbil'in yaşamöyküsü ve bibliyografyasını içeren bildirilerin yanı sıra, yapıtlarını farklı açılardan inceleyen, farklı noktalarına değinen bildiriler de sunuldu. Örneğin, Sennur Sezer'in bildirisi, "Leylâ Erbil'de Bireysel Kâbustan Toplumsal Kâbusa" başlığını taşıyordu, Ahmet Oktay'inki "Belirsizin Dramatiği"; Hulki Aktunç'un "Leylâ Erbil'in İsyan Grameri"ni ele almıştı, Önay Sözer ise, Erbil'in *Mektup Aşkları*'ndan yola çıkarak, bildirisini "Aşk Mektubu Kime Yazılır?" başlığında yoğunlaştırmıştı; Ayfer Tunç, "Karanlık Bahçenin Görkemli Ağacı" başlığıyla konuşuyordu, Sema Bulutsuz ise, Leylâ Erbil'in "aykırı mekânlarını ve 'tuhaf' kadınlarını" ele alıyordu. Bunun gibi, birçok bildirinin yer aldığı sempozyum, Leylâ Erbil'in yazın dünyasının derinlerine bakmak isteyecek okurlar için Kanat Kitap tarafından kitaplaştırıldı. İyi ki!..

Haz. Süha Oğuzertem, Kanat Kitap, 2007, 304 s.

Fare peyniri ne kadar zamanda bulur?

Ali Nesin

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Öğretim Üyesi

anesin@bilgi.edu.tr

Bir farenin önünde üç delik var. Deliklerden birinde, hangisinde olduğu belli değil, bir peynir var. Fare deliklerden rasgele birine girip deliği kolaçan ediyor. Eğer peyniri bulursa, ne âlâ, afiyetle yiyor. Eğer peyniri bulamazsa o delikten çıkıp bir başka deliğe giriyor. Yalnız bu fare çok unutkan. Hangi delikten çıktığını hep unutuyor, dolayısıyla farenin birkaç kez üst üste aynı deliğe girme olasılığı da var.

Fare, deliklerden birincisini 2 dakikada kolaçan edebiliyor, ikincisini 3 dakikada, üçüncüsünü ise 4 dakikada.

Soru şu: *Fare ortalama ne kadar zamanda peyniri bulur?*

Peynirin belli bir delikte olma olasılığının 1/3 ve farenin de belli bir deliğe girme olasılığının 1/3 olduğunu varsayacağız. Yani ne peynir ne de fare bir deliği bir başka deliğe tercih ediyor...

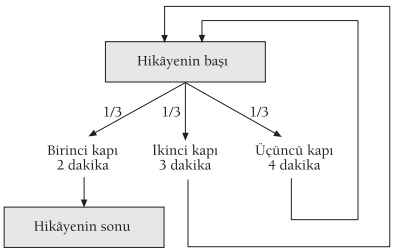
Önce peynirin birinci delikte olduğunu varsayalım. Farenin üç seçeneği var.

a) 1/3 olasılıkla şansı yaver gidecek ve birinci deliğe girip 2 dakika içinde peyniri bulacak.

b) 1/3 olasılıkla ikinci deliğe girecek ve 3 dakika sonra peyniri bulamadan çıkacak.

c) 1/3 olasılıkla üçüncü deliğe girecek ve 4 dakika sonra peyniri bulamadan çıkacak.

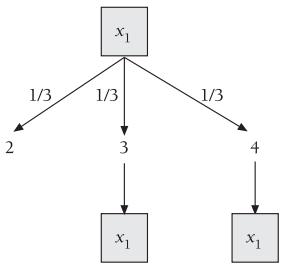
Birinci durumda hikâye 2 dakikada sona eriyor ama diğer iki durumda aynı hikâyenin ta en başına dönüyoruz. Hikâyenin akışını şöyle gösterebiliriz:

Görüldüğü gibi, en az 1/3 olasılıkla fare peyniri 2 dakikada bulacak. Ama 2/3 olasılıkla da bulamayacak: 1/3 olasılıkla 3 dakika sonra, 1/3 olasılıkla 4 dakika sonra hikâyenin başına dönecek.

Peynir birinci delikte olduğunda bulmak istediğimiz ortalama süreye x_1 diyelim. Yani fare bu durumda ortalama x_1 dakika sonra peyniri bulabilsin. Demek ki hikâyenin ortalama x_1 dakika sonra sona ereceğini varsayıyoruz.

Yukardaki şema dakikalara vurulduğunda yandaki hale gelir.

Hikâye 1/3 olasılıkla 2 dakikada sona erecek. Bu durum, yukardaki şemada en soldaki okla gösterilmiş.

Hikâye 1/3 olasılıkla $3 + x_1$ dakikada sona erecek. Bu durum, yukardaki şemada ortadaki okla gösterilmiş.

Hikâye 1/3 olasılıkla $4 + x_1$ dakikada sona erecek. Bu durum, yukardaki şemada en sağdaki okla gösterilmiş.

Demek ki hikâye, ortalama

$$\frac{1}{3}\times 2+\frac{1}{3}(3+x_1)+\frac{1}{3}(4+x_1)$$

dakika sonra sona erecek. Demek ki bu sayı x_1'in kendisine eşit:

$$x_1=\frac{1}{3}\times 2+\frac{1}{3}(3+x_1)+\frac{1}{3}(4+x_1).$$

Bu denklemi çözersek, $x_1 = 9$ buluruz.

Bu, peynir birinci delikte olduğundaki ortalama.

Peynir ikinci ve üçüncü delikte olduğu durumlardaki ortalama zamanları bulalım. Aynen yukardaki gibi düşünürsek,

$$x_2=\frac{1}{3}(2+x_2)+\frac{1}{3}\times 3+\frac{1}{3}(4+x_2).$$

ve

$$x_3=\frac{1}{3}(2+x_3)+\frac{1}{3}(3+x_3)+\frac{1}{3}\times 4$$

buluruz. Bunların da çözümü $x_2 = x_3 = 9$ çıkar.

Demek ki, 1/3 olasılıkla peynir birinci delikte olacak ve fare peyniri 9 dakikada bulacak, 1/3 olasılıkla peynir ikinci delikte olacak ve fare peyniri 9 dakikada bulacak, 1/3 olasılıkla peynir üçüncü delikte olacak ve fare peyniri 9 dakikada bulacak.

Sonuçta fare peyniri ortalama

$$\frac{1}{3}\times 9+\frac{1}{3}\times 9+\frac{1}{3}\times 9=9$$

dakikada bulacaktır.

Sonucu bulduk bulmasına da, sonucun

$$2 + 3 + 4$$

olduğu dikkatinizi çekti mi? Bu sayı (9) farenin delikleri kolaçan etmek için geçirmesi gerektiği sürelerin (2, 3 ve 4'ün) toplamı... Bu bir rastlantı mı? Bunun bir rastlantı olup olmadığını anlamak için soruyu genelleştirebiliriz, birazdan da bunu yapacağız. Ama önce bir başka soruyu yanıtlamaya çalışalım:

Ortalama Deneme Sayısı. *Fare ortalama kaç denemede peynirin olduğu deliği bulur?*

Peynirin birinci delikte olduğunu varsayalım.

O zaman fare 1/3 olasılıkla ilkönce bu deliğe girecek ve peyniri 1 hamlede bulacaktır.

Farenin peyniri 2 hamlede bulması için, farenin ilk hamlesinde peyniri bulamaması (olasılığı 2/3) ama ikinci hamlesinde peyniri bulması gerekir (olasılığı 1/3).

Demek ki fare

$$(2/3) \times (1/3)$$

olasılıkla peyniri 2 hamlede bulacaktır.

Farenin peyniri i-inci hamlede bulması için farenin ilk i - 1 hamlede yanlış seçim yapmış olması gerekir (olasılığı $(2/3)^{i-1}$) ve i-inci hamlede doğru seçim yapmış olması gerekir (olasılığı 1/3). Demek ki fare

$$(2/3)^{i-1} \times (1/3)$$

olasılıkla peyniri i hamlede bulacaktır.

Şimdi $i \times (2/3)^{i-1} \times (1/3)$ sayılarını toplarsak ortalama hamle sayısını buluruz:

$$\sum_{i=1}^{\infty} i \left(\frac{2}{3}\right)^{i-1} \frac{1}{3} = \frac{1}{3} \sum_{i=1}^{\infty} i \left(\frac{2}{3}\right)^{i-1}$$

Soldaki sonsuz toplamı hesaplamalıyız... Oradaki i olmasa, bu toplam geometrik bir serinin toplamı olur ve sonucu rahatlıkla bulabiliriz (1/(1-2/3) = 3 çıkar) ama ne yazık ki toplamda can sıkıcı bir i var. Bir sonraki gri karede bu sonsuz toplamı hesaplayacağız ve 9 bulacağız. Demek ki bu durumda, fare ortalama 3 denemede doğru deliği bulur.

Teorem. Eğer $-1 < x < 1$ ise,

$$\sum_{i=1}^{\infty} i x^{i-1} = \frac{1}{(1-x)^2}$$

olur.

Kanıt: $\sum_{i=0}^{\infty} x^i = \frac{1}{1-x}$ eşitliğini biliyoruz.

Her iki tarafın da türevini alalım (Sol tarafın türevini almak için her terimin türevini alabileceğimizi bilmemiz lazım; bilmiyorsak da bu yazılık inanalım). Aynen kanıtlamak istediğimiz eşitlik çıkar.

Şimdi x = 2/3 alırsak,

$$\sum_{i=1}^{\infty} i \left(\frac{2}{3}\right)^{i-1} = \frac{1}{(1-2/3)^2} = 9$$

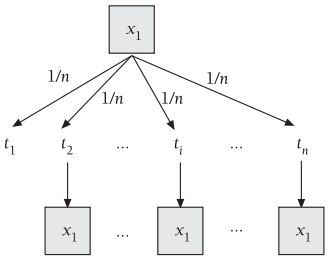
bulunur.

Peynirin bir başka delikte olması bu sonucu değiştirmez elbet. Peynir hangi delikte olursa olsun, fare peyniri ortalama üç denemede bulur.

Acaba buradan, sonucun 2 + 3 + 4 = 9 olduğu anlaşılır mı? Sanki... Ama emin değiliz...

Genel Problem. n tane delik olsun ve fare i-inci deliği kolaçan etmek için t_i dakikaya gereksinsin. Ve son olarak da peynirin herhangi bir delikte olma olasılığı ve farenin herhangi bir deliği kolaçan etme olasılığının $1/n$ olduğunu varsayalım, yani tüm olasılıklar aynı olsun, deliklerden birinin diğerine göre bir ayrıcalığı olmasın.

Sorumuz şöyle: *Fare ortalama ne kadar zaman sonra peyniri bulur?*

Peynirin birinci kapıda olduğunu varsayalım. O zaman $1/n$ olasılıkla fare bu kapıyı seçecektir ve t_1 dakika sonra peyniri bulup afiyetle yiyecektir. Eğer $i \neq 1$ ise, fare $1/n$ olasılıkla i-inci kapıyı seçecektir ve t_i zaman sonra peyniri bulamayıp dışarı çıkacak ve işlemlere yeni baştan başlayacaktır. Eğer x_1 farenin bu durumda peyniri bulmak için geçirdiği ortalama zaman ise,

$$x_1 = \frac{t_1}{n} + \frac{t_2 + x_1}{n} + \ldots + \frac{t_n + x_1}{n}$$

denklemini elde ederiz. Buradan,

$$x_1 = t_1 + t_2 + \ldots + t_n$$

bulunur. Aynı nedenden, eğer peynir i-inci delikte olduğunda farenin peyniri bulmak için geçirdiği ortalama zaman x_i ise,

$$x_i = t_1 + t_2 + \ldots + t_n$$

bulunur. Demek ki, farenin peyniri bulmak için geçireceği ortalama zaman

$$\frac{x_1}{n} + \frac{x_2}{n} + \ldots + \frac{x_n}{n} = t_1 + t_2 + \ldots + t_n$$

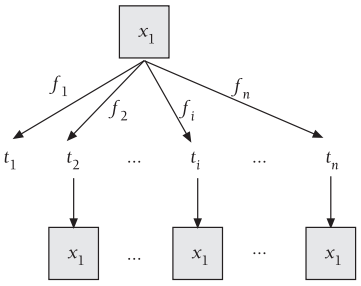
olacaktır. Demek ki daha önce bulduğumuz

$$9 = 2 + 3 + 4$$

eşitliği bir rastlantı değil.

Problem. *Fare ortalama kaç denemede peynir olan deliği bulacaktır?*

En Genel Problem. Son olarak peynirin i-inci delikte olma olasılığının p_i ve farenin i-inci deliği seçme olasılığının f_i olduğunu varsayalım. Elbette,

$$p_1 + \ldots + p_n = 1$$

ve

$$f_1 + \ldots + f_n = 1.$$

Peynir birinci delikte olduğunda, farenin peyniri yemek için harcayacağı ortalama zaman x_1 ise,

$$\begin{aligned} x_1 &= f_1 t_1 + f_2(t_2 + x_1) + \ldots + f_n(t_n + x_1) \\ &= (f_1 t_1 + f_2 t_2 + \ldots + f_n t_n) + (f_2 + \ldots + f_n) x_1 \\ &= (f_1 t_1 + f_2 t_2 + \ldots + f_n t_n) + (1 - f_1) x_1 \end{aligned}$$

elde ederiz. Demek ki,

$$x_1 = \frac{f_1 t_1 + f_2 t_2 + \ldots + f_n t_n}{f_1}$$

Aynı biçimde,

$$x_i = \frac{f_1 t_1 + f_2 t_2 + \ldots + f_n t_n}{f_i}$$

bulunur. Demek ki farenin peyniri bulacağı ortalama zaman,

$$\sum_i p_i x_i = \sum_i p_i \left(\frac{\sum_i f_i t_i}{f_i} \right) = \sum_{i,j} \frac{p_i}{f_i} f_j t_j$$

$$= \left(\sum_i \frac{p_i}{f_i} \right) \left(\sum_j f_j t_j \right)$$

Birinci yanıt kadar ilginç bir sonuç değil doğrusu. Eğer $p_i = f_i = 1/n$ ise, daha önce bulduğumuz

$t_1 + \ldots + t_n$

sonucunu buluruz.

Daha genel bir problem: k tane oda, n tane fare olsun. Odalara $o_1, \ldots, o_k$, farelere $f_1, \ldots, f_n$ diyelim. f_i'nin o_j odasını kolaçan etme zamanı $t_{i,j}$ olsun... Peynir ortalama ne kadar zamanda bulunur?

Türkiye Briç Şampiyonaları

Türkiye'nin en büyük Briç Şampiyonaları (Talya Hotel ve Kongre Merkezi-Antalya; 05-13 Mayıs 2007) sonuçlandı. Dereceye giren takım ve yarışmacılar aşağıdaki gibi gerçekleşti.

Tüpraş 2007; Türkiye Açık Dörtlü Takımlar

1) Yılankıran, 2) Zorlu, 3) Er

Aygaz 2007; Türkiye Bayan Dörtlü Takımlar

1) Kefeli İst-1, 2) F.E.N.A Ank-1, 3) Hoşgörü İst-12

277 çiftin katıldığı 2007 Güven Erkaya Türkiye İkili Şampiyonası

1) Süleyman KOLATA - İstanbul / İsmail KANDEMİR - İstanbul

2) Mustafa AKGÜL - İstanbul / Toros YÜKSEL - İstanbul

3) Yalçın ATABEY - İstanbul / Salvador ASSAEL - İzmir

Genç: Faruk KEPEKÇİ - Sakarya / Muharrem CEREK - Antalya

Bayan: Banu ALTINOK - İstanbul / Nur ÇINAR - İstanbul

Karışık: Serap ÖZSOY - İzmir / Metin ÖZTÜRK -İzmir

Senyör: Ayhan DOĞRULAR – Antalya / Baki DAL - Antalya

EL NO 53:

9 löve hazır.

	K	D	G	B
♠V	1♦	p	1NT	P
♥A876	3♦	p	1NT	p
♦AR8765	p	p		
♣AR				

K
B D
G

Kontrat: 3NT
Atak : ♠6

♠A104
♥DV4
♦42
♣DV1098

Pik atağına Doğu ♠Dam koyar. 5 Trefl, 2 Karo, bir Kör ve bir Pik dokuz lövemiz var. Ancak rakip ilk elde Pik antremizi yıkıyor. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: İlk löveyi alırsak, batarız. Kör Rua Batıda ise problem yok. Yerden Trefl As-Ruayı çeker, Kör oynarız. Kör Ruayı alan Batı ne oynarsa oynasın, kontratımızı yaparız. Doğuda ise! Bu nedenle ilk löveyi bağışlamalıyız. Pik döndüğünde yerden Trefl atarız (As ya da Rua), tekrar Pik oynadığında yerden diğer Trefl onörünü de atarız; bu şekilde eldeki beş tane Trefli kullanabiliriz. Rakip 3. Piki gelmezse, Körleri el antresi olarak kullanabiliriz.

Tüm dağılım

♠V
♥A876
♦AR8765
♣AR

♠R9863
♥953
♦103
♣763

K
B D
G

♠D752
♥R1052
♦DV9
♣542

♠A104
♥DV4
♦42
♣DV1098

EL NO 54:

Puan say. Nasıl bir tempo?

♠RD32
♥432
♦D82
♣D102

B	K	D	G
1♥	p	p	2NT(1)
p	3NT	p	p
p			

K
B D
G

♠A5
♥AR5
♦R9543
♣A54

1) 18-19 dengeli el
Kontrat: 3NT
Atak : ♥Dam

Güney ilk löveyi bıraktı, 2. löveyi aldı. Doğu önce 8'li, sonra 7'li verdi. Oyunu Batı açtığı için, puan ve dağılım hakkında bilgi sahibiyiz. Batıda Karo As, Trefl Rua, Pik Dam-Vale, en az iki tane daha Vale var.

Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Oyunu yapabilmek için Karodan üç löve üretmeliyiz. Bu amaçla elden yere doğru küçük Karo oynarız. Batı küçük koyarsa, yerden 8'li koyarız. Doğu löveyi alsa da, Kör dönüşü yoktur. Dönüşü alıp, tekrar Karo Damına doğru oynayıp Karoları sağlamalıyız.

♠RD32
♥432
♦D82
♣D102

♠64
♥DV1096
♦AV6
♣RV6

K
B D
G

♠V10987
♥87
♦107
♣9873

♠A5
♥AR5
♦R9543
♣A54

AVRUPA AÇIK ŞAMPİYONLARI

3. Avrupa Açık Briç Şampiyonaları, 15-30 Haziran 2007 tarihleri arasında, Antalya Kremlin Palace Oteli'nde yapılıyor.
Tamamı Türkler'den oluşan takım veya çiftler, turnuva katılım ücretlerinde yüzde 25 indirimden yararlanabileceklerdir.

Not: Ayrıntılar, Türkiye Briç Federasyonu sitesinde.

15-30 HAZİRAN 2007 ANTALYA

Japon go tarihinden bir kesit

Ashikaga Şogunluğu'nu devirmiş ve Japon eyaletlerinin yarısını kendi yönetimi altında birleştirerek yıllardır sürmekte olan feodal savaşları sona erdirmiş bir Japon savaşçı olan Oda Nobunaga, aynı zamanda büyük bir go tutkunudur.

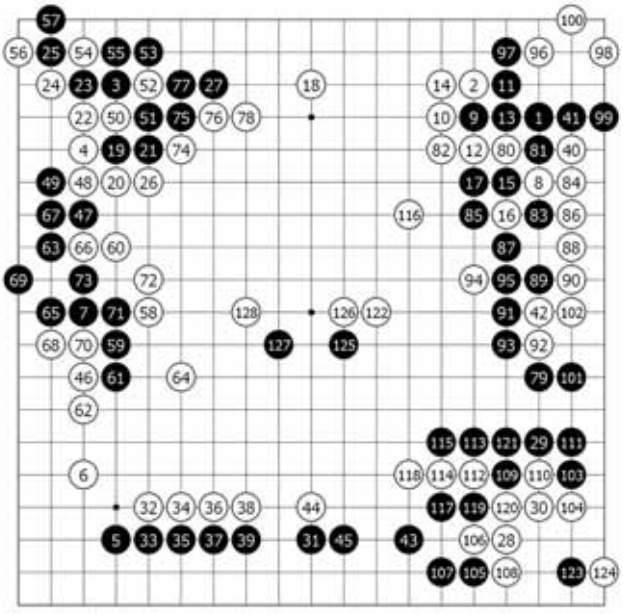
1549'da babasının mülklerini üstlenen Nobunaga, 1560'a gelindiğinde Oda Klanı'nın lideri olmuş, Ovari Bölgesi'ni denetimi altına almıştır. Aynı yıl, komşu eyaletlerden birini elinde tutan Imagawa Yoshimoto'nun, onların bölgesine saldıran büyük kuvvetlerini yenilgiye uğratarak, kendisini iyice kanıtlamıştır. Bu çarpışmanın ardından Oda Nobunaga ile Mikawa Eyaleti'nin feodal beyi Tokugawa Ieyasu ittifak kurarlar. 1568'de Kyoto'yu ele geçiren ordu bu birliktelikten doğar ve her iki lider de topraklarını ve güçlerini gün geçtikçe artırır.

1 Haziran 1582 günü, yönetimin ileri gelenleriyle Oda Nobunaga bir manastırda bir araya gelir. Fakat bu defa toplantı nedeni farklıdır. Dönemin en iyi go oyuncuları olan Honinbo Sansa (Nikkai) ve Kashio Rigen, İmparator Oda Nobunaga'nın huzurunda go oynayacaktır. Göz kamaştırıcı bir oyun ortaya koyarlar. Yalnız, ilginç bir biçimde, tahtanın üç farklı bölgesinde ko savaşı çıkar...

Honinbo Sansa (1559 - 1623)

Oyun görüntüsü. Honinbo Sansa (Beyaz) - Kashio Rigen (Siyah).
Oyun kaydında üçlü ko gözükmemektedir,
çünkü kaydın tamamı tutulmamıştır.

Oyunun oynandığı gece, imparatorun generallerinden Akechi Mitsuhide isyan çıkarır, tapınağı kuşatır ve Nobunaga'yı öldürür. Bu olayın ardından, üçlü ko uğursuzluk olarak kabul edilir.

Oda Nobunaga (1534 - 1582)

1603'de bir "shogun" olan Tokugawa Ieyasu, döneminin en güçlü feodal lideridir. Tıpkı Oda Nobunaga gibi, o da aynı zamanda büyük bir go tutkunudur. Japonya tarihindeki dört büyük go hanedanının kurulmasını destekleyen kişi kendisidir. Go oyunu üzerine bir anlamda akademik çalışmaların yapılmasını sağlamış olan bu okullar: Honinbo Hanedanı, Hayashi Hanedanı, Inoue Hanedanı ve Yasui Hanedanı'dır. Bu hanedanlar, devlet destekli olarak kurulmuş ve kontrol edilmiştir.

1612'de Honinbo Sansa tarafından kurulan Honinbo Hanedanı, 1940'a kadar varlığını korumuş ve bu sürenin büyük çoğunluğunda en güçlü hanedan olmuştur. Aynı zamanda bir Budist rahibi olan Honinbo Sansa'nın gerçek ismi Nikkai'dir.

Honinbo Hanedanı, kendi ismiyle anılan açılışı (Shusaku açılışı) geliştiren Shusaku, Dosaku, Jowa, Shusai gibi dönemlerinin en güçlü oyuncularını yetiştirmiş ve dünya go tarihine unutulmaz katkılar sağlamıştır. 1940'da Shusai'nin yaşamını yitirmesinin ardından, Hanedan etkinliğine son vermiştir.

Bugünlerde Japon profesyonellerin 62.'si için mücadele ettiği Honinbo Unvanı, Japon Go Derneği'nin bu büyük go hanedanının anısını yaşatmak üzere düzenlediği bir profesyonel go etkinliğidir.

Go Haberleri

23 Haziran: Bursa Go Turnuvası
4 Temmuz: Türkiye Go Kampı, 2007.
7 Temmuz: İzmir Go Turnuvası
Detay bilgiler: http://www.tgod.org.tr

KAYNAKLAR

1) http://en.wikipedia.org/wiki/Oda_Nobunaga
2) AnaBritannica, C.17, s.24.
3) http://www.uzulmez.info/Files/ap2/famous.html

Türkiye'de bor teknolojisi

Ülkemizde üstün nitelikli ve zengin bor rezervini, bor bileşimli ürünlere dönüştürmek için, teknolojiyi geliştirme projeleri üretiliyor. Dünya bor rezervlerinin yüzde 75'ine sahip olan Türkiye, dünyada bor ülkesi olarak adlandırılabilecek tek ülkedir. Buna rağmen ülkemiz, toplam 1.5 milyar Amerikan doları düzeyindeki dünya bor piyasasında, yalnızca 400 milyon dolar civarında bir paya sahiptir.

Bu dengesizliği düzeltmenin tek yolu, katma değeri yüksek bor kimyasalları üretim teknolojisine ve bor bileşimlerinin kullanıldığı sanayilerin geliştirilmesine öncelik vermektedir.

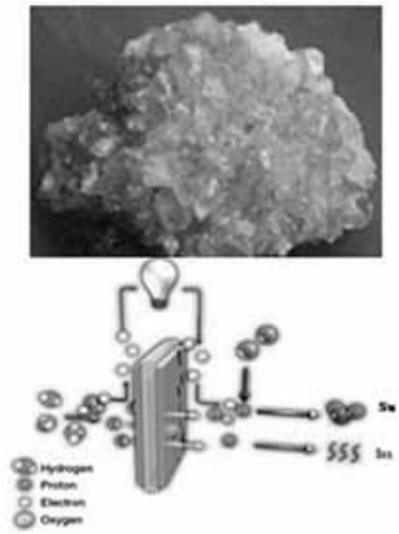
Ülkemizde bor ürünleri tüketimini artırmak ve pazara yönelik yeni bor ürünlerinin geliştirilmesini sağlamak amacı ile Ulusal Bor Araştırma Enstitüsü (BOREN) kurulmuştur. BOREN proje ve çalışmaları iki ana grupta toplanıyor:

1) Sanayi Boyutundaki Projeler:

a) Çimento: Borlu çimentonun, katkılı çimentolarda kullanılabilecek bir ürün olduğu belirlenmiştir. Ayrıca borlu çimentonun nükleer santrallerde koruyucu kılıf malzemesi olarak kullanılabilmesi amacı ile nötron tutma kapasiteleri test edilerek olumlu sonuçlar alındı.

b) Seramik: Porselen karo üretiminin yüzde 0.3, yüzde 0.6 ve yüzde 0.9 gibi değişen oranlarda borik asit ilavesi ile yapılması sağlandı.

c) Tarım ürünleri için mikrobesleyici: Bitkiler için gerekli mikrobesleyiciler arasında yer alan bor, toprak bünyesine farklı bor kaynakları (borik asit, boraks) kullanarak uygulanıyor.

2) Teknoloji Projeleri

a) Yakıt pilleri: Sodyum bor hidrürün hidrojen taşıma/depolama özelliğinden yararlanmak üzere son yıllarda yoğun araştırmalar yapılıyor. Sodyum bor hidrür çözeltisinden katalizör yardımı ile hidrojen elde etmek mümkündür. Yan ürün olarak üretilen sodyum metaborat yeniden sodyum bor hidrür üretimi için kullanılabiliyor.

Sodyum bor hidrürün, yanıcı, patlayıcı olmaması, tepkimenin kolayca kontrol edilebilir olması, ağırlıkça yüzde 20 hidrojen depolayabilmesi gibi özelliklerinden dolayı, elektrokimyasal enerjiyi elektrik enerjisine çeviren yakıt pillerinde kullanılıyor.

Alternatif teknolojilerden biri olan yakıt pilleri, cep telefonlerının ihtiyacını karşılayacak kadar az veya bir kente yetecek kadar çok güç üretebilecek kapasitelerde tasarlanabiliyor. Bu nedenle yakıt pilleri çok geniş bir kullanım potansiyeline sahip.

b) Bor tabanlı mıknatıs tozları: Ülkemizde manyetik malzemeler konusunda yeterli bilimsel çalışmalar yapılmamasına rağmen, yüksek verimlilik gösteren bor tabanlı mıknatıs tozlarının ve mıknatıslarının ülkemizde üretimi, dış ülkelere olan bağımlılığımızı azaltacaktır.

Laboratuvar koşullarında üretimi gerçekleştirilen bor nitrürün endüstriyel boyuta taşınması için üretim hazırlıkları Eskişehir'de kurulan Bortek Bor Teknolojileri şirketi tarafından yapılmakta ve BOREN tarafından desteklenmektedir. Tesisin üretm kapasitesi günde 6 kg olarak planlanıyor. Üretilecek bor nitrürün hekzagonal tür olduğu ve bu ürünün seramik ve cam endüstrisi, metal sanayi, kozmetik sanayi gibi alanlarda kullanılabileceği belirtiliyor. Dünyada yılda 1 ton üretilebilen bor nitrür ileri teknoloji ürünü olarak nitelendiriliyor.

Ayten Erçel Zipak
Kimya Mühendisi

KAYNAK
- Tübitak Bor Kimyasallarý Araþtýrma Raporu.

Eğitim emekçisi Deprem Sarıkaş katledildi!

Ankara Yenimahalle Mustafa Kemal Lisesi'nde görev yapan, Eğitim Sen İşyeri Temsilcisi Deprem Sarıkaş, 23 Mayıs 2007 günü silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti. Bu korkunç saldırıyı nefretle kınıyoruz.

Türkiye son zamanlarda şiddet ve nefret ortamına sürüklenmektedir. Şiddetin hayatın her alanını kuşattığı ve normalleştiği, hatta kışkırtıldığı bu ortam cinayetlerin gerçekleşmesine de zemin hazırlıyor. Eğitim Sen bu çirkin olaya ilişkin yaptığı basın açıklamasında okulların da şiddet ortamından nasibini aldığını, eğitim emekçileri ve öğrenciler için artık tehlikeli hale geldiğini vurguladı. Artan şiddet olayları karşısında duruma sadece güvenlik sorunu olarak bakan görevlileri kınayan Eğitim Sen yetkilileri, şiddeti besleyen, tetikleyen ekonomik-sosyal nedenler görülmeden, çözülebilmesinin de mümkün olmadığını dile getirdiler. Suikast konusunda şu açıklamalara yer verildi: "Bugün şiddet toplumsal adaletsizlikten, ötekine olan tahammülsüzlükten, demokrasi kültürünün yerleşmemesinden beslenmektedir. Deprem Şarıkaş'ın ölümüne neden olan da bu ortamdır. Deprem Sarıkaş 23 Mayıs günü saat 09:30 civarında okula gitmek için evinden çıktıktan sonra yolda öldürülmüştür. Arkadaşımızın ölümü tamamen planlı ve profesyonel bir biçimde gerçekleştirilmiş, ensesine sıkılan bir kurşunla katledilmiştir. Deprem Sarıkaş'ın görev yaptığı Yenimahalle Mustafa Kemal Lisesi'nin bundan iki gün önce satırlı-bıçaklı bir grubun saldırısına uğramıştır. Son zamanlarda üniversitelere ve liselere

yönelik sistemli olarak bu tür saldırılar gerçekleşmektedir. Deprem Sarıkaş, bu tür ırkçı saldırılar karşısında da net bir tutum alıp konuyu öğretmenler kuruluna taşıyarak, önlem alınması konusunda çaba göstermiştir. Deprem Sarıkaş, öğrencileri, arkadaşları ve çevresi tarafından sevilen, ilerici, demokrat, yurtsever bir eğitim emekçisi, sendikamızın bir üyesidir. Deprem Sarıkaş'ın bu özellikleri gerçekleşen cinayetin siyasi olabileceği kuşkusunu da yaratmaktadır".

İnsan Bilimleri ve Felsefe Sempozyumu bir kez daha 'değerler'i ele alıyor

Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe ve Psikoloji Bölümleri'nin her yıl "İnsan Bilimleri ve Felsefe" üstbaşlığıyla ortaklaşa düzenlediği sempozyumun dördüncüsü "Değerlendirme ve Değerler" başlığı altında 01-02 Haziran 2007 tarihinde gerçekleştirilecek.

Günümüzün en önemli sorunlarından birinin, yapılıp edilenlerin değerlendirilmesinde ortaya çıktığının, bu bağlamda değerler üzerinde durulmasının bir gereklilik olduğunun altını çizen Düzenleme Kurulu, bu sempozyum aracılığıyla hemen her alandaki ölçüt yokluğunun ya da karmaşasının giderilmesine biraz olsun katkı sağlamayı amaçlıyor.

Sempozyumda toplam beş oturum yapılacak. Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'nin başkanlığını yapacağı, Prof. Dr. Sami Gülgöz ile Doç. Dr. Abdullah Kaygı'nın konuşmacı olarak katılacakları ilk oturum, değerlendirme ve değer kavramlarının içeriklerinin belirlenmesine yönelik olacak.

İlk oturumun ardından gerçekleşecek dört oturumluk maratonla birlikte de bu kavramların çeşitli alanlara özgü yansımaları tartışmaya açılacak. Mehmet Moğultay'ın başkanlığında Prof. Dr. Ülkü Azrak ile Av. Nazan Moroğlu'nun konuşmacı olarak katılacağı ikinci oturumun konusunu, hukukun yapılandırılmasında ve uygulanmasında değerlendirme bakımından ortaya çıkan sorunlar ile kültürel değerlerle hukuk arasındaki ilişkiler oluşturuyor.

Değerlendirme ve değerlerin ele alınacağı bir diğer konu başlığını ise iş dünyası oluşturmakta. Prof. Dr. Tamer Koçel ve Doç. Dr. Yusuf Örnek tarafından iş dünyasında karar alma süreçlerinde değerlendirmenin dayanakları, ahlak kuralları ile etik değerler arasında oluşabilecek gerilimin iş dünyasına yansıması gibi konuların tartışılacağı oturumun başkanlığını ise Prof. Dr. Nursel Telman yapacak.

İkinci günün ilk oturumu olan "Siyasette Değerlendirme ve Değerlerler"de, Prof. Dr. Meryem Koray ve Bülent Tanla, Prof. Dr. Uluğ Nutku'nun başkanlığında, siyaset ve etik arasındaki ilişkiyi, günümüz siyasal ortamındaki değer bilgisi eksikliğinin nelere yol açtığını konuşacaklar.

Sempozyumun son oturumunun konusu ise "Medyada Değerlendirme ve Değerler". Prof. Dr. Betül Çotuksöken'in başkanlığını yapacağı oturumda bağımsızlığın/özerkliğin ve tarafsızlığın medyada mümkün olup olmadığı, şiddetin yaygınlaşması karşısında medyanın rolü gibi başlıklar Prof. Dr. Aysel Aziz, Prof. Dr. Peyami Çelikcan, Şükran Soner ve Hıfzı Topuz tarafından tartışılacak.

Sınıfsız, sömürüsüz, özgür bir dünya dileğiyle...

Dergimiz çalışanlarının 1 Mayıs Bayramı'nı, gönderdikleri el emeği-göz nuru kartpostallarla kutlayan, Hüseyin Akın (Tekirdağ 1 Nolu F Tipi), Mustafa Kocatürk (Erzurum H Tipi Kap.), Resul Kocatürk (Tekirdağ 1 Nolu F Tipi), Zana Mazak (Ankara 2 Nolu F Tipi), Aytunç Eren Sadık (Edirne F Tipi Kap.), Kamil Turanlıoğlu (Tekirdağ F Tipi), Eren Yıldız (Edirne F Tipi), Şükrü Yıldız (Muş E Tipi) ve yazarlarımız Sibel Özbudun-Temel Demirer'e teşekkür ediyoruz. Sınıfsız, sömürüsüz, özgür bir dünya dileğiyle...

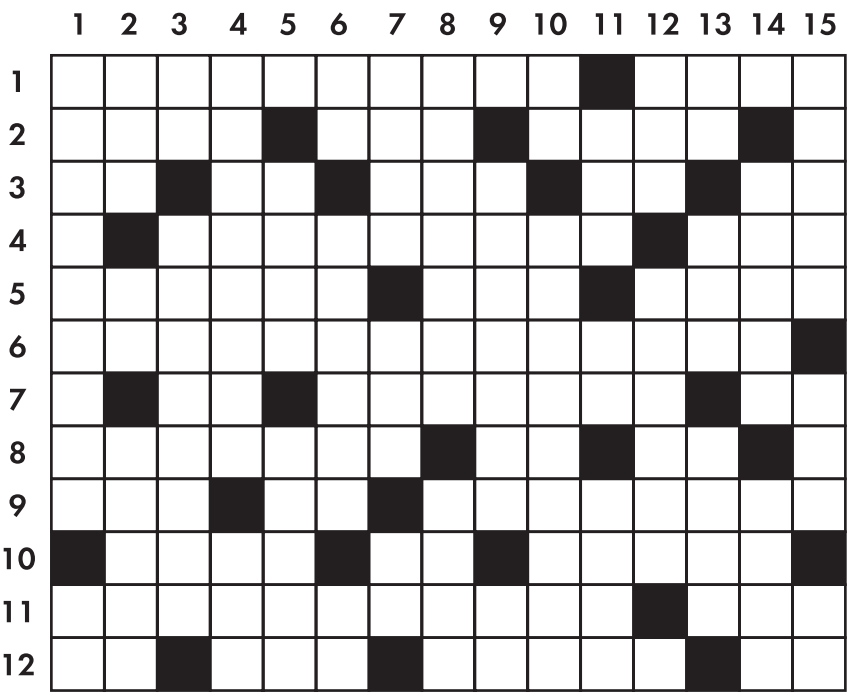
Bilim ve Gelecek basında yankı bulmaya devam ediyor

Geçtiğimiz ay, dergimizin 38. ve 39. sayısına ilişkin çıkan haberlerden bazılarını okurlarımızla paylaşmak istedik. Sayın Mustafa Şerif Onaran 10 Mayıs 2007 tarihli *Cumhuriyet* Gazetesi'nin *Kitap Eki*'ndeki köşesinde, 38. sayımızdaki Prof. Dr. Nail Payza için hazırladığımız İz Bırakanlar bölümüne geniş yer ayırmış. Kendisine teşekkür ederiz. Aşağıda 11 Mayıs 2007 tarihli *Birgün* Gazetesi'nde çıkan kapak dosyamıza ilişkin geniş haber.

BİRGÜN

ABD klonu yaratılışçılık

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) *Rüzgar Saati, Sığda, Seyran* gibi, yenilikçi bir anlayışla Anadolu söylencelerinden, halk şiirinden kaynaklanan ürünler vermiş, 1933 Yozgat doğumlu şairimiz.- "*Sevgili …*" (Avustralya'da yaşayan şair ve yazar Nihat Ziyalan'ın son şiir betiği).
2) "… ettin beni ey dil pesendim / Senin zencir-i zülfündür kemendim" (Rahmi Bey-Mahur).- Aşıboyası.- Birini kayıran, koruyan kimse.
3) Briçte sanzatünün kısaltması.- İskambilde birli.- Orta Nijerya'da MÖ 500-MS 200 yılları arasında yaşamış, bir kültüre adını veren yer.- Rusya'da bir ırmak.- Toryum'un simgesi.
4) Aiskhylos'un bir trajedisi.- Şube.
5) "Jose … Y. Gasset" (*Seyirci, Omurgasız İspanya, Kitlelerin Ayaklanması, Düşünceler ve İnançlar* gibi betikleri de üretmiş, 1883-1955 yılları arasında yaşamış İspanyol yazar ve düşünür).- Kerkük'te yaşayan Türkler'in "yoksul" anlamında kullandıkları sözcük.- "İç … güzel sev var ise akl u şuurun (Ziya Paşa).
6) John Steinbeck'in bir betiği.
7) Bir zaman birimi.- Dokuma.- Bir soru eki.
8) Hatıra, yadigâr.- Bazı yerbilim terimlerinin oluşumunda yer alan ve katman adlarının alt bölümünü belirleyen bir örnek.- "Çıktım ucasına seyran eyledim / Gördüm … kuğulu göller perişan." (Karacaoğlan).
9) Ham malzemede bulunan ya da iplik çekimi, özellikle de taraklama sırasında oluşan lif düğümcüklerine verilen ad.- Halk dilinde "katı, sert".- Sinema dilinde, bir ışığın bir duyarkatı etkileme özelliği.
10) Üstün, yüksek.- "… *Mevsimi*" (David Osborn'un bir yapıtı).- Şarküterilerde bulunan bir hazır yiyecek.
11) Eski püsküi giysiler içinde olma durumu.- "… aşkına" (İçten gelen bir sevgiyle; büyük bir inançla).
12) Utanma.- "Gökyüzünde İsa ile / Tur Dağı'nda Musa ile / Elimdeki … ile / Çağırayım Mevlam seni." (Yunus Emre).- Değiş tokuş.- Başlıca içeceğimiz.

Yukarıdan aşağıya

1) Turan Oflazoğlu'nun üç perdelik trajedisi.- Panama'nın plaka imi.
2) Giysi.- Radyum'un simgesi.- Rütbesiz asker.
3) Adlardan sıfat yapan bir ek.- Camcılıkta, kullanım sıcaklığına getirmek için bir fırını, bir hazneyi ya da bir potayı derece derece artırarak ısıtma.
4) "*…'nın Doğuşu*" (Nietzsche'nin bir yapıtı).- Anıştırma, dolaylı anlatma.
5) Japonya'da bir kent.- "… *Hayat*" (Cemal Reşit Rey'in bir opereti).
6) Japon lirik dramı.- İçinde ızgarası bulunan, ayaklı, taşınabilir bir tür küçük ocak.- Eskil Mısır'da Güneş Tanrısı.
7) Ergenlik sivilcesi.- Tavlada bir sayı.- "Saçlarıma ak düştü / Sana … bulamadım / Gönüle uçmak düştü / Bir kanat bulamadım" (Sadettin Kaynak-Buselik).
8) Tarihten önceki çağlarda insanların, iri taşları, ortadaki başka bir taşın çevresine büyük bir çember şeklinde dikerek meydana getirdikleri megalitik anıt.- "… *İsyan*" (İsmet Özel'in bir şiir betiği).
9) İsrail Devleti'nin parlamentosu.- Bir nota.
10) Sodyum'un simgesi.- Kulak için zararlı olan maddeler, özellikle antibiyotikler için kullanılan sözcük.
11) "*Ve Durgun Akardı …*" (Şolohov'un ünlü yapıtı).- İlgi eki.- Enosis'i gerçekleştirmek için kurulan Kıbrıs Rum Gizli Örgütü'nü simgeleyen harfler.
12) Asya'da bir başkent.- Denge.
13) İşaret.- "… başından duman eksik olmaz" (Büyük adamların, büyük iş yapanların her zaman üzüntüleri, sıkıntıları olur).- Genellikle TV'de gösterilmek üzere üretilen, bir müzik parçasını görüntü eşliğinde veren kısa film.
14) Halk dilinde "abla".- Eskil Mısır'da annelerin ve çocukların koruyucusu, ailenin bekçisi olan tanrıça.
15) "… *Önünde Kız*" (Osman Hamdi Bey'in tablolarından biri).- "… göz ağrısı" (eski sevgili).- Eski dilde "yüz,

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	N	A	H	İ	T	U	L	V	İ	A	K	G	Ü	N	■
2	Ü	L	Ü	B	E	■	E	N	N	S	■	Ü	N	A	L
3	K	A	R	A	■	U	N	■	İ	Y	O	N	■	F	O
4	L	İ	■	S	E	Y	F	E	■	A	Y	■	Y	E	K
5	E	Y	E	■	Ş	L	■	S	A	■	A	D	A	■	A
6	E	E	C	U	M	M	İ	N	G	S	■	A	Z	A	T
7	R	■	E	S	E	■	L	A	A	K	A	L	■	T	İ
8	S	A	A	T	■	M	İ	N	■	O	D	■	N	İ	F
9	A	L	Y	A	N	A	K	■	A	Ç	A	M	A	K	■
10	N	A	H	■	İ	D	■	A	D	■	L	O	K	■	T
11	A	R	A	M	D	E	R	L	E	R	A	D	I	M	A
12	T	A	N	N	A	N	E	■	M	E	R	A	S	İ	M

Mayıs sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Yakup Demir** (Ankara), **Mukadder Sarısoy** (Antalya) ve **Selma Utkan** (İzmir), Bertrand Russell'ın İlya Yayınevi'nden çıkan *Eğitim Üzerine* adlı kitabını kazandı. Haziran bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasında belirleyeceğimiz 3 kişi, Daniela Dahn'ın Yordam Kitap'tan çıkan *Batı Diye Diye* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Haziran tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

